

STAVEBNÍ POSTUPY A KONSTRUKČNÍ PRINCIPY RANĚ STŘEDOVĚKÉHO VENKOVSKÉHO KOSTELA V ČECHÁCH

Ing. arch. Milan Falta
Doktorská disertační práce

České vysoké učení technické v Praze • Fakulta architektury
Ústav teorie a dějin architektury (15113)

Doktorský studijní program ... Architektura a urbanismus
Obor ... Dějiny architektury a rekonstrukce památek
Školitel ... Ing. arch. Milena Hauserová, CSc.

MILAN FALTA 2016 PRAHA
WWW.ROMARCH.CZ

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci napsal samostatně za použití zde uvedené literatury.

© Milan Falta

2016

The thesis is focused on the research of medieval rural churches in Bohemia. The existing and currently performed research is usually engaged in the art aspect of churches and their building principles. However, the nowadays trend challenges more the complex view on the church from different perspectives. Such trend is visible in the domestic and at the same time in the foreign specialized publications. The medieval rural churches serve as a historical source which brings important pieces of information that were not considered before and were not deeply investigated. Medieval churches are often described as complete building structures. However, the building during the process of its creation and then the further existence and usage of the building can tell us more interesting information, for example about elite and the way of living in Early Middle Ages. Despite the fact, such point of view lies at the bottom of the research in the Czech Republic. Church represents for sure one of the most significant and in terms of architecture one of the most demanding building in medieval villages. The existing research did not consider more seriously the aspects such as analysis of construction phases of the church, the construction breaks, the potential difficulties with the building completion or the plans and objectives of medieval builders. That is why the fundamental questions of the thesis are the following ones: how the medieval rural church was constructed and how the building functioned at termination of particular phases. The research also aims to investigate the relations between the construction phases and the particular areas (especially the western ones) of the church and for what such specific areas served. At the same time the thesis includes the ambition to theoretically restore such parts of the church that were not preserved. This could enlarge the knowledge of medieval architecture with new perspectives. The construction process interpretation as described above can also explore the unknown aspects of medieval villages and extend options of the historical research. The overall aim of the thesis is to revise and deepen the existing observations about medieval rural churches and bring new perspectives to their research. It includes first of all the description of the selected medieval rural churches in Bohemia and their exact construction method documentation. When done the common elements and features will be derived from the theoretical restoration of the church construction process. The thesis results can contribute to further understanding of medieval architecture and can also serve as resource material for other related branches of science.

OBSAH ...

1. ÚVODEM 6
2. SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ, DISKURZ A LITERATURA 7
3. ROZBOR A VYMEZENÍ SLEDOVANÉHO PROBLÉMU ...	
3.1. ROZBOR SLEDOVANÉHO PROBLÉMU	... 14
3.2. HYPOTÉZA	... 15
3.3. VYMEZENÍ SLEDOVANÉ LOKALITY	... 15
4. CÍLE DISERTAČNÍ PRÁCE 16
5. POUŽITÉ METODY A POSTUP PRÁCE ...	
5.1. METODA ZKOUMÁNÍ STAVEBNÍCH POSTUPŮ A PROCESU VÝSTAVBY	... 17
5.2. OMEZENÍ VYPLÝVAJÍCÍ ZE ZVOLENÉ METODY	... 22
5.3. VÝBĚR VZORKŮ	... 22
5.4. POSTUP VÝZKUMU A TERÉNNÍHO PRŮZKUMU	... 25
6. VÝSLEDKY VÝZKUMU – SOUBOR PŘÍPADOVÝCH STUDIÍ ...	
6.1. LIBČANY, KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE	... 37
6.2. PLAŇANY, KOSTEL ZVĚSTOVÁNÍ PANNY MARIE	... 54
6.3. PAŘÍŽOV, KOSTEL SV. MÁŘI MAGDALÉNY	... 59
6.4. ČELÁKOVICE, KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE	... 78
6.5. VYSOKÝ ÚJEZD NAD DĚDINOU, KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO	... 97
6.6. OLEŠKY, KOSTEL NAROZENÍ PANNY MARIE	... 117
6.7. TŘEBONÍN, KOSTEL SV. MATOUŠE	... 124
6.8. VÍCOV, KOSTEL SV. AMBROŽE	... 135

7. SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A JEHO VYHODNOCENÍ 148
8. ZÁVĚREM 158
9. PŘEHLED LITERATURY ...	
9.1. VŠEOBECNÁ LITERATURA	... 160
9.2. VÝBĚR Z REGIONÁLNÍ LITERATURY A PRAMENŮ KE ZKOUMANÝM OBJEKTŮM	... 165
10. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA ...	
10.1. LIBČANY, KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE	
10.2. ŽELENICE, KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO	
10.3. SVOJŠÍN, KOSTEL SV. PETRA A PAVLA	
10.4. PLAŇANY, KOSTEL ZVĚSTOVÁNÍ PANNY MARIE	
10.5. PAŘÍŽOV, KOSTEL SV. MÁŘI MAGDALÉNY	
10.6. ČELÁKOVICE, KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE	
10.7. VYSOKÝ ÚJEZD NAD DĚDINOU, KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO	
10.8. OLEŠKY, KOSTEL NAROZENÍ PANNY MARIE	
10.9. TŘEBONÍN, KOSTEL SV. MATOUŠE	
10.10. VÍCOV, KOSTEL SV. AMBROŽE	
10.11. KOZOJEDY, KOSTEL SV. MARTINA	

1. ÚVODEM ...

Disertační práce s tématem středověkého vesnického kostela se zaměřuje na období navazující na počátky zděného stavitelství v Čechách a rozvíjí dřívější badatelské kroky M. Radové, A. Merhautové, V. Mencla, A. Tomaszewského, D. Prixe, J. Varhaníka nebo M. Hauserové. Doposud převážně vedený výzkum se zabýval hlavně výtvarnou stránkou objektů. Novější tendence však směřují ke komplexnějšímu náhledu na stavbu a tento proces je patrný jak v domácí tak v zahraniční odborné literatuře. Výzkum sleduje poměrně obsáhlý soubor tribunových kostelů vzniklých přibližně v období 12. a první polovině 13. století, který představuje významnou část našeho kulturního dědictví. Jedná se o stavby sice jednoduché a objemově skromné, ale mnohdy již s důmyslnými konstrukčními kvalitami vznikající domácí stavitelské tradice. Zděný kostel býval velmi významnou součástí sídla nobility, které ve venkovském prostředí té doby představovalo určité lokální mocenské centrum. Kamenná stavba jako dominantní objekt nejen ve smyslu kvantitativním¹, ale i kvalitativním², tak kromě funkce sakrální plnila i roli obrannou nebo refugiální a také mocensko politickou, respektive symbolickou³.

Do současné doby dochované kostely jsou zároveň památkami, tedy nositeli paměti o dobách, kdy mnohá fakta ještě nebyla zaznamenána písemnou formou. Zděné stavby tak jsou jediným ve větší míře dochovaným hmotným pramenem s výpovědní hodnotou o některých aspektech tehdejší společnosti, který je dostupným metodou stavebněhistorického průzkumu. Výzkum vedený touto technikou tak pomáhá dějepisu ozřejmit fakta, o kterých písemné prameny přímo nesvědčí. Z hmotných pramenů, v tomto případě kostelů, je možné vyčíst množství dat, která přispívají k úvahám, jak žily a fungovaly rodící se raně středověké elity. Studium problematiky komunikačních vazeb empory s oltární částí chrámu, respektive s interiérem věže a případným přesahem do exteriéru, může přinést množství materiálu využitelného v otázkách vlastnictví tribunových kostelů a jejich donátorů. Vědecká práce svými cíli, tedy analyzováním stavebních postupů a rozvrhu výstavby celku kostela, směřuje k přispění ke komplexnějšímu poznání role sakrálního objektu ve společnosti v dobách formování českého státu.

1 *Vesnické tribunové kostely byly v období 12. a 13. století pravděpodobně jedinými stavbami, které byly v prostředí venkova celé postaveny z kamene.*

2 *Sakrální stavba byla na českém venkově jediným nositelem výtvarného umění sochařského nebo malířského, ale i centrem liturgie.*

3 *Šimůnek, R.: Reprezentace české středověké šlechty. Praha 2013, s. 67.*

2. SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ, DISKURZ A LITERATURA ...

Český raně středověký vesnický kostel je předmětem bádání od samého počátku vzniku moderního dějepisu umění v I. polovině 19. století. Mezi nejstarší autory zabývající se románskou architekturou nejen na venkově se bezesporu řadí kulturní historik Jan Erazim Wocel⁴. Právě on byl jedním z prvních badatelů, kteří si uvědomili význam a potřebu ochrany nejstarších památek nacházejících se na českém území. Přestože Wocel popisuje celou řadu venkovských románských kostelů⁵, nevydává žádnou soubornou publikaci, nýbrž statě publikuje v něm založeném časopise Památky archeologické. V témže periodiku se zhruba po dvaceti letech objevuje nenápadný článek Martina Koláře, který se v rámci stati zabývající se památkami na Plzeňsku věnuje i Všerubskému kostelu a uvažuje nad smyslem tribuny a jejího propojení se sousedním hradem⁶. Panským tribunám v Potvorově a Vinci se v roce 1890 věnuje Karel B. Mádl. Nepochybuje o propojení empory s tvrzí a oddělení prostoru empory od zbytku kostela přičítá vývoji od patrových kaplí⁷. První souborné dílo, které reaguje právě na absenci monografie, vydává Josef Braniš v roce 1892⁸. Zhruba deset let po vydání této brožury předkládá římskokatolický kněz a kunsthistorik Ferdinand Josef Lehner pokus o komplexní třísvazkové dílo s názvem Dějiny umění národa českého⁹. V 90. letech začíná vznikat obsáhlý projekt Soupisu památek historických a uměleckých v království českém, na kterém se podílí mnoho význačných osobností té doby¹⁰.

Všeobecné dějiny dějepisu meziválečného období jsou již kvalitně zpracovány¹¹. Ke sledovanému tématu vytvořila konkrétní předstupeň práce historika umění Vojtěcha Birnbauma, jenž svojí syntézou publikovanou v roce 1929 shrnul tehdejší poznání o vlastnických kostelích na venkově a rané šlechtě včetně jejího podílu na uměleckém životě tehdejší společnosti. Tato práce také pojednávala o účelu empor, typologii a jejich komunikačních konceptech¹². Birnbaum se také věnuje otázkám našich rotund¹³ a polemizuje s názory Karla Gutha¹⁴.

4 *Z nejstarších prací: Wocel, J. E.: O starožitnostech českých a o potřebě chrániti je před zkázou. Praha 1845; Románské kostely v Záboří a ve Sv. Jakubě. Praha 1846 – 47; Kostely románského slohu v Čechách. In: Památky archeologické a místopisné II. Praha 1857, s. 118 – 124.*

5 *Wocel, J. E.: Kostely románského slohu v Čechách. In: Památky archeologické a místopisné II. Praha 1857, s. 118 – 124.*

6 *Kolář, M.: Památky na Plzeňsku. In: Památky archeologické a místopisné X. Praha 1878, s. 249 – 250.*

7 *Mádl, K. B.: Potvorov. In: Z Prahy a z Čech, 1890, s. 39 – 46.*

8 *Braniš, J.: Dějiny umění středověkého v Čechách. Praha 1892*

9 *Lehner, F. J.: Dějiny umění národa českého I - III. Praha 1903*

10 *mezi nejdůležitější patří např.: Antonín Podlaha, Kamil Hilbert, Eduard Šittler, Zdeněk Wirth nebo Antonín Cechner*

11 *Dějiny českého výtvarného umění IV/ 1, 2*

12 *Birnbaum, V.: Románské emporové kostely v Čechách. In: Sborník k 70. narozeninám K. B. Mádl, Praha 1929, s. 49 - 60*

13 *Birnbaum, V.: K otázce našich rotund. In: PA 35, Praha 1926 – 27, s. 167 – 185*

14 *Guth, K.: České rotundy. In: PA 34, Praha 1925, s. 113 – 187.*

Některé výsledky prvorepublikového výzkumu byly publikované po druhé světové válce, a to například v pracích Jiřího Čarka¹⁵ o pražské románské architektuře nebo Jiřího Mašína¹⁶ o románské nástěnné malbě. Během okupace a v prvních poválečných letech se na české gotické a románské umění začíná orientovat historik umění Václav Mencl¹⁷. V 50. a 60. letech publikuje mimo jiné přelomové články, které se věnují středověké sloupové hlavici, portálu, oknu nebo tvarům klenebních žeber. Nejdůležitější pro sledované téma je však patrně článek z roku 1965, kdy vyšla v časopise *Umění*¹⁸ zásadní stať, která se obšírně věnuje panským tribunám v české a slovenské románské architektuře, jejich genezí, vývojem, typologií a společenským kontextem. Autor usazuje stavby s typovými reprezentanty empor do širších historických souvislostí, nevěnuje se ale konstrukčním vztahům v rámci západní – emporové části kostela a následnost stavebních etap i fází řeší okrajově¹⁹. Náhled na tuto problematiku je ale mnohem širší než naznačuje tento článek, avšak ani v současnosti není jednotný.

Mezi další významné autory nastupující poválečné generace, jejíž představitelé ovlivnili směr výzkumu v následujícím půlstoletí, bezpochyby patří Dobroslav Líbal, jehož práce je rozptýlena do množství dílčích studií²⁰. Jako první dáma české medievistiky je označována Anežka Merhautová, která v 70. letech předkládá souborný katalog české raně středověké architektury. Jedná se o dílo, které kromě základního přehledu vývoje předrománského a románského stavitelství obsahuje kvantitou dosud nepřekonaný katalog raně středověkých staveb²¹. Přestože katalog obsahuje řadu nepřesností v textové i grafické části²², tak dosud slouží jako výchozí základna studia problematiky románské sakrální architektury v Čechách²³. Na některé metodické nedostatky syntetického textu upozorňuje Dobroslav Líbal, jenž doplňuje i některá katalogová hesla²⁴. V diskusi pokračuje i sama autorka, která nejen že opravuje drobné omyly, ale korpus rozšiřuje o další později identifikované románské stavby²⁵.

15 Čarek, J.: *Románská Praha. Praha 1947.*

16 Mašín, J.: *Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě. Praha 1954.*

17 Po vystudování ČVUT Václav Mencl působil v Bratislavě a věnoval se zejména slovenské lidové a dřevěné sakrální architektuře. Zdejší činnost mapuje Kolokvium *Život a dílo Václava Mencla na Slovensku* (zborník). Ed. Patrik Guldan. Bratislava 1999.

18 Mencl, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře. In: Umění 13. Praha 1965, č. 1, s. 29 – 62.*

19 Mencl si všímá dvou vývojových fází kostela v Poříčí nad Sázavou (1965, 32) a ještě románského rozšíření kostela v Neustupově (1965, 34).

20 D. Líbal nemá syntézu svého díla; pro sledovanou problematiku jsou důležité články jako např.: *O skupině českých pozdně románských kostelů. In: Cestami umění. Praha 1949, s. 57 – 66.*

21 V roce 2014 publikoval Tomáš Koutek turistický průvodce zaměřený na románské kostely Čech.

22 Případně nesrovnalosti u zkoumaných staveb jsou vypořádány na příslušném místě v katalogové části této práce.

23 Území Moravy a Slezska zůstává zatím komplexněji nezpracováno; srovnávací materiál tématu vesnických kostelů ze Slovenska je shrnut v publikaci Podolinský, Š.: *Románské kostoly. Bratislava 2009.*

24 Líbal, D.: *Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách. In: Umění 22. Praha 1974, s. 160 – 175.*

25 Merhautová, A.: *Doplňek řady raně středověkých kostelů. In: Umění 22. Praha 1974, s. 175 – 176.*

V 80. letech vydává Anežka Merhautová spolu s historikem Dušanem Třeštíkem zatím poslední velkou monografii věnující se českému románskému umění, v níž se věnují nejen stavitelství a všem odvětvím tehdejšího umění, ale i počátkům a vývoji českého státu a proměnám v hospodářství i společnosti²⁶. V těsné návaznosti na monografii publikuje dvojice autorů i studii o ideových proudech v českém umění 12. století²⁷, kde pojednávají o kultuře tehdejší společnosti. Přestože A. Merhautová kladla značný důraz na mezioborovou spolupráci a snažila se vidět domácí památky v evropských souvislostech²⁸, tak stále u staveb zkoumá a popisuje ryze výtvarné jevy, z nichž nevyvozuje příznačné důsledky pro konstrukční podstatu objektu. Důvodem, proč stále převládá tento „statický“²⁹ přístup k památkám je dán především orientací badatelů na sledování výtvarné stránky objektu jako celku, nikoliv na strukturu a postup budování díla.

V padesátých letech 20. století se na Fakultě architektury ČVUT v Praze začal prohlubovat směr, který díky působení specialistů na dějiny architektury s výchozím technickým vzděláním přispěl k pochopení celého stavebního díla komplexněji, nikoliv pouze jako konečné formální struktury. Představitelem tohoto přístupu byla i Milada Radová – Štiková, jež dále rozvíjela odkaz profesora Stefana. Právě ona přistupuje ke zkoumanému objektu komplexně³⁰ a architekturu, respektive uměleckou stránku stavby, vybízí neoddělitelně spojovat se stavitelstvím. Radová tak přispěla k přijetí myšlenky, že historické stavební dílo je zcela komplexní organismus³¹. Paralelně s Anežkou Merhautovou se intenzivně věnovala zejména románské architektuře, kdy zkoumala, zprvu ještě pouze z uměleckohistorického hlediska, doksanskou stavební huť³². Posléze se posouvá k výzkumu obytných objektů, kde uplatňuje metodu studia umělecké podoby stavby v kontextu s posuzováním dispozic, komunikačních vazeb, s úvahami o roli stavebních konstrukcí a podobně³³. Stejně souborný přístup uplatnila i při výzkumu románského venkovského kostela, když se začala zabývat etapizací výstavby a vztahem románské západní věže a štítového průčelí sakrální stavby.

26 Merhautová, A.; Třeštík, D.: *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha 1983.

27 Merhautová, A.; Třeštík, D.: *Ideové proudy v českém umění 12. století*. Studie ČSAV. Praha 1985.

28 Studničková, M.: *Čechy jsou plné kostelů*. Praha 2010, s. 11

29 *Statičnost v tomto případě rozumíme hotové ucelené dílo.*

30 *Badatelka pracovala metodou velmi podrobného stavebněhistorického průzkumu. Vzhledem ke svému technickému zaměření byla schopna vnímat stavitelství a stavební i konstrukční principy, zatímco díky univerzitnímu vzdělání i architekturu a umění.*

31 Sommer, J.: 2004 <http://monudet.sweb.cz/radovavzpominka.htm>

32 Radová - Štiková, M.: *Architektura okruhu kláštera doksanského*. Románská stavební huť v Doksanech. In: *Umění 5*. Praha 1957, str. 201 – 209.

33 Macek, P.: *Za paní docentkou Radovou*. In: *Průzkumy památek 11/I – 1*. Praha 2004, s. 1 - 2.

Výsledky svého poznání autorka doložila dokumentací zkoumaných staveb a stručně shrnula v učebních textech ČVUT z roku 1972, kde se mimo jiné věnovala zdění a typologií zdíva, klenebním technikám, zakládání nebo zastřešení a zastropení staveb³⁴. Nenápadnou, ale o to důležitější, kapitolu zde tvoří zhodnocení přestaveb a přístaveb kostelů ještě v době románské. Autorka se však omezuje převážně na vysvětlení novostaveb zcela nezávisle koncipovaných a pořizovaných na místě za současného bourání starého předchůdce³⁵. Zároveň bez bližšího vysvětlení ale upozorňuje na fakt nasazení přistavované románské věže na hotový západní štít lodi³⁶. Poznatky problematiky způsobů stavebního připojení věže k lodi více rozvíjí se svým žákem Jiřím Škabradou v příspěvku k poznání románských stavebních postupů publikovaných v roce 1976³⁷. Tento článek shrnuje tehdejší stav poznání, jenž nebyl doposud o mnohé rozšířen.

M. Radová nejen že položila základy podrobné analýzy struktury zkoumaného objektu, ale také výrazně ovlivnila následující generace badatelů, kteří převzali a dále rozvíjeli tyto metody průzkumu a výzkumu. Exaktním metodám včetně zkoumání veškerých vztahů v rámci objektu i souvislostí s okolím přála i doba konce 70. let 20. století, kdy dochází ke konvergenci, respektive metodologickému sblížení archeologického výzkumu středověku a stavebněhistorického průzkumu. Mezi významné žáky Radové patří především Jiří Škabrada, který se zabývá nejen stavebně technickou charakteristikou románských věží³⁸, ale v publikaci o konstrukcích historických staveb popisuje i několik konkrétních příkladů etapizace a stavebních postupů³⁹. Dalším z následovníků je Tomáš Dittrich, který zkoumal vliv klášterních hutí na výstavbu emporových vesnických kostelů⁴⁰. Metodu podrobného výzkumu venkovského kostela dále akceptoval Jan Sommer, který se zabýval zejména dokumentací forem architektonických článků historických staveb. Zajímal se o obrannou funkci stavby⁴¹ a tribunám coby nástroji panovnické reprezentace se věnoval pouze okrajově⁴².

34 Radová – Štiková, M.: *Architektura románská, Nástin architektury v Čechách, Románský dům a jeho doznění v gotice - učební texty ČVUT. Praha 1972, táž: Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992).*

35 Radová – Štiková, M.; Škabrada, J.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 98.*

36 Radová Škabrada 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97.

37 Radová, M.; Škabrada, J.: *Příspěvek k poznání románských stavebních postupů, Umění 24. Praha 1976, s. 274 – 278. Stať se problematikou zabývá pouze v obecné rovině, podrobněji popisuje pouze dva objekty (v obci Raná a ve Svárově).*

38 Škabrada, J.; Anderle, J.: *Příspěvek ke stavebně technické charakteristice románských věží. In: Muzejní a vlastivědná práce, roč. 29 / časopis společnosti přátel starožitností roč. 99, Praha 1991, s. 229 – 234.*

39 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb. Praha 2003.*

40 Dittrich, T.: *Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera. In: Umění, roč. 28, Praha 1980, č. 2, s. 129 – 139.*

41 Sommer, J.: *Nástin problematiky studia středověkých opevněných kostelů. In: Zprávy Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy 2, Praha 1989, s. 2 – 3.*

42 Sommer, J.: *Počátky tribun ve venkovských románských kostelech. Pokus o diskusi na základě výpovědi hmotných pramenů. In: Hláska. Zvláštní číslo věnované konferenci Dějiny staveb. Nečtiny 2. 4. – 4. 4. 2004, s. 9.*

K otázce vlastnických vztahů – donace a účelu tribuny se vrátil v souvislosti s průzkumy kostela v Zábodí nad Labem⁴³, na což v diskusi reaguje Martin Čechura a oproti závěrům J. Sommera usuzuje, že kostely byly stavebníky budovány coby symboly demonstrace snahy o nezávislost na panovníkovi⁴⁴. M. Čechura se věnuje i přesnému popisu konkrétních prvků pasivní a aktivní obrany kamenného kostela na vesnici⁴⁵. Rozsah zkoumání vesnického raně středověkého kostela o analýzu refugiální funkce stavby rozšiřuje Jiří Varhaník⁴⁶ a problematiku dokládá vlastními, do té doby nezpracovanými příklady⁴⁷.

S problematikou charakteru románské západní věže venkovského podélného jednolodního kostela úzce souvisí i charakter tribun, jejichž poznání a výklad může být pro identifikaci stavebních postupů a etapizace důležité. Podrobný popis včetně vyhodnocení architektonické formy, funkce i obsahu západních částí chrámů v rozsahu celé střední Evropy předkládá ve své publikaci Andrzej Tomaszewski⁴⁸. Pro historická území Polska, Čech a Uher autor zpracoval podrobnou půdorysnou typologii západních částí chrámů včetně jejich zařazení do časového kontextu. Srovnávací materiál o románské i předrománské architektuře z polského prostředí doplňuje obsáhlá dvoudílná monografie vzniklá pod redakcí Michała Walickiego⁴⁹ a katalog Zygmunta Świechowského, kde stavby nejen popisuje, ale shrnuje i materiál a konstrukční charakteristiky⁵⁰. Románskou architekturou v rámci celé střední Evropy se v 70. letech zabývá i Anežka Merhautová⁵¹. Českému venkovskému emporovému kostelu se okrajově věnuje Erich Bachmann a upozorňuje i na společenskou funkci tribuny⁵². Jmenuje pouze dva typy empor, věžní a pavlačovou a řeší i komunikační schéma v rámci stavby. Zmiňuje dřevěné schodiště z věže do lodi v Dolním Jamném a všímá si i schodiště v jižním rizalitu kostela ve Vysokém Újezdu. Na příkladu Svojšína či Pařížova poukazuje na obrannou funkci západní románské věže. Katalog bavorských románských staveb, který obsahuje srovnávací materiál ve formě popisu vesnických tribunových kostelů, předkládá Peter Leuschner⁵³. V textové části se zabývá krom

43 Sommer, J.: *Vlastnický kostel na návrší?*. In: *Česká placka* 28, 2004. <http://ceskaplacka.sweb.cz/archiv/placka28.htm>

44 Čechura, M.: *Poznámky k článku Jana Sommera Vlastnický kostel na návrší?* In: *Česká Placka* 28. Praha 2005.

45 Čechura, M.: *Opevněné kostely v Čechách*. In: *Hláška XI*, č. 2, Plzeň 2000, s. 17 – 21.

46 Varhaník, J.: *Středověký venkovský kostel jako refugium*. In: *Archaeologia historica* 24, Brno 1999, s. 313 – 317.

47 Varhaník, J.: *Pařížov – nadstandardní refugium ve věži vesnického rom. kostela*. In: *ArchHist* 33. Brno 2008, s. 377 - 386.

48 Tomaszewski, A.: *Romanskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Wegier i Czech, Studia z historii sztuki XIX*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk 1974

49 Walickieg, M. (red): *Sztuka Polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.* Warszawa 1971.

50 Swiechowski, Z.: *Budownictwo romańskie w Polsce, katalog zabytków*. Wrocław 1963.

51 Merhautová, A.: *Romanische Kunst in Polen, der Tschechoslowakei, Ungarn, Rumänien, Jugoslawien*. München 1974.

52 Bachmann, E.: *Vorromanische und romanische Architektur in Böhmen*. In: *Romanik in Böhmen*. München 1977, s. 125d.

53 Leuschner, P.: *Romanische Kirchen in Bayern*. Bindlach 1987.

základního popisu stavby i uměleckými prvky výzdoby. V doprovodné obrazové příloze však dokumentuje i ojedinělé principy komunikačního propojení tribuny s lodí ve formě zděného schodiště vedeného jižním klenebním polem⁵⁴. Rakouské románské umění mapuje dílo Hermanna Fillitze (Hg.)⁵⁵ a v Rumunsku Grigore Ionesco⁵⁶. V Maďarsku se problematikou venkovských emporových kostelů zabývá již v 50. letech Géza Entz⁵⁷. Na dílo A. Tomaszewského s krátkým časovým odstupem v domácím prostředí navazuje Dalibor Prix, který v českém románském venkovském kostele sleduje podoby a funkce tribun, jejich typologii a komunikační vazby⁵⁸. V analýze prostorové struktury chrámů navazuje na V. Mencla, přičemž jeho hlavní práce zůstává nepublikována⁵⁹. Jan Kaigl se zabývá komunikačními vztahy v rámci pozdně románského kostela v Srbicích⁶⁰ a následně podrobně studuje vesnické kostely v horšovském arcijáhensství⁶¹. Karel Kibic ml. studuje zejména dispozice a výtvarnou stránku středověkých kostelů⁶², ale také se dotýká i oblasti refugiální funkce přízemku věže, kterou popisuje u kostela v Pertolticích⁶³. Přestože K. Kibic ml. zakresluje zkoumané stavby půdorysně i prostorově a některé kostely byly geodeticky zaměřeny z důvodu jejich obnovy či rekonstrukce, tak stále v domácím prostředí chybí přesná aktuální dokumentace většího počtu staveb⁶⁴, což má za následek, že mnohé úvahy o stavbách a jejich konstrukčních souvislostech vznikají s pomocí kreseb poplatných době základní inventarizace fondu středověké architektury v 1. polovině 20. století.

Pro poznání středověkých stavebních postupů i etapizace výstavby jsou důležitá zejména díla Güntera Bindinga⁶⁵. Autor na základě historické ikonografie⁶⁶ vyhodnocuje stavební management, tedy proces výstavby od plánování stavby a její organizace až po samotnou realizaci díla. Díky obsáhlému vyhodnocení archiválií v písemné i grafické podobě vznikl podrobný obraz o možnostech středověkého stavitelství.

54 Tuto situaci Leuschner (1987, 26) zachycuje v kostele ve Weißendorfu.

55 Fillitz, H.(Hg.): *Früh und Hochmittelalter (Geschichte der bildenden Kunst in Österreich)*, München u.a. 1998.

56 Ionesco, G.: *Histoire de l'Architecture en Roumanie*. Bucharest 1973

57 Entz, G.: *Westemporen in der ungarischen Romanik*. In: *Acta Hungariae Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae VI*. Budapest 1959, s. 1 – 19.

58 Tomaszewski, A.: *Romanskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Wegier i Czech*, *Studia z historii sztuki XIX*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk 1974, s. 328 – 332. Tabulku pro české prostředí přejímá a zjednodušuje Prix, D.: *Podoby a funkce podélných jednolodních tribunových kostelů 12. a první poloviny 13. století v Čechách*. Praha 1989 (Kandidátská práce), s. 29d.

59 Prix, D.; Všetečková, Z.: *Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9 - Kyjích do počátku husitských válek*. In: *Umění 41*, č. 3 – 4, Praha 1993, s. 231 – 261.

60 Kaigl, J.: *Kostel v Srbicích*. In: *Památky západních Čech 1. Plzeň 2011*. s. 9 – 21.

61 Kaigl, J.: *Vesnické středověké kostely v horšovském arcijáhensství*, *Doktorská disertační práce*. Praha 2013.

62 nejnověji např.: Kibic, K. ml.; Vaňek, V.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*. Praha 2012

63 Kibic, K. ml.: *Kibic – Pertoltice, K historii kostela sv. Jiří v Pertolticích*. In: *PSC, Praha 2006, roč. 20, č. 1, s. 9 – 20*.

64 Velmi podrobně jsou zdokumentovány např. kostely v *Obděnicích a Načeradci, Brozanech nad Ohří nebo Svojšíně*.

65 Binding, G.: *Baubetrieb im Mittelalter*. Darmstadt 1993.

66 Binding, G.: *Der Mittelalterliche Baubetrieb in Zeitgenössischen Abbildungen*. Stuttgart 2001.

Přestože záležitost etapizace románského kostela v období raného středověku byla nastíněna Miladou Radovou v 70. letech, tak se této problematice prozatím badatelé věnují okrajově a to pouze formou dílčích případových studií. Na složitější stavební vývoj chrámu v Česticích již v období románském poukazuje Vladislav Razím, když připomíná nejméně tři raně středověké fáze a identifikuje blíže neznámý objekt coby předchůdce románské věže⁶⁷. Jaroslav Skopec vyhodnocuje komplikovaný půdorys kostela sv. Gotharda v Brozanech nad Ohří, kde jako první identifikuje dvě románské stavební fáze⁶⁸. Dvě technologické etapy v rámci výstavby románské fáze zdíva věže kostela v Obděnicích okrajově zaznamenávají, ale dál nerozvíjejí i Jan Kypta, Alena Nachtmannová a Jan Veselý⁶⁹. K diskusi ohledně osvětlení problematiky vypovídací hodnoty stavby jako historického pramene k podobě sídla nobility přispívá v posledních letech Milena Hauserová⁷⁰, která sleduje i to, zdali výstavba kostela probíhala plynule, nebo zda její etapovitost a prodlevy mohou signalizovat obtíže s finalizací díla, popřípadě jiné zatím neznámé záměry či cíle tehdejších stavebníků⁷¹.

V poslední době se diskurz začíná hlouběji zabývat širšími souvislostmi raně středověké společnosti a jejím proměnám v kontextu střeoevropského vývoje, s čímž souvisí i problematika sídel v té době se formující šlechty. Vesnici raného středověku a její proměně se věnuje Jan Klápště⁷², který také rozvíjí poznatky o sídlech velmožů včetně významu s nimi souvisejících sakrálních staveb⁷³. Robert Šimůnek upozorňuje na středověké stavby i z pohledu jejich symboliky, jako symboly moci nebo zbožnosti⁷⁴. Josef Žemlička sleduje zejména hospodářské a sociální změny českého království⁷⁵. K otázce významu kostela v rámci sídelního prostoru se nejnověji vyjadřuje Filip Laval⁷⁶, který pátrá po významové náplni pojmu kostel v období pozdního raného středověku v oblasti střední Evropy.

67 Razím, V.: *Ke stavebnímu vývoji Románského kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Česticích (okres Strakonice)*. In: *Průzkumy památek 1/II*. Praha 1994, s. 99 – 102.

68 Skopec, J.: *Stavební proměny kostela sv. Gotharda v Brozanech nad Ohří do pozdně gotické přestavby*. In: *Dějiny staveb 2006, Plzeň 2006*, s. 43 – 48.

69 Kypta, J.; Nachtmannová, A.; Veselý, J.: *Románské jádro a renesanční přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Obděnicích na Sedlčansku*. In: *Průzkumy památek 2/II*. Praha 2013, str. 3 – 28.

70 Hauserová, M.: *...a přetrval jen kostel, rukopis habilitační práce*. Praha 2010.

71 Hauserová, M.: *Die Emporenkirche in Böhmen im Licht der baugeschichtlichen Forschung*. In: *Antiqua Cuthna 2012*

72 Klápště, J.: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.

73 Klápště, J.: *O raně šlechtě v českých zemích. Malý náčrt velkého tématu*. In: *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti*. Praha 2011, str. 61 – 66.

74 Šimůnek 2013. s. 67.

75 Žemlička, J.: *Království v Pohybu*. Praha 2014.

76 Laval, F.: *Co je kostel? K počátkům šlechtických sídel českého středověku*. In: *Archeologické rozhledy, Praha 2016, roč. 68, sešit 1, s. 47 – 90*.

3. ROZBOR A VYMEZENÍ SLEDOVANÉHO PROBLÉMU ...

3.1. ROZBOR SLEDOVANÉHO PROBLÉMU

Raně středověký vesnický kostel je nejen umělecké i technické dílo, místo zbožnosti a kultury, ale jako historický pramen také obsahuje i další informační roviny než ty, které byly doposud brány v úvahu a hlouběji zkoumány. Využití těchto údajů může přispět k hlubšímu náhledu na život v tehdejší společnosti, respektive na schopnosti a ekonomické možnosti formující se nobility. V soudobém diskursu se k chrámu jako stavebnímu dílu většinou přistupuje jako k hotovému a dokončenému útvaru, z čehož vychází i výklad nejen architektonicko uměleckých prvků, ale i jednotlivých částí stavby. Jen výjimečně je také sledováno i jiné využití objektu nežli církevní funkce⁷⁷. Stranou širšího badatelského zájmu ale stojí indicie poukazující na mnohem rozšířenější využívání etapizace a komplikovanější způsob výstavby románských kostelů.

Blíže nezpracovaná zůstává problematika časové náročnosti výstavby, tedy jak dlouho probíhala samotná stavba kostela, do kolika fází⁷⁸ se dělila a zdali, respektive v jakém rozsahu, bylo užíváno etapizace a proč⁷⁹. Dosavadní bádání bylo povětšinou zaměřeno (omezeno) pouze na půdorysné vyhodnocování stavby⁸⁰, zatímco výzkum orientovaný na prostorové a zejména časové souvztažnosti byl minoritní⁸¹. Zkoumání etapizace výstavby bylo obvykle omezeno na připojení kompletní mladší románské věže ke starší lodi⁸². Znamé jsou dvě varianty, a to jednak solitérní věž přisazená k západnímu průčelí kostela⁸³ a komplikovanější metoda, kdy je zvonice částečně nadezděna nad západní štít. U tělesa západní věže je však podceňována debata o horizontálním rozhraní, které na mnohých stavbách odděluje nejen konstrukce románského původu, ale i zdivo středověké a novověké⁸⁴. Rozdílná morfologie zdiva v nižší a vyšší části věže tak svědčí o poměrně krátkém, ale mnohdy i velmi dlouhém časovém předělu, který se nachází vždy v přibližně stejné pozici⁸⁵, a vypovídá tak o odlišné funkci a tedy i potřebě existence spodní a vrchní části věže.

77 např. J. Varhaník (1999, 313 – 317) nebo (2008, 377 – 386) sleduje funkce refugiální a obranné funkce, stejně tak K. Kibic ml. (2006, 12), R. Šimůnek se vymezuje k funkci symbolické (2013, 67d).

78 Konstrukční fáze jsou od sebe rozeznatelné například rozdílnou strukturou zdiva, spárořezem, použitým materiálem nebo velikostí kvádrů. Konstrukční fáze se dělí na několik stavebních záběrů, respektive úrovní podlažek lešení.

79 Etapizaci v tomto případě rozumíme rozdělení (vý)stavby na více časových úseků s tím, že jednotlivé segmenty stavby mohly po určitou dobu fungovat samostatně.

80 Měrovny nebo Pířovy prostorové skici nepracovaly s rozbořením následnosti stavebních etap a byly pouze schematické.

81 Problematiku nastínila M. Radová (1976, 274 – 278) v 70 letech a dále jí rozvíjeli např.: V. Razím nebo J. Skopec.

82 Razím 1994, s. 99 – 102.

83 Skopec 2006, s. 43 – 48.

84 např. Falta, M.: Vysoký Újezd nad Dědinou. In: Dějiny staveb 2010. Plzeň 2011, s. 127 – 137.

85 Pozici nemyslíme absolutní výšku měřitelnou v konkrétních jednotkách, ale vztah k ostatním částem objektu.

3.2. HYPOTÉZA

Základní otázkou, na kterou bude odpovídat tato práce proto je, jak probíhala výstavba románského vesnického kostela v Čechách a jak byla dělena na konkrétní etapy. Výzkum se bude snažit popsat a posoudit rozdílné struktury zdiva a stratigrafii konkrétních článků u vybraných staveb a vyhodnotit, zdali předpokládaná etapizace byla důsledkem ekonomických možností stavebníků, anebo jejich cíleným záměrem nestavět některé části kostela či je připojit až s jistým časovým odstupem. Konstatování, zdali zejména vrchní partie věže, které dnes považujeme za integrální součást kostelů, byly pro středověké uživatele postradatelné, anebo byly zhotoveny z lehčích (hrázdění) nebo spalných (dřevo) materiálů však patrně zůstane pouze u formulování předpokladu. Stejně tak i skutečnost, zdali zvonová funkce byla řešena jiným způsobem, například zvonící umístěnou na štítu lodi⁸⁶. Předložení hypotézy o existenci románského kostela s nízkým západním věžovým útvarem coby finální struktury, napomůže k pochopení provozu stavby a přispěje k porozumění světských, církevních či symbolických⁸⁷ funkcí kostela. Předpokládané zaznamenání a interpretace takového zatím nepopsané objemové figury románského chrámu rozšíří dosavadní poznání v oboru raně středověkého stavitelství. Součástí výzkumu tak je i prověření, jak s technologií výstavby a případnou etapizací souvisí konstrukční principy, tedy relace konkrétních prvků zejména v západní části objektu a komunikační i funkční vazby prostorů v nich situovaných. Výklad mnohdy složitěho postupu výstavby tak může nabídnout dosud neznámý pohled na ekonomický a lidský potenciál středověké obce a doplnit možnosti historického bádání o neznámý a zatím nevyužitý aspekt.

3.3. VYMEZENÍ SLEDOVANÉ LOKALITY

Tato práce zkoumá stavební postupy a konstrukční principy vesnického kostela v kontextu celých raně středověkých Čech, tedy na územích české kotliny osídlených nebo kolonizovaných přibližně do konce 13. století⁸⁸. Bádání není vědomě zaměřeno na konkrétní uzavřenou oblast, ať již majetkoprávní nebo kulturní, z čehož však plynou i patřičná omezení v univerzalitě vyvozovaných závěrů. Kritérium výběru sledovaných objektů je čistě technické a je jím čitelnost interpretovatelných stavebních stop. Důvodem tohoto přístupu je snaha o shromáždění maximálního počtu vzorků s vypovídající hodnotou pro zkoumanou problematiku.

86 O věžích a zvonění u našich románských kostelů, M. Hauserová, M. Falta, DESTA 2011, 25. - 27. 3. 2011

87 Symbolické není myšleno v oblasti náboženské, ale jako symbol světské moci.

88 Z hlediska současnosti je míněno území Země České, které administrativně zaniklo k 1. lednu 1949.

4. CÍLE DISERTAČNÍ PRÁCE ...

Cílem výzkumu je ověření a prohloubení dosavadních znalostí o českém venkovském kostele 12. a první poloviny 13. století a rozšíření jeho poznání o další dosud neznámé roviny. První z nich je rozeznání, objasnění a přesné zdokumentování stop stavebních postupů, které poslouží coby základní podklad pro poznání projevu historické stavební kultury. Formou teoretické rekonstrukce celého procesu výstavby sledovaných chrámů budou na vzorcích z historického území Čech hledány rysy určité typizace výstavby, které budou výchozím materiálem nejen pro navazující oblasti autorského výzkumu. Tyto výsledky budou využitelné i v souvisejících disciplínách.

Druhým, neméně závažným cílem, je ověření členění typů tribun, ale zejména rozšíření jejich typologie o prostorovou (objemovou) složku⁸⁹, identifikace a utřídění konkrétních forem dispozic a objemů západní části chrámů, jejich konstrukčních vztahů i komunikačních vazeb. Pozornost bude věnována nejen spodní části stavby⁹⁰, ale i vrchnímu dílu věže⁹¹, jelikož problematika jejich souvztažností a relací vertikálního tělesa se západní zdí lodi úzce souvisí s pochopením celé výstavby kostela, tedy i s jeho etapizací. Schopnost porozumění těmto souvislostem a správné vyhodnocení stratigrafie jednotlivých prvků umožní naznačit nejen stadia procesu výstavby, ale i předpokládanou podobu kostela v konkrétních časových horizontech, tedy v souvislosti s dokončením jednotlivých etap. Díky tomu bude možné s daleko větším stupněm pravděpodobnosti teoreticky rekonstruovat některé nedochované části objektu.

Zobrazení dochovaných konstrukčních i prostorových vztahů a hypotetická rekonstrukce zaniklých částí stavby je prováděna formou virtuálního 3D modelování⁹² vyhotoveného z podkladů autorského zaměření. Půdorysné i prostorové dokumentování staveb v zatím nepublikované podrobnosti a jejich analýza je třetím cílem této práce⁹³. Díky počítačové simulaci tak bude možné zřetelně si ozřejmit mnohé souvislosti, což v budoucnu může přispět k racionálnímu hledání dochovaných stop po předpokládaných procesech a tím i k verifikaci v této práci formulovaných hypotéz. Rozklíčováním fází výstavby bude možné vysledovat, jak stavba fungovala při dokončení jednotlivých etap, ale i napomoci pochopení funkce prostor. Podrobná analýza jednotlivých konstrukčních prvků a stavebních částí umožní detailní nahlédnutí na objekt v procesu jeho vzniku.

89 V. Menci (1965, 32) neuvažoval etapizaci při výstavbě, ale pouze coby přestavbu již hotového díla; A. Tomaszewski (1974, 328 - 332) a D. Prix (1993, 29d) vyhodnocují typologii tribun pouze půdorysně.

90 Spodní částí stavby je v tomto případě míněna (románská) loď a zejména první tři podlaží věže.

91 Vrchní partii věže rozumíme část od čtvrtého podlaží výše (která v ojedinělých případech ani neexistuje).

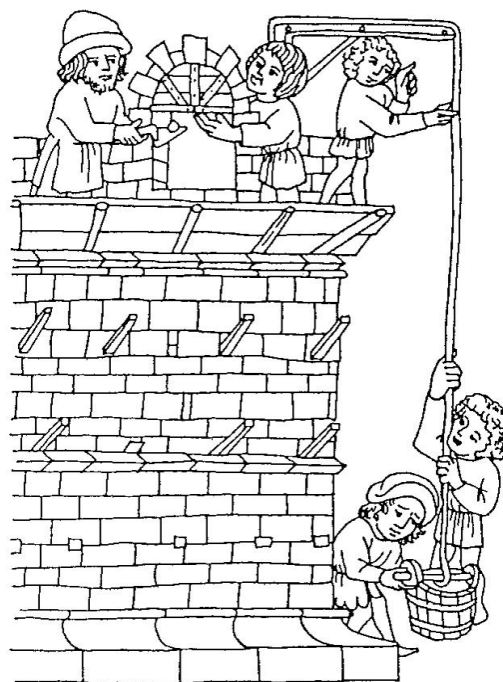
92 Kompletní virtuální 3D modely včetně domnělého stavebního vývoje byly v rámci výzkumu zpracovány pro kostely ve Svojšíně, Libčanech, Pařížově a Vysokém Újezde nad Dědinou, v Čelákovících byla rekonstruována pouze západní část.

93 Zaměření a zakreslení stavu včetně vyhodnocení následnosti stavebních etap bylo provedeno pro kostely ve Svojšíně, Libčanech, Plaňanech (pouze západní část), Pařížově, Čelákovících (pouze západní část), Vysokém Újezdě nad Dědinou, Třeboníně, Oleškách, Vícově a Kozojedech (v přípravě).

5. POUŽITÉ METODY A POSTUP PRÁCE ...

5.1. METODA ZKOUMÁNÍ STAVEBNÍCH POSTUPŮ A PROCESU VÝSTAVBY

K rozboru postupu výstavby vesnického kostela 12. a první poloviny 13. století je primárně využívána metoda stratigrafie, tedy analýza prostorového uspořádání vrstev zdiva nebo souvztažnosti ucelených prvků stavby, jimiž jsou chrámová loď, věž nebo jejich části. Maximum informací o konkrétním objektu, respektive procesu jeho vzniku a následného vývoje je zajištěno formou rozboru následnosti stavebních etap s pomocí metody standardního nedestruktivního stavebně-historického průzkumu⁹⁴. Ke sledování časové náročnosti výstavby kostelních zdí je využívána analýza plomb⁹⁵, tedy kapes po nosných prvcích konzolovitého lešení. Na základě zahraniční historické ikonografie se můžeme domnívat, že i v českém prostředí bylo užíváno více typů lešeňových konstrukcí⁹⁶. Patrně nejjednodušším příkladem bylo lešení postavené na zemi, snad kotvené do stěny, pouze na nosných konzolách vetknutých do zdiva nebo lešení zavěšené, popřípadě jejich různé kombinace.

Obr. I: Jižní Německo.

Perokresba znázorňující práci na konzolovém lešení⁹⁷.

Zmapování negativních pozůstatků po lešení vykreslí na plášti objektu horizontální linie, které zpravidla korelují s tělesnou výškou zedníků a odpovídají jednomu stavebnímu záběru⁹⁸. Z hlediska měřitelnosti se jedná o metodu exaktní, avšak ne vždy použitelnou⁹⁹. V případě absence nebo nečitelnosti viditelných pozůstatků lešení je alternativou podobný, ale pouze optický a tudíž do jisté míry subjektivní, podrobný rozbor skladby zdiva. Na stěnách lodi či věže, případně i chóru, je sledován spárořez ložných i styčných spár, rozdílná struktura zdiva a jeho provázanost či velikost kvádrů a kvádrků. Vyhodnocením těchto jevů, respektive jejich vzájemným porovnáváním a definováním odlišností, je možné dosáhnout obdobných

94 Macek, P.: *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*, Praha 2001.

95 *Dřevěné konzoly nosných prvků lešení byly ze zdiva vyjímány a vzniklé kaverny byly zaslepeny buďto vzápětí (Plaňany), anebo s určitým časovým odstupem, čemuž nasvědčují cihlové plomby (Svojsín). Na mnohých stavbách zůstaly otvory nezakryté (Poříčí nad Sázavou), výjimečně i s původním dřevěným prvkem (Vysoký Újezd nad Dědinou).*

96 *ke konstrukcím lešení více v Škabrada, J.: konstrukce historických staveb. Praha 2003, s. 37.*

97 *Binding 2001, s. 199.*

98 *J. Škabrada (2003, 37) uvádí limitní výšku záběru přibližně na hranici 1,2 metru.*

99 *Metoda není použitelná při absenci stop po lešení, tj. v případě, že na stavbě bylo užito lešení stojící na zemi, zavěšené, či bylo konstruováno v dnes omítnutém interiéru.*

zjištění jako u analýzy plomb. Pro dosažení výsledků s největší vypovídající hodnotou je optimální variantou kombinace obou nastíněných způsobů pozorování. K postupu výstavby je třeba připomenout, že několik záběrů patrně tvořilo jednu konstrukční fázi¹⁰⁰. Je nasnadě se domnívat, že tyto fáze se mohou shodovat s roky, respektive stavebními sezónami, které byly přerušeny zimní technologickou přestávkou. Proto se od sebe mohou lišit svým charakterem nebo i použitým druhem kamene. Tuto domněnku zatím není možné doložit na základě jiných historických pramenů. Předložené metody zkoumání rozboru pozůstatků lešení a / nebo rozdílných struktur zdiva jsou častěji uplatňovány na vnějším plášti staveb. Důvodem je prozaický fakt častěji obnažených exteriérových stěn kostelů, zejména lodí, oproti interiérovým. Z této skutečnosti vyplývá i omezení badatelské metody, a sice obtížná, respektive vzácná možnost ztotožnění jevů uplatněných na vnějším a vnitřním plášti stavby¹⁰¹. Rozklíčování stavebního vývoje v širších souvislostech, respektive vzájemného vztahu jednotlivých částí stavby a jejich časových následností, je docíleno pozorováním míry propracovanosti zdícího materiálu a jeho líce, preciznosti kladení kamenů a úpravě spárování v určitých segmentech stěny¹⁰². Rozeznáním rozhraní konkrétních úseků s odlišným charakterem zdění je možné popsat stratigrafii segmentů objektu, s jistou mírou pravděpodobnosti i jeho již zaniklých částí. Ty se uplatňují ve formě otisku v přílehlé dochované konstrukci.

Pro pochopení vlastní výstavby kostela jako celku a jeho etapizace je důležité sledovat především západní části chrámů, které jsou stavebně nejsložitější součástí organismu stavby, a jejich konstrukční vztahy i komunikační vazby. Hypotéza, že románský kostel nebyl postaven naráz, se na základě současného stavu poznání a zběžného ohledání množství staveb jeví jako legitimní. Z takového předpokladu by vyplývalo, že při dosažení požadované výšky chrámu, která by odpovídala přibližně výšce lodí, stavitelé soustředili veškeré síly na konstrukci štítů a krovu a výstavba vrchních pater věže byla přerušena v nejnižší nutné nivelitě, která z objemově konstrukčních a zřejmě i provozních souvislostí odpovídala třem jejím podlažím. Není vyloučeno, že dostavba věže do konečné úrovně nemusela pokračovat ihned, ale až po několikaleté přestávce, která mohla být využita třeba pro konstrukci empory nebo finalizaci povrchů v interiéru. Pozornost je věnována spodní¹⁰³ i vrchní¹⁰⁴ části věže a hledána jsou zejména jejich vzájemná konstrukční rozhraní.

100 Falta, M.: *Stavební vývoj kostela Zvěstování Panny Marie v Plaňanech*. In: DESTA 2009. Plzeň 2010, s. 166.

101 *Přístupnost raně středověkého pláště vně i uvnitř kostelní lodi je v našich podmínkách výjimečná (Vroutek), jelikož fungující interiéry bývají omítnuty. Zpravidla jsou tak oba pláště přístupné pouze sporadicky a dočasně při obnově stavby. Častěji jsou tak románské vnější i vnitřní líce dostupné u věží (Svojšín, Plaňany, ...). Zde se však objevuje i problém opačného rázu, a sice že oproti neomítnutému interiéru je zakrytý exteriér (Vysoký Újezd, Pařížov, Dolní Jamné, ...).*

102 *Tato metoda je uplatněna především v předpokládaném místě styku dvou zdí, tedy v prostoru rozhraní věže a lodi.*

103 *Spodní části stavby je míněna (románská) loď a zejména první tři podlaží věže.*

Do souvislosti s etapizací výstavby a v literatuře dosud nepopsaným dočasným završením věže ze spalného materiálu se klade vodorovná spára, která se objevuje u mnohých prozkoumaných staveb. Charakter případného provizorního zastřešení není znám, avšak při výzkumu kostela ve Svojšíně¹⁰⁵ bylo uvažováno o zřízení takového zastřešení ve formě šikmé desky, spádované směrem ke kamenicky upravenému odtokovému prvku situovanému při severovýchodním koutu věže. Následně je nutné vyhodnotit i vzájemný vztah lodi a věže, čemuž napomáhá sledování stratigrafických vztahů¹⁰⁶. Posouzení korelace těchto hmot napoví, zdali byl objekt založen jako celek, anebo jestli byla loď i věž zděny odděleně a románský kostel existoval a fungoval i v bezvěžové podobě a věž byla připojena až později¹⁰⁷. Ve druhém případě je nutné uvažovat o délce časové prodlevy, která odděluje vznik jednotlivých těles.

Pro zaznamenání a názorné zobrazení sledovaných souvztažností stavebních částí a prostorových vazeb je používána metoda zobrazení formou digitálního 3D modelu. Na základě vlastního půdorysného i prostorového zaměření stavby v podrobnosti oměrné metody je zpracován virtuální model, který umožní poměrně přesně a vizuálně zřetelně zobrazit jednotlivé segmenty stavby v reálné prostorové pozici i v návaznosti na okolní konstrukční situaci. Naprosto přesného zobrazení by však bylo možné dosáhnout pouze za předpokladu použití podkladu vzniklého profesionálním geodetickým zaměřováním založeným na principech trigonometrie v kombinaci s fotogrametrickým zaměřováním¹⁰⁸. Alternativou je také použití dat získaných 3D laserovým skenováním. Přestože zvolená metoda neumožní naprosto přesné zaměření celku stavby, tak je díky tomuto postupu možné označit identifikované dochované části stavby z konkrétní stavební etapy a s jistou mírou pravděpodobnosti teoreticky rekonstruovat stav celku v daném časové období. S pomocí stratigrafie je pak možné rekonstruovat i proces výstavby v průběhu času. Dosavadní badatelské metody tento přístup zpočátku vůbec neuplatňovaly, což mohlo mít za následek až chybné interpretace nálezových situací¹⁰⁹.

104 Vrchní partii věže rozumíme část od čtvrtého podlaží výše, která v ojedinělých případech, například v kostele sv. Matouše v Třeboníně ani neexistuje. Falta, M.: *Třebonín - Poznátky k principům etapizace románské věže venkovského kostela*. In: *Dějiny staveb 2013. Plzeň 2014*, s. 15 - 22.

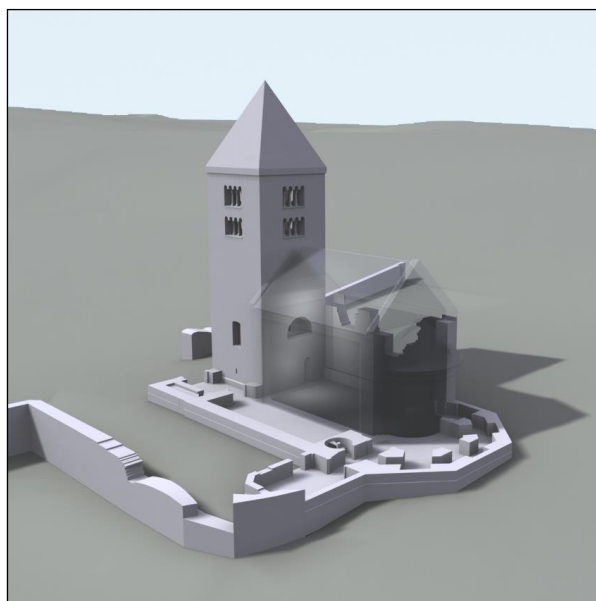
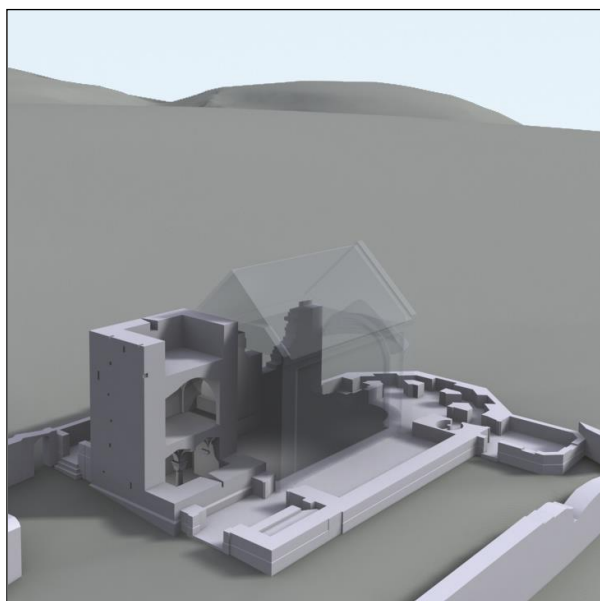
105 Hauserová, M.; Nováček, K.; Čechura, M.; Falta, M. 2011: *Románský kostel sv. Petra a Pavla ve Svojšíně. Průzkumy památek XVIII – 1. Praha 2011*, s. 12.

106 Přesvědčivé výsledky však může podat až archeologický průzkum.

107 Případy, kdy byla celá západní románská věž připojena ke kostelu ještě v raně středověké fázi, existují a jsou popsány u kostelů v Bernarticích a Loděnici u Berouna (Radová – Štiková, Škabrada 1976, 274 – 278) nebo v Brozany nad Ohří (Skopec 2006, 43 - 48).

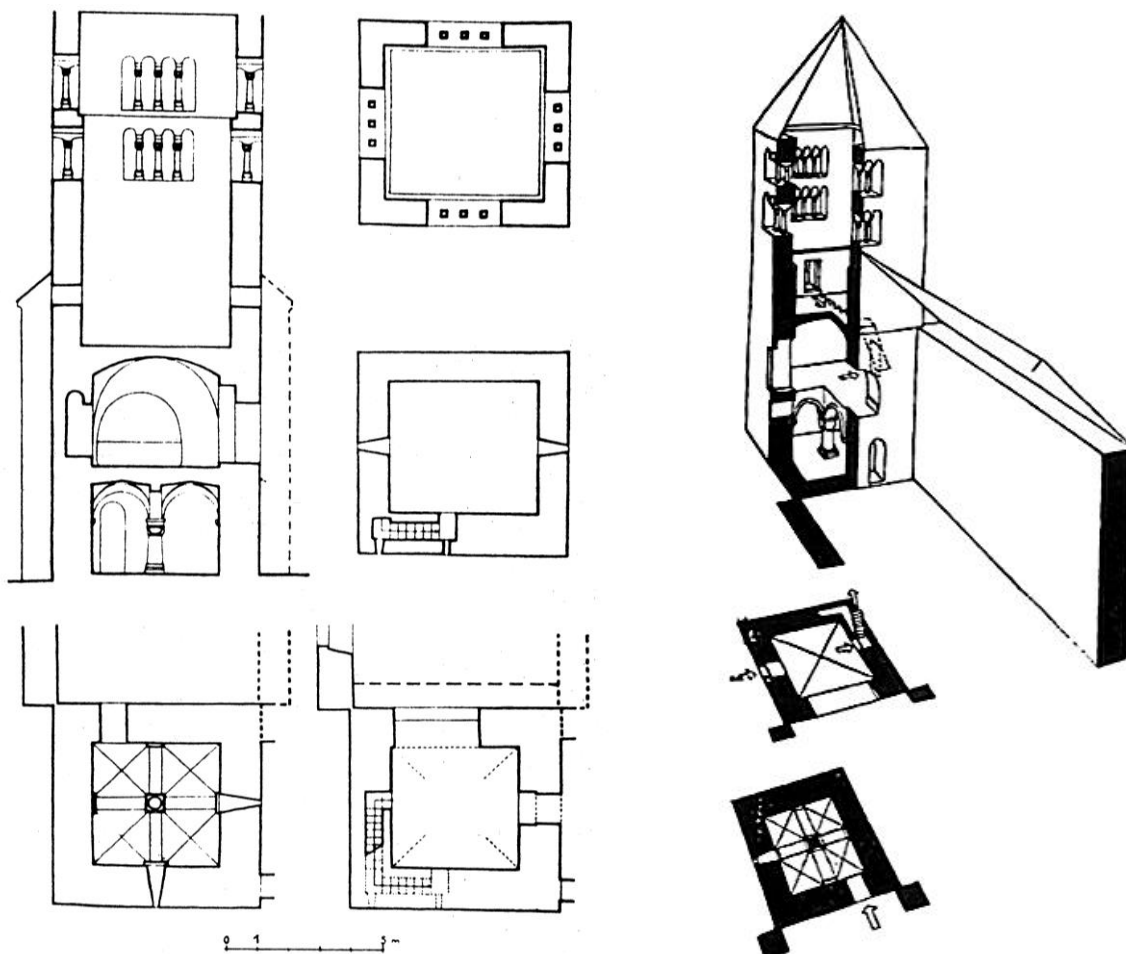
108 Veselý, J.: *Druhy průzkumů historických staveb*. In: *Zkoumání historických staveb, Praha 2011*, s. 53 – 56.

109 Hauserová, Nováček, Čechura, Falta 2011, s. 9

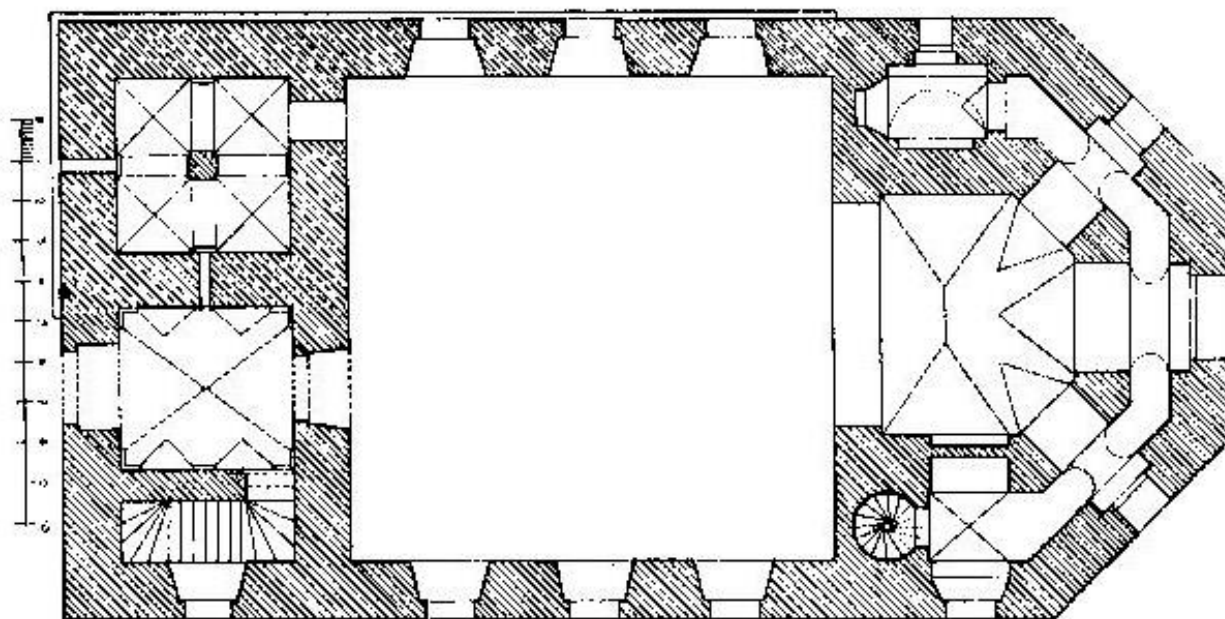
Obr. II a III: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Rozsah fyzicky dochovaných románských součástí věže a severní zdi lodi (plně) v kontrastu s představou zaniklého celku (průsvitně). Vlevo je zobrazena první stavební etapa, vpravo stav po dokončení věže. V modelu je pro porovnání zobrazen půdorys současného stavu kostela (model M. Falta 2008 – 2010).

Obr. IV a V: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Vlevo zaměření z roku 1972 zachycující půdorysy a řez věže s naznačením průběhu zaniklého zdiva lodi (Radová - Škabrada 1992, 41) a vpravo axonometrické znázornění vztahu lodi a věže (Mencl 1965, 36).

Obr. VI a VII: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Názorné porovnaní stoletého rozdílu technologických možností grafického (a datového) záznamu stavební podstaty zkoumaného objektu a z nich vyplývajících interpretačních důsledků. Nahoře půdorysné schéma (Kamper – Wirth 1908), dole drátový model celé stavby (model M. Falta 2008).

Obr. VIII (vlevo): Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov), kostel sv. Petra a Pavla.

Pohled na věž od jihovýchodu, stopa stavební přestávky je označena šipkou (foto M. Falta 2011).

Obr. IX (vpravo): Obděnice (okr. Příbram), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Dobře viditelné dilatační rozhraní dvou k sobě přisazených románských zdí (foto M. Falta 2013).

Obr. X: Bernartice (okr. Písek), kostel sv. Martina.

Detail vnitřní stěny západního štítu s pozůstatky laťování románské střešní konstrukce, nad kterou byla nadezděna věž. Na mladší i starší románské stěně jsou patrné podřezávané spáry. (foto M. Falta 2012).

5.2. OMEZENÍ VYPLÝVAJÍCÍ ZE ZVOLENÉ METODY

Vzhledem ke zvolené metodě a přístupu k výběru vzorků je třeba vzít v úvahu omezenou vypovídací schopnost vyvozených závěrů a kalkuloval s jejich omezenou platností¹¹⁰. Pominutím kontaktů stavebníků či stavitelů na zahraniční prostředí coby zdroj inspirace nebudou získané závěry obecně platné, ale jen méně vypovídající. Vzhledem k tomu nebude vždy možné rozeznat a zejména vyhodnotit sledované jevy v nadregionálním významu. Povaha získaných údajů o stavebněhistorickém poznání bude vázána především vypovídací schopnosti stavby, eventuálně i jejího sídelního kontextu ve vazbě na blízké obydlí nobility, čímž může sloužit k účelově motivované interpretaci stavby například jako historického pramene. Komplexní pohled se dosáhne až poměrně složitou interdisciplinární spoluprací zejména s archeology a historiky, popřípadě dalšími pomocnými vědami. Výsledek výzkumu může být ovlivněn i mnohdy obtížně rozeznatelnými projevy historizmů užitých při mladších adaptacích chrámů.

5.3. VÝBĚR VZORKŮ

Disertační práce se zabývá raně středověkými konstrukčními postupy a etapizací výstavby vesnického kostela. Navazuje tak na tradici výzkumu vedeného na FA ČVUT již od 50. let 20. století. O monumentální románské architektuře a umění, ale i o českém venkovském raně středověkém stavitelství již bylo napsáno mnohé. Přesto byl při studiu literatury identifikován problém s poměrně nedostatečnými poznatky o románských, respektive raně středověkých stavebních postupech.

Na základě získaných poznatků z dostupné domácí literatury se zahraničním přesahem v rámci středoevropského regionu a dosavadních znalostí z terénu byly vytipovány konkrétní objekty pro následné zběžné ohledání. Ve vymezené sledované oblasti se nachází přibližně 170 románských podélných jednolodních vesnických kostelů¹¹¹, z nichž bylo zběžně ohledáno zhruba 28 %¹¹². Určujícím faktorem pro výběr zkoumaných objektů byla zejména přístupnost obnaženého románského zdiva a jeho čitelnost, a to na lodi a západní věži včetně jejího interiéru. Důležitým kritériem, které bylo bráno v potaz, byl i stupeň dochování původní povrchové úpravy svědčící o finální úpravě pohledově exponované stěny. Ze získaných dat byly vybrány jednotlivé stavby pro podrobný průzkum¹¹³.

110 Omezená platnost závěrů je dána rozsáhlou územní oblastí, ve které jsou sledované jevy zkoumány, dále malým počtem dochovaných vzorků nebo přístupností jejich konstrukcí a nemožností analyzování historického kontextu jejich vzniku.

111 Kvalifikovaný odhad vycházející z Merhautová, A: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971.

112 Zběžně byly (krom podrobně zdokumentovaných staveb) ohledány kostely v Albrechticích, Bedřichově Světcí, Bernarticích, Bezdězu, Bříství, Budči, Deštné, Dobříš, Dolním Jamném, Holubicích, Chřenovicích, Jakubu, Kondraci, Kostomlatech pod Mílešovkou, Krašově, Lanžově, Libčevsi, Malíně, Milevsku, Mohelnici, Obděnicích, Očihově, Pertolticích, Poříčí nad Sázavou, Potvorově, Rovném, Řečanech nad Labem, Soběšíně, Srbicích, Svárově, Švihově, Tismici, Velízi, Údlících, Úžicích, Vrapicích, Vrutku, Vysokém Chvojně, Vserubech, Záboří, Zborovech, Želenici, Železnici

113 Podrobně zdokumentovány (zaměřeny, vyhodnoceny a popsány) byly kostely ve Svojšíne, Libčanech, Plaňanech, Pařížově, Čelákovcích, Vysokém Újezdě nad Dědinou, Třeboníně, Oleškách, Vícově a Kozojedech (aktuálně probíhající).

Obr. XI: Plaňany (okr. Kolín), kostel Zvěstování Panny Marie.

Jasně patrné rozhraní mezi dvěma konstrukčními fázemi – spodní část zdiva z menších kvádrů byla ukončena zřetelným vodorovným předělem, nad nímž po předpokládané technologické přestávce pokračovala výstavba z větších kvádrů (foto M. Falta, 2010).

Obr. XII: Obděnice (okr. Příbram), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Tři rozdílné struktury zdiva západní stěny věže (označeno šipkami). První dvě úrovně patrně náleží starší stavební etapě, zatímco horní část z méně precizně opracovaného stavebního materiálu druhé románské stavební etapě (foto M. Falta, 2013).

Obr. XIII: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény

Pohled z podkroví lodi na východní zeď věže s rozhraním mezi stěnou s rytými spárami ve spodní části a horním lomovým zdivem bez povrchové úpravy (foto M. Falta, 2010).

Obr. XIV: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.

Detailní pohled na východní stěnu věže v úrovni podkroví lodi s patrným rozhraním mezi románským kvádrovým zdivem v dolní části (místa s podřezávanými spárami) a novější konstrukcí z lomového kamene (foto M. Falta, 2011).

5.4. POSTUP VÝZKUMU A TERÉNNÍHO PRŮZKUMU

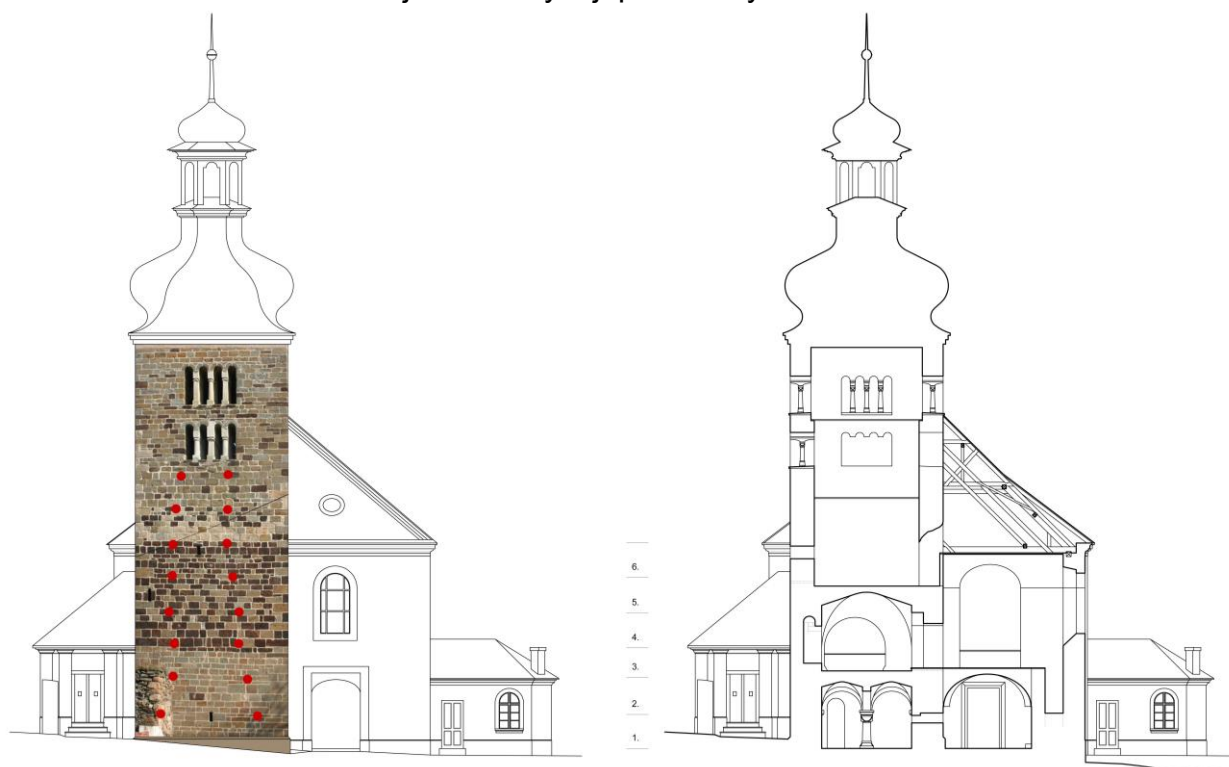
První fází výzkumu bylo ohledání vytipovaných objektů v celém vymezeném území (terénní průzkum) včetně návrhu a ověření konceptu standardizovaného popisu zahrnujícího 2D i 3D grafické analýzy. Sběr dat byl proveden dílčími metodami stavebně-historického průzkumu¹¹⁴, tedy formou prohlídky stavby včetně pořízení fotografické i kresebné dokumentace. Objekty, popřípadě jejich západní části, byly podrobně zaměřeny oměrnou metodou. Získané, vyhodnocené a interpretované údaje jsou prezentovány grafickou formou v podobě půdorysů, řezů a 3D modelů. Součástí grafických analýz je stavebněhistorický rozbor stavby, který se zaměřuje na celou dobu existence objektu, tj. od jejího vzniku do současnosti. Na základě analýzy následnosti stavebních etap je provedena zpětná rekonstrukce procesu výstavby. Získané údaje jsou zaznamenány formou katalogového hesla pro konkrétní objekt.

Prvními zkoumanými stavbami byly kostely Zvěstování Panny Marie v Plaňanech a sv. Petra a Pavla ve Svojšíně. Výzkum plaňanského kostela přinesl zejména nový pohled na typovou příslušnost zaniklé raně středověké tribuny, když byla popsána možná podoba pavlačové empory i její propojení s prostorem ve věži. Nová interpretace vycházela z podrobného rozboru následnosti stavebních etap a jednotlivých konstrukčních článků v západní části lodi. Teoretické rekonstrukci figury západní části chrámu napomohla i analýza a rozbor severní fasády. V její východní části se dochovala ostění tří románských oken, která jsou symetricky situována zhruba ve třech čtvrtinách stěny, tedy v úseku průčelí příslušejícího vlastní lodi. Z toho je možné usuzovat, že západní čtvrtina lodi byla vyplněna tribunou. Při platnosti tohoto předpokladu by byla tribuna hluboká přibližně 3,3 m, což odpovídá polovině šířky románské lodi, a tudíž by se jednalo o pavlačovou emporu s jedním středovým sloupkem podklenutou dvěma poli křížové klenby. Současně byl na základě dokumentovaných stop po lešení popsán postup výstavby. Bylo argumentováno, že loď byla postavena během pěti stavebních fází. Výzkum plaňanského kostela upozornil i na nutnost sledování nejen raně středověkých, ale i pozdějších úprav objektů, které mohou následkem historizujících přestaveb poskytnout zavádějící závěry¹¹⁵. Novověcí stavitelé provádějící adaptace středověkých kostelů se mnohdy snažili o obnovení výtvarné celistvosti díla a uchování jeho archaického charakteru tím, že používali původní materiál i tvarosloví, anebo je různým způsobem imitovali. Často tak vznikaly zajímavé a dosud nepopsané projevy různých historismů.

114 Veselý 2011, s. 46 – 53.

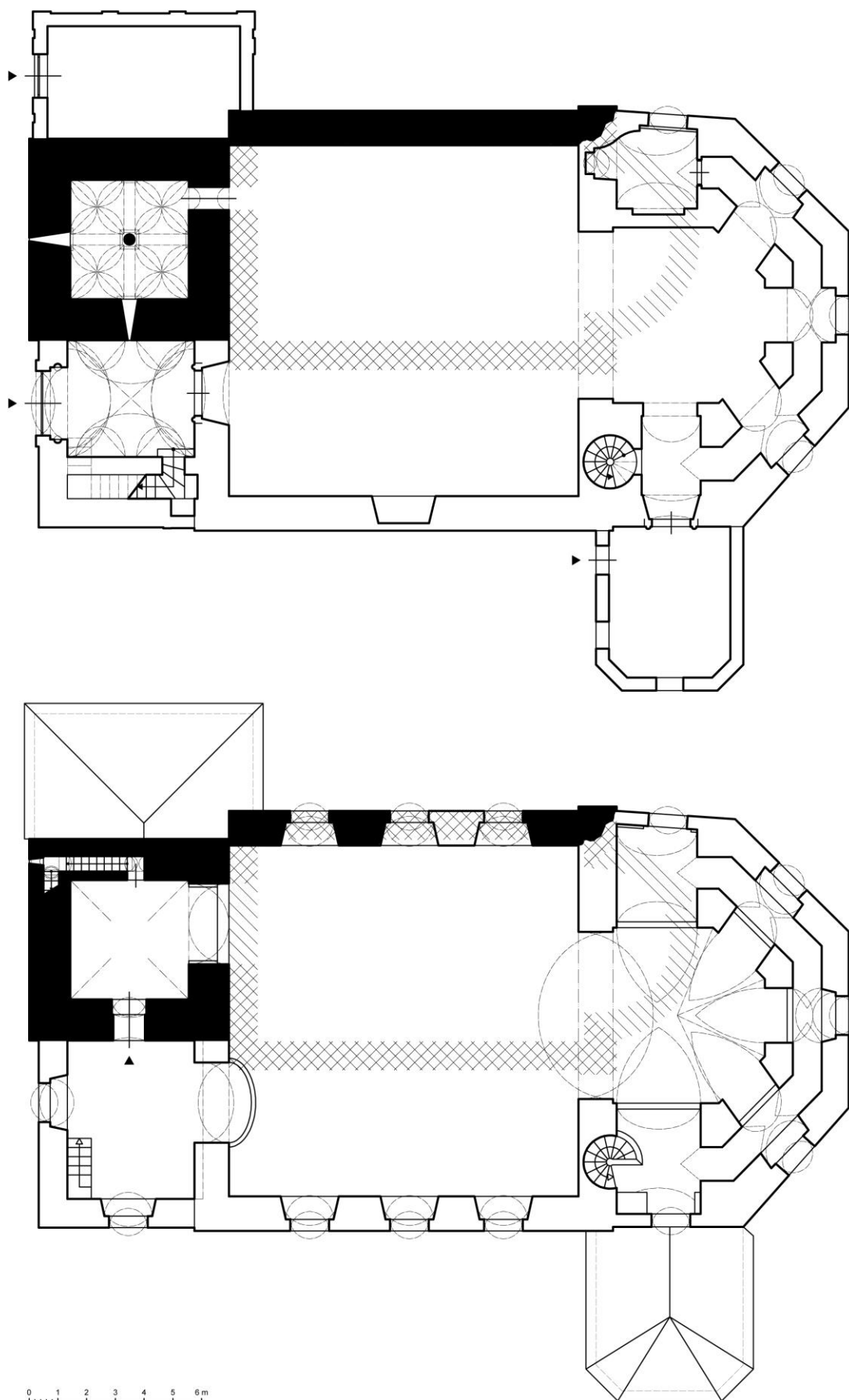
115 *Při studiu románské architektury je důležité si povšimnout i pozdně středověkých či raně novověkých úprav, které se snažily o výtvarnou celistvost díla a uchování jeho archaického charakteru.*

Svojšínský kostel sv. Petra a Pavla byl dokumentován v rámci úzké mezioborové spolupráce se Západočeským muzeem a Katedrou archeologie ZČÚ v Plzni. Pozornost byla zaměřena především na masivní románskou věž, její exteriér i interiérové prostory. Výzkum na jejím vnějším plášti sledoval užití různého druhu materiálu, jehož pozici metodou digitálního 3D modelování porovnal se stopami stavebních záběrů, respektive stopami po konzolovitěm lešení, a prostorovou strukturou vnitřku věže. Na základě vzájemné korelace mezi těmito prvky byla rozeznána a odvozena logika etapizace výstavby věže. Popsání a pochopení významu vodorovné spáry indikující rozhraní dvou konstrukčních etap bylo závažným momentem výzkumu etapizace románského kostela. Ta byla na vnějším i vnitřním plášti věže kostela zjištěna v nivelitě odpovídající zhruba rovině stropu druhého patra. Výzkum se následně orientoval na otisk zaniklého západního štítu lodi a staticky problematické severozápadní nároží chrámu. Předmětem úvah se tak stala identifikace zaniklého západního průčelí lodi a jeho vazba na východní stěny věže. Byly sledovány stopy stavebních procesů a přestaveb, ke kterým v této části objektu docházelo, a jež měly za následek současné problematické řešení, kdy se věž a obvodová zeď lodi vzájemně dotýkají pouze svými nárožními hranami.

Obr. XV: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Pohled na věž s vyznačenými otvory pro lešení. Z nich jsou odvozeny vrstvy zachycující průběh prvních dvou etap výstavby věže: vrstvy 1 – 3 (ve světlém pískovci), dokončeno podvěží a stavba dovedena nad podlahu tribuny; vrstvy 4 – 6 (v červenohnědé arkóze), dokončena věžní část tribuny a schodiště v tloušťce zdi vyvedeno nad rub její klenby. Poté byla stavba přerušena. V následujících dvou vrstvách světlého pískovce bylo dosaženo úrovně pod parapetem spodních sdružených oken. Okenní zóna byla vyzděna pomocí vykonzolovaného lešení. Řez umožňuje sledovat postup stavby ve vztahu k interiéru věže (zaměření a kresba M. Falta 2008 – 2010).

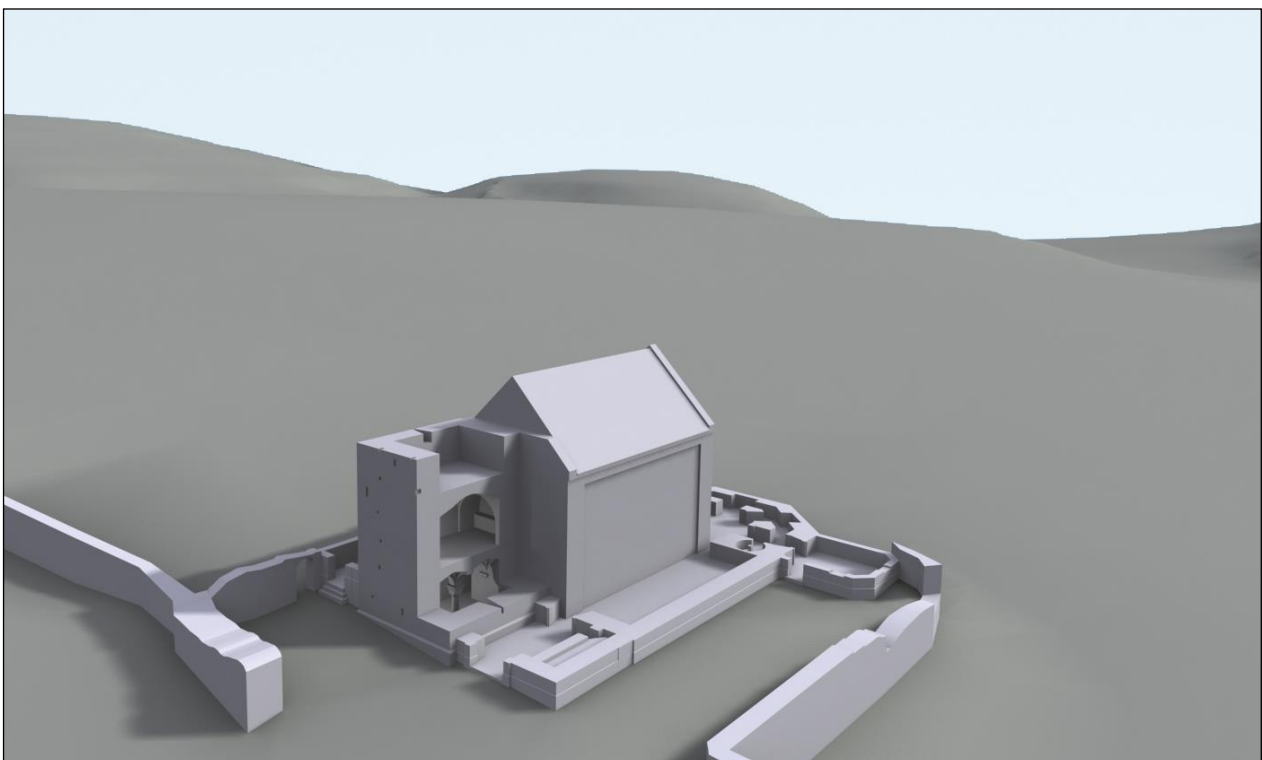
Obr. XVI a XVII: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Současné zaměření v úrovni přízemí chrámu (nahore) a empory (dole) se zakreslenou rekonstrukcí půdorysu románského kostela (zaměření a kresba M. Falta 2010).

Obr. XVIII: Svojsín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

První etapa výstavby věže s podvěžní kobkou, tribunou a vyústěním schodiště do prostoru nad tribunou, snad provizorně zastřešeného (model M. Falta 2008 – 2010).

Obr. XIX: Svojsín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Řez první etapou výstavby věže a její vztah k románské lodi kostela. V modelu naznačen půdorys nynější stavby (model M. Falta 2008 – 2010).

Obr. XX: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Podoba kostela po dokončení druhé etapy výstavby – zvonové části věže. V modelu naznačen půdorys nynější stavby (model M. Falta 2008 – 2010).

Obr. XXI: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Současný stav kostela (model M. Falta 2008 – 2010).

Velmi důležitým dokladem etapizace výstavby západní věže románského kostela byl průzkum chrámu sv. Jakuba ve Vysokém Újezdě nad Dědinou¹¹⁶, kde byla hlavní pozornost věnována právě tomuto ve Svojšíně identifikovanému horizontálnímu předělu. Bylo zjištěno, že románská (zděná) fáze výstavby zde definitivně končí právě v úrovni nad prostorem druhého patra a následující partie věže jsou podstatně mladší, a to z konce 18. století¹¹⁷. Z učiněného nálezu vplynuly v zásadě dvě možné hypotézy, jejichž platnost prozatím nejsme schopni potvrdit. První možností je, že vrchní část věže, sloužící zřejmě pro umístění zvonů, byla zhotovena ze spalných materiálů. Druhou variantou je, že tato partie neexistovala vůbec a věž byla zastřešena v úrovni nad druhým patrem¹¹⁸. Zvýšená pozornost byla věnována schodišti ojedinělému způsobem vedení v tloušťce jižního rizalitu, které dovolovalo propojení empory s předoltářním prostorem. Nastíněna byla i hypotetická možnost přístupnosti tribuny pouze tímto schodištěm z přízemí lodi. Případová studie tím upozornila na komunikační schéma stavby, které se mohlo odlišovat od známějšího řešení s přímým vstupem z exteriéru na pavlačovou tribunu nebo do prostor věže.

V rámci ověření hypotézy a rozšíření srovnávacího materiálu v oblasti mladších vrchních částí věže konstruované nad románským zdivem byl prověřen kostel Narození Panny Marie v Oleškách u Radějovic. Zaměření provedené v rámci této práce se soustředilo na západní část chrámu, kde bylo popsáno rozhraní mezi mohutným kvádrovým zdivem ve spodní a lomovým mladším zdivem ve vrchní části věže. Vyhodnocení zjištěných skutečností vedlo k teoretické rekonstrukci románského kostela s nízkým západním zděným útvarem westwerkového typu¹¹⁹. V souvislosti s funkcemi jednotlivých prostor a jejich vazbami na okolí stavby jsou sledovány i komunikační vazby, a to jak v přízemí, tak v patře kostela. Výzkum charakterizuje zcela nový podtyp kombinované tribuny, a sice spojení plochostropé místnosti v patře nízkého věžového útvaru, která se obloukem v celé své šíři otevírala na úzkou valeně podklenutou pavlač¹²⁰. Z hlediska postupu výstavby byly analýzou struktury zdiva na objektu identifikovány dvě odlišné konstrukční etapy, které se liší strukturou a precizností opracování použitého stavebního materiálu.

116 Výzkum byl podpořen grantem: *Historická zkušenost v architektuře a udržitelný rozvoj*, FA ČVUT, SGS10/214/OHK1/2T/15

117 Slavík, J.: *Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou, Dobruška 2000*, s. 182.

118 *Pokud by neexistovala vrchní zvonová část a věž by byla zakončena střešní konstrukcí nad třetím podlažím, mohla by celková figura stavby vypadat jako aktuální podoba západní části kostela sv. Matouše v Třeboníně.*

119 *Útvarem westwerkového typu v prostředí českého raně středověkého venkova chápeme západní objekt podobný věži a připojený k lodi kostela, nicméně primárně neurčený pro zvonovou (pozorovací, symbolickou, ...) funkci, a tudíž podstatně nižší nežli v té době standardní zvonice.*

120 *V kostele Narození Panny Marie v Oleškách předpokládáme tento podtyp tribuny coby dílo jedné stavební etapy, nikoliv dvou, jako například v kostele sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou (Mencl 1965, 32).*

Závažným momentem při vyhodnocování hypotézy o možnostech etapizace výstavby věže bylo zdokumentování kostela sv. Matouše v Třeboníně. K rozhodnutí pro podrobný rozbor tohoto kostela vedly neobvyklé proporce západní části chrámu. Přestože současný stav poznání kostela sv. Matěje v Třeboníně neumožňuje podpořit anebo vyvrátit hypotézu, zdali věž byla vždy tak nízká jako nyní, anebo její původně vyšší patra zanikla¹²¹, jedná se o velmi vzácný a zřetelný doklad dílčího stadia postupného dokončování raně středověkého venkovského kostela v Čechách. Výzkum tak značně prohloubil novou úvahu sledující dosud neznámou figuru románského kostela s nízkým západním zděným věžovým útvarem, který mohl být jakýmsi mezičlánkem mezi obydlím velmože a sakrálním prostředím, sloužící jako předsíň sakrálního prostoru. Cílem výzkumu bylo posunutí předpokladu o možné úplné absenci vrchních pater věže kostela a upozornění na objemový relikv takového řešení¹²².

Odlíšné provedení horních pater románské věže¹²³ bylo předmětem výzkumu i v kostele sv. Máří Magdaleny v Pařížově¹²⁴. Průzkum byl, kromě přechodně obnažené jižní fasády lodi, zaměřen i na neomítaný interiér vrchních pater věže. Předchozí badatelé zde identifikovali stopy po dřevěné struktuře neznámého určení¹²⁵. Podrobným ohledáním zjištěné konstrukční rozhraní ve formě vodorovné spáry, které bylo potvrzeno u několika románských věží¹²⁶, otevírá další pohledy na možnou funkční náplň této nedochované části stavby¹²⁷. Z dosavadních zjištění vyplývá, že se mohlo jednat o podpůrnou konstrukci subtilní dřevěné zvonice, která byla vztyčena nad třemi kamennými podlažími, nikoliv však nad celým půdorysem věže. Dřevěná zvonice, která by tak předcházela současné vrchní kamenné části románské věže, spočívala svojí východní stěnou na východní zdi věže, ale západní stěna byla založena právě na šikmé konstrukci vzpěr, po které se doposud dochovala šestice kapes. O etapizaci výstavby kamenné věže zde také svědčí vodorovná spára zachycená v podkroví lodi v úrovni nad třetím podlažím věže.

121 Pakliže by vrchní díl věže existoval, byl by zhotoven z nějakého lehčího materiálu. Tuto myšlenku podporuje předěl románského a novodobého zdiva, který připomíná vodorovnou spáru, nikoliv rozhraní vzniklé destrukcí zděné části věže.

122 Přestože raně středověkého původu jsou pouze první dvě podlaží věže a třetí je z počátku 20. století, může se jednat o reminiscenci původního řešení, které je v našem prostředí dochováno unikátně.

123 Horní partie tělesa věže mohla být prvotně postavena z lehčích materiálů, jako je dřevo nebo hrázdnění.

124 Výzkum byl podpořen grantem: Proměna památky v krajině, FA ČVUT, SGS12/081/OHK1/1T/15

125 Obširněji např.: Varhaník 2008, s. 377 - 386

126 Průzkum prokázal vodorovnou spáru v totožné úrovni nad třetím podlažím věže u kostelů ve Svojšíně, ve Vysokém Újezdu nad Dědinou, v Pařížově, v Oleškách a zřejmě i v Čelákovících. Dále je na základě zběžného ohledání předpokládán v Poříčí nad Sázavou a v Obděnicích.

127 Varhaník se ve své statí (Varhaník 2008, s. 382.) vyhýbá hodnocení doposud nevyjasněného otisku po nedochované dřevěné konstrukci ve druhém patře východní stěny věže a omezuje se pouze na nesouhlas s tvrzením Mencla, který uvádí, že se jednalo o nosníky pavlače, jež navazovala na podestu nad schodištěm v síle zdiva (Mencl 1965, s.35).

Výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Čelákovících se zaměřil na zásady užití etapizace výstavby, vzájemné vazby jednotlivých stavebních částí a konstrukční souvislosti vztahu západního průčelí k tělesu věže. Nahlédnutí na kostel v procesu jeho vzniku umožnila detailní analýza neomítnuté části severního průčelí lodi, zejména rozbor ložných a styčných spár v románském zdivu. Dále byla pozornost zaměřena na střední partii věže, odkud je přístupná kobka umístěná dílem v západní štítové stěně lodi a dílem ve východní stěně věže. Vyhodnocovány byly i poznatky vycházející z ohledání oken ve vrchních patrech věže. Pozornost byla zaměřena i na snahu novověkých stavitelů o obnovení výtvarné celistvosti díla a uchování jeho archaického charakteru tím, že použili původní materiál nebo tvarosloví¹²⁸. Autorská dokumentace provedená při terénním průzkumu kostela se také zaměřila na mladší transformace objektu v jeho západní části. S tím souviselo vyslovení nové hypotézy ohledně zániku původní románské tribuny a polemika s názory o proměně komunikačních vazeb v této části chrámu¹²⁹.

Výzkum stavebního vývoje kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech u Hradce Králové se zaměřil na přímé a nepřímé indicie existence hypoteticky možného raně středověkého objektu navázaného na západní bezvěžové průčelí chrámu. Cílem studie bylo ověření a prohloubení znalostí o stavebních a zejména komunikačních vazbách v rámci českého raně středověkého kostela, ale i jeho funkční propojení s nedochovanými objekty dříve se nalézající v jeho bezprostřední blízkosti¹³⁰. Byla předložena nová úvaha o možné v Českých zemích¹³¹ dosud prakticky nesledované figuře románského venkovského kostela, kdy mohutná kamenná struktura byla doplněna pouze celodřevěnou (nebo hrázděnou) věží, která mohla tvořit technický i symbolický mezičlánek mezi sakrální a obytnou stavbou. Tato rozvaha byla podpořena rozbořem kontradikce honosně pojednaného jižního průčelí a někdejší apsidy k nápadně strohé západní fasádě. Právě její skladba dovoluje vyslovit hypotézu o možné konstrukci věžové stavby z lehčího materiálu. Paralelně lze však předložit i domněnku o možné absenci věže¹³² a přímé vazby chrámu na palác. Dokumentace popisuje nepřímé indicie v oblasti užití jiných nežli kamenných materiálů a také fungování komunikačních vazeb mezi obytnou stavbou, emporou a chrámovou lodí.

128 *K historizujícím úpravám více Kibic ml. 2012, s. 15d*

129 *Dále rozvinuli Špaček, J.; Varhaník, J.: K románské podobě kostela v Čelákovících DESTA 2016, 18. - 20. 3. 2016.*

130 *Při tribunovém (vlastnickém) kostele předpokládáme v těsné či vzdálenější pozici existenci sídla velmože, archeologicky doloženo např. ve Vroutku či Bedřichově Světcí. Více v Klápště, J.: Paměť krajiny středověkého Mostecka, Most 1994.*

131 *Možné (zahraniční) analogie vrchních pater věže byly představeny v příspěvku Hauserová, M.; Falta, M.: O věžích a zvonění u našich románských kostelů. DESTA 2011, 25. - 27. 3. 2011*

132 *Myšlena je věž primárně konstrukčně spojená s kostelem, nikoliv s panským sídlem.*

V rámci výzkumu stavebních postupů a studia materiálové a konstrukční rozmanitosti stěn kostelní lodi byl zkoumán i bezvěžový kostel sv. Jakuba Většího v Želenici¹³³. Nevelká stavba raně středověkého původu s románskou lodí a mladším gotickým presbyteriem nemá věž, která zde ve zděné formě nikdy nebyla provedena. Význam kostela spočívá v provedení obvodového zdiva lodi, které je konstruováno z přesně opracovaných kamenných bloků, přičemž část spodní partie (severní) fasády je zhotovena ze světlých opukových kvádrů, které jsou proloženy liniemi tmavšího pískovce. Ve vrchních částech se naopak uplatňují světlé opukové pásy na tmavším podkladu. Při detailním studiu stěn tak vyvstává významná otázka, zdali se jedná o nahodilé užití dvou typů materiálu, anebo záměrně provedený poněkud specifický dekorativní prvek. Reflexe této problematiky je závažná z hlediska původního významu a postradatelnosti věže raně středověkého kostela. Pořízení nadstandardně provedeného a dekorovaného zdiva chrámu byla jistě vždy nákladná záležitost, což kontrastuje s neexistencí zvonice¹³⁴, která však mohla existovat v oddělené pozici, například jako integrální součást dvorce nobility¹³⁵.

Principy konstruování obvodového pláště a užití zřejmě starších kvádrů¹³⁶ v kombinaci s mladším lomovým zdivem v rámci jedné stavební etapy jsou sledovány na kostele sv. Ambrože ve Vícově, jenž je důležitým dokladem raně středověké architektury z období prolínání dvou slohů. Hlavní oblastí výzkumu je pozorování koexistence zdícího materiálu pozdně románského a raně gotického stavitelství, a to pod vlivem zvyklostí šířených v okruhu stavebního vlivu Kladrubského klášteřa. Případová studie je zaměřena zejména na západní část chrámu, kde je pozornost věnována nápadně nízké věži, figuře štítového průčelí a jeho napojení na boční zdi objektu, ale i styku lodi a presbyteria. Prostorová a materiálová konfigurace těchto úseků stavby dovoluje vyvozovat závěr, že kostel byl postaven v rámci jedné etapy a jeho stávající půdorys tak není výsledkem vrcholně středověké přestavby. Zároveň nepřímo potvrzuje užívání bedněných zvonových pater konstruovaných na zděném tělese věže. Cílem výzkumu kostela sv. Ambrože ve Vícově je ověření, prohloubení a eventuálně i přehodnocení dosavadních poznatků o charakteru kostela, procesu jeho výstavby a etapizaci od období raného středověku. Nízké zděné torzo věže zároveň rozšiřuje srovnávací materiál pro studium užívání bedněných zvonových pater v české venkovské raně i vrcholně středověké architektuře.

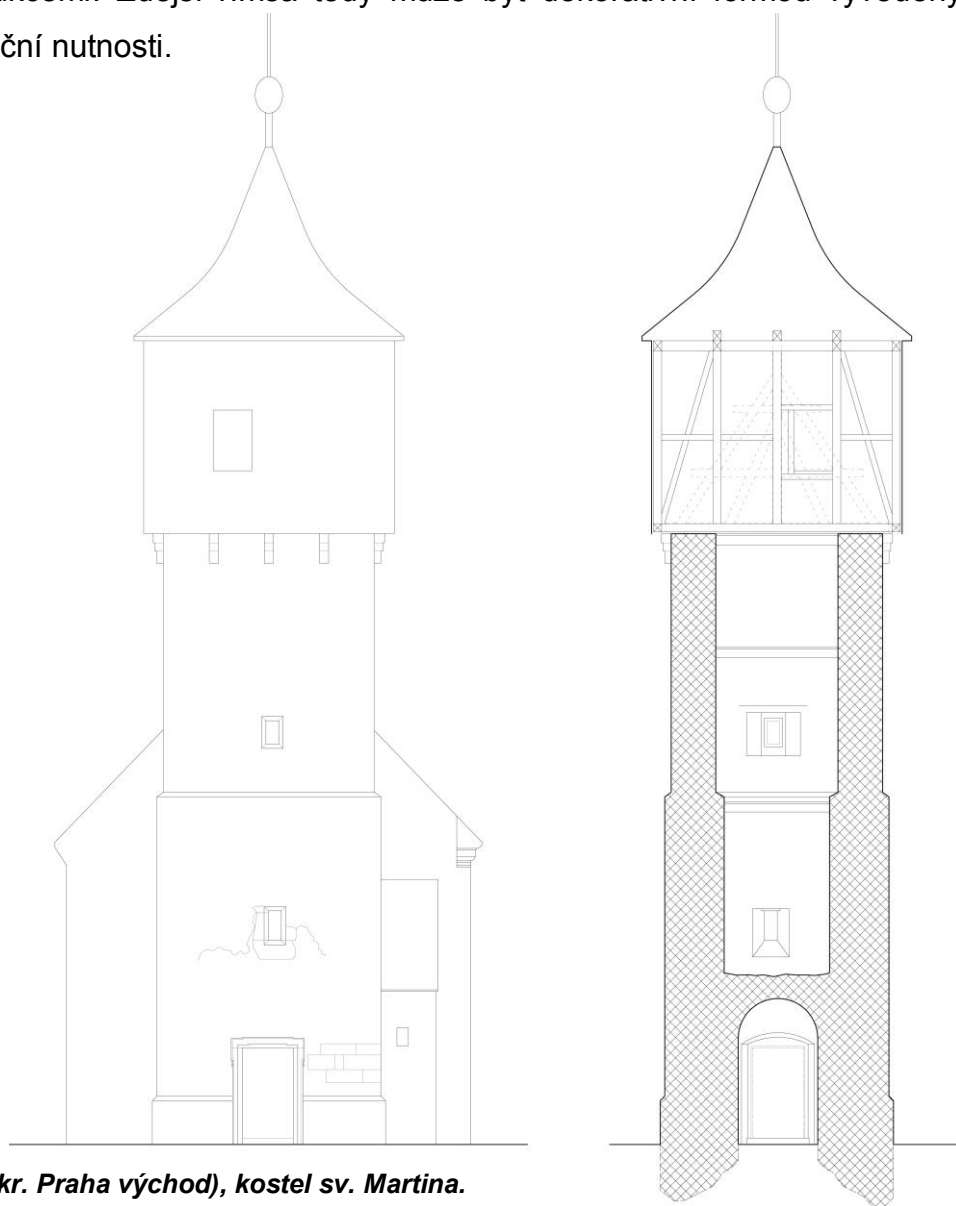
133 Průzkum byl v roce 2014 proveden díky obnově pláště a přístupnosti vnějšího líce stěn.

134 V tomto případě je myšlena věž zděná, případnou existenci dřevěné věže je nutno prověřit archeologickým průzkumem.

135 Laval 2016, s. 68.

136 Nejedná se o druhotně použité prvky, nýbrž patrně o dříve připravený stavební materiál i kamenické články primárně určené pro vlastnický kostel.

Doznívání a stálé uplatňování tradic románského stavitelství v období nastupující gotiky je sledováno na kostele sv. Martina, pozůstatku po zaniklé středověké vsi Kozojedy¹³⁷, který je zajímavým elementem v rámci studia výstavby a etapizace raně středověkých venkovských kostelů, zejména jejich věží. Výzkumem studovaná problematika vodorovné spáry coby rozhraní dvou konstrukčních etap se na věži kostela v Kozojedech přímo neobjevuje, nicméně mezi prvním a druhým patrem je situovaná římsa, která vznikla ztenčením hmoty zdi (v interiéru i exteriéru). Tento ne zcela obvyklý stavební prvek je zajímavý i tím, že se nachází v totožné pozici, ve které byl u některých románských kostelů předešlým výzkumem identifikován předěl mezi dvěma různými stavebními nebo konstrukčními etapami, tedy strukturou zdiva odlišnými románskými konstrukcemi. Zdejší římsa tedy může být dekorativní formou vyvedený relikv starší konstrukční nutnosti.

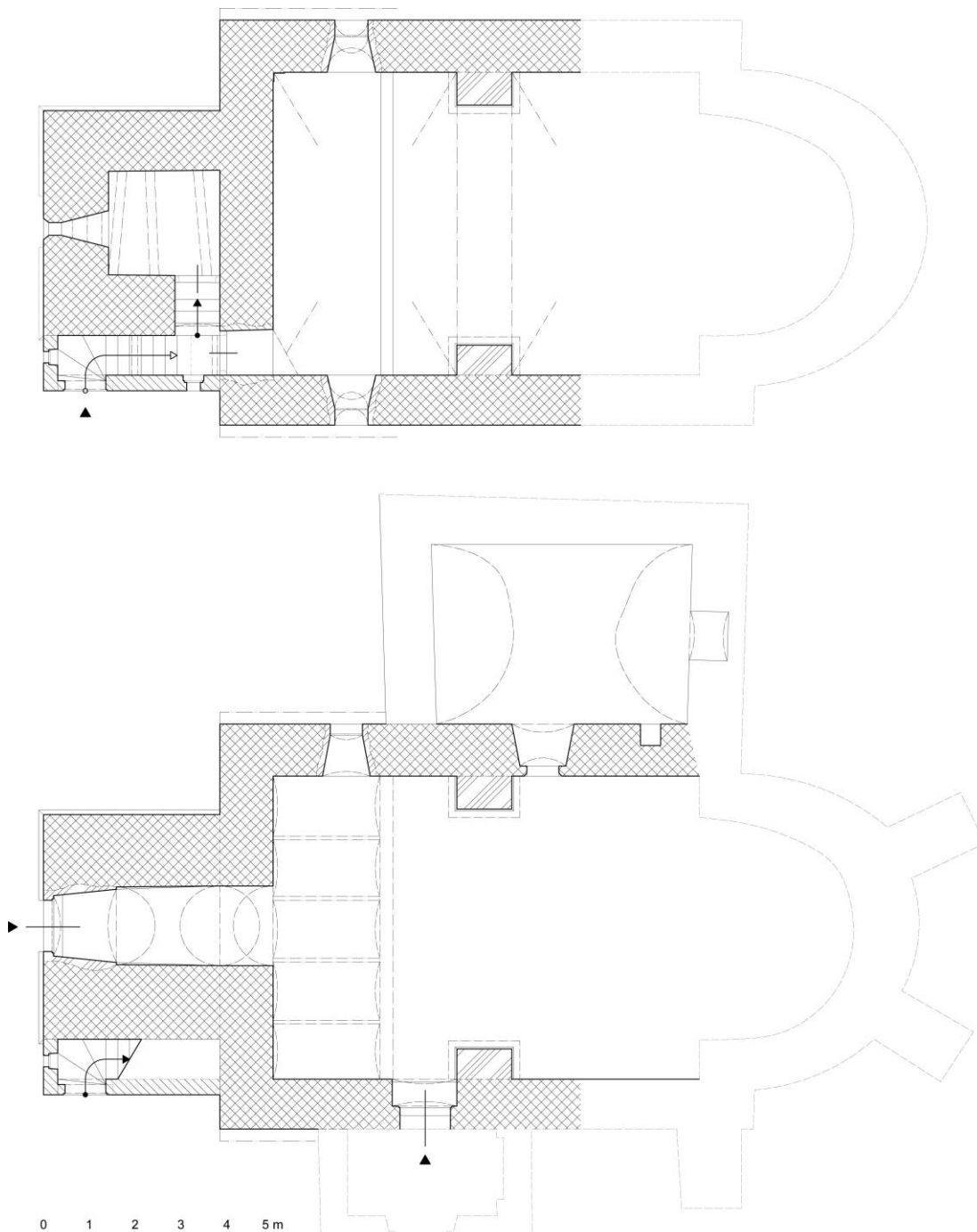

Obr. XXII: Kozojedy (okr. Praha východ), kostel sv. Martina.

Současný stav věže; západní pohled a řez s pohledem k západu (zaměření a kresba M. Falta, 2015).

¹³⁷ Průzkum byl proveden v rámci širšího výzkumu historických vrstev krajiny Černokostelecka a podpořen grantem FA ČVUT, SGS14/086/OHK1/1T/15

Detailně zdokumentované, popsané a analyzované objekty jsou k diskusi předloženy v souboru případových studií, v kapitole 6 této práce. Katalog, soustředující se na úzký výběr raně středověkých vesnických kostelů v Čechách, je sestaven tak, aby představené stavby reflektovaly postup výzkumu a jeho průběžné dílčí výsledky. Nedílnou součástí zkoumaných kostelů je fotodokumentace a jejich zakreslení včetně rozboru následnosti stavebních etap, a to na základě autorského zaměření staveb¹³⁸.

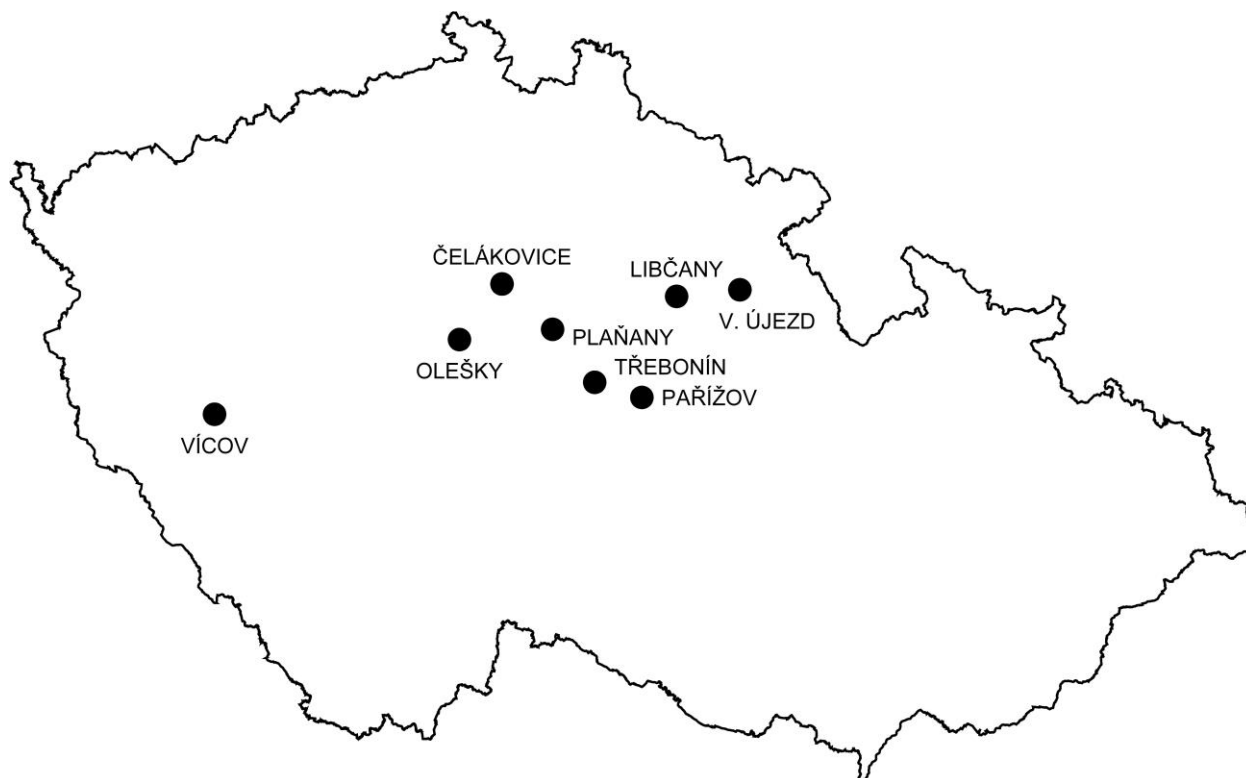

Obr. XXIII a XXIV: Kozojedy (okr. Praha východ), kostel sv. Martina.

Půdorys v úrovni přízemí (dole) a prvního patra věže (zaměření a kresba M. Falta, 2015 – 2016).

138 V případech (Plaňany, Čelákovice, Třebonín), kdy mladší dostavby objektu neměly vliv na sledovanou problematiku, byla zaměřena pouze románská část stavby

6. VÝSLEDKY VÝZKUMU – SOUBOR PŘÍPADOVÝCH STUDIÍ ...

NÁSLEDNOST STAVEBNÍCH ETAP

LEGENDA:

	1 ... KONSTRUKCE ROMÁNSKÉ		6 ... KONSTRUKCE RENESANČNÍ
	2 ... KONSTRUKCE POZDNĚ ROMÁNSKÉ		7 ... KONSTRUKCE BAROKNÍ
	3 ... KONSTRUKCE HYPOTETICKY ROMÁNSKÉ		8 ... KONSTRUKCE KLASICISTNÍ
	4 ... KONSTRUKCE GOTICKÉ		9 ... KONSTRUKCE POZDNĚ KLASICISTNÍ
	5 ... KONSTRUKCE POZDNĚ GOTICKÉ		10 ... KONSTRUKCE NOVODOBÉ

Obr. XXV: Mapa lokalit a legenda následnosti stavebních fází.

Zpřesnění některých stavebních etap u konkrétních objektů: **Plaňany** ... 7 (rok 1749), 9 (rok 1805); **Pařížov** ... 8 (rok 1837); **Čelákovice** ... 6 (pol. 16. stol.), 7 (1708 – 1712), 8 (kolem 1889); **Vysoký Újezd nad Dědinou** ... 7 (konec 18. stol.), 8 (kolem 1820), 9 (rok 1885); **Třebonín** ... 7 (rok 1790), 9 (rok 1908)

6.1. LIBČANY,

KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

Libčany¹³⁹ leží asi 12 km západně od Hradce Králové v Libčanském okrsku¹⁴⁰, na stráni dominující širokému okolí. Z katastru obce je z vícerých poloh doložena antropogenní aktivita minimálně od mladší doby kamenné. Významné jsou především funerální aktivity v poloze „Na Obci“ a „Farský les“, dokládající společenský význam území především v nadstavbové sociální sféře¹⁴¹. První písemný doklad o obci pochází z 12. století a jedná se o falzum zakládací listiny krále Vratislava pro opatovický klášter, která se hlásí k roku 1073¹⁴². Tehdy měl břevnovský opat ke královské donaci přidat mj. i „terram Liubichas“¹⁴³. Majitelé libčanského zboží nejsou z období raného středověku známi. Vlastníci tvrze jsou doloženi až k roku 1398, kdy jimi měli být Jan a Václav z Roudnice. Počátkem 16. století získala Libčany obec Královéhradecká¹⁴⁴ a v roce 1547 jí byl tento majetek konfiskován a prodán Janu z Pernštejna¹⁴⁵. Od počátku 18. století byly Libčany ve vlastnictví Straků z Nedabylic. V majetku této rodiny zůstala obec až do vymření rodu v roce 1769, kdy přešly do správy zemského stavovského výboru. První písemná zmínka o zdejším kostele Nanebevzetí Panny Marie pochází z roku 1352, kdy se v rejstříku papežského desátku objevuje jako farní kostel¹⁴⁶. V následujících obdobích, až do poloviny 17. století, kdy začínají zápisy libčanské farní pamětní knihy, nejsou o kostele žádné záznamy.

Cílem výzkumu bylo pořídit srovnávací materiál odpovídající podrobnosti, který by dovolil konfrontaci prostorových a komunikačních vztahů mezi kostely se zděnou západní věží a kostely bezvěžovými¹⁴⁷. Dokumentace provedená při terénním průzkumu objektu se tak zaměřuje hlavně na proporce západní panské tribuny včetně jejích komunikačních vazeb. V exteriéru se pozornost věnuje nápadně rozdílnému pojednání jižního i severního průčelí a nejspíše i někdejší apsidy¹⁴⁸. Na ní byla značná péče věnována výpravě kamenickým dekorem, v protikladu k naprosto strohé západní

139 K významu názvu místa více Profous, A.: *Místní jména v Čechách II. Praha 1949, s. 577*

140 *Obec Libčany se geomorfologicky nachází v provincii Česká vysočina, v soustavě České tabule, podsoustavě Východočeské tabule, v celku Východočeské tabule, podcelku Chlumecké tabule a okrsku Libčanské tabule.*

141 Bláha, R.; Kalferst, J.: *Libčany – podklady pro archeologickou památkovou péči v rámci přípravy ÚPO. rukopis č.j. 287/2004 (kopie uložena v AO MVČ H. Králové). Hradec Králové 2004.*

142 Friedrich, G.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Praha 1904 – 1907, s. 370*

143 Lancinger, L.; Muková, J.; Šimková, D.: *Libčany – kostel Nanebevzetí P. Marie (Stavebně historický průzkum) SÚRPMO. Praha 1995, s. 1 (kopie uložena v archivu NPÚ ú.o.p. v Pardubice)*

144 Horyna, V.: *Vlastivěda Královéhradecka. Hradec Králové 1968, s. 235.*

145 Cechner, A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Královéhradeckém. Praha 1904, s. 141.*

146 Tomek, W. W.: *Registra desátků papežských z diecezí pražské (RDP). Praha 1873, s. 90*

147 *Bezvěžovou stavbou rozumíme kostel bez kamenné věže, která by výpravou odpovídala zbytku chrámu. Bez řádného archeologického průzkumu nemůžeme vyloučit existenci zvonice z lehčích materiálů.*

148 *Existenci apsidy dokládají zaoblené části zdíva s torzem lizény s oblounem v čele, které se nacházejí v sakristii i oratoři.*

fasádě. Tento neobvyklý kontrast dovoluje uvažovat o hypotéze, že aktuální solitérní kamenná stavba by mohla být pouze pozůstatkem původního srostlého komplexu budov. Ten mohl sestávat z kamenného chrámu coby kaple velmože a (dřevěného) paláce, snad i s věží sloužící jak liturgickým, tak světským účelům¹⁴⁹.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech není badatelské obci neznámý, nicméně vzhledem k jeho velkoleposti i architektonickým kvalitám se jedná o stavbu spíše opomíjenou. Chrám je v literatuře připomínán již v počátcích moderního dějepisectví, když v roce 1852 Jan Erazim Wocel rozpoznává jeho románský původ¹⁵⁰ a následně jej popisuje v jednom z našich prvních katalogů románského stavitelství¹⁵¹. V roce 1904 je Antonínem Cechnerem podán podrobný popis libčanského kostela a tvrže¹⁵². Autor pojednává o jednolodním kamenném kostele a připomíná několik jeho stavebních etap. Z doby gotické upozorňuje na vysoké štíty a také do tohoto období řadí západní portál. Do pozdní renesance datuje úpravu lodi a do barokní epochy presbytář (patrně pouze jeho opravu, nikoliv stavbu). Popis kostela se objevuje i v neoborné literatuře z roku 1940 od neznámého autora¹⁵³, který se zprvu podrobně věnuje historii obce a následně vlastnímu kostelu. Datace a slohové zařazení některých stavebních prvků jsou však chybná. Autor se například domnívá, že pravoúhlý presbytář je původu románského¹⁵⁴ a za raně středověká taktéž považuje později prolomená okna i západní portál. Je však třeba připomenout, že autor ve své době viděl kostel ještě omítnutý, tudíž nemohl spatřit zachované ostění románských oken ani smíšené zdivo presbytáře. Přínosem statě bylo velmi zevrubné referování o mladších stavebních úpravách. V letech 1944 – 45 předložil Václav Mencl zprávu o nálezu bohatého arkádového průčelí na libčanském kostele¹⁵⁵. Informoval tak v souvislosti s nálezem slepých arkád na bazilice klášterního kostela v Doksanech, jejíž předlohu hledal v porýnské pseudotektonické románské architektuře. Libčanský kostel však nedával do souvislosti s tzv. Doksanskou skupinou, ale slohové zbarvení a hutní provenienci spojoval se saským slohovým okruhem. Kostel datoval do období mezi lety 1210 – 20. Následně publikoval i první z důležitých statí k datování české románské architektury a uvedl, že hlavice nesoucí arkády empory jsou původu sasko – hirsauského¹⁵⁶.

149 *církevním účelem míníme zvonici, světským účelem je myšleno obydlí – útočiště – trezor, věž jistě byla i symbolem.*

150 *Bericht über die im August und September 1851 unternommene kunst-archäologische Bereisung Böhmens. Sonderabdruck aus den Sitzungsberichten der philos.-histor. Klasse der kaiserl. Akad. d. Wiss., Jg. 1852*

151 *Wocel, J. E.: Kostely románského slohu v Čechách. In: Památky archeologické a místopisné II. Praha 1857, s. 121*

152 *Cechner, A.: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Královéhradeckém. Praha 1904, s. 141 - 149*

153 *anonym: Ročenka katolíků v Libčanech. Hradec Králové (?) 1940*

154 *Tento omyl mohl vzniknout na základě zákresu Cechnera (1904, 142), kde je kněžiště šrafováno stejně jako vlastní loď.*

155 *Mencl, V.: Nové nálezy na románských památkách z doby kolem roku 1210. In: Umění 16, Praha 1944 – 45, s. 122 – 123.*

156 *Mencl, V.: Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování České architektury. In: ZPP 10, Praha 1950, s. 1 – 32*

O několik let později se stavbou zabývají Anežka Merhautová a Milada Radová v obsáhlém článku zabývajícím se stavební hutí v Doksanech¹⁵⁷ a uvádějí, že z původní raně středověké sakrální stavby zůstala zachována pouze loď, která je členěna po obou stranách šesti lichými arkádami¹⁵⁸. Autorky však kostel nedávají do přímé souvislosti s Doksany, neboť se zdejší dekor od tamního liší jak rozvrhem, tak i podobou¹⁵⁹. Naopak v provedení arkád spatřují dílo místní produkce, v němž mělo jít o zcela primitivní opakování forem, aniž by byla postižena jejich podstata, a kostel datují do doby po roce 1230. Menci se k problematice datování architektonického detailu vrací opět v roce 1960, kdy stručně zmiňuje ústupkový charakter libčanského portálu se dvěma vloženými sloupky¹⁶⁰. Portál datuje stejně jako románské hlavice z interiéru do období 1210 – 1220. Ucelený popis libčanského kostela předkládá Anežka Merhautová¹⁶¹, přičemž se především věnuje románskému dekoru¹⁶². Slepé arkády opět zmiňuje na jižním i severním průčelí. Dále obšírněji popisuje románský portál, kde si detailněji všímá hlavic a poukazuje na jejich členění do středu komponovanými kružnicemi. Z interiéru, který měl být původně plochostropý, upozorňuje na dva románské sloupy empor, z nichž u jednoho má být zachována románská patka. Dále se pokouší o datování stavby, které posouvá až do první čtvrti 13. století. Zmínka o stavbě se objevuje i v učebních textech ČVUT¹⁶³, kde je stopován původ slepé arkády v české architektuře. Libčanský kostel je kladen do slohové příbuznosti s chrámy v Jakubu, Cítově a Vrbčanech¹⁶⁴. Emanuel Poche¹⁶⁵ kostel datuje k roku 1225, přičemž do románského období mylně klade i presbyterium¹⁶⁶. Uvádí pozdně gotickou přestavbu z přelomu 15. a 16. století (západní portál datuje k roku 1500 a slohově jej zařazuje do románské renesance) barokizaci a přístavbu oratoří ze 17. století a do 18. století vrocí přístavbu jižní předsíně. Jako první hovoří o západní věži, jež měla být postavena v roce 1909 a nedlouho na to snesena. Důležitý článek publikuje v polovině

157 Merhautová, A.; Radová, M.: Románská stavební huť v Doksanech II. In: *Umění 5, Praha 1957*, s. 218

158 Toto tvrzení je diskutabilní, jelikož na severní stěně nebyla přítomnost slepých arkád nikdy spolehlivě prokázána. Do současné doby se dochovaly pouze negativní otisky lizén, které stoupají do výše hypotetických pat archivolt. Chybně je uvedeno, že v ose každé druhé arkády bylo, dnes zazděné, románské okno.

159 Libčanské arkády předstupovaly před rovinu stěny tak, jako by na ní byly nalepeny.

160 Menci, V.: Vývoj středověkého portálu v českých zemích. In: *ZPP 20, Praha 1960*, s. 8 – 26.

161 Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 155 – 156.

162 Ze stavební podstaty objektu autorka uvádí pouze její jednoduchý charakter s pravoúhlým novějším presbyteriem a různými novějšími přístavky.

163 Radová – Štiková, M.: Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 46 a 64

164 Na podobnost libčanského a vrbčanského kostela je poukazováno nejen z podstaty užití slepé arkády, ale i trojúhelníkového zubořezu.

165 Poche, E.: *Umělecké památky Čech 2. Praha 1978*, s. 231 - 232

166 viz. pozn. 154.

devadesátých let Jitka Svobodová¹⁶⁷, která poukazuje na problematiku zazděných románských spolíí v různých částech stavby. Upozorňuje na nálezy pískovcových článků ve smíšeném barokním zdivu presbyteria, které interpretuje jako části románských lizén někdejší apsidy, a všímá si dvou kamenných článků v zazdívce druhotného vstupu na emporu, které vykládá jako zbytky blíže nespecifikovaného žlabu. Dále autorka informuje o nálezů částí románského presbyteria pod úrovní současné podlahy sakristie, s čitelným fragmentem profilované římsy a s koutovou lizénou s ústupkem a plochým oblounem. Ve stejném roce byl zpracován stavebně historický průzkum, jehož součástí však nebylo podrobné zaměření památky¹⁶⁸.

Na akademické úrovni se kostelu a jeho stavebním dějinám věnuje v rámci bakalářské práce Jana Hylmarová, která kromě kritického přezkoumání několika odlišných názorů na slohový charakter románské fáze provede i důkladnou archivní rešerši¹⁶⁹. Autorka tak na základě studia korespondence Okresního hejtmanství a Centrální komise ve Vídni, proběhnuvší mezi roky 1905 – 1908, otevírá důležitou diskusi ohledně charakteru západního průčelí, respektive existence či neexistence věže v těchto místech. Omezuje se však pouze plánovanou novostavbu zvonice na počátku 20. století, ale k hypoteticky možnému raně středověkému věžovému útvaru v návaznosti na jižní průčelí se nevyjadřuje, respektive vyslovuje domněnku, že zde věž nikdy nestála¹⁷⁰.

Monumentální kostel Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech byl založen v jedinečné poloze na horní hraně příkré stráně coby dominanta širokého okolí. Počátky jednolodní orientované stavby, která byla původně ukončena apsidou, se dle současného stavu poznání kladou do první čtvrtiny 13. století¹⁷¹. Strmou sedlovou střechou krytá obdélná románská loď přechází na východě v barokní kněžiště, k němuž se ze severní strany pojí sakristie a z jižní oratoř v totožném architektonickém slohu. Mladší, nicméně taktéž barokní, je předsíň chránící jižní románský a západní gotický portál. Raně středověká chrámová loď je založena na obdélném půdorysu o vnějších rozměrech 18,2 x 10,9 metru a výšce zhruba 10,7 metru. Stěny kostela jsou vystavěny z precizně opracovaných pískovcových kvádrů a vyvstávají ze soklu tvořeného deskou, páskem, oblounem, páskem a výžlabkem. Sokl je proveden z tmavšího materiálu nežli

167 Svobodová, J.: *Nálezy v areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech*. In: *PP 1, Praha 1995*, s. 82 – 83.

168 Lancinger, L.; Muková, J.; Šimková, D.: *Libčany – kostel Nanebevzetí P. Marie (SHP), SÚRPMO*. Praha 1995.

169 Hylmarová, J.: *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech (bakalářská práce)*. Brno 2007

170 Hylmarová (2007, 12) připomíná, že o výsledku záležitosti ohledně výstavby věže na poč. 20. stol. nejsou písemné prameny; Poche (1978, 231) bez bližší specifikace konstatuje, že věž byla postavena v roce 1909 a následně stržena.

171 např. Svobodová, J.: *Nálezy v areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech*. In: *PP 1, Praha 1995*, s. 82

stěny, čímž tvoří nejen funkční, ale i optický základ stavby. Kostel byl v době provádění terénního průzkumu¹⁷² plně zbaven omítky, čímž bylo umožněno studium architektonického detailu in situ i prvků druhotně umístěných. Nejhodnotnější částí chrámu je jeho svébytné jižní průčelí, jež bylo členěno slepými arkádami¹⁷³. Ačkoli byly arkády během pozdějších úprav odsekány, zůstaly po nich ve zdivu velmi dobře čitelné pozitivní stopy, které byly pro badatelskou obec znovuobjeveny po odstranění omítky v roce 1942¹⁷⁴.

Charakteristická jižní fasáda kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech je ohraničena dvěma nárožními lizénami širokými 70 cm, jejichž patky jsou stejného průřezu jako soklová římsa. Průčelí je rozčleněno pětící přípor na šest nestejných polí. Odsekané středové lizény byly původně obdélného průřezu o šíři 20 cm, hloubce 12 cm a neměly na svém čele poloválcové přípory, jako tomu bylo u dekoru apsidy¹⁷⁵. Ve zhruba 4/5 výšky lodi byly pospojovány archivoltami tak, že v levé (západní) části průčelí tvořily trojici lichých a v pravé části trojici sudých arkád. První archivolta plynule vystupovala ze západní nárožní lizény a přepínala pole o šíři 2,6 m. V tomto segmentu se v horní třetině nachází k pravé části mírně vyosené zazděné románské okno, zatímco ve spodní části je románský plášť narušen hrubou zazdívkou portálku, který byl do prostoru pod panskou tribunou proražen patrně v období gotiky, aby byl poměrně záhy zazděn¹⁷⁶. Druhá arkáda překlenovala pouhé 2 m a byla o cca 25 cm nižší nežli

172 Zaměření kostela bylo provedeno při čtyřech návštěvách (1. - 2. července a 8. - 9. srpna 2006)

173 V českých zemích jsou zmapovány dva způsoby užití slepých arkád. Tento prvek je nejvíce rozšířen v severozápadních Čechách, a to na čtyřech, resp. pěti (dosud popsaných) chrámech. Druhý typ slepých arkád je možno pozorovat ve východní části země na třech stavbách. Na kostele v Jakubu, ve Vrbčanech a v Libčanech. Hlavním charakteristickým rysem této východočeské skupiny je předstoupení arkádového systému před rovinu fasády, čímž se stává oproti tzv. doksanskému pouze dekorativním, a nikoli tektonickým (vylehčujícím), prvkem. Arkády tohoto typu se nejlépe zachovaly na kostele v Jakubu u Kutné Hory, kde jsou na jižním i severním průčelí rozvrženy do dvou horizontálních pater. Oproti tomu pouze jedním patrem arkád je obohacena apside. Vertikální část jakubských arkád tvoří polosloupky, jež dosedají na atické patky a vrcholí krychlovými hlavicemi sasko – hirsauského typu. Archivoly na hlavice dosedající jsou obdélného průřezu a jsou konstruovány z jiného materiálu nežli jejich podpory. Sloupky jsou z šedého a archivoly ze žlutého pískovce (více In: Kroupa 1997, 3–25).

O slepých arkádách ve Vrbčanech není mnoho známo, avšak (Radová, Škabrada 1992, 46) je dávají do souvislosti s libčanskými. Jelikož je v současné době celá stavba omítnuta, jsme při posuzování skladby odkázáni na starší fotodokumentaci (fotografie (Radová, Škabrada 1992, 51) a SHP. Stejně jako v Libčanech, i zde byly arkády v období baroka odstraněny, a to mnohem důkladněji, takže se vesměs dochovaly pouze jejich negativní stopy. Z fotografií vyplývá, že arkády kostela sv. Václava ve Vrbčanech byly mnohem méně subtilní a měly daleko mohutnější vertikální části nežli libčanské či jakubské. Jelikož jsou poškozeny i horní partie stěny, není možné bez sondáže určit, zdali arkády předstoupily před rovinu zdi jako celek nebo se podobaly doksanskému typu.

174 Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 155

175 Profil lizén zdobících chrámovou loď je dosud patrný v předsíni předstupující před románský portál a v místech průniku se soklovou římsou, zatímco dekor apsidy je možné studovat na druhotně užitých blocích zazděných v presbyteriu.

176 Otvor byl zazděn při přestavbě kostela v období renesance, když se dostal do kolize se vkládanými klenebními podporami.

první. Třetí oblouk je přibližně stejně vysoký jako první, ale vzhledem k umístění ústupkového portálu do této části je šířka pole přibližně 3,15 m. V ose tohoto pole se nachází přesně centrované románské zazděné okno. Čtvrtý, pátý a šestý oblouk dosahuje zhruba do stejné výšky jako archivolta nad druhým polem, ale jejich interkolumnia se liší. Čtvrté pole je široké 2,4 m, páté 2,5 m a šesté 2,6 m. V předposledním segmentu je opět pozůstatek raně středověkého okna¹⁷⁷. Smysl užití kombinace arkády se střídáním většího a menšího průměru archivoly nejsme schopni přesvědčivě vysvětlit. Může se sice nabízet vzdálená analogie s kostelem v Jakubu, kde v horní úrovni širší arkády mohly těsně obepínat okna¹⁷⁸, avšak v Libčanech zatím žádnou logiku nenacházíme. Stejně tak s jistotou nevíme, zdali byly podpory od archivolt odděleny hlavicemi¹⁷⁹ nebo v ně plynule přecházely bez horizontálního přerušení¹⁸⁰, nicméně vzhledem ke stopám na nárožních lizénách usuzujeme na variantu plynulého bezhlavicového přechodu. V hypotetické rovině se pohybujeme i při snaze dovození středověké podoby podstřešní římsy. Pod omítkou současné barokní římsy je patrná cihlová zadržka o výši více jak půl metru, která patrně nahradila původní románský dekor. Z raně středověkého období se dochovala pouze torza kamenných konzol vynášejících západní štít. Z analogických řešení¹⁸¹ je možné usuzovat, že dekorativní pás sestával z obloučkového podřímsí, čemuž by napovídaly dva prvky umístěné v zadržce někdejšího portálu vedoucího do podkruchtí. Jedná se o oblouky s poloměrem asi 20 cm vytesané do kvádrů, u nichž však neznáme jejich hloubku. Svobodová o nich uvažuje jako o pozůstatcích nějakého žlabu¹⁸². O dalších částech římsy, jako například zubořezu, nevíme nic.

V jistém kontrastu k osobitě zdobnému jižnímu průčelí kostela vystupuje ještě svébytnější severní fasáda, s nejasným smyslem kompozice dekoru. Do plochy stěny byla opět mezi nárožní lizény vkomponována pětice přípor, v současné době odsekaných¹⁸³. Lizény, jejichž profil byl stejný jako na jižním průčelí (tj. 20 x 12 cm), fasádu dělily na šest přibližně stejných polí o rozponu 2,54 m (+/- 2 cm). Více pravidelný

177 *Románská okna byla zaslepena nejpozději při renesanční přestavbě kostela (při zdění klenebních podpor) a je tudíž pravděpodobné, že při této akci byly odsekaný i lizény s archivoltami. Současná podoba čtveřice oken v lodi je barokní, totožná s úpravou oken presbyteria, nicméně je pravděpodobné, že vlastní otvory jsou renesanční.*

178 *Ohledně původního umístění plastik v jižním průčelí je vedena diskuse (např. Kroupa, P.: Kostel sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory. In: Průzkumy Památek 1, Praha 1997, s. 10.)*

179 *Cítov, Doksany, Holubice, Jakub,*

180 *Kostomlaty pod Řípem, Deštná (?), Vrbčany (?)*

181 *obdobný dekorativní pás s koncovými konzolami, které vynášejí štíty lodí, je dochován např. na kostele v Plaňanech.*

182 *Svobodová, J.: Nálezy v areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech. In: PP 1, Praha 1995, s. 82*

183 *Přípory na severní fasádě jsou odsekaný a místy i vytrhány tak, že jsou místy čitelné pouze jejich negativní stopy vyplněné cihelnou zadržkou.*

byl i rozvrh dvou románských oken¹⁸⁴. Ta byla situována symetricky v druhém poli od východního, respektive západního nároží. Nejasnou záležitostí této fasády však zůstává ukončení přípor a potažmo i jejich smysl, jelikož lizény nebyly spojeny oblouky, ale ani nestoupaly až k podstřešní římse, nýbrž byly ukončeny ve výšce archivolt oken¹⁸⁵. Vysvětlením takto neúplně vyvedené kamenické výzdoby může být její osazení na podružné fasádě a tudíž primárně ekonomické důvody. Vedlejší roli severního průčelí může dokazovat i stejný rozpon mezi příporami, tudíž výrazně menší působivost prvku.

Nadstandardní výpravě architektonickým dekorem se těšila i románská apsida, která snad v roce 1722¹⁸⁶ ustoupila baroknímu presbyteriu s rozměry 9,75 x 10,0 m¹⁸⁷. O existenci apsidy, jejích parametrech i kamenické výzdobě máme poměrně exaktní představu, a to díky dochovaným artefaktům. Její půdorysně zaoblený sokl byl odkryt v roce 1991¹⁸⁸, zatímco primárně uložené koutové lizény s přiloženým oblounem na svém čele jsou přístupné v rozích severní sakristie i jižní oratoře. Vzhledem k tomu, že novověké presbyterium bylo stavěno v té době příznačnou technikou smíšeného zdiva s využitím jak barokních cihel, tak staršího materiálu, tak se kromě obyčejných kvádrů dochovalo i několik částí lizén. Tato spolia jsou velmi důležitým prvkem pro alespoň částečnou rekonstrukci románské podoby chrámu. Z průřezu těchto prvků, které jsou rozptýleny převážně ve východní zdi kněžiště, vyplývá, že lizény zdobící raně středověkou apsidu vystupovaly zhruba 8 cm před rovinu stěny, byly široké 24 cm a k jejich čelu byl přidán obloun s průměrem cca 16 cm. Prozatím nebyly nalezeny žádné náznaky hlavic, ani se na základě dostupných indicií nepodařilo zjistit možné zakončení přípor. Stále tak zůstávají otevřené principiálně dvě varianty, a to že lizény stoupaly až k dekorativnímu podřímsí¹⁸⁹, do něžž byly vetknuty, respektive že byly spojeny slepou arkádou obdobného charakteru jako na stěnách lodi¹⁹⁰. V úvahu připadá i možná kombinace těchto řešení, a sice že archivoltou byly spojeny pouze ortogonální části přípor, zatímco oblouny vystupovaly až k římse¹⁹¹.

184 Okna na severní fasádě byla zaslepena v totožné době jako okna jižního průčelí, ale nebyla nahrazena mladšími otvory.

185 Vyloučení obou variant je možné vzhledem k souvisle dochovanému zdivu v horní partii lodi, které nevykazuje žádné stopy přezdění nebo druhotného uložení románských kvádrů.

186 K roku 1722 je rytým nápisem datován krov kněžiště, který zřejmě odpovídá i době jeho výstavby (Svobodová 1995, 83.)

187 Zdalí barokní presbyterium nahradilo raně středověkou apsidu, anebo zde existoval mezičlánek v podobě gotického či renesančního kněžiště, nejsme schopni bez archeologického průzkumu definovat.

188 Svobodová, J.: *Nálezy v areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech*. In: *PP 1, Praha 1995, s. 82*

189 *Bazilika na Velehradě nebo kostel ve Vinci*.

190 *Doksany, Holubice, Jakub, Kostomlaty pod Řípem, ...*

191 *Takovéto řešení zatím nebylo na venkovském kostele v Čechách zachyceno.*

V naprostém antagonismu k zdobnosti a vznešenosti celého chrámu stojí jeho západní průčelí, jež je oproštěno od jakýchkoli artefaktů kamenického dekoru. Holá zed vystupuje ze soklu, který je fakticky jediným ozdobným prvkem celé fasády, tedy krom malého kříže v podobě mělkého reliéfu v samém vrcholu románského štítu. Monotónnost původní podoby stěny narušoval jen nevelký portál, který spojoval exteriér s prostorem panské tribuny. Ostění tohoto dnes zazděného vstupu je v současnosti z velké části kryto střechou předsíně, která chrání druhotně prolomený pozdně gotický západní portál¹⁹².

Na základě tak kontrastního řešení v pojednání fasád se nabízí hypotéza ohledně vztahu západního průčelí k možné okolní zástavbě. Je třeba si uvědomit, že západní štítová fasáda je zároveň vstupní stranou na tribunu a také připomenout fakt, že kostel nemá a patrně nikdy neměl zděnou věž¹⁹³. Z těchto mínění tak vyvstává podnět k další mezioborové diskusi k celkové objemové skladbě raně středověkého dvorce, jehož byl chrám součástí. Je možné předpokládat, že kostel nebyl postaven (nebo zamýšlen) jako solitérní stavba, nýbrž jako intaktní součástí širšího souboru staveb. Ten mohl sestávat přinejmenším z kamenného kostela a přilehlého dřevěného nebo hrázděného paláce, snad se zakomponovanou věží. Vzhledem k dochovanému románskému soklu, jenž vylučuje kontaktní spojení kostela s jinou stavbou, předpokládáme, že případný obytný objekt se nalézal v takové vzdálenosti od chrámu, která znemožňovala pohledové uplatnění fasády. Tato mezera mohla být využita pro komunikaci spojující tribunový portál s tímto domem. Zdali však byla empora přístupná kolmým přemostěním z vlastního dvorce, schodištěm z exteriéru nebo nějakou pavlačovou konstrukcí přiléhající ke stěně není možné na základě dosavadních zjištění detailněji vymežit. Stejně tak je jen velmi těžko možné rozvíjet úvahu, zdali mohla být (i přes existenci kamenného soklu) od západu k lodi přisazená dřevěná věž¹⁹⁴, nicméně tuto možnost je třeba vzít v úvahu. Vyloučit nelze ani jakousi syntézu těchto dvou nastíněných variant, a sice že mezi objekty byla vložena jenom lehká konstrukce sloužící coby komunikační těleso mezi domnělým palácem a chrámem. Určit jakým

192 *Kamenné ostění vstupu je tvořeno dvěma pruty, oddělenými výžlabkem, které dosedají na patky ve tvaru nízkých válců, šroubovitě kanelovaných. Vše spočívá na pravouhlé trnoži s otupenou hranou, nahoře válcovitě seříznutém. Nad půlkruhovým nadpražím portálu se přepíná gotická římsa.*

193 *Problematiku věže libčanského kostela není v odborné literatuře sledována. Skutečnosti ohledně zamýšlené výstavy věže na počátku 20. století shrnuje Hylmarová, nicméně k možné existenci středověké zvonice se staví odmítavě. Veškerá konstatování o bezvěžovosti chrámu je však nutné vztahovat pouze k zděné (kamenné) konstrukci.*

194 *Připojené věži ve víceméně osově pozici západního průčelí by mohla napovídat i vizuálně mírně odlišná (hrubší úprava) stěny v centrální části stěny se stopami požáru, a také blíže nespecifikovatelný zazděný otvor u paty štítu, který může být pozůstatkem po průchodu zpřístupňující krov.*

způsobem, a zdali vůbec, s prvotním komunikačním schématem souvisely kapsy po stupních schodiště nacházející se na jihozápadním nároží¹⁹⁵, je nad možností terénního průzkumu. Vzhledem k tomu, že se při úvahách o širších souvislostech západní fasády pohybujeme pouze v rovině spekulací, bude třeba tyto domněnky dále podrobit kritickému zkoumání a v optimálním případě konfrontovat s budoucím archeologickým průzkumem celé lokality a dalšími analogiemi této situace.

Obdobně složitou úlohou je předložení domněnky o fungování komunikačního schématu v interiéru chrámu, což je zatím velmi podceňované téma. Dochovaná pavlačová empora, jejíž poprsnice je vynášena trojicí pasů dosedajících na dvojici sloupků, je aktuálně podklenuta dvojicí křížových kleneb. Klenební pole v jižní třetině tribuny chybí, jelikož je zde umístěno točité schodiště stoupající z přízemí. Závažnou otázkou však zůstává původ tohoto řešení. Přestože je dřevěné vřetenové schodiště ve zděném plášti konstrukcí barokního původu, tak není vyloučeno, že se jedná o reminiscenci na původní řešení. V takovém případě by komunikační propojení empor s prostorem chrámu bylo provedeno tak, že v záměrně vynechaném klenebním poli by bylo zřízeno schodiště¹⁹⁶. V případě užití tohoto systému i v libčanském kostele, čímž by byl rozšířen nepočtený srovnávací materiál v této oblasti, je třeba poukázat na pravděpodobnou subtilnost takovéto blíže nespecifikovatelné konstrukce. Existuje předpoklad, že schodiště bylo užíváno i v období gotiky, kdy byl do identického prostoru (možná právě z důvodu existence vertikální komunikace) prolomen portál.

Na základě současného stavu poznání a zjištěných skutečností můžeme původní situaci kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech rekonstruovat jako jednodílní kamennou stavbu coby kompaktní součást zřejmě dvorce nobility. Podélné stěny mohutné raně středověké kaple byly nadstandardně vybaveny kamenickým dekorem, zatímco západní fasáda se pohledově neuplatňovala. Nejpropracovanější bylo jižní průčelí s trojicí vysoko položených oken a ústupkovým portálem, které bylo zjemněno slepou arkádou. Severní stěna s dvojicí oken a lizénami násilně ukončenými, aniž by dosáhly korunní římsy, byla pouze slabší reminiscencí na toto velkolepé řešení, jež však gradovalo i na plášti apsidy. Hřeben sedlové střechy s úhlem 43° dosahoval výšky 16 metrů nad terén.

195 *Osm (?) kapes po stupních dřevěného schodiště se nachází ve velmi neobvyklé poloze na jižní hraně západní fasády. První kapsa je ve výšce přibližně 1,4 metru nad soklem kostela, a to přímo v nároží stavby. Předpokládané schodiště stoupalo pod úhlem 43° až do výšky cca 3 metrů, která může odpovídat prahu románského portálu.*

196 *Této problematice se blíže věnuje M. Hauserová a dokládá užití tohoto principu v kostele sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory a hypoteticky i ve Všerubech u Plzně (Hauserová; Nováček; Čechura; Falta, 2011 s. 19 – 22) a v kresebné rekonstrukci prvotní podoby kostela v Krašově jej připouští i Karel Nováček (2010, 155)*

Kostel prošel v průběhu osmi staletí své existence mnohými přestavbami. První sledovatelnou úpravu chrámu je možné připsat době gotiky, kdy byly proraženy pravděpodobně tři otvory, jimiž jsou později zazděný jižní portál vedoucí do podkruchtí, západní osový vstup a zřejmě i rozměrné okno v pravé půli západní fasády¹⁹⁷. Poloha pozdně středověkých otvorů na západní stěně prakticky vylučuje existenci věže v této periodě, tudíž pakliže existovala, byla odstraněna před gotickou úpravou¹⁹⁸. Další významná úprava je přisuzována období renesance, respektive období kolem roku 1608¹⁹⁹. Tímto letopočtem je vročen současný krov lodi. V této etapě předpokládáme i zaklenutí lodi včetně vložení interiérových přípor, a tudíž nejzazší možný termín zazdění gotického jižního portálu a románských oken včetně jejich nahrazení novými otvory. Zdali jsou vysoké cihelné štíty soudobé s renesančním krovem, anebo pocházejí ze starší gotické fáze, nevíme. Krov presbyteria je rytým nápisem datován k roku 1722, načež předpokládáme, že mu v krátkém časovém odstupu předcházela výstavba kněžiště²⁰⁰, která snad nahradila románskou apsidu. Následně byla přistavěna severní sakristie a jižní oratoř²⁰¹ a o něco později i dvě předsíně chránící jižní románský a západní gotický portál²⁰². Archaický původ stavby byl barokními staviteli napodobován formou rytého kvádrování, provedeného na plášti kněžiště. Historizující kvádrování na plášti presbyteria je optické pouze z části, neboť dílem koresponduje se spárami mezi druhotně užitými raně středověkými kvádry a dílem je provedeno ryze falešně v omítce kryjící cihlové zdivo. Značnou úpravou měl kostel projít na počátku 20. století, nicméně záměr realizace věže nebyl uskutečněn²⁰³. Následovala obnova v roce 1942, kdy byla stavba zbavena omítky a poslední renovací kostel prošel v první dekádě 21. století. Při této akci byl opraven a vyspárován románský plášť stavby, nově omítnuto kněžiště²⁰⁴, přístavky a cihelné štíty, ale i veškeré zazdívkové primárních či druhotných otvorů, čímž bylo ztíženo další studium kostela. I přes to je libčanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a jeho výzkum velmi důležitým zdrojem informací pro studování nejen raně středověkého stavitelství, nýbrž i postupů výstavby. Stavbu lze pokládat za nepřímou indicii podporující hypotézu těsné vazby svatyně a předpokládaného sídla.

197 Na základě datování západního portálu do doby kolem roku 1500 (Poche 1978, 231) můžeme opatrně uvažovat, nikoliv však konstatovat, že všechny zmíněné průrazy vznikly v rámci jedné etapy na přelomu 15. a 16. století.

198 Vzájemná pozice gotického portálu a druhého nyní zazděného otvoru na západním průčelí vylučují existenci vertikální konstrukce mezi sebou. Případná věž by tak musela být takové šíře, aby otvor v patře vedl do jejího interiéru, což by však znemožňovalo jeho předpokládanou okenní funkci.

199 *Renesance, coby všeobecně užívaný umělecko-historický pojem, je v kontextu libčanského kostela zavádějící označení, spíše se jedná o jakousi syntézu pozdní gotiky a rané renesance v prostředí venkovského stavitelství.*

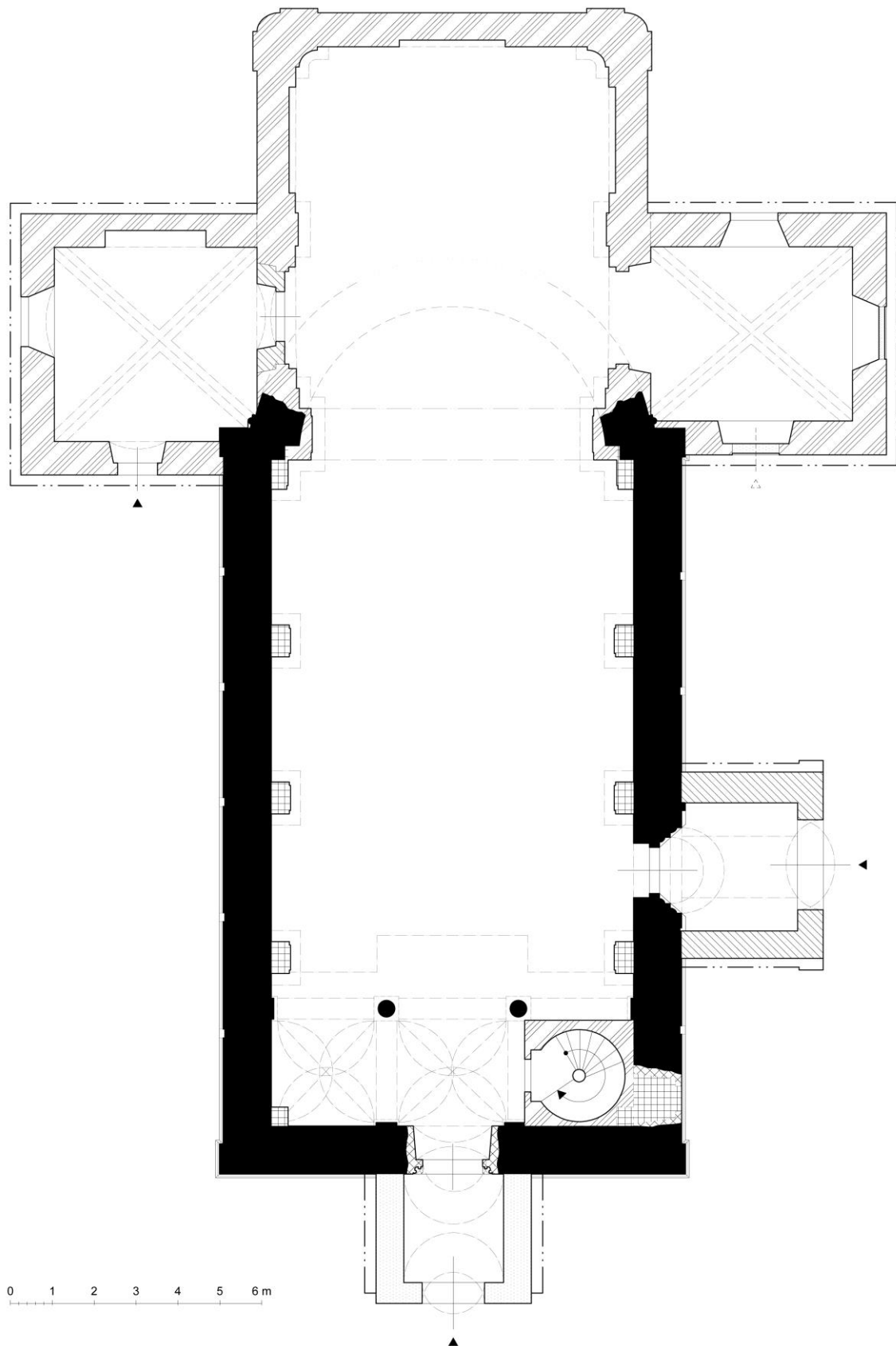
200 Svobodová, J.: *Nálezy v areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech. In: PP 1, Praha 1995, s. 83*

201 Hylmarová, J.: *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech (bakalářská práce). Brno 2007, s. 38*

202 *Dle Hylmarové (2007, 38 – 39) byla barokní západní předsíňka snesena a nahrazena novostavbou v roce 1905.*

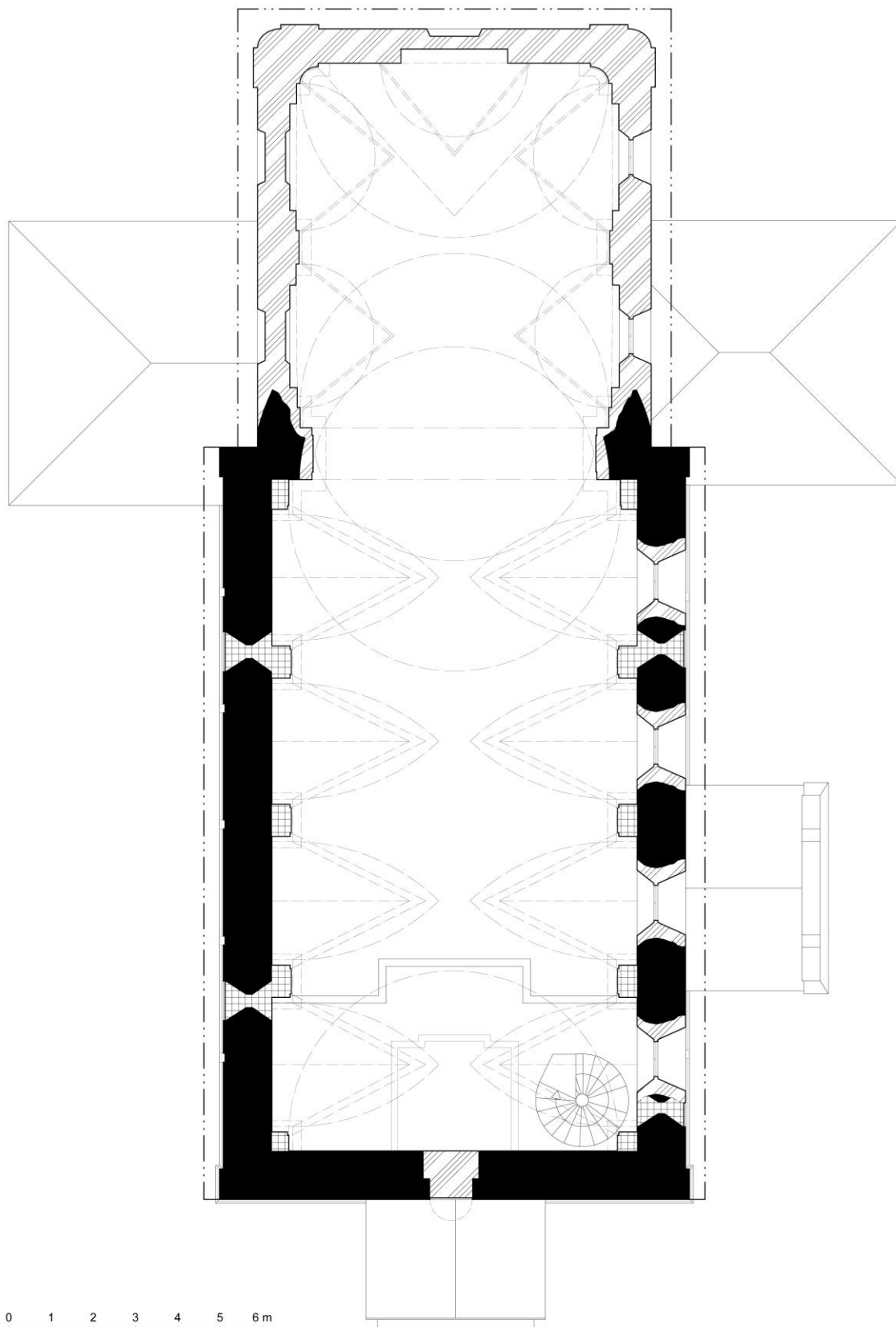
203 Hylmarová, J.: *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Libčanech (bakalářská práce). Brno 2007, s. 10 – 12*

204 *Omítnutím presbyteria došlo k zakrytí všech spolíí i původní barokní omítky s pozůstatky historizujícího kvádrování.*

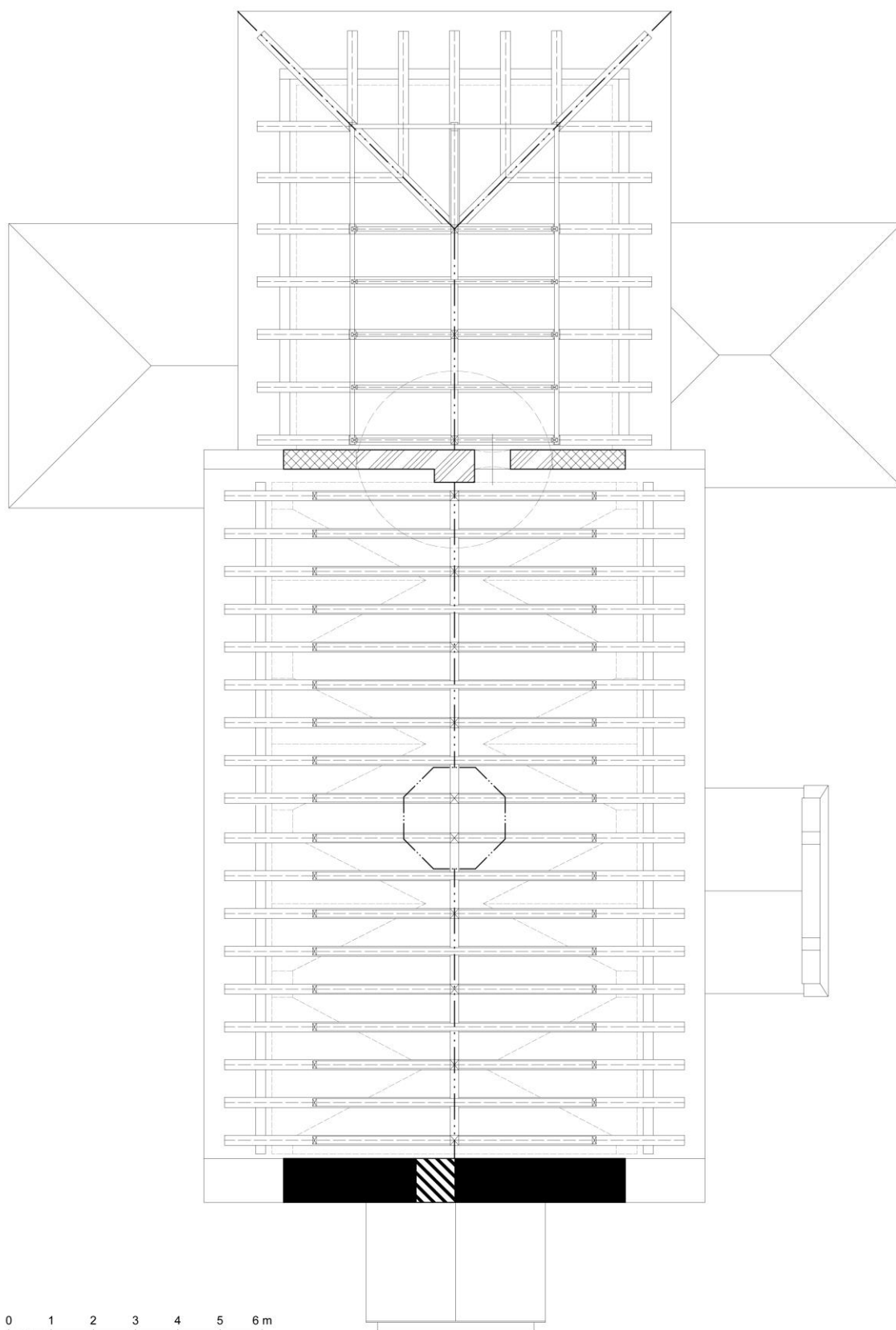
Obr. XXVI: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Půdorys v úrovni přízemí s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2006 – 2016).

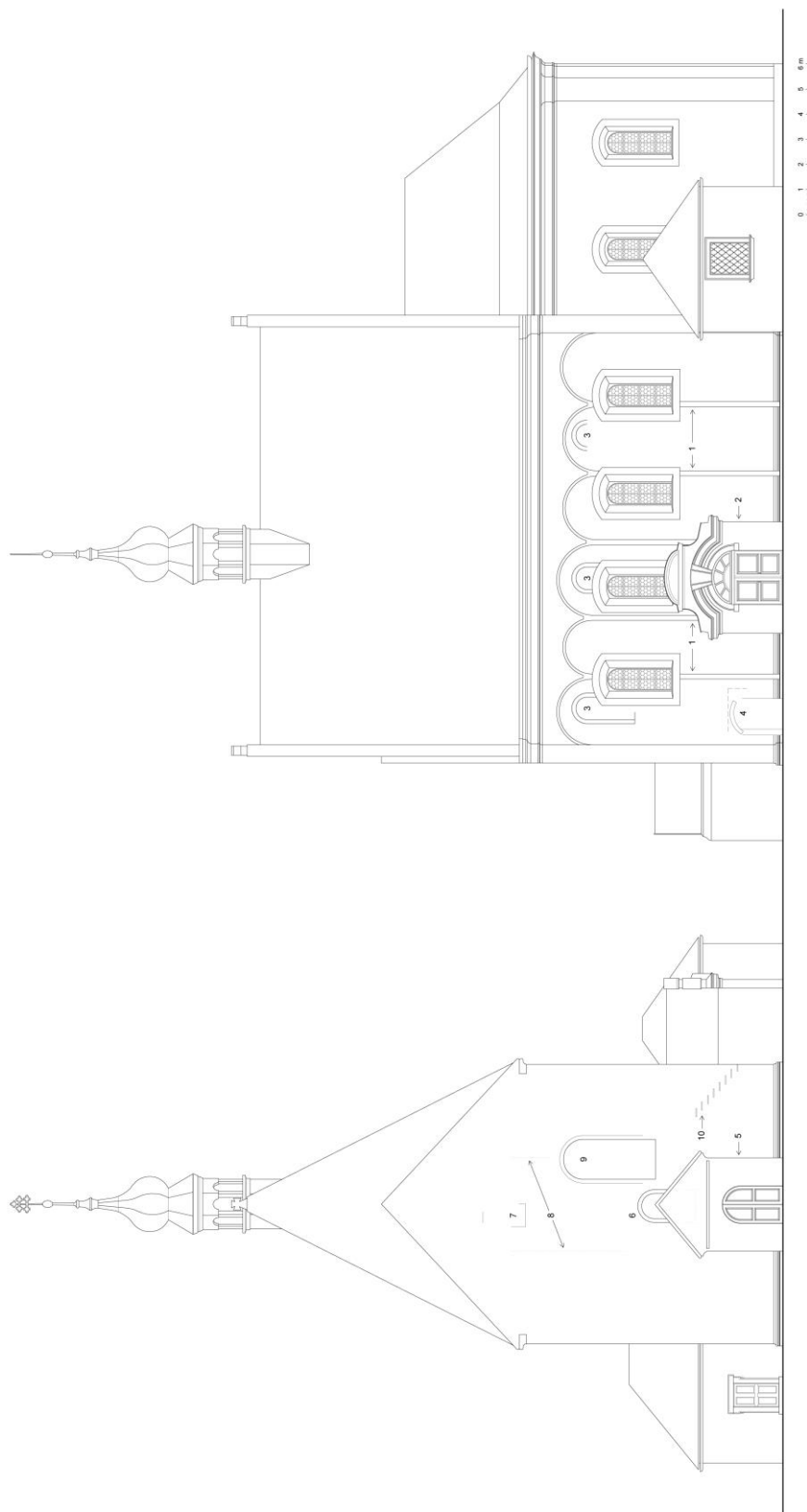
Obr. XXVII: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Půdorys v úrovni empory s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2006 – 2016).

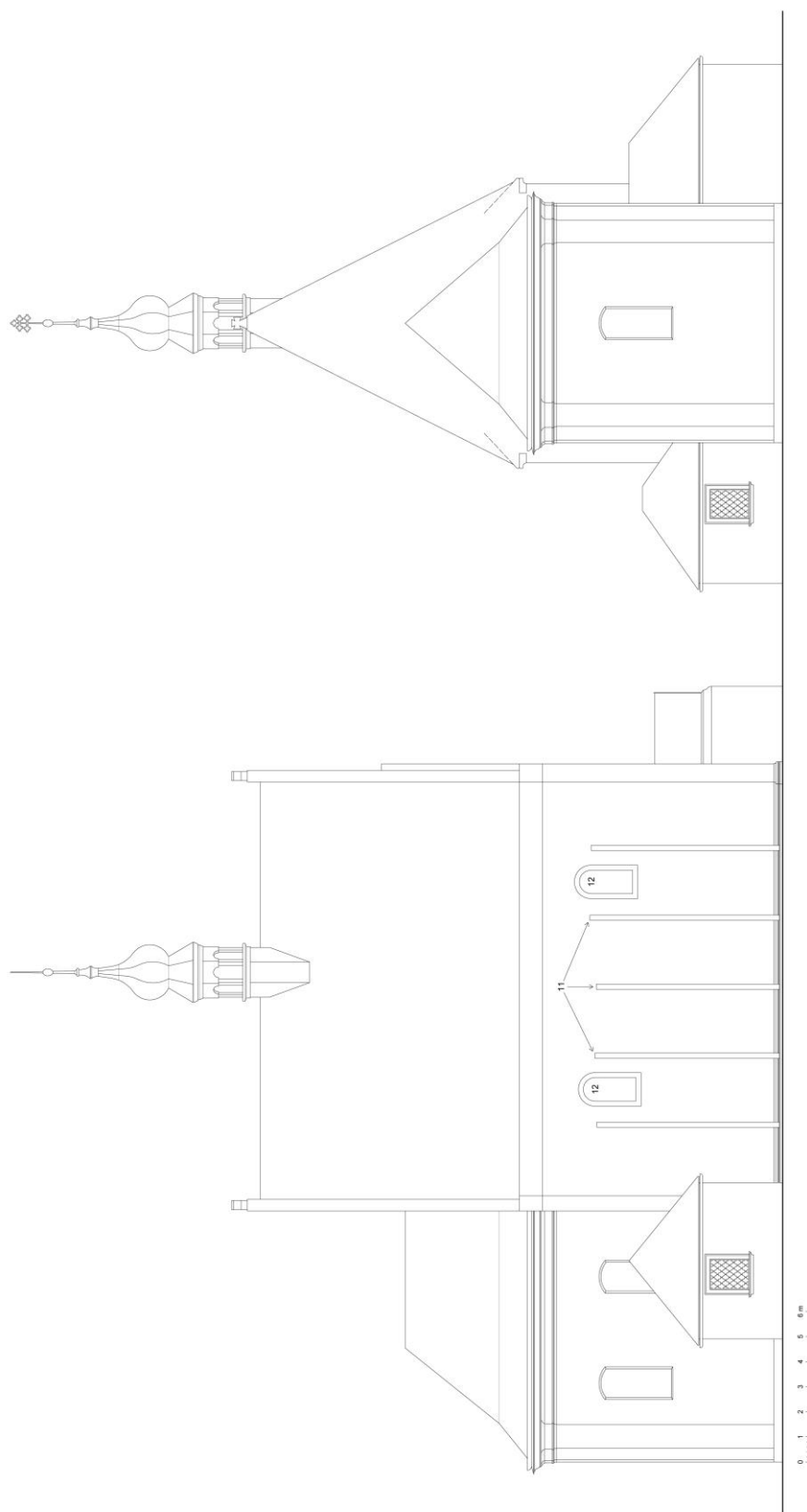
Obr. XXVIII: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Půdorys v úrovni krovu s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2006 – 2016).

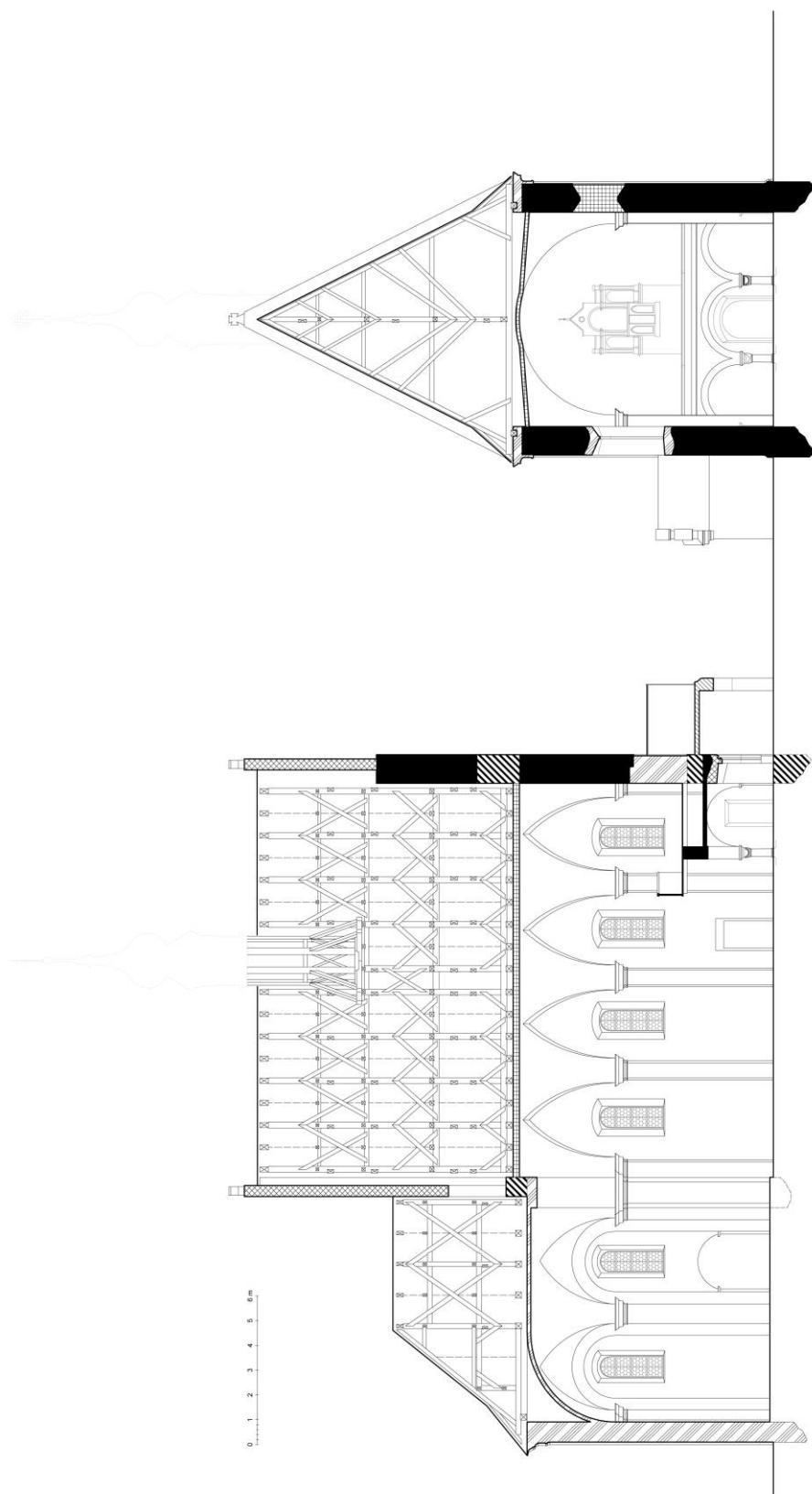
Obr. XXIX: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Schéma jižní a západní fasády s vyznačením určitých prvků: **1.** lizény arkádového systému, **2.** přístavek kryjící románský portál, **3.** zarděná románská okna, **4.** zarděný jižní gotický portál, **5.** přístavek kryjící západní gotický portál, **6.** jižní vstup v úrovni empory, **7.** hypotetický vstup do podkroví, **8.** možná pozice věže, **9.** gotický okenní průraz, **10.** stopa schodiště (zaměření a kresba M. Falta 2006 – 2016).

Obr. XXX: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Schéma severní a východní fasády s vyznačením určitých prvků: 11. lizény zamýšleného (?) arkádového systému, 12. zadržaná románská okna (zaměření a kresba M. Falta 2006 – 2016).

Obr. XXXI: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Příčný a podélný řez (pohled k jihu, respektive západu) s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2006 – 2016).

Obr. XXXII a XXXIII:
Libčany (okr. Hrade
Králové), kostel
Narození P. Marie.
současný stav objektu
s vyznačenými renesa-
nčním krovem nad lodí
a barokním nad chórem
(model M. Falta 2015).

6.2. PLAŇANY,

KOSTEL ZVĚSTOVÁNÍ PANNY MARIE

Městys Plaňany²⁰⁵ se nachází přibližně 12 km západně od Kolína (okres Kolín) v historicky velmi hustě osídlené oblasti středních Čech. Z katastru Plaňan je doložena antropogenní aktivita minimálně od mladší doby kamenné²⁰⁶. Středověká ves se zformovala na jižních svazích nad potokem Blinkou podél Trstenické stezky nejpozději v 10. stol. Z tohoto období má pocházet zděný základ blíže neurčené stavby, odhalený při archeologickém výzkumu v románském kostele ve 30. letech 20. století²⁰⁷. Dodnes hlavní dominanta sídla vzniká dle současného poznání ve třetí čtvrtině 12. stol. jako jednolodní románský kostel se západní věží a pravděpodobně východní apsidou, která později ustoupila prostornějšímu gotickému presbyteriu o dvou polích žebrové klenby. Dochovaná románská část kostela je postavena z pečlivě provedeného kvádříkového zdiva.

Chrám Zvěstování Panny Marie v Plaňanech se jeví jako dobře zachovaná románská stavba s gotickým presbyteriem a několika pozdějšími přístavky. Při zevrubnějším sledování objektu však vyvstanou mnohé otázky ohledně konstrukčních souvislostí a vzájemných vazeb jednotlivých stavebních částí a vžitých stavebních postupů. Na románské části objektu je možné zřetelně pozorovat stavební postupy a etapizaci výstavby, ale i pozdější novověké úpravy s historizujícími tendencemi. O románské stavbě, respektive románském období stavby, se většina badatelů zmiňuje jako o statickém faktu. Nikoliv jako o dynamickém procesu vzniku a vývoji památky, která sama o sobě procházela, mnohdy složitými, proměnami. Ne jinak je tomu i u plaňanského kostela. Na význam stavby a její uměleckou hodnotu upozorňuje na přelomu 19. a 20. století J. Braniš²⁰⁸, následně F. J. Lehner²⁰⁹ a A. Podlaha²¹⁰.

Etapizací výstavby a vztahem románské západní věže a štítového průčelí sakrální stavby se zabývá Radová - Štiková v učebních textech ČVUT z roku 1972²¹¹ a dále v Příspěvků k poznání románských stavebních postupů z roku 1976²¹². Tato stať se problematikou zabývá převážně v obecné rovině, podrobněji popisuje pouze dva objekty (v obci Raná a ve Svárově).

205 K významu názvu místa více Profous, A.: *Místní jména v Čechách III. Praha 1951, s. 368.*

206 Vokřál, I.: *Plaňany – historie a místopis. Plaňany 2008 (elektronická publikace).*

207 Stojanovová, J.: *Kostel sv. Jana Křtitele v Plaňanech, Památky středních Čech 22/2008, č. 1. s. 6.*

208 Braniš, J.: *Dějiny umění středověkého v Čechách. Praha 1892, s. 38.*

209 Lehner, F. J.: *Dějiny umění národa Českého I, svazek II, Část II. Praha 1905, s. 64 – 66.*

210 Podlaha, A.: *Posvátná místa Království Českého, řada I, díl IV. Praha 1910, s. 117 – 123.*

211 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97 – 98.*

212 Radová-Štiková, M. – Škabrada, J.: *Příspěvek k poznání rom. stav. postupů. In: Umění XXIV. Praha 1976, s. 274 – 278.*

U plaňanského kostela se tohoto tématu dotýká Merhautová²¹³, avšak spokojuje se pouze s konstatováním, že mezi lodí a věží je spára a obě tělesa vznikala současně. Plaňanský kostel díky svému dobře čitelnému líci zdiva na plášti lodi i věže, umožňujícím detailní nahlédnutí na objekt v procesu jeho vzniku, může rozšířit srovnávací materiál v této problematice. Struktura románského zdiva a velikost použitých kamenných kvádrů v jednotlivých částech zdí jasně definují několik konstrukčních fází výstavby.

Objekt byl pravděpodobně založen jako celek, avšak bez nově provedeného archeologického průzkumu není možné toto konstatování prověřit (jak již upozorňují Radová - Štiková se Škabradou²¹⁴ u podobně komponovaných staveb). V nadzemních partiích byla tělesa lodi i věže zděna odděleně, jak dokládá vertikální spára mezi těmito hmotami, ale i zachované a dobře čitelné plomby v kapsách po někdejších nosných prvcích lešení v mírně odlišných výškových úrovních. Časovou prodlevu mezi výstavbou lodi a věže (nebo jejími partiemi) nejsme schopni prozatím určit.

V první nadzemní etapě byly stěny lodi vyzděny pravděpodobně až do výše cca 1,75 metru nad terén, kde mohla být stavba přerušena. V následujícím období výstavba pokračovala a zastavila se ve výši cca 4 metry. Ve třetí stavební etapě bylo dosaženo 6,5 metrů, což je úroveň parapetu románských oken (hypoteticky je v této úrovni možné předpokládat dosažení korunní římsy apsidy, o níž nejsou prozatím k dispozici žádná měřitelná data). Čtvrtá stavební fáze dosáhla nivelity 8,5 metrů a v této etapě byla konstruována ostění románských oken. Pátá stavební fáze byla pro loď závěrečná. Bylo vyvedeno obloučkové podřímsí, ozuby a ve výši necelých 10 metrů byla loď zastropena. Je nutné poukázat na fakt, že pátá etapa výstavby byla na severní i jižní stěně zhruba poloviční nežli předchozí. Zdánlivá nelogičnost výstavby je pravděpodobně vysvětlitelná tím, že v této periodě bylo třeba loď nejen zastropit, ale i zastřešit, tudíž bylo nutné vyzdít štíty a zřejmě zhotovit i krov. Je nasnadě se domnívat, že jednotlivé stavební etapy se mohou shodovat s roky, respektive sezónami, které byly přerušeny zimní technologickou přestávkou. Toto konstatování však prozatím není možné ničím podložit. V případě platnosti této hypotézy by byla hrubá stavba, tj. loď, apside a část věže, hotová po pěti letech.

213 Merhautová, A.: *Rané středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 192.

214 Radová-Štiková, M. – Škabrada, J.: *Příspěvek k poznání románských stavebních postupů*. In: *Umění XXIV*. Praha 1976, s. 278.

K postupu výstavby je třeba připomenout, že konstrukční etapy se dělily na záběry, které souvisely s tělesnou výškou zedníků. Škabrada²¹⁵ uvádí limitní výšku záběru přibližně 1,2 m. Podrobné zaměření všech stop po lešení na fasádách objektu prozatím nebylo zhotoveno, ale i přes absenci geodetického nebo fotogrametrického zaměření jsme schopni na severní stěně lodi rozeznat plomby po prvcích lešení ve třetí a čtvrté stavební etapě, kterou vždy dělí na dva záběry s výškou v rozmezí 1,1 - 1,4 m. Obdobnou výšku záběrů míníme i u druhé stavební fáze severního průčelí a štítů. Vyhodnocení dislokace těchto plomb nadále zpřesní úvahu o etapizaci výstavby, neboť budou měřitelné vztahy konstrukčních záběrů, a to zejména k podlaze I. a II. patra věže. Na plášti věže již není struktura zdiva a velikost rádkování tolik diferencovaná jako na průčelích lodi (což samo o sobě může vypovídat o odlišném časovém údobí výstavby věže celé této hmoty). Etapizaci výstavby věže je tudíž nutné vyhodnocovat na základě dochovaných stop po konstrukci lešení. Výjimkou je pás zdiva, opticky odlišný od spodních i vrchních partií, který se nachází ve výši 8 - 9,5 m. Tento věncový útvar leží v úrovni někdejšího zastropení lodi a může se jednat o jakési provizorní ukončení věže. Z tohoto by vyplývalo, že při dosažení požadované výšky lodi stavitelé soustředili veškeré síly na konstrukci štítů a zastřešení a výstavba věže byla v této úrovni přerušena. Není vyloučeno, že dostavba věže do konečné výšky nemusela pokračovat ihned, ale až po několika letech, které mohly být využity pro konstrukci empory.

O podobě, popřípadě typové příslušnosti tribuny není k dispozici mnoho přímých informací. Není ale možné souhlasit s tvrzením Mencla²¹⁶, že zde byla kombinována valeně podklenutá tribuna s emporou věžní, neboť pro toto neexistuje žádný doklad. Současný valený pas v západní části lodi není pozůstatkem románské konstrukce, neboť je druhotně přisazen k příložkám, které podpírají barokní klenbu. Nachází se také v místě někdejší západní štítové stěny, která byla odstraněna nejpozději při adaptaci prostoru v prvním patře věže pro umístění varhan. V této době se stala západní štítová stěna nepotřebnou, neboť krovová konstrukce již asi nebyla podporována štíty (jak předpokládáme v období románském²¹⁷), respektive překážela při propojení věžového prostoru s interiérem lodi. Románské propojení pavlačové empory s věžním prostorem bylo zřejmě daleko skromnější nežli současný otvor, který vypadá jako násilný průraz. Více bude možné určit po provedení destruktivního průzkumu v této části. Pozůstatkem západního průčelí je pouze problematické napojení obvodových stěn lodi k plášti věže, které je prakticky „na střih“, a také torza spodních partií štítu, které Radová mylně interpretuje jako původní trojúhelníkové přízdívky k věži v partiích půdy²¹⁸.

215 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb*. Praha 2003, s. 37.

216 Mencl, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře*. In: *Umění XIII*. Praha 1965, s. 44.

217 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb*. Praha 2003, s. 183.

218 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT*. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97.

O případné románské podobě tribuny je možné usuzovat i na základě kompozice severního průčelí stavby. Ve východní části se dochovala ostění tří románských oken, která jsou symetricky situována zhruba ve třech čtvrtinách stěny, tedy v úseku průčelí příslušejícího vlastní lodi. Z toho usuzujeme, že západní čtvrtina lodi byla vyplněna tribunou. Při platnosti tohoto předpokladu by byla empora hluboká přibližně 3,3 metru, což odpovídá polovině šířky románské lodi, a tudíž by se jednalo o pavlačovou tribunu s jedním středovým sloupkem podklenutou dvěma poli křížové klenby.

Popsaný stavební postup dokládá, že loď i věž kostela v Plaňanech mohly být stavěny jako součást jednoho stavebního konceptu, jak předpokládá Merhautová²¹⁹, avšak nikoliv najednou jako jeden kompaktní celek. Uplatnění těžkopádného konstrukčního principu dvojice zdí se spárou mezi západním průčelím a věží není prozatím spolehlivě objasněno, přesto je tento princip možné sledovat i na jiných stavbách, roztroušených po celých Čechách²²⁰. Na základě této analogie, podobnosti stavebních technik, ale i proporčních vztahů např. s kostely ve Sv. Jakubu (1165 - datováno autentikou²²¹) a ve Svojšíně (1159/60 - datováno dendrochronologicky²²²) je možné usuzovat o datu výstavby v rozmezí let 1160 - 1180.

K dalšímu rozvoji stavby došlo ve 14. století, kdy byla snesena apside, a bylo vystavěno gotické kněžiště s polygonálním závěrem. K výraznější přestavbě románské lodi došlo v roce 1749, kdy byly ke stěnám připojeny cihelné přípory, a prostor byl zaklenut mohutnou valenou klenbou s výsečemi²²³. K nenápadné, ale důležité opravě stavby došlo v roce 1793, kdy byla přestavována vrchní část románské věže, která se sesula následkem požáru z roku 1716 a následného působení povětrnostních vlivů²²⁴. Tato obnova je zajímavá v tom, že tehdejší stavitel přistoupil k rekonstrukci velmi citlivě, s respektem k výtvarné podstatě románské stavby. Na vrchní části románské věže tak bylo obnoveno panelování završené obloučkovým podřímsím a ozuby. Orámování je nově provedeno z tesaných (původních?) kvádrů, avšak vnitřní výplň je již ze zdiva lomového. Evidentně novodobě, ale taktéž z precizního, snad původního řádkového zdiva, jsou vyzděny i nižší, zejména západní, partie věže.

Při studiu románské architektury je důležité si povšimnout i těchto pozdně středověkých či raně novověkých úprav, které se snažily o výtvarnou celistvost díla a uchování jeho archaického charakteru, a které byly provedeny v duchu dosud v této podobě neznámého barokního historismu.

219 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 192.

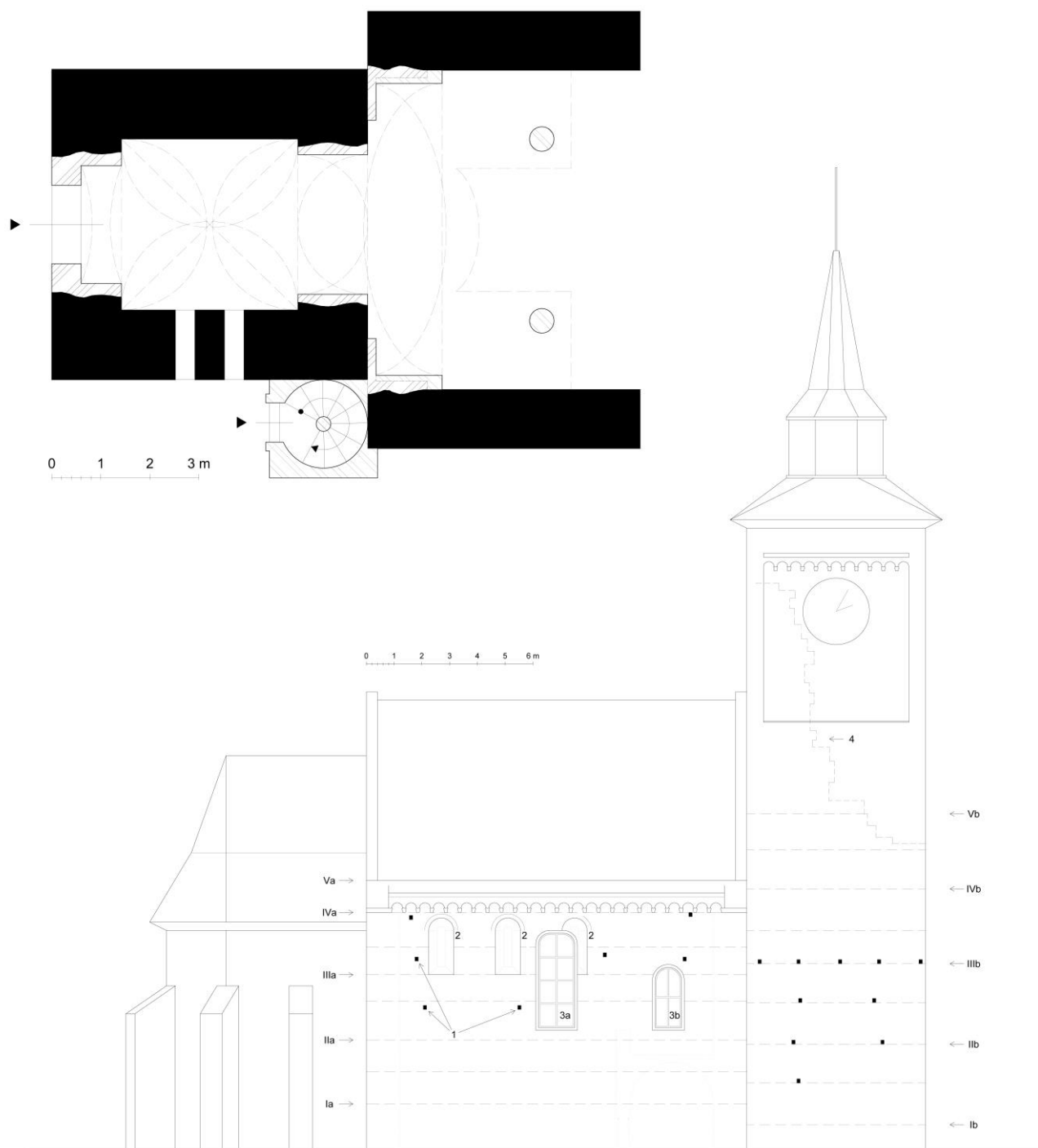
220 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT*. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97.

221 např. v díle Lehner, F. J.: *Dějiny umění národa Českého I, svazek II, Část II*. Praha 1905, s. 102.

222 Kyncl, T. – Rybníček, M. – Vrbová, D. J.: www.dendrochronologie.cz/databaze - číslo datovaných objektů 3069

223 Vokřál, I.: *Sakrální stavby v obci Plaňany a připojených vsích, architektonicko-historický popis*. Plaňany 2005, část II.

224 Vokřál, I.: *Sakrální stavby v obci Plaňany a připojených vsích, architektonicko-historický popis*. Plaňany 2005, část II.

Obr. XXXIV: Plaňany (okr. Kolín), kostel Zvěstování Panny Marie.

Půdorys západní části chrámu v úrovni přízemí s vyznačením následnosti stavebních etap (zaměření a kresba M. Falta 2008 – 2009).

Obr. XXXV: Plaňany (okr. Kolín), kostel Zvěstování Panny Marie.

*Schéma severní fasády s vyznačením určitých prvků: **Ia – Va.** jednotlivé stavební záběry lodí, **2a – 2e.** stavební záběry věže v odlišné nivelitě od záběrů lodí, **1.** plomby po nosných prvcích lešení, **2.** trojice zazděných románských okének, **3a – 3b.** barokní okna, **4.** předěl mezi románským a historizujícím zdívem (zaměření a kresba M. Falta 2008 – 2009).*

6.3. PAŘÍŽOV,

KOSTEL SV. MÁŘI MAGDALÉNY

Vesnice Pařížov²²⁵ leží na horním toku řeky Doubravy na úpatí Železných hor, přibližně 15 km jihovýchodně od Čáslavi. Sídlo se v těchto místech zřejmě zformovalo při strategickém přechodu Libické stezky přes jinak poměrně hluboké údolí Doubravy někdy v období raného středověku. V této době již byla lokalita zalidněna hustěji, čehož jsou dokladem dva raně středověké kostely vzdálené necelých 5 km severně²²⁶. V samotném Pařížově odůvodňuje existenci významnějšího raně středověkého osídlení a patrně i někdejšího velmožského dvorce částečně dochovaný románský kostel sv. Máří Magdalény.

První zmínka o vsi pochází až z roku 1398²²⁷, kostel je připomínáný teprve v roce 1557 a dále 1589²²⁸. Již v polovině 19. století se ale objevuje informace o možném vzniku kostela v předhusitském období²²⁹ a na románský původ části stavby je poukazováno od poslední čtvrtiny 19. století. Mezi nejstarší odborné zprávy zabývající se pařížovským kostelem se řadí zmínka Klimenta Čermáka o románských oknech kostela²³⁰. Románskou věž se zazděným portálem v jejím prvním patře rozeznává Vojtěch Birnbaum²³¹, který zároveň upozorňuje i na komunikační propojení exteriéru a zaniklé empory. Detailního popisu, jednoduchého zaměření a uvedení základních historických údajů se stavba dočkává ve dvacátých letech 20. století od Alžběty Birnbaumové²³². Autorka kostel charakterizuje jako drobnou omítnutou orientovanou stavbu, která sestává z obdélné lodi splývající s presbyteriem a západní osově věže. Domnívá se, že kostel byl založen patrně ve 12. století, avšak z této doby se měla dochovat pouze věž²³³. Loď spolu s presbyteriem a kaplemi mají pocházet nejspíš z roku 1837. V padesátých letech se stručný popis stavby objevuje v Uměleckých památkách Čech od Zdeňka Wirtha²³⁴. Václav Mencl ve svém díle o panských tribunách zmiňuje pavlačovou dřevěnou emporu a stavbu datuje k roku 1130²³⁵. Anežka

225 K významu názvu místa více Profous, A.: *Místní jména v Čechách III*. Praha 1951, s. 323.

226 Kostely sv. Kříže a sv. Martina jsou jedinými pozůstatky vsi Protivany a Stusyně, které se nacházely na protilehlých březích Doubravy. (Smetánka, Z. – Škabrada, J.: *Nové poznatky o raně středověké architektuře na Čáslavsku*, *Umění XXIII/1975*, s. 263).

227 Dobner, P.G.: *Monumenta Historica Boemiae VI*. Pragae 1785, s. 440.

228 Kurka, J.: *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecká a diecese Litomyšlská*. Praha 1914, s. 170.

229 Palacký, F.: *Popis království Českého*. Praha 1848, s. 213.

230 Čermák, K.: *Z Čáslavska*. In: *PA IX*. Praha 1874, s. 658.

231 Birnbaum, V.: *Románské emporové kostely v Čechách*. In: *Sborník k 70. narozeninám Karla B. Mádla*. Praha 1929, s. 52

232 Birnbaumová, A.: *Filální kostel sv. Máří Magdalény*. In: *Soupis památek historických a uměleckých*. Praha 1929, s. 274d.

233 Birnbaumová (1929, 276) upozorňuje i na pozoruhodnou technickou zvláštnost, kterou je množství ve věži užitého raně středověkého dřeva, které sloužilo k vytvoření překladů oken, nik i zastropení schodišťových ramen.

234 Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech*. Praha 1957, s. 572.

235 Mencl, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře*. In: *Umění XIII*. Praha 1965, s. 35.

Merhautová pouze shrnuje tehdejší poznání a původ kostela posouvá do druhé poloviny 12. století²³⁶. Poválečná literatura tak až do počátku sedmdesátých let nepřináší prakticky žádná nová fakta o objektu, naopak spíše opakuje nepřesné až chybné údaje²³⁷. Nový poznatek publikují až v roce 1975 Zdeněk Smetánka a Jiří Škabrada, kteří popisují tvar zazděného portálu ve věži, jenž umožňoval propojení prostoru v patře věže, respektive empory, s předpokládanou panskou kurií, kterou umisťují severně od kostela²³⁸. Následně se zmínka o schodišti v šířce zdi překrytém fošnami objevuje v učebních textech FA ČVUT²³⁹. Stavbou se ve své nepublikované kandidátské práci podrobně zabývá i Dalibor Prix²⁴⁰ a další stručné informace zejména o užitých materiálech přináší Jiří Škabrada²⁴¹. Na nedocenitelný význam stavby, zejména pro její přínos v poznání konstrukčních souvislostí a funkčních principů, upozorňuje až v roce 2008 Jiří Varhaník ve své stati o nadstandardním refugiu ve věži vesnického románského kostela²⁴². V článku podrobně popisuje a kresebně zachycuje intaktně dochovaný interiér věže s velkým množstvím stavebního dřeva a v řešení věže rozeznává nadstandardně zajištěné refugium. Zmiňuje také následné přisazení věže, které dokládá analýzou portálu mezi emporou a věžní prostorou, stejně tak přízemní kobkou přístupnou nikoliv tradičně z lodi, ale pouze shora z patra věže.

Přestože je románský původ kostela rozpoznán už v 70. letech 19. století a badatelská obec upozorňuje na jeho význam po dobu více jak 100 let, nebyla dosud publikována precizní dokumentace²⁴³. Nepodařilo se ani objasnit otázky týkající se principu a etapizace výstavby, a zejména některých konstrukčních anomálií. Primárním cílem autorské dokumentace, která navazuje a v dílčích pozorováních i zaměřeních prohlubuje výsledky předložené J. Varhaníkem, je zmapování románských líců severní a jižní fasády lodi, jež byly odkryty při opravě kostela v roce 2010. V rámci průzkumu jsou popsány dochované fragmenty románských špaletových i štěrbinových oken, vstupního portálu a stop po někdejší konstrukci konzolového lešení. Zachycena je i různorodá struktura a barevnost užitých materiálů. Součástí výzkumu románského

236 Merhautová, A.: *Rané středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 190.

237 Merhautová (1971, 190) zmiňuje nepůvodní vchod z lodi do přízemku věže, Menci (1965, 35) uvádí dřevěnou pavlačovou tribunu přístupnou portálem v podélné zdi.

238 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: *Nové poznatky o raně středověké architektuře na Čáslavsku*. In: *Umění XXIII*. Praha 1975, s. 264 – 265.

239 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT*. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 104.

240 Prix, D.: *Podoby a funkce podélných jednolodních tribunových kostelů 12. a první poloviny 13. století v Čechách*. Praha 1989 (Kandidátská práce), s. 67 – 72.

241 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb*. Praha 2008, s. 28 a 154.

242 Varhaník, J.: *Pařížov – nadstandardní refugium ve věži vesnického rom. kostela*. In: *ArchHist 33*. Brno 2008, s. 377 - 386.

243 Půdorysné schéma kostela a několika pater věže prvně publikuje Birnbaumová (1929, 275 – 276), skici a axonometrie prezentuje Prix (1989, 72d) a precizní axonometrický řez věží představuje Varhaník (2008, 384).

kostela sv. Máří Magdalény je dále prohloubení a ověření znalostí o konkrétních stavebních postupech, respektive procesech etapizace výstavby českého venkovského raně středověkého kostela. Pozornost je věnována nejen konstrukčním souvislostem především vrchních pater věže, ale i otiskům po dřevěné konstrukci neznámého účelu, jejíž význam nebyl doposud přesvědčivě objasněn. Studie přináší nové hypotézy o možné funkční náplni tohoto nedochovaného útvaru, který mohl přímo či nepřímo souviset právě s etapizací výstavby, respektive se starším a zřejmě provizorním završením věže.

Jednoduchá avšak poměrně mohutná kamenná sakrální stavba v Pařížově byla založena na ostrohu nad řekou (přibližně 310 m. n. m.) asi v rozmezí let 1110 – 1127²⁴⁴ jako vlastnický emporový kostel se západní věží a patrně východní apsidou. Přestože byly vnější líce zdiva lodi po dlouhou dobu přístupné pouze sporadicky²⁴⁵, tak se mnozí badatelé správně domnívali, že se jedná o konstrukce románského původu. Severní a jižní fasáda lodi byly v plném rozsahu obnaženy až v roce 2010 při komplexní opravě venkovních omítek lodi, presbyteria i přilehlých kaplí. Při této příležitosti bylo poprvé po několika desetiletích možné studovat nejen dobře zachované románské zdivo, ale i zdokumentovat a popsat celkovou kompozici stěn včetně torzálně dochovaných oken a vstupního portálu.

Zdi lodi jsou konstruovány z hrubě otesaných desek tvrdé ruly, spáry vykazují původní podřezávané spárování. Precizně zpracované nárožní armování je provedeno z lépe opracovatelného pískovce. Zřejmě jako dekorativní prvek se zde uplatňuje střídání světlého a červeného pískovce, které však nevykazuje žádný logický řád. Ze stejného materiálu jsou vytvořena i torzálně dochovaná ostění špaletových románských oken, která jsou situována po páru v jižní i severní zdi a v současné době jsou zaslepena. V západní části severní i jižní fasády se uplatňovala také štěrbinová okna, která osvětlovala panskou tribunu. Jejich ostění jsou zhotovena z jediného kusu kamene a jsou završena překladem. Přítomnost těchto intaktně dochovaných oken v neporušeném románském zdivu jednoznačně vyvrací hypotézu, že empora byla dříve přístupná portálem prolomeným ve zdi lodi, jak se domnívala například A. Merhautová²⁴⁶. Torzo západního ostění, překladu i archivoly románského portálu, jenž umožňoval vstup z exteriéru do přízemí lodi, se dochovalo ve střední části jižního

244 Kyncl, T.; Rybníček, M.; Vrbová-D., J.: www.dendrochronologie.cz/databaze

245 Zatímco exteriér i interiér lodi byl omítnut, ve vnitřku věže byly vždy přístupné kamenné líce stěn s dochovanými podřezávanými spárami. Stopy po omítkách zde nebyly zachyceny.

246 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 190.

průčelí²⁴⁷. Krom výše popsaného již fasády chrámu neobsahují žádné jiné raně středověké architektonické články ani dekor a takřka žádné stopy po konstrukci konzolového lešení²⁴⁸. Velmi obtížně je sledovatelné rozhraní mezi románskou zdí lodi a později přistavěným kněžištěm, nicméně je důvodné se domnívat, že se nacházelo v pozici přibližně 10,2 – 10,5 m od západního nároží lodi. V této úrovni jsou v horních partiích na jižní fasádě sledovatelné jakési šmorce, které vznikly vyjmutím východního armování. O typové příslušnosti raně středověkého kněžiště nejsou zatím k dispozici žádné informace. Současné obdélné kněžiště s trojbokým závěrem a bočními kaplemi pochází dle literatury z roku 1837²⁴⁹, avšak tuto dataci zpochybňuje J. Varhaník, a to na základě zákresu současné figury závěru na mapách stabilního katastru z roku 1838²⁵⁰. Zda-li byl presbytář²⁵¹ přistavěn ve zmíněném roce nebo dříve nejsme schopni přesvědčivě určit, nicméně je pravděpodobné, že z totožné přestavby pochází i dvojice oken osvětlující chrámovou loď, současný vstupní portál a kruchta.

Charakteristickou součástí českého raně středověkého venkovského kostela je jeho západní věž²⁵². V Pařížově stojí na čtvercovém půdoryse a postavena byla z totožného materiálu jako zdi lodi. Věž tvoří samostatnou hmotu, která je k lodi připojena v takřka osově pozici²⁵³. Jedná se tedy o nejběžnější typ věže při románském venkovském kostele, kdy věž a západní štít lodi byly zděny samostatně již od základů, a proto jsou tato tělesa oddělena vertikální spárou²⁵⁴. Časovou prodlevu mezi výstavbou lodi a věže (nebo jejími partiemi) nejsme schopni v těchto případech určit bez archeologického průzkumu, nicméně předpokládáme, že k výstavbě docházelo v zásadě v rámci jednoho záměru. Příklady, kdy románská věž byla touto formou k lodi

247 Svislé západní ostění portálu ze světlého pískovce je pokryté červenou barvou neznámého stáří. Na jedné ze stojek se zachoval nerozluštitelný obrazec ve tvaru jakéhosi šestiúhelníku s vnitřními úhlopříčkami. Torzo vodorovného nadpraží je taktéž pokryto červenou barvou, přičemž zbytek archivolty se uplatňuje v přirozeném světlém a červeném pískovci.

248 Kapsy (bez kamenných plomb) po někdejších nosných prvcích lešení na exteriérovém pláště lodi byly zachyceny pouze dvě na severní a dvě na jižní stěně, a to v úrovni přibližně 5,3 m nad současnou podlahou lodi.

249 Birnbaumová, A.: Filiální kostel sv. Máří Magdalény. In: *Soupis památek historických a uměleckých. Praha 1929*, s. 275.

250 Varhaník, J.: Pařížov – nadstandardní refugium ve věži vesnického rom. kostela. In: *ArchHist 33. Brno 2008*, s. 377.

251 Novodobý presbytář je vystavěn ze smíšeného zdiva s druhotně užitými románskými kvádry.

252 K typologii západní části chrámu je nutné připomenout, že odborná literatura identifikovala 7 základních skupin této části románského podélného jednolodního venkovského kostela v Čechách. Známe kostely bezvěžové (Všeruby, Libčany ...) a kostely s jednou mohutnou západní věží šířky shodné s šířkou lodi – westwerkem (Kyje, Potvorov, Vinec, Milevsko). Samostatnou skupinu tvoří stavby s věží přibližně čtvercového půdorysu, která je vtažena do hmoty lodi nad emporu. Rozeznáváme kostely s věží situovanou osově (Kojice, Lenešice, ...), koutovou věží v rohu jihozápadním (Malý Bor) i severozápadním (Újezdec u Blatné) a dvojevěží (Kondrac). Nejpočetnější skupinu však tvoří stavby s připojenou západní osovou věží. U tohoto typu, kterým se budeme nadále zabývat, identifikovalo dosavadní bádání zaměřené na románské stavební postupy dva základní typy vztahu věže a štítového průčelí chrámové lodi. Oba dva typy připojení západní věže jsou platné jak pro stavby vzniklé v jedné stavební etapě, tak pro objekty konstruované ve více etapách, dostavované nebo přestavované.

253 Věž je od osy lodi posunuta k severu o 0,1 m.

254 Vertikální spára sama o sobě neznamená, že se jedná o dvě stavební etapy.

připojena po delší časové prodlevě²⁵⁵, jsou diskutabilní a jsou předmětem dalšího zkoumání²⁵⁶. Co bylo cílem koncepce dvou od sebe oddělených zdí, nemá jasnou odpověď, ale patrně se jednalo o snahu dokončit důležitější část objektu (lodi s kněžištěm) a poté přistoupit k výstavbě dalších částí chrámu²⁵⁷. V některých případech ale není možné vyloučit snahu tehdejších stavitelů o vypořádání se se statickými obtížemi, které by mohly vzniknout provázáním odlišně hmotných těles s různými způsoby sedání. S myšlenkou výstavby lodi, presbytera a věže v jednom záměru však polemizuje J. Varhaník, který se domnívá, že původní představa stavitelů západní věž nezahrnovala. Tuto eventualitu dokládá faktem, že kobka v přízemku věže není přístupná z lodi ani exteriéru a dále připomíná, že portál propojující patro věže s emporou je špaletován směrem na tribunu²⁵⁸.

V přízemku věže, jejíž vnější hrana měří 4,5 m, se nachází přesně čtvercová kobka s rozměry pouhých 1,95 x 1,95 m. Tato velmi skromná prostora je v půdorysu věže umístěna poněkud netradičně. Nenachází se ve středově souměrné pozici, nýbrž je posunuta jihovýchodním směrem. Důsledkem toho je jižní a východní zeď věže tlustá 0,78 m, naopak severní a západní zeď dosahuje šířky 1,77 m. Prostoru osvětluje jedno štěrbinové okno v jižní zdi. Důvodem neobvyklé situace podvěžní kobky je nutnost respektování půdorysné skladby prvního patra, kde se nachází místnost a chodba s nástupem na schodiště. Přízemek a síň v prvním patře věže tvoří jednu prostorovou jednotku, předělenou pouze lehkým trámovým stropem. Valená klenba²⁵⁹ se uplatňuje až v patře a dokresluje velkolepost předsíně vlastní empory. Osvětlení zajišťuje opět jedno jižní štěrbinové okno.

V současné době se přístup do vnitřku věže otevírá pouze z kruchty. Tento původní románský průchod je v rámci dvojice sousedních zdí řešen tak, že kamenné ostění je situováno na vnější západní stěně lodi a k němu je připojena 0,8 m dlouhá plochostropá chodbička v šířce východní zdi věže. Otvor na závoru je umístěn tak, aby bylo umožněno uzavření věžní prostory zevnitř. Přístup do patra věže z exteriéru byl umožněn dnes zazděným portálem situovaným při jihozápadním rohu věže²⁶⁰. Za ním se nachází opět plochostropá chodba, dlouhá přibližně 1,2 m, odkud je přístupná nejen věžní místnost, ale i schodiště v tloušťce zdi vedoucí do vyšších pater. Nástupní

255 Jako delší časovou prodlevou rozumíme to, že loď po určitý časový úsek fungovala samostatně.

256 Tento případ bude předmětem dalšího výzkumu, například na kostele sv. Martina v Bernarticích.

257 Radová – Štiková, M.: Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 98.

258 Varhaník, J.: Pařížov – nadstandardní refugium ve věži vesnického rom. kostela. In: ArchHist 33. Brno 2008, s. 381.

259 Ve valené klenbě se nacházejí tři páry otvorů, jejichž funkce zatím nebyla spolehlivě objasněna. Může se však jednat o otvory sloužící pro provlečení lan od zvonů (za ústní sdělení děkuji M. Hauserové).

260 Z. Smetánka a J. Škabrada (1975, 264) z prasklin v omítce usuzují, že portál měl kruhovou archivoltu.

rameno schodiště, sestávající ze čtyř stupňů, vychází z podesty oddělené od chodbičky jednoduchým portálem s kamenným ostěním. Kapsa pro závoru je v tomto případě umístěna na podestě tak, aby se bylo možné uzavřít ve druhém a vyšším patře věže. Mezipodesta je situována na půdorysném lomu schodiště a je osvětlena dvěma okny, z nichž první směřuje k západu a druhé k severu. Výstupní rameno je tvořeno devíti stupni a je ukončeno malou podestou osvětlenou od severu střílnovým oknem. Naproti oknu je umístěn pravoúhlý portál, jímž se vstupuje do druhého patra věže. Dveře bylo opět možné zajistit závorou z interiéru věžní místnosti. Druhé patro je tvořeno síní obdélného půdorysu s délkou 2,95 m a šířkou 1,95 m. Vytvoření rozměrnější čtvercové prostory brání hmota schodiště, která se uplatňuje v hloubce 1,0 m při celé severní stěně. Výška tohoto kubusu je více jak 2,7 m od podlahy a dosahuje tak až k úrovni někdejšího trámového stropu. Přestože se strop do současnosti nezachoval, je možné jeho podobu vyvodit z kapes po nosných trámech. Tři se nacházejí v západní stěně a tři ve stěně východní, kde jsou dochovány i ztrouchnivělé zbytky zhlaví, která spočívají na vodorovném trámu vloženém do roviny stěny. Na protější straně místnosti byly trámy vetknuty přímo do zdi, avšak v jejím nitru se pravděpodobně stýkaly s dřevěnou kleštinou. Ve vrchní části věže byla zřízena ještě tři podlaží, z nichž poslední bylo odlehčeno čtveřicí trojdílných oken²⁶¹. Každé nižší patro bylo osvětleno pouze jedním jižním střílnovým oknem.

Věž kostela sv. Máří Magdalény v Pařížově je ojedinělým důkazem užití různorodých materiálů v raně středověkém stavitelství na českém venkově, ale i cenným dokladem románských stavebních postupů, technologie výstavby a její etapizace. V první řadě je nutné zmínit neobvyklé množství stavebního dřeva, které je užito v interiéru věže. Kvalitně opracované trámy a fošny se zde uplatňují především v podobě překladů, stropních desek a zřejmě i ztužující konstrukce nacházející se uvnitř kamenných zdí. Hraněné trámy tvoří povalový strop nad chodbami, které navazovaly na portály z exteriéru věže i interiéru lodi. Dále z nich jsou zhotovena nadpraží portálové niky na empoře, štěrbinových oken ve věži (v kombinaci s kamennými deskami) a překlad portálu vedoucího na schodiště do vyšších pater věže. Zdáli je románský i záklopový strop nad přízemkem věže, který je tvořený třemi masivními trámy, zatím nebylo zjištěno. Jeho figura ale bude patrně původní. Šikmý strop nad rameny schodiště je tvořen dřevěnými fošnami, zatímco nad podestami jsou opět užity hraněné trámy. Současné cihelné schody jsou mladšího původu, románské stupně mohly být

261 *Dodnes se dochovala románská okna v jižní, severní a východní zdi. Západní trojdílné okno bylo částečně zazděno.*

ale také dřevěné²⁶². Ve stěnách schodiště jsou dále patrné dlouhé vodorovné trámy²⁶³. Z kombinace dřevěných prvků s lomovým zdivem, ale i precizně opracovaným pískovcem užitým v ostění otvorů a v nárožním armování²⁶⁴ vyplývá, že užití stavebního dřeva neindikuje chudou stavbu, nýbrž dokládá hospodárné využití různě dostupného materiálu s rozdílnými vlastnostmi.

Vzhledem k množství dochovaného románského dřeva²⁶⁵ je pravděpodobné, že v kostele, nebo při něm, existovaly i další lehčí konstrukce, které podnes nevydržely. Jednou z nich mohlo být i exteriérové schodiště, které propojovalo sídlo velmože s věží a vlastním kostelem. Po takovéto lehčí stavbě se sice nedochoval žádný doklad²⁶⁶, avšak na její existenci nepřímo poukazuje neobvyklý a zatím nepovšimnutý detail. Tím jsou kapsy po trámech, které se nacházejí ve spodní části přízemní kobky. Tři kaverny procházejí celou šířkou zdi, která v těchto místech činí 1,77 m²⁶⁷. Při severozápadním nároží věže jsou dvě kapsy charakteristicky natočeny tak, aby jejich vnější konce obsáhly celý obvod zdiva²⁶⁸. Vzhledem k tomu, že se situace nachází prakticky v úrovni podlahy přízemku, respektive vnějšího terénu, je možné o ni uvažovat nikoliv jako o pozůstatku po prvcích lehkého konzolového lešení, ale jako o stopách po jiné a zřejmě masivnější konstrukci. V úvahu tak připadá hypotéza, že se může jednat o ukotvení, respektive vykonzolování nějaké roštové základové konstrukce, která mohla souviset právě s dřevěným schodištěm stoupajícím k portálu v patře věže.

Velice zajímavý a unikátní otisk dřevěné konstrukce neznámého určení se také nachází v interiéru druhého patra věže. Jedná se o šestici nestejně velkých kapes²⁶⁹ v přibližně pravidelných rozestupech. Masivní břevna, která byla kapsami proložena, vystupovala z východní stěny směrem k západu pod úhlem přibližně 47°. V rovině stěny byla osazena na dřevěném hraněném trámu, který je dosud zachovaný v líci zdiva ve výši 1,85 m nad podlahou druhého patra. Je třeba připomenout, že horní hrana kapes po neznámé konstrukci se nachází pouhých 0,4 metru pod trojicí trámů, které nesly zřejmě záklopový strop druhého, respektive podlahu třetího patra. V jaké souvztažnosti byly tyto dvě konstrukce, nejsme schopni objasnit. Není nicméně vyloučené,

262 Birnbaumová, A.: *Filiální kostel sv. Máří Magdalény*. In: *Soupis památek historických a uměleckých*. Praha 1929, s. 276.

263 *Zdali se jedná o ztužující kleštiny, není možné potvrdit. Nicméně je třeba upozornit, že v některých místech je patrné ukončení trámu, aniž by byl vetknutý do kamenné konstrukce.*

264 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb*. Praha 2008, s. 28.

265 *Dřevo je do počátku 12. st. datováno dendrochronologicky, nicméně některé prvky měly být na počátku 20. století obnoveny (Birnbaumová, A.: Filiální kostel sv. Máří Magdalény. In: Soupis památek hist. a um. Praha 1929, s. 276.)*

266 *Existenci dřevěné konstrukce by mohl potvrdit anebo vyvrátit archeologický průzkum.*

267 *Kaverny jsou čitelné pouze z podvěžní kobky, z exteriéru jsou překryty omítkou.*

268 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb*. Praha 2003, s. 37.

269 *Varhaník (2008, 381) udává pět, šestá kapsa je však skryta ve hmotě schodiště.*

že se může jednat o pozůstatky jedné struktury. V jakém vztahu a časovém horizontu k dřevěným konstrukcím je hmota rozšířené severní zdi s vloženým schodištěm nelze jednoznačně určit. Ze stratigrafických poměrů se jeví, že minimálně její vrchní část²⁷⁰ byla vyzděna současně, anebo později nežli předmětná dřevěná konstrukce. Úvaha o možné funkci takovéto struktury je složitá a odborná literatura se tímto konkrétním prvkem v zásadě nezabývá. K popisu nevyjasněného otisku se prvně dostává až v roce 2008 J. Varhaník, který se však vyhýbá bližšímu hodnocení²⁷¹. Vyslovuje pouze nesouhlas s tvrzením V. Mencla, jenž měl považovat negativ této konstrukce za nosníky pavlače, odkud vedl žebřík vzhůru na zvonici²⁷².

Na základě výškové pozice a prostorové konfigurace kapes, ale zejména díky analýze románských stavebních postupů a technologie výstavby²⁷³, je možné předložit domněnku, že nedochovaná dřevěná konstrukce mohla nepřímo souviset s etapizací výstavby románské věže. V souvislosti s vyslovením hypotézy o funkčním využití této neznámé struktury je nutné upozornit i na jiný doposud ne příliš známý konstrukční aspekt, jenž může mít se sledovanou konstrukcí souvislost. Na vnější rovině východní stěny věže přístupné z podkroví lodi je ve výši 9,4 m od současné podlahy chrámové lodi pozorovatelný předěl, který tvoří rozmezí mezi stěnou s rytými spárami ve spodní části a horním lomovým zdívem bez povrchové úpravy²⁷⁴. Obdobné nápadné rozhraní struktury zdíva bylo autorským průzkumem identifikováno u několika staveb v prakticky totožné úrovni²⁷⁵. Tato vodorovná spára vypovídá jednak o mnohem rozšířenějším užití etapizace výstavby románského kostela, než se dosud předpokládalo, ale i o případném konstruování horních pater věže z lehčího materiálu. Možnost, že vrchní část věže nebyla v době románské zhotovena z kamene, ale ze dřeva nebo jiné lehčí alternativy zdíva (hrázdění)²⁷⁶, je prozatím opomíjena, stejně tak jako nebyla předložena hypotéza, zdali se jednalo o zamýšlené provizorium či cílené konečné řešení²⁷⁷.

270 Vrchní částí rozumíme partii nad překladovým trámem vstupního otvoru.

271 Varhaník, J.: Pařížov – nadstandardní refugium ve věži vesnického rom. kostela. In: ArchHist 33. Brno 2008, s. 382.

272 V. Mencl (1965, 35) sice zmiňuje dřevěnou pavlač při východní stěně věže, která měla navazovat na podestu vzniklou nad schodištěm v zesílené severní zdi věže, nicméně tuto podestu nedává do souvislosti s negativním otiskem po neznámé dřevěné konstrukci, který vůbec neuvádí.

273 O problematice výstavby věže a jejím provizorním ukončení, respektive zastřešení první etapy výstavby, je více pojednáno: Hauserová, M.; Nováček, K.; Čechura, M.; Falta, M.: Románský kostel sv. Petra a Pavla ve Svojšíně. In: Průzkumy památek XVIII. Praha 2011, s. 5 – 30.

274 Na vodorovnou spáru poukazuje i F. R. Václavík při stavebněhistorickém průzkumu a J. Varhaník (2008, 381).

275 Vodorovná spára byla pozorována vždy přibližně ve stejné úrovni, a to v místech styku šikmé roviny střechy s vertikálou bočních stěn věže, tedy zhruba v polovině výšky štítu u kostelů ve Svojšíně, Libčevsi, Vysokém Újezdě nad Dědinou, ...

276 Možné (zahraniční) analogie vrchních pater věže byly představeny v příspěvku Hauserová, M.; Falta, M.: O věžích a zvonění u našich románských kostelů. DESTA 2011, 25. - 27. 3. 2011

277 Tato problematika je více rozvedena v Falta, M.: Vysoký Újezd nad Dědinou, k otázkám stavebního vývoje kostela sv. Jakuba Většího. In: Dějiny Staveb 2010. Plzeň 2010, s. 127 – 137.

Neprozkoumaná zůstává i úvaha o úplné absenci vrchních pater věže²⁷⁸. Dosavadní autorský průzkum tak poukázal na poměrně rozmanité variace, jak mohla vypadat vrchní část západní osově věže při českém venkovském románském kostele a jak se mohla v průběhu času měnit.

Zdokumentování věže kostela sv. Máří Magdalény rozšiřuje srovnávací materiál v problematice studia románských stavebních postupů českého raně středověkého kostela. Na základě výše popsaného je možné usuzovat, že se v Pařížově dochoval typ románského chrámu, který byl pravděpodobně založen v jedné fázi nad celým zamýšleným půdorysem, tedy jako celek čítající loď s kněžištěm a západní věží. Zdali byla věž k lodi připojena dodatečně, jak usuzuje J. Varhaník²⁷⁹, nelze potvrdit nebo vyvrátit bez archeologického průzkumu²⁸⁰. Nicméně je důvodné se domnívat, že výstavba věže probíhala spolu s kostelem²⁸¹, a to až do výše vodorovné spáry, kde byla záměrně na nějaký čas přerušena²⁸².

Za předpokladu, že by westwerkový věžový útvar při západním štítu kostela dosáhl při první stavební etapě výšky přes devět metrů a pojmul tak tři podlaží, plnil by prakticky veškeré požadované funkce. Chyběla by pouze část pro umístění zvonů. V přízemí věže románského kostela předpokládáme úložný prostor sloužící chrámu, nicméně v tomto případě se patrně jedná o refugium světské²⁸³. Patro věže zřejmě bývalo využíváno jako jakýsi spojovací článek mezi profánním prostředím dvorce (paláce) s vlastní emporou (kaplí). Odtud se vystupovalo do druhého patra s funkcí obytně útočištní²⁸⁴. Vzhledem k tomu, že při takovéto kompozici není ve věži místo pro

278 Falta, M.: *Třebonín, Poznátky k principům etapizace rom. věže venk. kostela*. In: *Dějiny Staveb 2013. Plzeň 2014*, s. 15d.

279 Varhaník, J.: *Pařížov – nadstandardní refugium ve věži vesnického rom. kostela*. In: *ArchHist 33. Brno 2008*, s. 379 – 381.

280 *Jak již upozorňují u podobně komponovaných staveb Radová – Štiková, M; Škabrada, J: Příspěvek k poznání románských stavebních postupů*. In: *Umění XXIV, Praha 1976*, s. 278.

281 *V tomto tvrzení není na překážku, že věž a západní štít kostela byly zděny samostatně od základů, a proto jsou oddělena vertikální spárou. Ta sama o sobě neznámá, že se jedná o dvě stavební etapy. Princip etapizace výstavby věže venkovského kostela je platný jak pro konstrukce tvořené dvojicí vedle sebe na spáru přisazených plných zdí, tak pro objekty s jedinou společnou zdí tvořící jak západní vymezení lodi tak zároveň substrukci východní zdi věže.*

282 *Přerušení výstavby mezi první a druhou etapou předpokládáme u úrovni nad třetím podlažím věže, tedy v pozici styku vertikály jejich bočních stěn s šikmou rovinou střechy. Přerušení (případně i ukončení) výstavby věže zhruba v polovině výšky štítu má tu výhodu, že je možné provést jednotnou konstrukci krovu zároveň nad chrámovou lodí i věží. Pro odůvodnění delší prodlevy ve výstavbě věže byla vyslovena hypotéza, že stavitelé soustředili veškeré síly na finalizaci chrámu, tedy konstrukci štítů, krovu, zastřešení nebo jiné práce nutné v interiéru kostela. Konkrétní délku časové prodlevy mezi vznikem obou konstrukcí nejsme schopni přesněji určit, ale zřejmě se nejednalo pouze o krátkou technologickou přestávku, jako je přerušování stavby na zimu.*

283 *Absence propojení lodi s podvěžní kobkou nemusí naznačovat pozdější připojení věže, nýbrž potřebu vytvořit bezpečné uložení. Trezorové místnosti se patrně požívaly v různých pozicích, ať již ve vyšších patrech věže (Falta, M.: *Čelákovice, Konstrukční principy výstavby a mladší transformace kostela Nanebevzetí Panny Marie*. In: *Dějiny Staveb 2012. Plzeň 2013*, s. 126.), anebo v přízemí jako právě v Pařížově, Kyjích anebo Pertolticích (Kibic, K. ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorskú*. Praha 2012, s. 164).*

284 *K refugiální funkci více Varhaník, J.: *Středověký venkovský kostel jako refugium*. In: *ArchHist 24, Brno 1999*, s. 313 – 317.*

zvony, kterým v době románské mohlo být vyhrazeno poslední sdruženými okny otevřené patro²⁸⁵, je třeba umístění dočasné zvonice hledat v jiné pozici. Otevírá se tak prostor pro spekulaci, zdali byla při zamýšlené delší prodlevě při výstavbě věže zajištěna zvonová funkce v rámci kostela prostřednictvím malé dřevěné zvonice. Takováto stavba by nemusela být konstrukčně náročná ani velkých rozměrů (nad celým půdorysem věže) a jednalo by se tak pouze o menší objekt ze spalného materiálu (dřeva nebo hrázdění)²⁸⁶. Lehká provizorní zvonice mohla být na pařížovském kostele umístěna v takové pozici, že ji částečně podpíraly nedochované šikmé vetknuté dřevěné vzpěry a zároveň východní zeď věže. Zbytek půdorysu věže mohl být standardně zastřešen nad druhým patrem. Takovému řešení odpovídá i nálezová situace různých struktur zdiva na vnější stěně východní zdi věže, která byla skryta za předpokládaným západním štítem lodi. Spodní část s rytými spárami napovídá tomu, že byla konstruována dříve, nežli byl zhotoven štít²⁸⁷. Naopak vrchní část z lomového zdiva bez povrchové úpravy byla ke štítu přidána dodatečně v rámci výstavby druhé etapy věže, respektive jejích vrchních pater. Dovězení věže miníme po několikaleté přestávce, kdy bylo dokončeno kněžiště s lodí. Po sejmutí provizorní zvonice již bylo zastřešení lodi ve finální podobě, a tudíž byla vyšší kamenná patra věže přisazena k existujícímu štítu. Důsledkem toho se do dnešních dnů dochovalo nad vodorovnou spárou indikující rozhraní stavebních etap lomové zdivo bez povrchové úpravy.

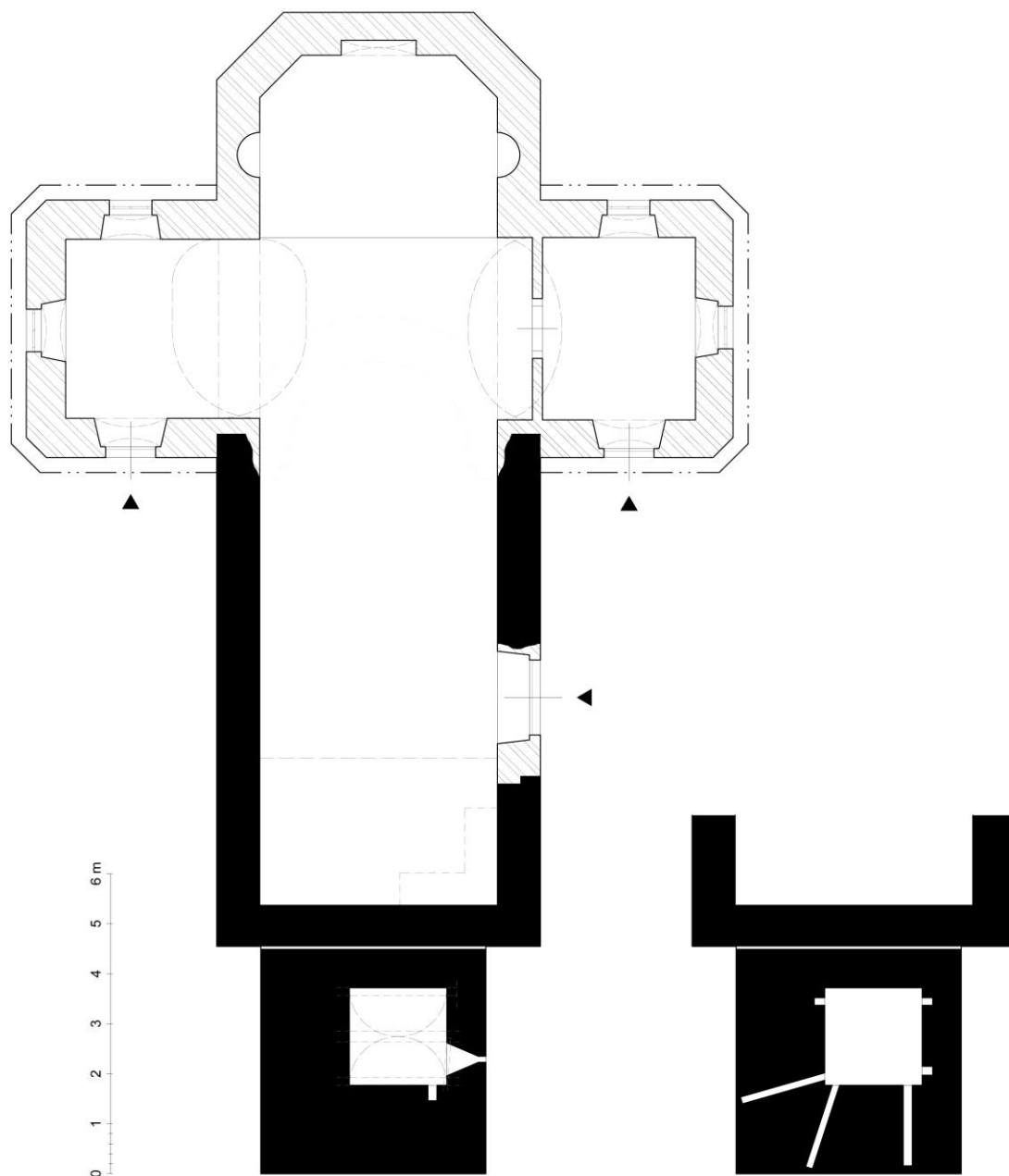
Přínosem výzkumu je zdokumentování románských částí kostela sv. Máří Magdalény v Pařížově, zejména zmapování dlouho nepřístupných románských líců severní a jižní fasády lodi, které byly odkryty při opravě kostela v roce 2010. V článku jsou popsány dochované fragmenty románských špaletových a štěrbinových oken, vstupního portálu i stopy po někdejší konstrukci konzolového lešení. Podchycena je různorodá struktura i barevnost užitých materiálů. Zdokumentování interiérových a částečně exteriérových stěn věže²⁸⁸ a analýza negativních stop po dřevěných konstrukcích umožnila vyslovit nové hypotézy ohledně provizorní dřevěné zvonice, která předcházela dostavbě věže do finální podoby. Byl tak rozšířen srovnávací materiál na poli u nás dosud značně opomíjeném, a to v problematice stavebních materiálů, etapizace a funkční náplně vrchních pater románských věží.

285 Ke zvonům a zvonění v době románské více v příspěvku Hauserová, M.; Falta, M.: O věžích a zvonění u našich románských kostelů. DESTA 2011, 25. - 27. 3. 2011

286 Obdobné konstrukce jsou dochovány například v Sasku – Anhaltsku (Böddenstedt, Klein Apenburg, ...), ale mladší analogie nacházíme i v Čechách (Ledce u Hradce Králové).

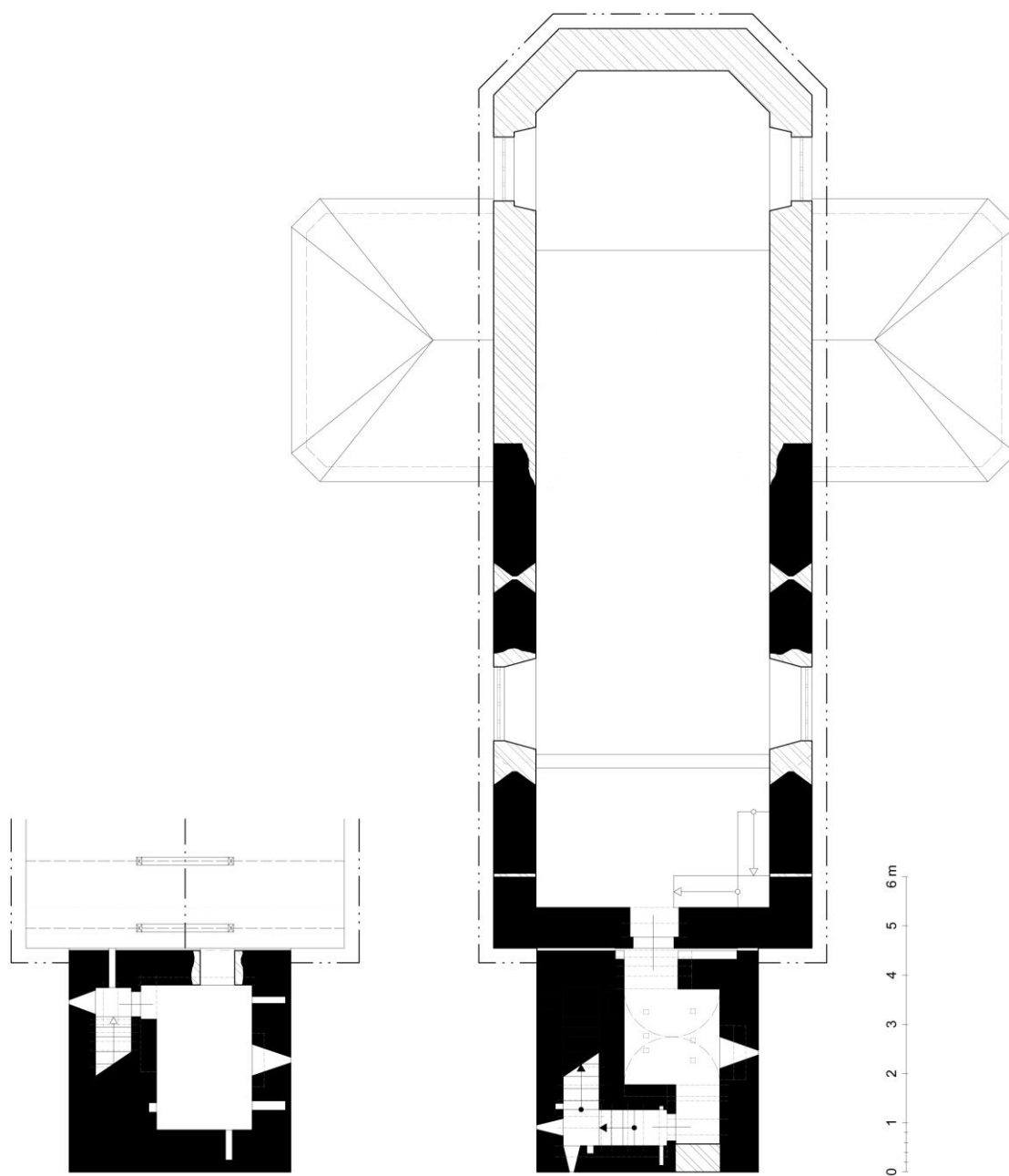
287 V této části se nacházejí také kapsy po nosných prvcích lešení.

288 Jediný neomítnutý vnější líc věže je přístupný pouze z podstřeší lodi.

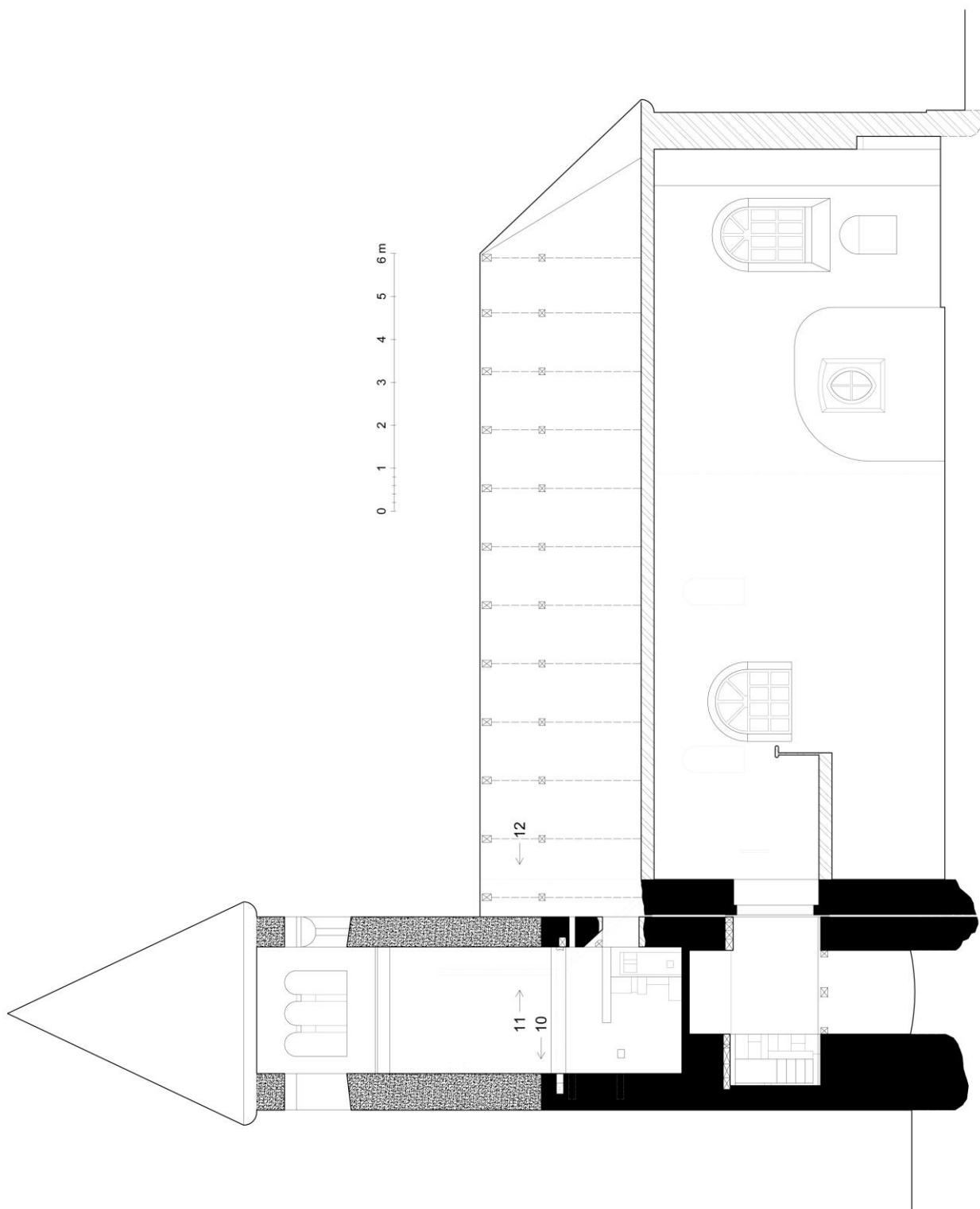
Obr. XXXVI: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Půdorys chrámu v úrovni přízemí, respektive podlahy podvěžní kobky s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2011).

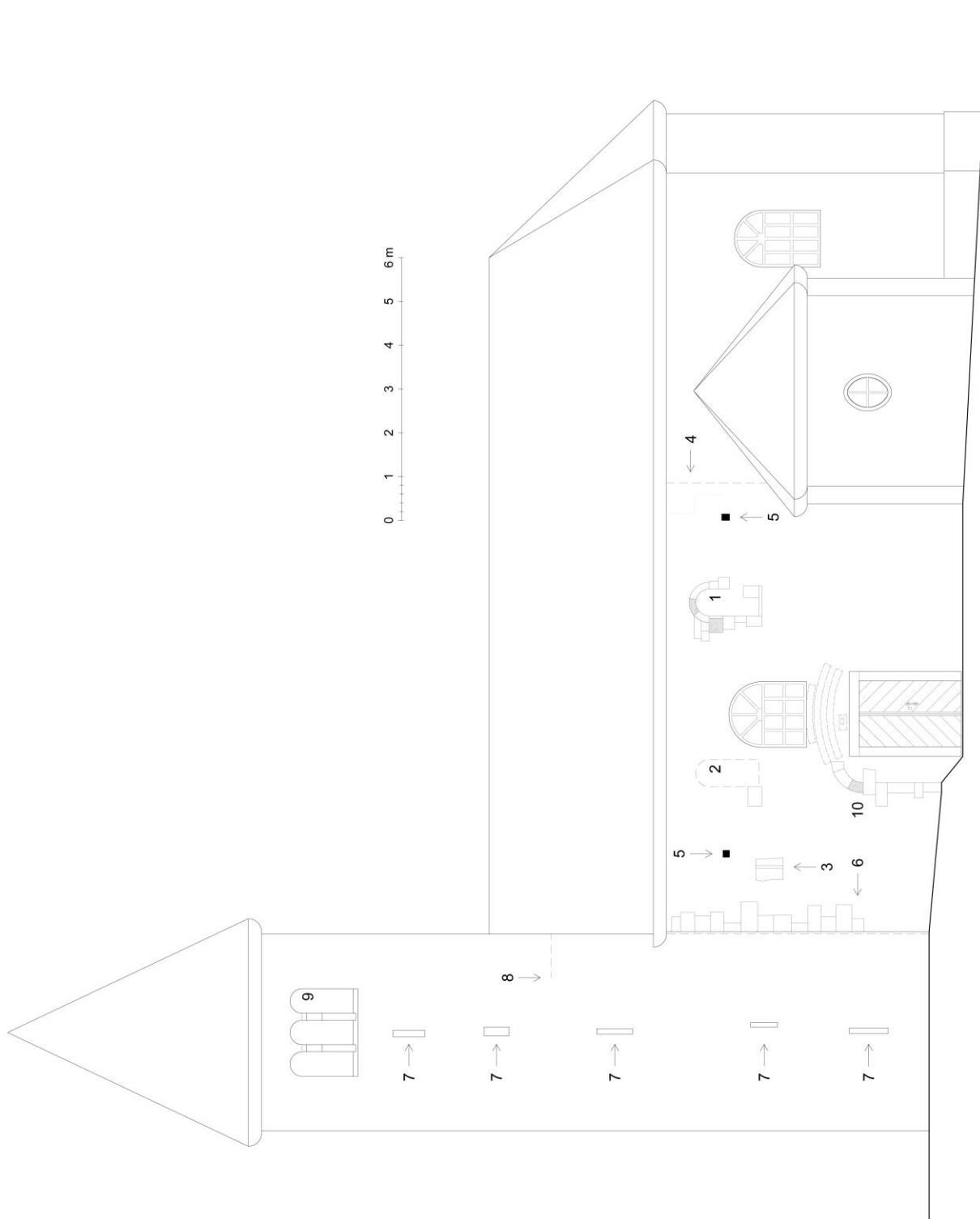
Obr. XXXVII: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Půdorys chrámu v úrovni prvního patra věže a empory (vpravo) a v úrovni druhého patra věže a podkrovní lodi (vlevo) s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2011).

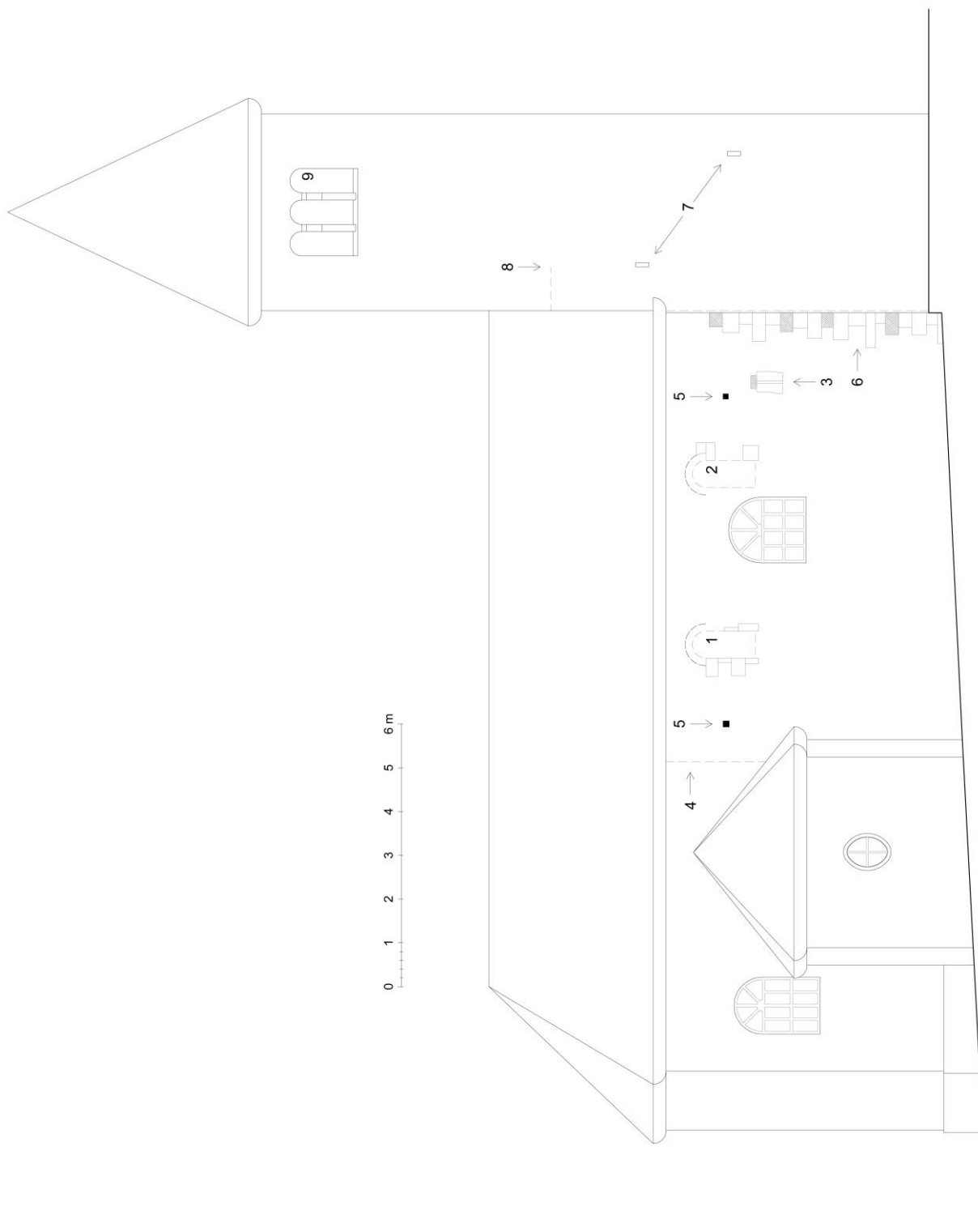
Obr. XXXVIII: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Podélný řez chrámem s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2011).

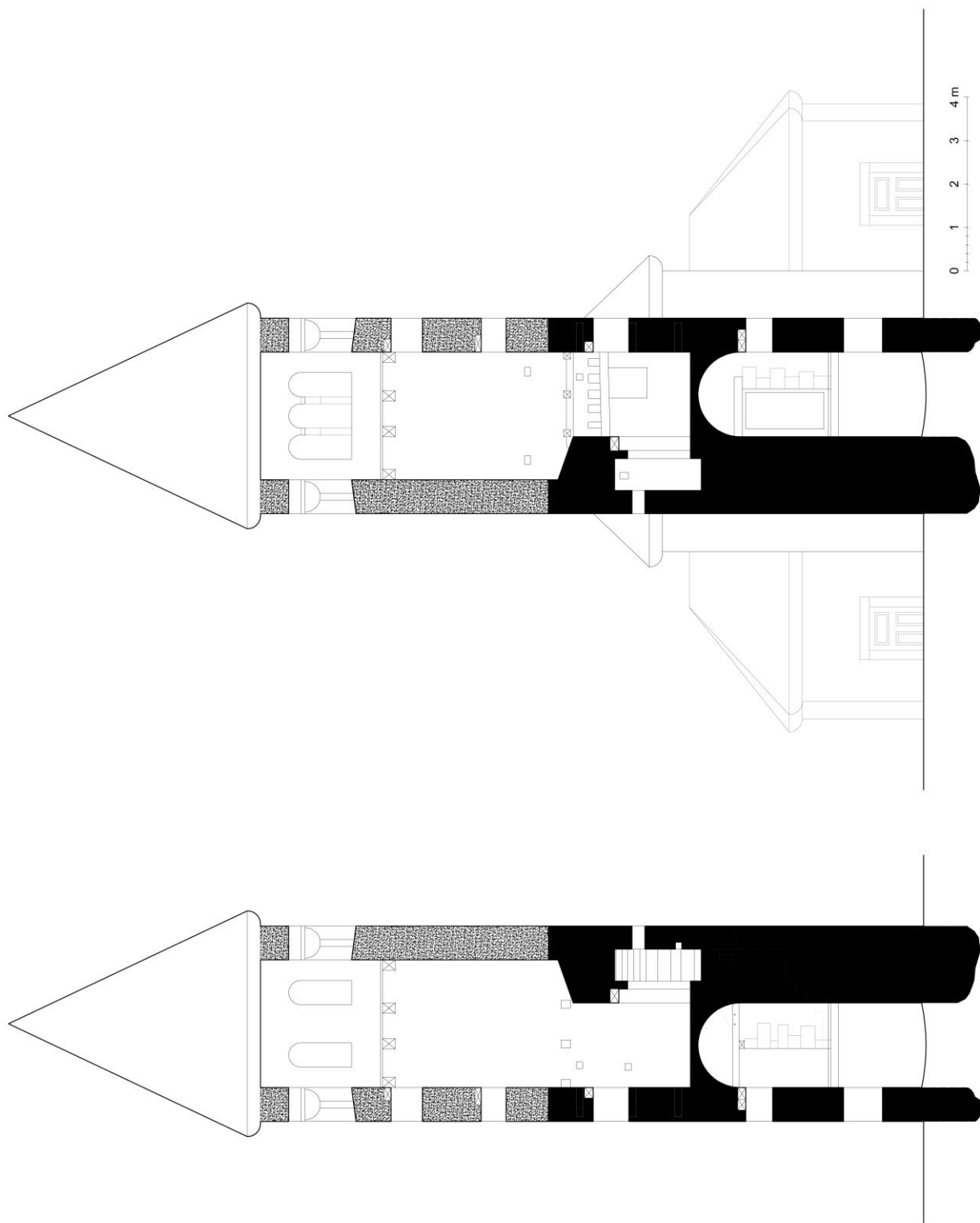
Obr. XXXIX: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Schéma jižní fasády s vyznačením románských prvků: 1. východní románské špaletové okno, 2. západní románské špaletové okno, 3. štěrbinové okno osvětlující někdejší emporu, 4. předpokládané rozhraní mezi románskou zdí lodi a později přistavěným kněžištěm s naznačenými stopami po vyjmutém východním armování, 5. kapsy po prvcích konzolového lešení, 6. západní nárožní armování, 7. štěrbinová okna osvětlující prostory v jednotlivých podlažích věže, 8. pozice rozhraní mezi stěnou s rytými spárami a lomovým zdívem bez povrchové úpravy, které je patrné na vnější stěně východní zdi věže, 9. románská sdružená okna posledního patra věže, 10. západní část kamenného ostění a pozůstatek překlady a archivolty hlavního románského portálu (zaměření a kresba M. Falta 2011).

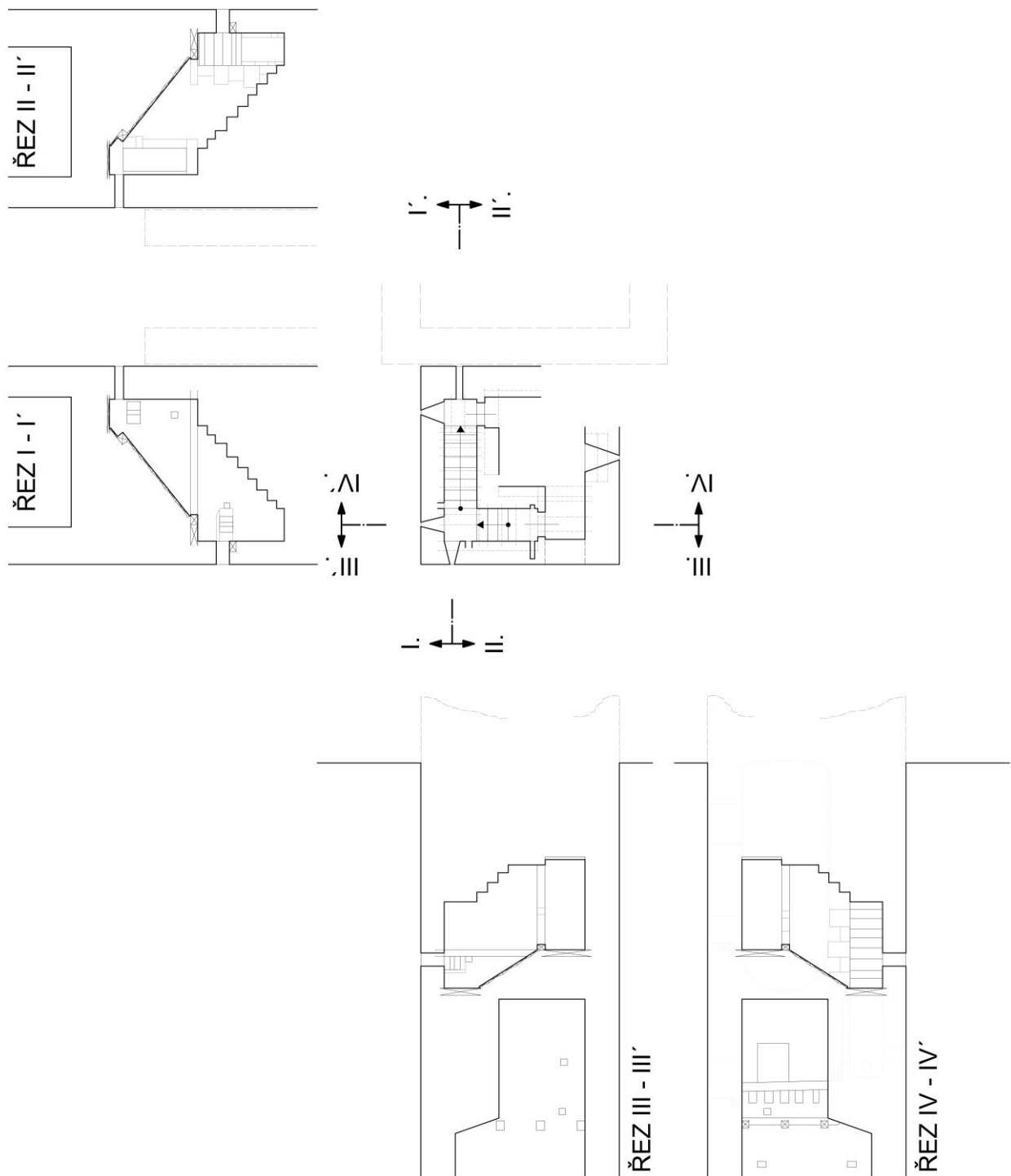
Obr. XL: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Schéma jižní fasády s vyznačením románských prvků: **1.** východní románské špaletové okno, **2.** západní románské špaletové okno, **3.** štěrbinové okno osvětlující někdejší emporu, **4.** předpokládané rozhraní mezi románskou zdí lodi a později přistavěným kněžištěm, **5.** kapsy po prvcích konzolového lešení, **6.** západní nárožní armování, **7.** štěrbinová okna osvětlující schodiště v tloušťce zdi, **8.** pozice rozhraním mezi stěnou s rytými spárami a lomovým zdivem bez povrchové úpravy, které je patrné na vnější stěně východní zdi věže, **9.** románská sdružená okna posledního patra věže (zaměření a kresba M. Falta 2011)

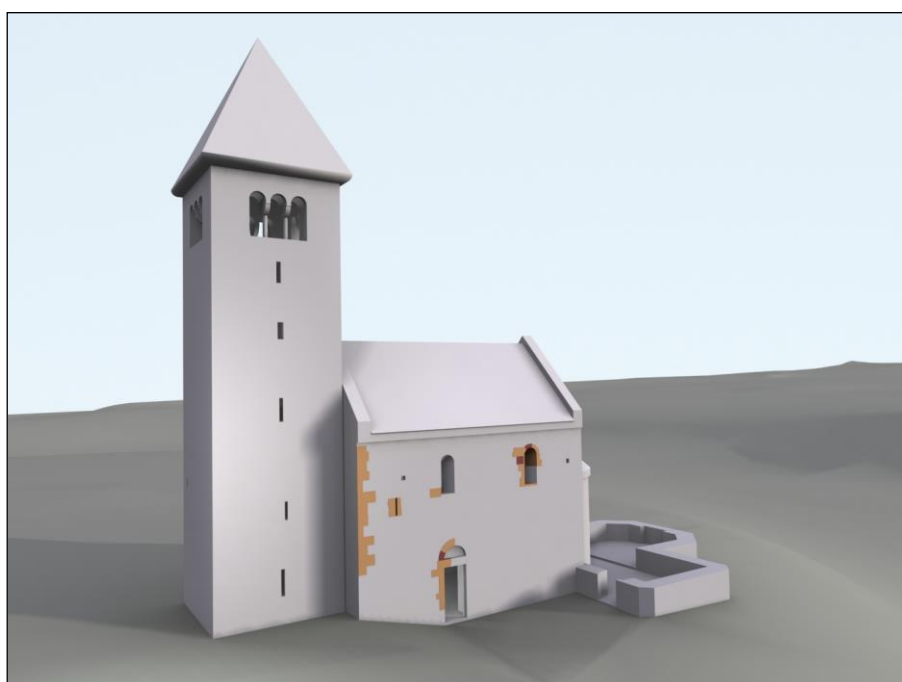
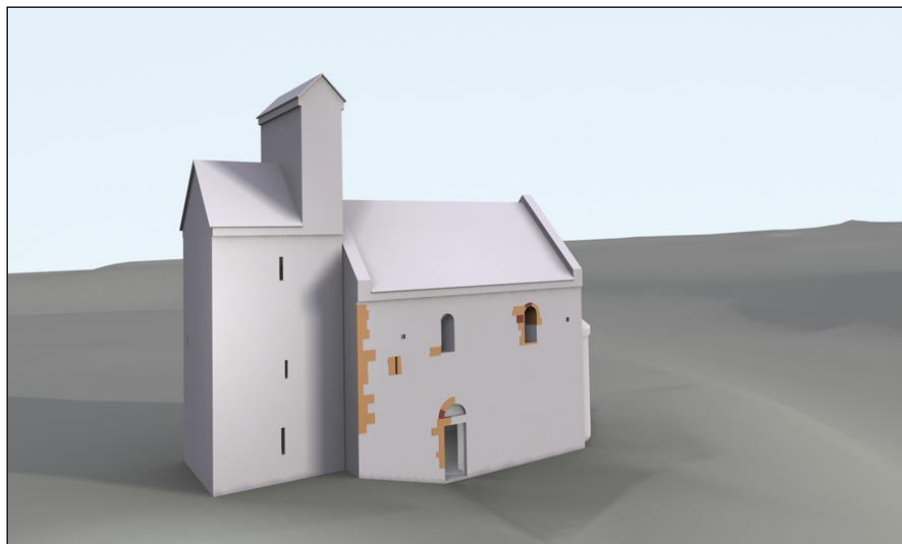
Obr. XLI: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Příčný řez věže s pohledem k východu, respektive západu (zaměření a kresba M. Falta 2011 – 2012).

Obr. XLII: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Půdorys schodiště v tloušťce zdi s příslušnými řezy (zaměření a kresba M. Falta 2011 – 2012).

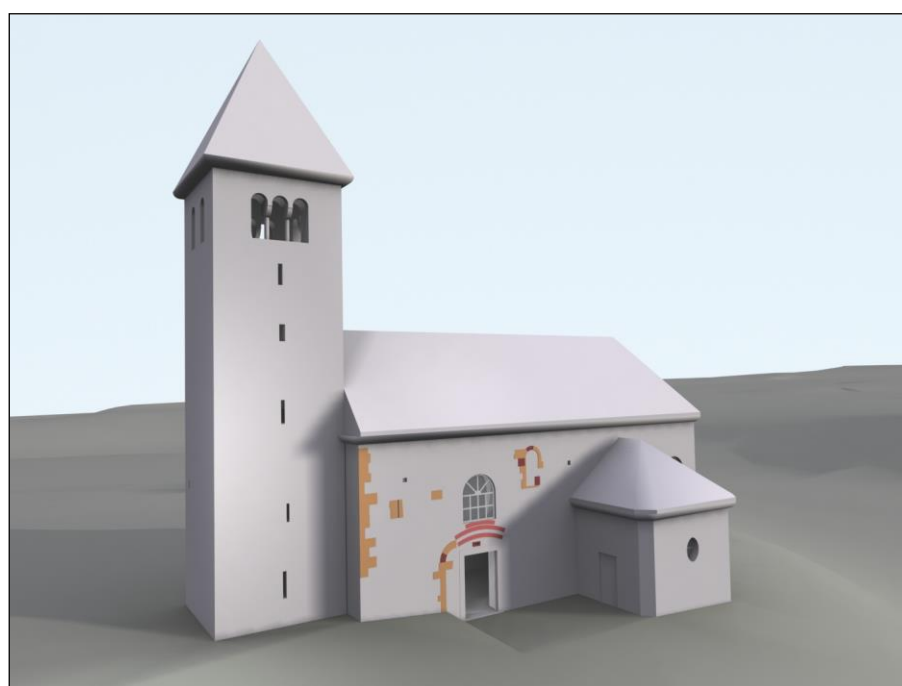

Obr. XLIII – XLV:

**Pařížov (okr. Chrudim),
kostel sv. M. Magdalény.**

Nahoře hypotetická podoba kostela s provizorní dřevěnou zvonicí, uprostřed hypotetická podoba dokončené stavby v období raného středověku, dole současný stav objektu s vyznačenými románskými prvky, které jsou aktuálně skryty pod novodobou omítkou

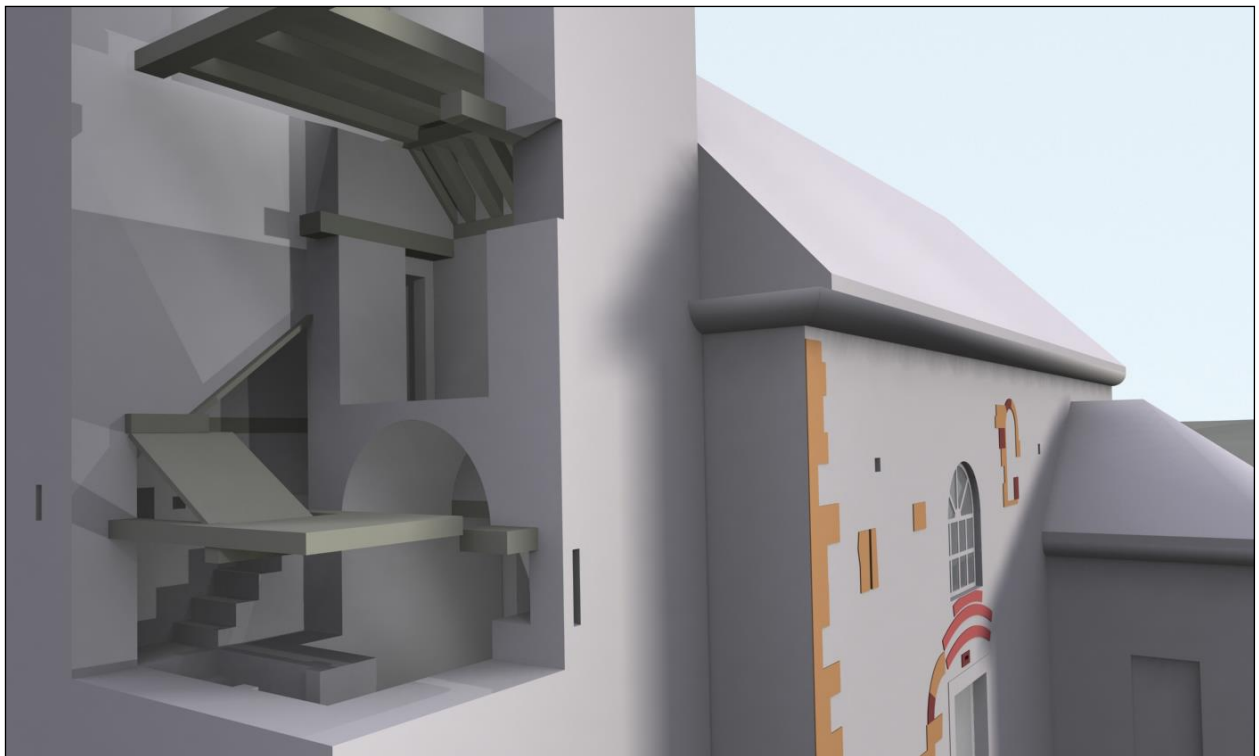
(model M. Falta 2012).

Obr. XLVI: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Vizualizace kostela s naznačeným řezem věží s dřevěnými konstrukcemi (model M. Falta 2012 – 2013).

Obr. XLVII: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Detail 3D vizualizace řezu věže s vyznačením dochovaných i předpokládaných románských dřevěných prvků (model M. Falta 2012 – 2013).

6.4. ČELÁKOVICE,

KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

Čelákovice²⁸⁹ se nacházejí v úrodné nížině na levém břehu Labe, kolem 6,5 km jihovýchodně od Staré Boleslavi a 25 km severovýchodně od jádra Prahy. Jádro současného města se zformovalo až v blíže neurčeném období vrcholného feudalismu, a to v jižní poloze od dříve osídleného místa nacházejícího se na skalnaté vyvýšenině (přibližně 175 m. n. m.) ve strategické poloze umožňující kontrolu někdejšího brodu přes zde široce rozlitou řeku²⁹⁰. V oblasti tohoto raně feudálního centra, zaujímajícího poloostrov vsunutý do řeky Labe, se předpokládá kontinuální osídlení od dob časného středověku. V polovině 10. století má území již funkci hradiště, v jehož západní části se předpokládá ke konci 10. století dřevěný dvorec²⁹¹. Patrně někdy na přelomu 12. a 13. století byl na nejvyšším místě ostrožny, východně od předpokládané tvrze, postaven románský kostel zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie, respektive kostel Matky Boží, jak je uváděn k roku 1483²⁹². Zdejší uskupení, čítající vyjma tvrze a kostela s farou (později děkanstvím) pouze několik usedlostí se zázemím, bylo nazývané Hrádek, Na Hrádku nebo Hrádek Čelákov a tvořilo až do poloviny 19. století samostatnou osadu²⁹³. První písemná zmínka o Čelákovících neboli „oppidum Selakowitz“ se objevuje v pravděpodobném falzu z roku 1290²⁹⁴.

Dobře zachovaná románská stavba kostela s mohutnou západní věží a barokním trojlístým východním chórem přitahovala pozornost badatelů již od poloviny 19. století. Mezi nejstarší autory zabývající se čelákovickým kostelem se bezesporu řadí kulturní historik Jan Erazim Wocel²⁹⁵. Právě on byl jedním z prvních, který si uvědomil význam stavby, stáří jejího jádra a rozpoznal i pozdější přestavby. Ke konci 19. století je objekt popsán Ferdinandem J. Lehnerem v časopisu *Method*²⁹⁶, přičemž mírně pozměněný text publikuje o několik let později ve svém třísvazkovém díle²⁹⁷. Detailní popis, v němž dokládá existenci obloučkového vlysu ve vrchních partiích věže, však obsahuje několik nepřesností. Mylně udává počet oken osvětlující loď a domnívá se,

289 K významu názvu města více Profous, A.: *Místní jména v Čechách I. Praha 1947, s. 275.*

290 O urbanistickém vývoji města více In: Reml, L.; Libal, D.; Penniger, R.: *Čelákovice SHP historického jádra města, SÚRPMO. Praha 1979. Uloženo v archivu NPÚ úop středních Čech v Praze (P – 136).*

291 Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovících. In: Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997, s. 194.*

292 Skružný, L.; Špaček, J.: *Patrocinia kostelů a patronáty světců ve zvoleném mikroregionu východně od Prahy v kontextu církevních dějin. In: Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997, s. 107.*

293 Špaček, J.: *Čelákovická tvrz. In: Archaeologia historica 2. Brno 1977, s. 127*

294 *Regesta diplomatica et epistolaria regni Bohemiae II. Praha 1882, s. 656.*

295 Wocel, J. E.: *Kostely románského slohu v Čechách. In: Památky archeologické a místopisné II. Praha 1857, s. 120.*

296 Lehner, F. J.: *Děkanství kostel Nanebevzetí P. Marie na hrádku Čelákově. In: Method XVIII. Praha 1892, č. 11, s. 122-123.*

297 Lehner, F. J.: *Dějiny umění národa českého, díl I. svazek II., část II. Praha 1905, s. 9 – 10.*

že kruchta v západní části lodi je neporušená původní. Rozdílnost obou statí spočívá především v utříbení názoru na východní trojlístý chór. V dřívějším textu ještě Lehner polemizuje nad stářím závěru, byť připouští, že se může jednat o důmyslnou novostavbu z počátku 18. století, což v mladším textu potvrzuje. Důkazem je pro něj prosebný list ke sbírce na opravu kostela z roku 1713²⁹⁸. V následujících letech byl objekt podrobně popsán Antonínem Podlahou v Soupisu památek²⁹⁹. Autor se avšak dopouští taktéž chyb. V textu se mylně uplatňuje myšlenka románského trojlístého chóru (jenž měl být pouze zvýšen kolem roku 1720), která patrně vychází z Mádlova srovnání čelákovického kostela se zbořeným kostelem sv. Jana na Zábradlí v Praze³⁰⁰. Dále se Podlaha domnívá, že kobka v druhém patře věže byla dříve otevřena směrem do lodi a tvořila tak zřejmě druhé patro empory. Počet oken osvětlujících loď zvyšuje na šest, k původu empory se nevyjadřuje. Závažným příspěvkem k poznání historie kostela je článek Jiřího Jedličky, který v roce 1965 poukazuje na obsáhlou zprávu ze staré pamětní knihy čelákovického děkanství³⁰¹. V tomto dokumentu je zevrubně popsán celý proces přestavby kostela v letech 1708 – 1712, respektive novostavba tří apsid, zastřešení stavby a zaklenutí. Důležitost tohoto článku dokládá fakt, že ještě v 50. letech Zdeněk Wirth v soupisu Uměleckých památek Čech nepochybuje o románském původu trojlístého chóru³⁰². Čelákovickému kostelu, respektive jeho dílčím částem, se dále věnuje Václav Mencl. Nejdříve upozorňuje na pavlačovou tribunu přístupnou skrz věž³⁰³, dále hodnotí tvarosloví portálu³⁰⁴. Stavbě jako celku se věnuje Merhautová³⁰⁵, avšak předložený popis není příliš výstižný³⁰⁶. V obsáhlém díle věnujícímu se románskému umění se Merhautová s Třeštíkem pouze velmi stručně zmiňují o vstupním portálu³⁰⁷. Radová se v učebních textech ČVUT omezuje pouze na publikování fotografie kobky ve střední části věže v souvislosti s výkladem technologie klenutí³⁰⁸. Totožnou fotografii bez bližšího popisu uvádí i Škabrada v monografii o stavebních postupech³⁰⁹.

298 Přepis prosebného listu např. Lehner, F. J.: *Dějiny umění národa českého, díl I. svazek II., část II.* Praha 1905, s. 10.

299 Podlaha, A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Karlínském.* Praha 1901, s. 162 – 171.

300 Mádl, K. B.: *Zbořený kostel sv. Jana na Zábradlí v Praze.* In: *Pam. archeologické a místopisné XVII.* Praha 1897, s. 429.

301 Jedlička, J.: *Přístavba kostela v Čelákovicích na počátku 18. století.* In: *Památková péče 25.* Praha 1965, s. 29 – 30.

302 Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech.* Praha 1957, s. 81.

303 Mencl, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře.* In: *Umění 13,* 1965, č. 1, s. 43 (grafika na s. 40).

304 Mencl, V.: *Vývoj středověkého portálu v českých zemích.* In: *ZPP, roč. XX,* 1960, č. 1. s. 12.

305 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách.* Praha 1971, s. 104 – 105.

306 Merhautová (1971, s. 105) chybně uvádí počet oken osvětlující loď a nejasně se vyjadřuje k autenticitě empory.

307 Merhautová, A.; Třeštík, D.: *Románské umění v Čechách a na Moravě.* Praha 1983, s. 262.

308 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT.* Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 84.

309 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb.* Praha 2003, s. 112.

V posledních letech se podrobněji kostelu věnují pouze Dalibor Prix³¹⁰ a Jaroslav Špaček³¹¹. Prix ve své práci polemizuje o využitelném z exteriéru přístupném podkroví, zevrubně popisuje románskou tribunu včetně architektonických prvků a předkládá hypotézu o barokním snížení a znovu vztyčení věže. Špaček se zaměřuje především na přesnou deskripci stavby a připomenutí doložitelných přestaveb i historii kostela. Nicméně nově předkládá i teorii, že západní tribuna mohla být patrová s tím, že vrchní patro bylo přístupné portálem v severní stěně lodi³¹². Přestože románský původ kostela je rozpoznán již v polovině 19. století a na jeho význam, stejně tak jako blízké tvrze a celého prostoru Hrádku, upozorňovali mnozí badatelé po dobu více jak 100 let, nebyla doposud publikována precizní dokumentace³¹³. Nepodařilo se ani přesvědčivě objasnit některé otázky týkající se principu a etapizace výstavby, mladších přestaveb objektu a některých konstrukčních anomálií. Diskutabilní se může jevit i současné umělecko-historické hodnocení architektonických prvků, zejména hlavního vstupního portálu.

Autorská dokumentace byla vyhotovená po provedení terénního průzkumu kostela na přelomu let 2010 – 2011. Výzkum se zaměřuje na románskou fázi výstavby objektu. Pozornost se věnuje zejména principům etapizace výstavby, vzájemným vazbám jednotlivých stavebních částí a konstrukčním vztahům západního (štítového) průčelí lodi k tělesu věže. Nahlédnutí na kostel v procesu jeho vzniku umožní detailní analýza neomítnuté části severního průčelí lodi, zejména rozbor ložných a styčných spár v románském zdivu. Dále je pozornost zaměřena na střední partii věže, odkud je přístupná valeně klenutá kobka umístěná dílem v západní štítové stěně lodi a dílem ve východní stěně věže. Funkce této prostory je spojována s určitým refugiem nebo úkrytem cenností. Vyhodnocovány jsou i poznatky vycházející z ohledání oken ve vrchních patrech věže. Díky zaměření, vyhodnocení a interpretaci jednotlivých stavebních prvků i celých částí objektu je možné definovat nejen stadia procesu výstavby, ale i hypotetickou podobu objektu v souvislosti s dokončením konkrétních etap a případné nedochované části objektu. Zobrazení pomocí počítačové 3D simulace umožní zřetelně si ozřejmit prostorové a konstrukční vztahy zaniklých i dochovaných součástí stavby a může přispět k racionálnímu hledání stop po předpokládaných procesech a jím i k verifikaci pracovních hypotéz.

310 Prix, D: *Podoby a funkce podélných jednolodních tribunových kostelů 12. a první poloviny 13. století v Čechách*. Praha 1989 (Kandidátská práce), s. 169 – 173.

311 Z poslední doby např.: Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovících*. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997*, s. 192 – 206.

312 Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovících*. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997*, s. 195.

313 *Kostel byl zaměřen v roce 1985 studenty z Fakulty stavební ČVUT; při obnově pláště stavby byl proveden částečný SHP. Za ústní sdělení děkuji J. Špačkovi.*

Článek také klade důraz na mladší transformace objektu, respektive jeho západní části. S tím souvisí vyslovení nové hypotézy ohledně zániku původní románské tribuny a polemika nad proměnou komunikačních vazeb v této části chrámu. Pozornost je zaměřena i na snahu novověkých stavitelů o obnovení výtvarné celistvosti díla a uchování jeho archaického charakteru tím, že používali původní materiál i tvarosloví. Často tak vznikaly zajímavé a dosud nepopsané projevy různých historismů. Z tohoto důvodu je nutná i revize uměleckohistorického hodnocení architektonických prvků, zejména ostění hlavního vstupního portálu chrámu a říms pilastrů a sloupu v podkruchtí. Jejich přehodnocení může zasáhnout do úvah o dataci vzniku kostela.

Velkoryse pojatý emporový kostel Nanebevzetí Panny Marie byl postaven v dominantní poloze patrně někdy na přelomu 12. a 13. století. Mencl stavbu datuje na základě analýzy portálu do období kolem roku 1200³¹⁴, respektive do posledního dvacetiletí 12. století z důvodu užití pavlačové tribuny přístupné skrz věž³¹⁵. Merhautová se přiklání spíše k dataci mladší, tedy opět kolem roku 1200, což zdůvodňuje složitější skladbou prostorů ve věži³¹⁶. S touto dobou výstavby souhlasí i Špaček³¹⁷. Při dataci posouvá až k přelomu první a druhé čtvrtiny 13. století, což opírá o analogické srovnání s dalšími románskými stavbami³¹⁸. Definování časového rozmezí doby výstavby kostela zatím není možné, přestože proběhla snaha o dendrochronologické datování. Vzorek odebraný z hranolu uloženého v nadpraží vstupu do kobky ve střední části věže však neposkytl potřebná data pro určení časového horizontu. Jiný dřevěný prvek pocházející z období raného středověku zatím nebyl v objektu identifikován³¹⁹.

Čelákovický kostel byl pravděpodobně založen v jedné fázi nad celým zamýšleným půdorysem, tedy jako celek čítající loď s východním presbytářem a západní věží. O typové příslušnosti kněžiště zatím nejsou k dispozici žádné informace³²⁰. Mladší úpravy interiéru lodi překryly jakékoliv stopy po někdejších závěru a archeologický průzkum zatím nebyl proveden. Vlastní chrámová loď má vnitřní šířku

314 Mencl, V.: *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*. In: ZPP, roč. XX, 1960, č. 1. s. 12.

315 Mencl, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře*. In: Umění 13, 1965, č. 1, s. 43 (grafika na s. 40).

316 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 104 – 105.

317 Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovících*. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997*, s. 194.

318 Prix, D.: *Podoby a funkce podélných jednolodních tribunových kostelů 12. a první poloviny 13. století v Čechách*. Praha 1989 (Kandidátská práce), s. 171.

319 Špaček (1997, s. 202) upozorňuje na zbytky prken po bednění klenby a dodává, že se stanou předmětem dendrochronologického výzkumu. Použitelnost těchto vzorků pro daný účel je však minimálně spekulativní.

320 Zatím žádný z badatelů se přímo nevyslovil k možné podobě východního závěru. Nicméně Dalibor Prix kostel analogicky spojuje s Kyjemi, Jaroslav Špaček (1997, s.197) upozorňuje na zaoblené kvádříky v trojlístém chóru, z čehož usuzuje na zakončení apsidou.

7,3 metru a předpokládaná délka románského stavu je přibližně 10 metrů. Tloušťky stěn lodi se pohybují v rozmezí od 1,45 do 1,67 metru a výška lodi před zřízením klenby byla přibližně 9,7 metru. Osvětlení interiéru zajišťovala vysoko položená okna, jedno se nacházelo v severní stěně a dvojice ve stěně jižní. Přístup byl umožněn portálem zřízeným ve střední části jižní stěny.

K rozboru postupu výstavby raně středověké fáze kostela v Čelákovících byla využita analýza ložných a styčných spár na severní stěně lodi. Obvykle je pro tento účel vyhodnocována dislokace plomb, respektive kapes po nosných prvcích konzolovitěho lešení, nicméně na severní stěně lodi zatím nebyly tyto prvky v požadovaném rozsahu identifikovány³²¹. Pozůstatky stop po lešení vykreslí na plášti objektu linie, které korelují s tělesnou výškou zedníků a odpovídají jednomu stavebnímu záběru. Škabrada uvádí limitní výšku záběru na hranici 1,2 metru³²². K postupu výstavby je třeba připomenout, že několik záběrů tvořilo konstrukční fázi. Jednotlivé fáze jsou od sebe rozeznatelné například rozdílnou strukturou zdiva, spárořezem, použitým materiálem nebo velikostí kvádrů³²³. Je nasnadě se domnívat, že stavební fáze se mohou shodovat s roky, respektive sezónami, které byly přerušeny zimní technologickou přestávkou. Tuto domněnku prozatím není možné doložit na základě jiných historických pramenů.

Přestože se na severní fasádě kostela nenacházejí stopy po konstrukci konzolovitěho lešení, tak byly dohledány zřetelné stopy stavebního procesu. I přes absenci geodetického nebo fotogrametrického zaměření jsme schopni na severní fasádě lodi kostela rozeznat několik fází výstavby i jednotlivé záběry. V první nadzemní fázi byly stěny lodi vyzděny pravděpodobně do výšky cca 1,8 metru³²⁴, kde mohla být stavba přerušena. Jedná se o úroveň založení pasů předpokládané románské empor. V následujícím období výstavba pokračovala do výšky cca 3,25 metru. Přerušování v této úrovni dokládá nápadný pás větších kamenných bloků. Zdá se, že jedná o poslední vrstvu II. fáze nebo první vrstvu III. fáze není možné jednoznačně určit. Předpokládaný předěl, respektive technologická přestávka se nachází v úrovni vrcholnice domnělé klenby empor.

321 *Rozbor postupu výstavby byl zatím vyhodnocen pouze na severní stěně lodi, přestože je jižní fasáda taktéž obnažena. Vzhledem k početným pozdějším zásahům však postrádá potřebnou vypovídací hodnotu.*

322 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb*. Praha 2003, s. 37.

323 *Více o principu výstavby románského kostela Falta, M.: Středověký vesnický kostel v Čechách. In. Historická zkušenost v architektuře a udržitelný rozvoj*. Praha 2012, s. 6 – 14.

324 *Výškové kóty týkající se pláště lodi jsou vztaženy k současné úrovni terénu, která se nachází přibližně 0,5 metru nad úrovní předpokládané románské podlahy lodi.*

Zajímavý je středový pás zdiva lodi, který byl zděn ve dvou konstrukčních fázích, jež však od sebe nebyly odděleny vodorovnou spárou. V centrální části stěny je patrná jednoznačná dělicí spára, která je několikrát zalomená. Definuje tak pravděpodobné jednotlivé stavební záběry, které byly v této části chrámu vysoké v rozmezí 700 – 850 mm a tvořily je vždy tři řádky kvádrového zdiva. Důvod tohoto „schodovitého“ ukončení stavební fáze zůstává nejasný. Čtvrtá stavební fáze byla opět ukončena vodorovným předělem, a to v předpokládané výši 6,2 metru, tedy v úrovni parapetu románského okna. Ukončení další fáze není dobře čitelné. Pátá fáze zřejmě skončila v úrovni paty záklenku románského okna, respektive ve výši 7,8 metru. Šestá stavební fáze byla pro loď závěrečná. Byly zkonstruovány záklenky oken, pravděpodobná dekorativní podstřešní římsa a ve výši zhruba 9,5 metru byla loď zastropena a zastřešena.

V jaké časové souslednosti k výstavbě pláště lodi byla zhotovena západní tribuna, není možné uspokojivě doložit. Nicméně je důvodné se domnívat, že původní románská pavlačová tribuna zde není zachována. V současné době se v západní části lodi nachází kruchta podklenutá dvěma poli křížové klenby s hřebínky. Dva nestejně široké čelní eliptické oblouky dosedají na středový sloup bez patky i hlavice (hlavici supluje pouze profilovaná deska) a na přízедní pilíře s římsovými konzolami. Jedna přípora se nachází také při západní stěně, nicméně nepodporuje střední dělicí pas, který zde chybí³²⁵. Dosavadní literatura se touto emporou zabývá pouze okrajově, ale v zásadě se shoduje na jejím románském původu s tím, že klenby jsou zřejmě mladší³²⁶.

Na základě proporcí západní části chrámu, analogií a umístění průchodu do podvěžní kobky je možné usuzovat o možné románské podobě tribuny, a to i za předpokladu, že není k dispozici mnoho přímých informací. Raně středověká empora patrně zaujímala totožnou pozici jako tribuna současná. Nicméně její čelní stěna byla zřejmě tvořena trojicí půlkruhových arkád, které dosedaly na dvojici sloupů a přízедní pilíře. Pata arkády, stejně tak jako meziklenebních pasů, byla patrně usazena výše, a to o rozměr chybějící patky a hlavice sloupu. Vyšší uložení dělicích pasů také méně koliduje s původním vstupem do podvěžní kobky. Více o podobě a typové příslušnosti tribuny bude možné určit po provedení destruktivního popřípadě archeologického průzkumu v této části kostela.

325 *Středový sloup stejně tak jako přípora při západní stěně se nenacházejí na ose lodi, nýbrž jsou vychýleny přibližně o 0,16 metru k severu.*

326 *Lehner (1892, s. 122) nepochybuje o románském původu tribuny; Mencl (1965, s. 43) datuje tribunu do posledního dvacetiletí 12. století; Jedlička (1965, s. 29) si je již vědom hřebínkové renesanční klenby; Prix (1989, s. 169 – 170) přejímá myšlenku mladšího původu kleneb.*

Důležitou avšak těžko zodpověditelnou otázkou je komunikační propojení předpokládaného velmožského dvorce s emporou. Současné poznání a stavební stav kostela prozatím neumožňují lokalizovat vstupní portál, který by tuto přímou vazbu umožňoval. S jistotou můžeme tvrdit, že vstup nemohl existovat v severním plášti lodi, neboť dochovaný vnější románský líc nevykazuje stopy po žádném průchodu. Pokud hledaný vstup vedl do prostory v patře věže, jak se domnívá Mencil³²⁷, nemohl být situován ani v jižní, ani v severní stěně, jejíž autentický líc taktéž nevykazuje žádné stopy po někdejším průchodu. Portál umožňující propojení exteriéru s tribunou se tak mohl nacházet pouze v jižní stěně lodi popřípadě v západní stěně věže. V obou případech však můžeme o existenci raně středověkého průchodu pouze spekulovat. Jižní vnější románský líc lodi je dobře čitelný a vykazuje stopy po někdejším průchodu. Jedná se však o portál ze 16. století zazděný při barokní přestavbě kostela³²⁸. V pozici případného románského portálu situovaného v západní stěně věže se dnes nachází rozměrnější okno, které vzniklo roku 1889 rozšířením staršího okna³²⁹. Tento fakt však nevyvrací možnou existenci portálu právě v těchto místech s tím, že mohl být záhy zazděn, respektive nahrazen právě střílnovým okénkem.

Ještě složitější je úvaha o možném propojení empory s přízemím chrámu. Čelákovský kostel postrádá schodiště vedené v tloušťce zdi a nedochovaly se (nebo nejsou patrné) ani žádné náznaky, kudy tato komunikace mohla vést. Jedinou možnou stopou případného schodiště může být vyosený průchod do podvěžní kobky, který tak může uvolňovat místo vertikální komunikaci procházející jedním volným travé klenby³³⁰. Je možné se domnívat, že právě chybějící klenební pole mohlo být důvodem pro náročnější přestavbu tribuny z důvodu maximální využitelnosti její plochy. Časové rozmezí přestavby tribuny je možné zřejmě klást do období kolem poloviny 16. století, kdy kostel patrně prošel náročnější rekonstrukcí³³¹.

327 Mencil, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře*. In: *Umění* 13, 1965, č. 1, s. 43 (grafika na s. 40).

328 Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovcích*. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997*, s. 196.

329 *Kronika města Čelákovice 1857 – 1939*. Čelákovice 2006, s. 123

330 *Více o komunikacích propojujících emporu s přízemím lodi* Hauserová, M.: *Die Emporenkirche in Böhmen im Licht der baugeschichtlichen Forschung*. In: *Antiqua Cuthna 2012*

331 *Kromě přestavby empory byly patrně v rámci úpravy kostela někdy kolem poloviny 16. stol. provedeny zásahy v jižní fasádě lodi a byl proražen severní vstupní portál* (Špaček 1997, s. 198). *Renesanční trámový strop byl zřízen roku 1588* (Jedlička 1965, s. 29). *Dále je možné usuzovat, že v rámci těchto úprav byla opravena i věž, přičemž byla zřízena velká okna zvonového patra. V téže době mohlo být zhotoveno i optické (falešné) kvádrování na plášti věže, nicméně jeho časové zařazení nelze spolehlivě určit (problematikou románského pláště kostela a jeho pozdějšími – historizujícími úpravami se zabývá např. Kibic, K. ml.: Kvádrové zdivo kostela v Tismicích. In: Dějiny staveb 2011. Plzeň 2011, s. 15 – 27). Není ani možné vyloučit, že v rámci renesanční přestavby bylo obnoveno ostění románského portálu vedoucího do interiéru lodi.*

V souvislosti s poznáním komunikačních vazeb čelakovského kostela je nutné zmínit i obdélníkový útvar nacházející se v horní části severní stěny. Jedná se o zazděný otvor, kterému je připisována funkce románského portálu. Prix se domnívá, že se jedná o přístup do podkroví lodi³³² a Špaček usuzuje na vstup vedoucí do horního patra tribuny³³³. Vzhledem k vertikální pozici útvaru je nutné poukázat na fakt, že se patrně o portál nejedná. Přístup do interiéru v takovéto výšce téměř znemožňuje použití přijatelně pohodlného schodiště, což vylučuje myšlenku napojení jakéhosi druhého patra tribuny. Hypotézu ohledně přístupu do podkroví vyvrací pozice románských oken, která koliduje s Prixem zamýšlenou úrovní stropu. Patrně se tak nejedná o průchod, nýbrž o pouhou niku, která mohla sloužit například k zavěšení zvonu.

Mohutná věž s vnější hranou čtvercové základny o délce 5,15 metru je k západnímu průčelí připojena prakticky přesně na ose chrámu. V přízemní části je těleso věže tvořeno pouze třemi stěnami, čtvrtou nahrazuje mohutný 1,55 metru široký vynášecí pas. Věžní kobka, jejíž rozloha je prodloužena právě o prostor pod pasem, měří na šířku 2,13 metru a na délku 3,68 metru a je zaklenuta precizní křížovou klenbou. Přístup je umožněn z interiéru lodi valeně sklenutou chodbičkou. Průchod o šíři 0,93 metru není situován osově, ale je maximálně posunut k jižní stěně kobky. Osvětlení zajišťuje jedno štěrbinové okno v jižní stěně. Původně se okénko nacházelo i ve stěně protější, ale do současnosti se z něj zachovalo pouze kruhové ostění na vnějším plášti věže³³⁴.

Prostor v patře je oproti přízemí skromnější, neboť se zde již uplatňuje východní stěna věže. Čtvercová místnost o hraně 2,6 metru nebyla nikdy zaklenuta a původně byla zřejmě plochostropá. V současné době jsou stěny v úrovni předpokládaného stropu omítnuty, tudíž není možné identifikovat zaplombované kapsy po stropních trámech. Nelze však vyloučit možnost, že se zde strop nenacházel. Osvětlení prostoru dnes zajišťuje mladší okno, které bylo zřízeno roku 1889 rozšířením staršího okna v západní stěně³³⁵. Románské okno se nachází v jižní stěně, ale zřejmě během zavádění elektrické energie a usazování rozvodné skříně bylo zazděno³³⁶. Jeho obrys je čitelný při pohledu z exteriéru. Přístup do prostoru v patře věže je umožněn

332 Prix, D: *Podoby a funkce podélných jednolodních tribunových kostelů 12. a první poloviny 13. století v Čechách*. Praha 1989 (Kandidátská práce), s. 171, vyobrazení 173d.

333 Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovcích*. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997*, s. 195.

334 Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovcích*. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997*, s. 197.

335 *Kronika města Čelákovice 1857 – 1939*. Čelákovice 2006, s. 123

336 Špaček, J.: *Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovcích*. In: *Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997*, s. 197.

schodišťovým přístavkem zřízeným v období baroka³³⁷ v koutu mezi jižní stěnou věže a západním průčelím lodi. Na emporu se z této místnosti vstupuje dlouhou valeně klenutou chodbou vedenou v ose stavby. Její délka je 2,75 metru a šířka 1,1 metru. Vyšší patra věže, respektive krov kostela, jsou přístupné po dřevěném schodišti vloženém zřejmě v 18. století³³⁸.

Z úrovně předpokládaného druhého románského patra věže je přístupná kobka, nacházející se ve hmotě zdiva. Tato místnost o rozměrech 3,4 x 1,75 metru je situována v tloušťce stěny tak, že část se nachází ve východní stěně věže a část v západní stěně lodi. Její stěny z precizně opracovaných kvádrů ani valená klenba z lomového zdiva nenaznačují, že prakticky středem probíhá dělící rovina mezi lodí a věží. Je tudíž zřejmé, že těleso věže je s hmotou lodi (minimálně v této úrovni) precizně provázáno, byť to tak při pohledu z exteriéru nemusí být patrné. Přístup do kobky je umožněn malým pravouhlým portálem a osvětlení je řešeno jedním střílnovým oknem v jižní stěně. Přesná funkce místnosti není plně objasněna, ale nejspíše se jedná o úkryt, ať již cenností nebo osob.

Interpretace vrchní části věže od třetího patra výše není jednoznačná a pravděpodobně se zde budeme pohybovat pouze v rovině spekulací. Přibližně na rozmezí druhého a třetího raně středověkého patra bylo v 19. století zhotoveno totožné okno jako o úroveň níže³³⁹. Těsně nad horním oknem se ve výšce 10,8 metru³⁴⁰ stěny věže zužují o přibližně 0,15 metru. Podobné ztenčení se opakuje ještě dvakrát, a to v úrovni 12,7 metru, respektive 14,5 metru. Zřejmě toto zesutlnění obvodové konstrukce vedlo Prixe k domněnce, že byla vrchní část věže v roce 1712 snesena do poloviny třetího románského patra³⁴¹. Vzhledem k tomu, že se Jedlička, respektive farní pamětnice³⁴², nezmiňuje o žádné úpravě věže, zdá se toto tvrzení neopodstatněné. O románském původu vršku věže svědčí i Lehnerova poznámka, že se zde ještě kolem roku 1880 nacházel zbytek obloučkového vlysu³⁴³. Současná okna zvonového patra byla zhotovena v blíže neupřesněné době, zřejmě však před přestavbou v letech 1708 – 1712. Vnikla patrně přeměnou dvou úrovní sdružených oken, přičemž zazdívka spodního románského okna je na severní fasádě dobře patrná.

337 Na barokní původ přístavku poukazuje fakt, že je zanesen v plánu na přestavbu kostela z roku 1712.

338 Špaček, J.: Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovicích. In: Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997, s. 197.

339 Špaček (1997, s.197) uvádí, že bylo zřízeno roku 1889, nicméně kronika v tomto směru mlčí. Zdali bylo okno nově proraženo nebo vzniklo rozšířením staršího otvoru, není možné říci.

340 Výškové kóty týkající se věže jsou vztaženy k úrovni podlahy v přízemku věže.

341 Prix, D: Podoby a funkce podélných jednolodních tribunových kostelů 12. a první poloviny 13. století v Čechách. Praha 1989 (Kandidátská práce), s. 170.

342 Jedlička, J.: Přístavba kostela v Čelákovicích na počátku 18. století. In: Památková péče 25. Praha 1965, s. 29 – 30.

343 Lehner, F.J.: Děkanský kostel Nanebevzetí P. Marie na hrádku Čelákově. In: Method XVIII. Praha 1892, č. 11, s. 122-123.

Při podrobném sledování vnějšího pláště věže v úrovni prvního ztenčení stěny může být čitelné nenápadné rozhraní struktury zdiva. Právě v této oblasti probíhá jakýsi věnec, který je tvořený masivními kvádry kladenými na výšku. V horní části věže se také uplatňuje daleko méně precizně kladené řádkové zdivo. Tento fakt nemusí automaticky znamenat, že věž byla přezděna někdy v pozdější době, ale nabízí se domněnka, že byla stavěna ve dvou od sebe více časově oddělených románských etapách. Obdobný zatím neznámý aspekt rozhraní materiálu nebo struktury zdiva ve středních partiích věže byl identifikován i při průzkumech kostelů ve Svojšíně, Plaňanech, Pařížově nebo Vysokém Újezdě nad Dědinou. V těchto případech byla vyslovena hypotéza, že při dosažení požadované výšky chrámu stavitelé soustředili veškeré síly na konstrukci štítů, krovu, zastřešení nebo jiné práce nutné v interiéru kostela. Výstavba věže byla záměrně na několik let přerušena a dočasně zastřešena³⁴⁴. Jako eventualita se jeví i možné navýšení o provizorní (zvonovou) konstrukci ze spalného materiálu³⁴⁵. Dokladem takového řešení je výskyt vodorovné spáry vždy přibližně ve stejné úrovni, a to v místech styku šikmé roviny střechy s vertikálou bočních stěn věže, tedy zhruba v polovině výšky štítu lodi. Tento princip etapizace výstavby věže venkovského románského kostela v Čechách je platný jak pro konstrukce tvořené dvojicí vedle sebe na spáru přisazených plných zdí, tak pro objekty s jedinou společnou zdí tvořící jak západní vymezení lodi tak zároveň substrukci východní stěny věže.

K postupu výstavby venkovského raně středověkého kostela je třeba připomenout dosud zjištěné konstrukční zásady. O románské stavbě, respektive románské etapě stavby, se většina badatelů zmiňuje pouze jako o statickém faktu. V praxi to znamená, že se zpravidla věnuje pozornost právě jen dochovaným románským součástem v mladších obdobích někdy i značně transformovaných objektů. Na jejich základě se případně uvažuje o možné podobě jejich zaniklého románského stavu. Pozornost se prakticky nevěnuje dynamickému procesu vzniku objektu ani jeho následným raně středověkým dostavbám a transformacím. Dosavadní bádání, které bylo zaměřeno na románské stavební postupy, identifikovalo tři základní typy vztahu západní osově věže a štítového průčelí chrámové lodi³⁴⁶.

344 *O problematice výstavby věže a jejím provizorním ukončení, respektive zastřešení první etapy výstavby, je více pojednáno: Hauserová, M.; Nováček, K.; Čechura, M.; Falta, M.: Románský kostel sv. Petra a Pavla ve Svojšíně. In: Průzkumy památek XVIII. Praha 2011, s. 5 – 30.*

345 *Že se vždy nemuselo jednat pouze o provizorní konstrukce, ale i trvalejší záměry, které přetrvaly až do novověku, dokládá Falta, M.: Vysoký Újezd nad Dědinou, k otázkám stavebního vývoje kostela sv. Jakuba Většího. In: Dějiny Staveb 2010. Plzeň 2010, s. 127 – 137.*

346 *V tomto případě je popisován pouze typ kostela s osovou západní věží, která není vtažena do hmoty lodi (Kojice) nebo netvoří jakýsi westwerk (Kyje, Potvorov)*

V první řadě se uvádí méně početný typ, v němž sdílí západní strana lodi a východní stěna věže tutéž zeď. Stavba rostla tak, že se stavělo nad celým zamýšleným půdorysem chrámu najednou a zdivo věže bývá ve spodních partiích, byť jen sporadicky, provázáno se zdivem lodi. V úrovni nad stropem lodi pak zdivo věže kontinuálně pokračuje nad zamýšlený hřeben střechy a štít je omezen na trojúhelníkové přízdívky v partiích půdy³⁴⁷, respektive na trojúhelníkové útvary s věží provázané (Vysoký Újezd nad Dědinou, Mohelnice nad Jizerou, ...) ³⁴⁸.

Druhou konstrukční možností je dodatečné přisazení věže, respektive jejích třech stěn, k západnímu průčelí lodi. Východní stěna věže se v takovémto případě zakládá na již vyzděný fungující štít lodi. Toto staticky poněkud odvážné řešení, kdy následná stěna věže byla založena přímo na šikmých plochách štítu bez jakékoliv stupňovité úpravy, dokládá jistou etapovitost výstavby. Konkrétní délku časové prodlevy mezi vznikem obou konstrukcí nejsme schopni přesněji určit, ale zřejmě se nejednalo pouze o krátkou technologickou přestávku, například přerušení stavby na zimu³⁴⁹. Tuto domněnku potvrzuje například odlišné zpracování spár na trojúhelníkovém štítu a následné stěně věže v Loděnici u Berouna³⁵⁰ nebo zazděná torza románského laťování taktéž mezi štítem a stěnou věže v Bernarticích.

Jako třetí a zároveň nejpočetnější se uvádí typ, kdy věž a západní štít kostela byly zděny samostatně již od základů, a proto jsou tato tělesa oddělena vertikální spárou (Pařížov, Obděnice, ...). Radová upozorňuje i na úsporné a velmi konstruktivní řešení, kdy byly založeny a ve spodních patrech vyzděny pouze tři volné stěny, čtvrtá byla založena až ve vyšších partiích na příčném vynášecím pasu (Svárov, Raná, Vroutek, ...) ³⁵¹. Časovou prodlevu mezi výstavbou lodi a věže (nebo jejími partiemi) nejsme v těchto případech prozatím schopni určit, nicméně předpokládáme, že k výstavbě docházelo v rámci jednoho záměru³⁵². Co bylo cílem tohoto řešení, nemá jednoznačnou odpověď, ale patrně se jednalo o snahu dokončit důležitější část objektu (loď s kněžištěm) a poté přistoupit k výstavbě jeho dalších částí³⁵³. V některých

347 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT*. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97.

348 Radová (Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97) volí chybné příklady tohoto konstrukčního principu, kdy jako názorné ukázky zmiňuje kostely v Plaňanech a ve Svojšíně. V obou těchto příkladech nebyl „štít lodi omezen jen na trojúhelníkové přízdívky k věži v partiích půdy“, protože se jedná o konstrukční typ, kdy věž a západní štít kostela byly zděny samostatně, a tudíž musel být vyzděn vlastní štít (nebo jeho segment) nad samostatně stojící západní stěnou lodi.

349 Radová, M. – Škabrada, J.: *Příspěvek k poznání románských stavebních postupů*. In: *Umění 24*. Praha 1976, s. 277.

350 Radová, M. – Škabrada, J.: *Příspěvek k poznání románských stavebních postupů*. In: *Umění 24*. Praha 1976, s. 277.

351 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT*. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97.

352 Bez archeologického průzkumu není možné ověřit, zdali byl objekt založen jako celek či nikoliv, jak již upozorňuje Radová (Příspěvek k poznání románských stavebních postupů. In: *Umění 24*. Praha 1976, s. 278) u podobných staveb.

353 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT*. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 98.

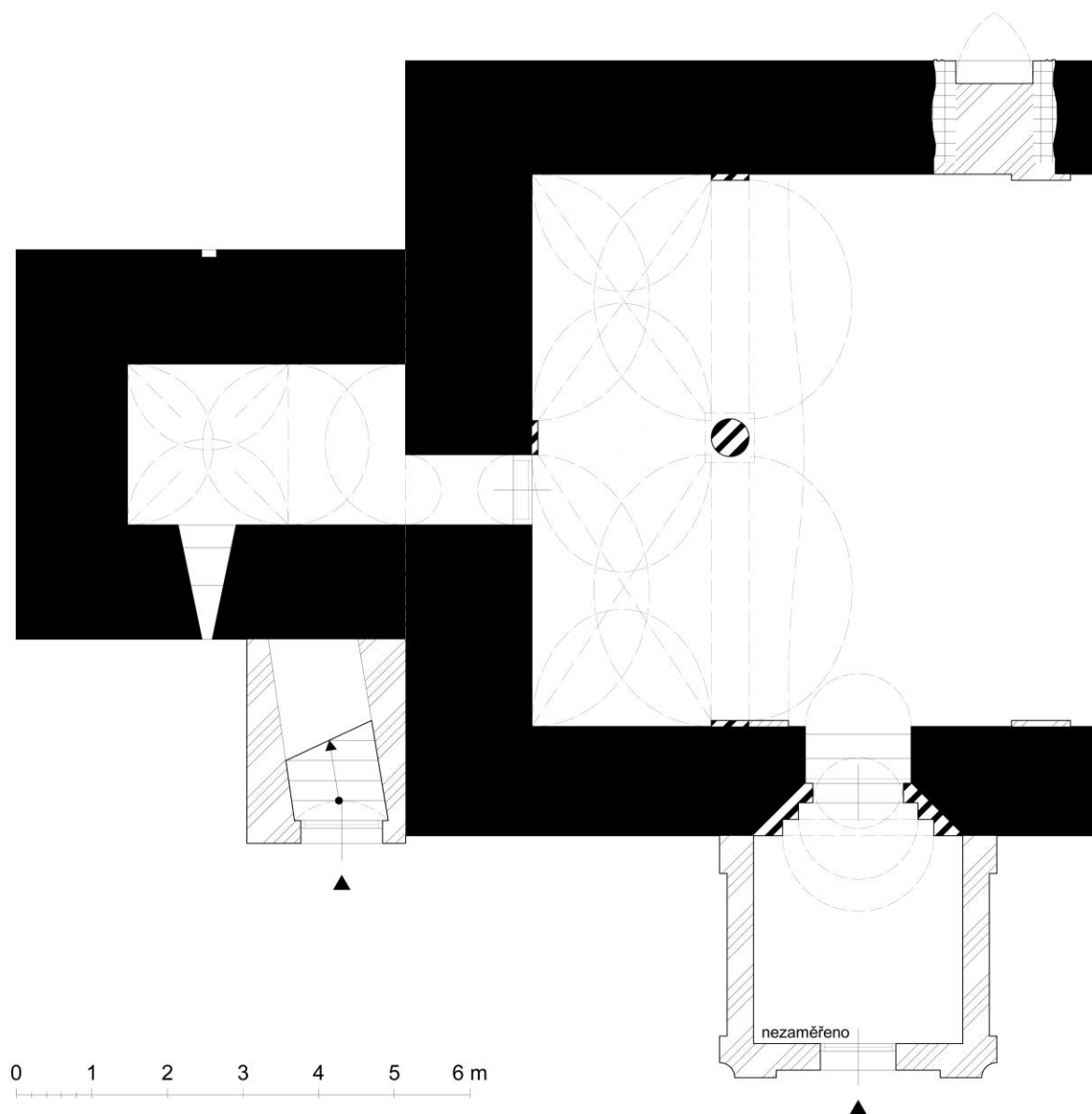
případech ale není možné vyloučit snahu tehdejších stavitelů o vypořádání se se statickými obtížemi, které by mohly vzniknout provázáním různě hmotných těles s rozdílnými způsoby sedání. Věž kostela Nanebevzetí Panny Marie v Čelákovících představuje zajímavý a ojedinělý typ románské věže. Jedná se o zvláštní modifikaci už tak nečetného řešení, kdy je východní stěna věže založena na masivním vynášecím pasu, nikoliv však ve vrchní partii, ale již v podvěžní kobce. Zároveň jsou věž i loď navzájem provázány, což je doloženo v úrovni kobky, která se nachází dílem ve východní stěně věže a dílem v západní stěně lodi, a to bez jakéhokoliv náznaku rozhraní dvou konstrukcí. Tento fakt nepotvrzuje domněnku, že si stavitelé byli vědomi nestejnomyšlného zatížení a oddělovali věž od lodi dilatační spárou z důvodu statických. Na jisté znalosti statiky ale poukazuje ojedinělé řešení západní stěny lodi, která je v úrovni empory odlehčena dvěma rozměrnými půlkruhovitě zaklenutými nikami.

Přínosem výzkumu je zdokumentování a analyzování románských částí kostela Nanebevzetí Panny Marie v Čelákovících. Nová zjištění umožnila prohloubit poznání v oboru postupu výstavby románského kostela všeobecně a vyslovení nové hypotézy ohledně horizontálního i vertikálního ukončení jednotlivých stavebních záběrů. Práce přinesla nové poznatky k typové příslušnosti zdejší věže a dále rozšířila srovnávací materiál v oblasti etapizace výstavby raně středověkých věží všeobecně. Byl předložen nový názor na stáří a původní podobu západní tribuny, stejně tak jako na komunikační vztahy v této části chrámu včetně jejich pozdějších transformací.

Obr. XLVIII: Čelákovice (okr. Praha - východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Fotografie severní fasády s vyznačením „schodovitého“ ukončení III. stavební fáze (foto M. Falta 2010).

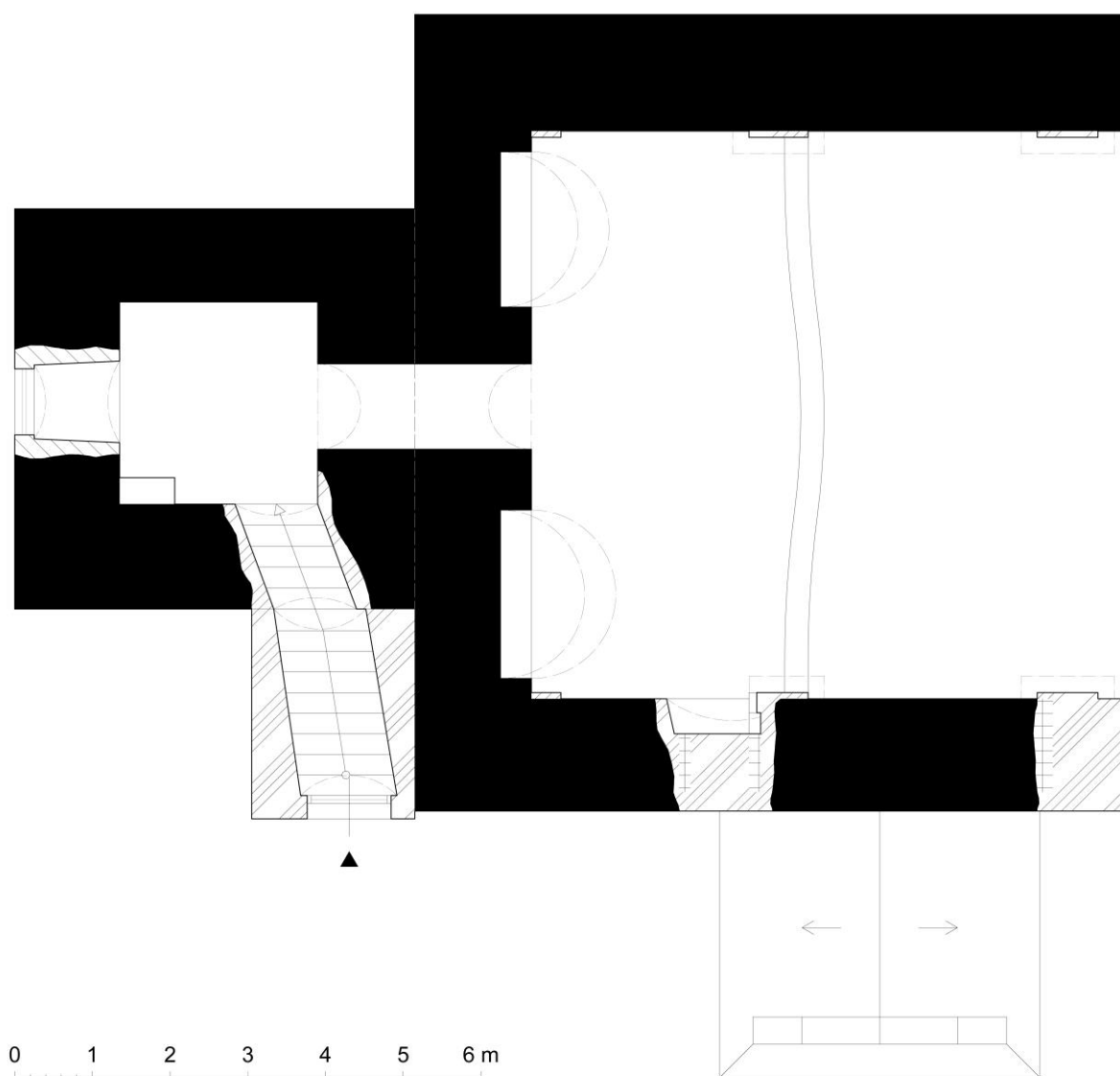
Obr. XLIX: Čelákovice (okr. Praha - východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Půdorys přízemí chrámu s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2012).

Obr. L: Čelákovice (okr. Praha - východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Pohled do západní části chrámu, současný stav (model M. Falta 2012).

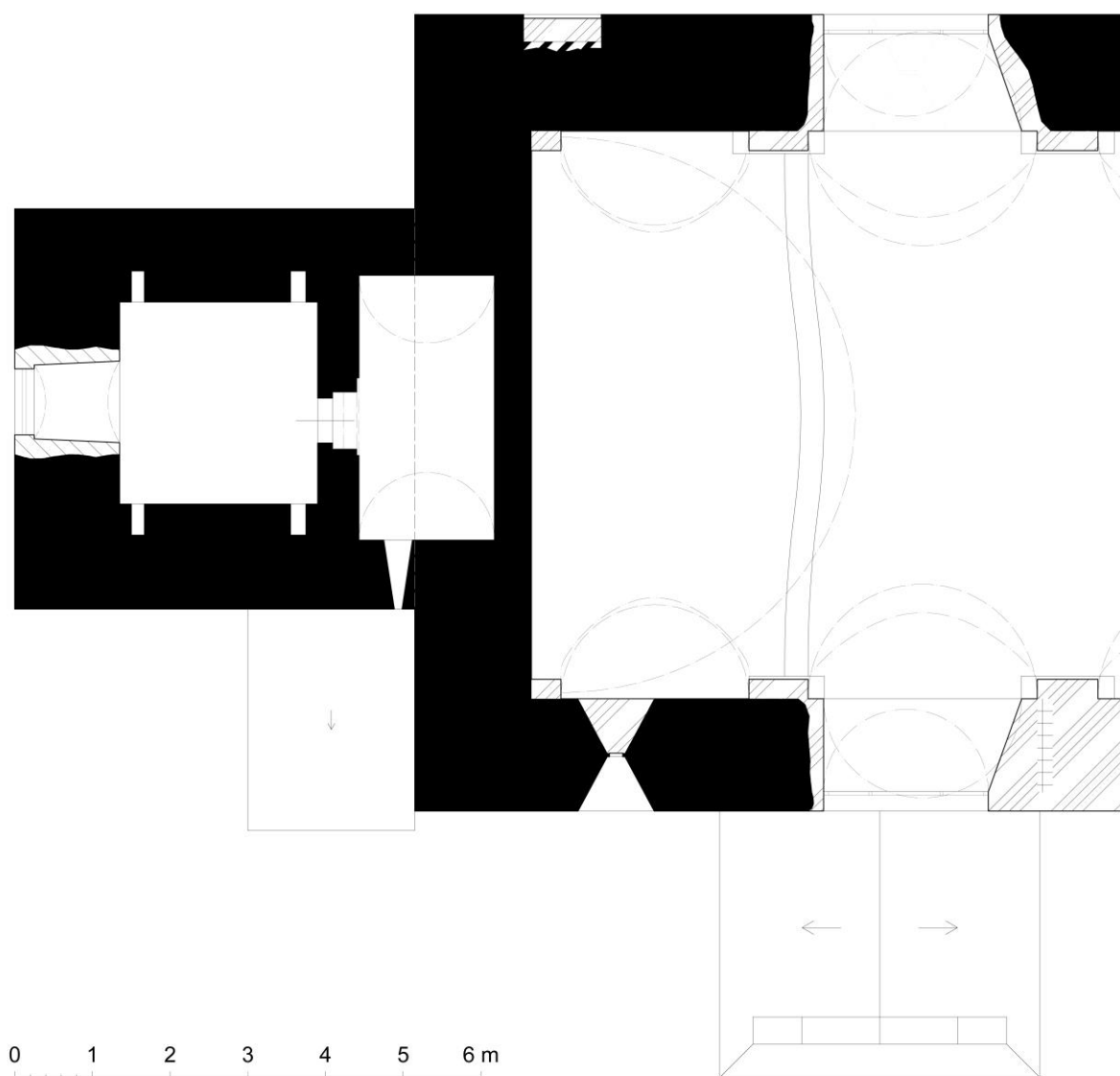
Obr. LI: Čelákovice (okr. Praha - východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Půdorys chrámu v úrovni empory s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2012).

Obr. LII: Čelákovice (okr. Praha - východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Pohled do západní části chrámu, románský stav (model M. Falta 2012).

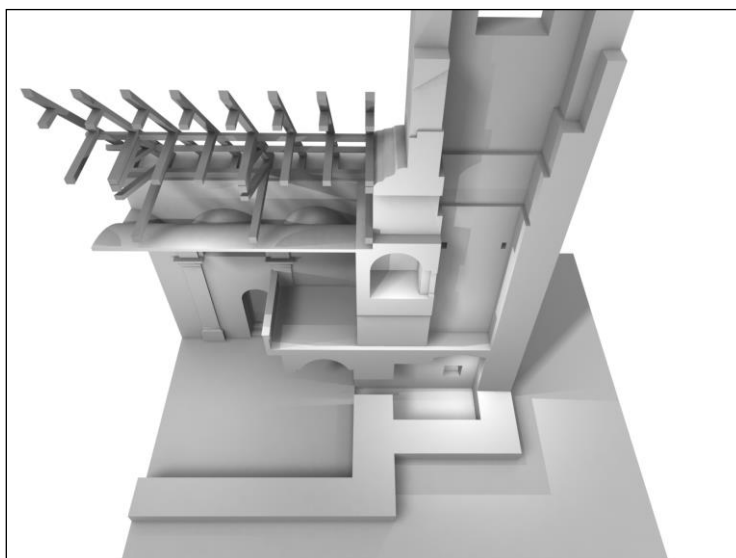

Obr. LIII: Čelákovice (okr. Praha - východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Půdorys chrámu v úrovni kobky v záp. štít. zdi lodi a vých. zdi věže (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2012).

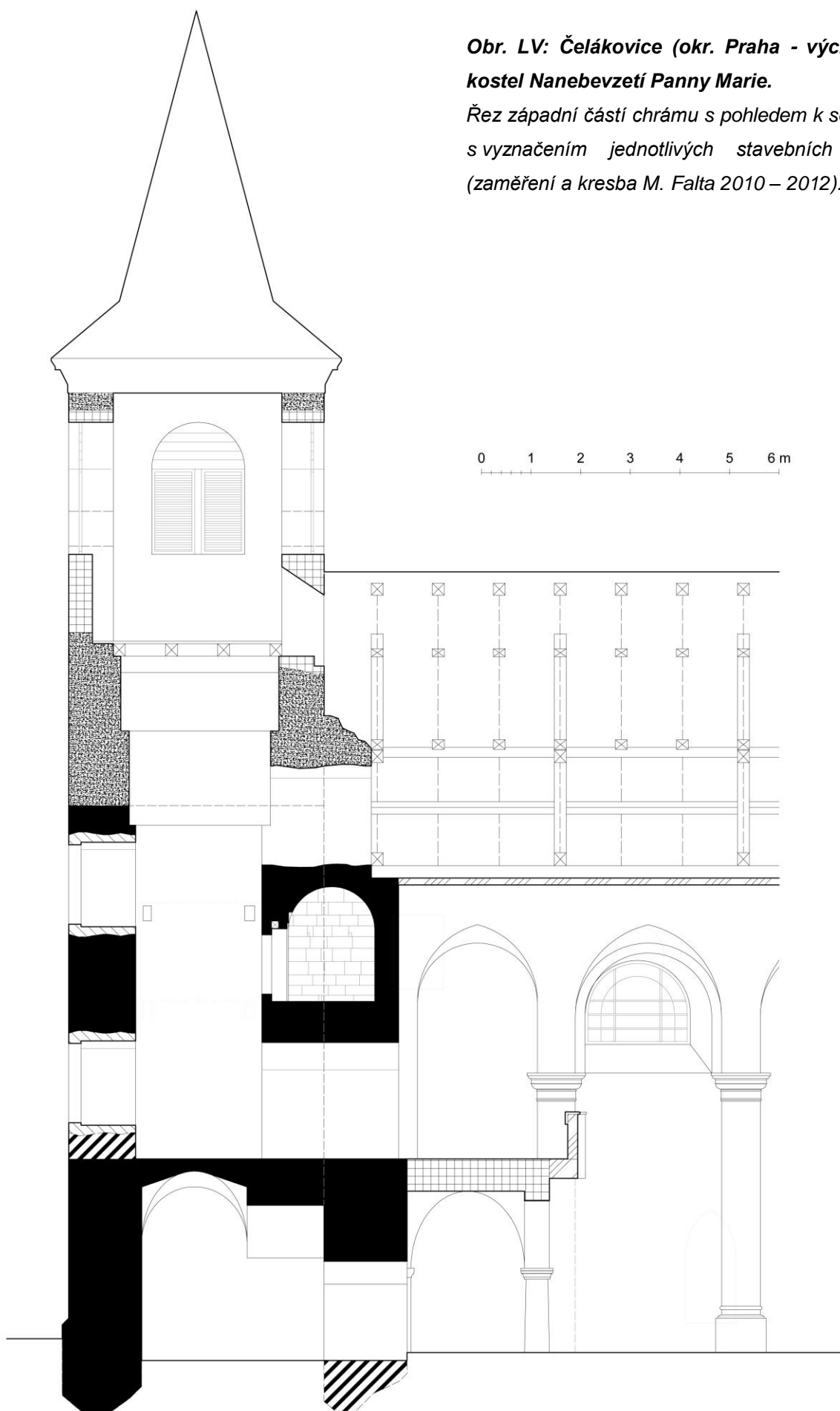
Obr. LVI: Čelákovice (okr. Praha - východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Řez západní částí chrámu, rsoučasný stav (model M. Falta 2012).

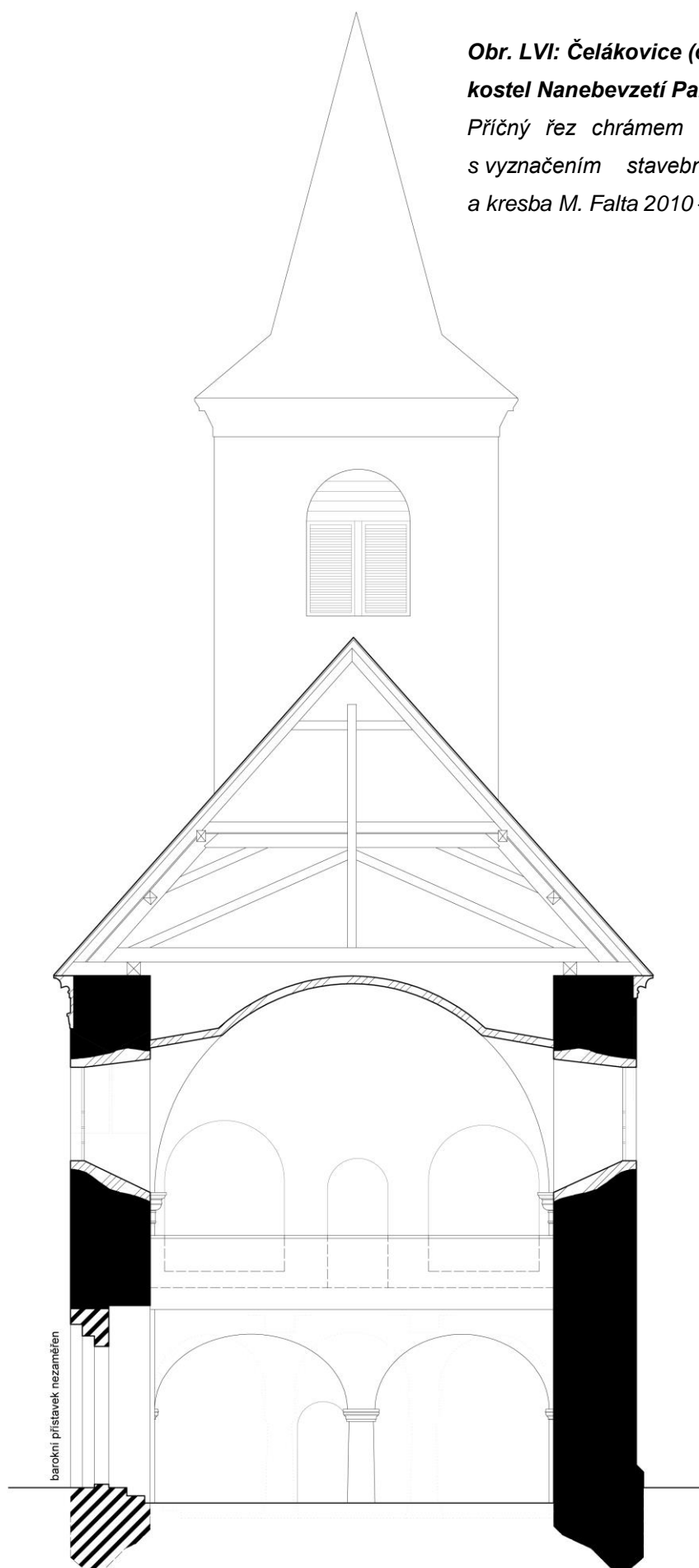
**Obr. LV: Čelákovice (okr. Praha - východ),
kostel Nanebevzetí Panny Marie.**

Řez západní částí chrámu s pohledem k severu
s vyznačením jednotlivých stavebních fází
(zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2012).

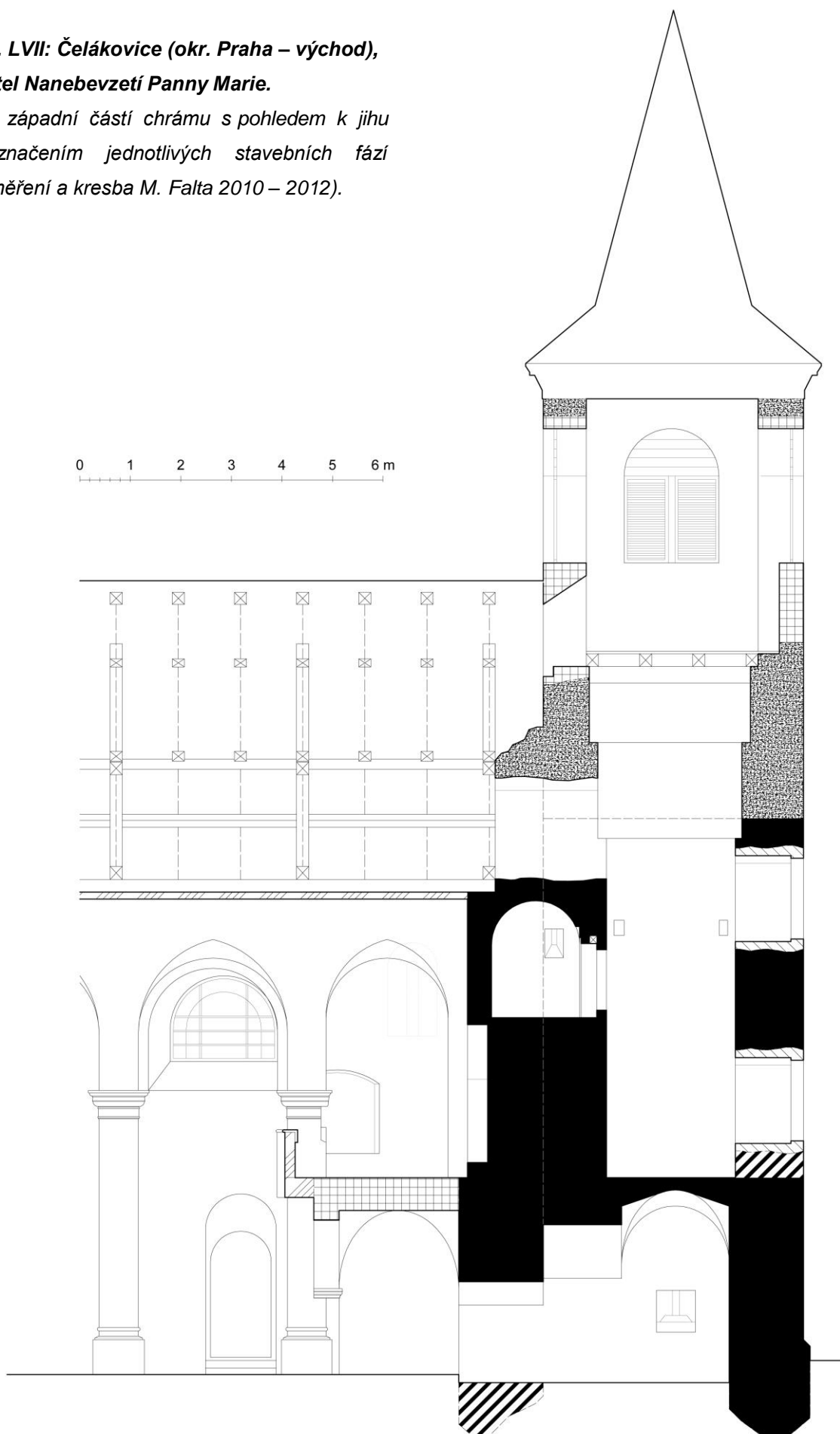
**Obr. LVI: Čelákovice (okr. Praha – východ),
kostel Nanebevzetí Panny Marie.**

*Příčný řez chrámem s pohledem k západu
s vyznačením stavebních fází (zaměření
a kresba M. Falta 2010 – 2012).*

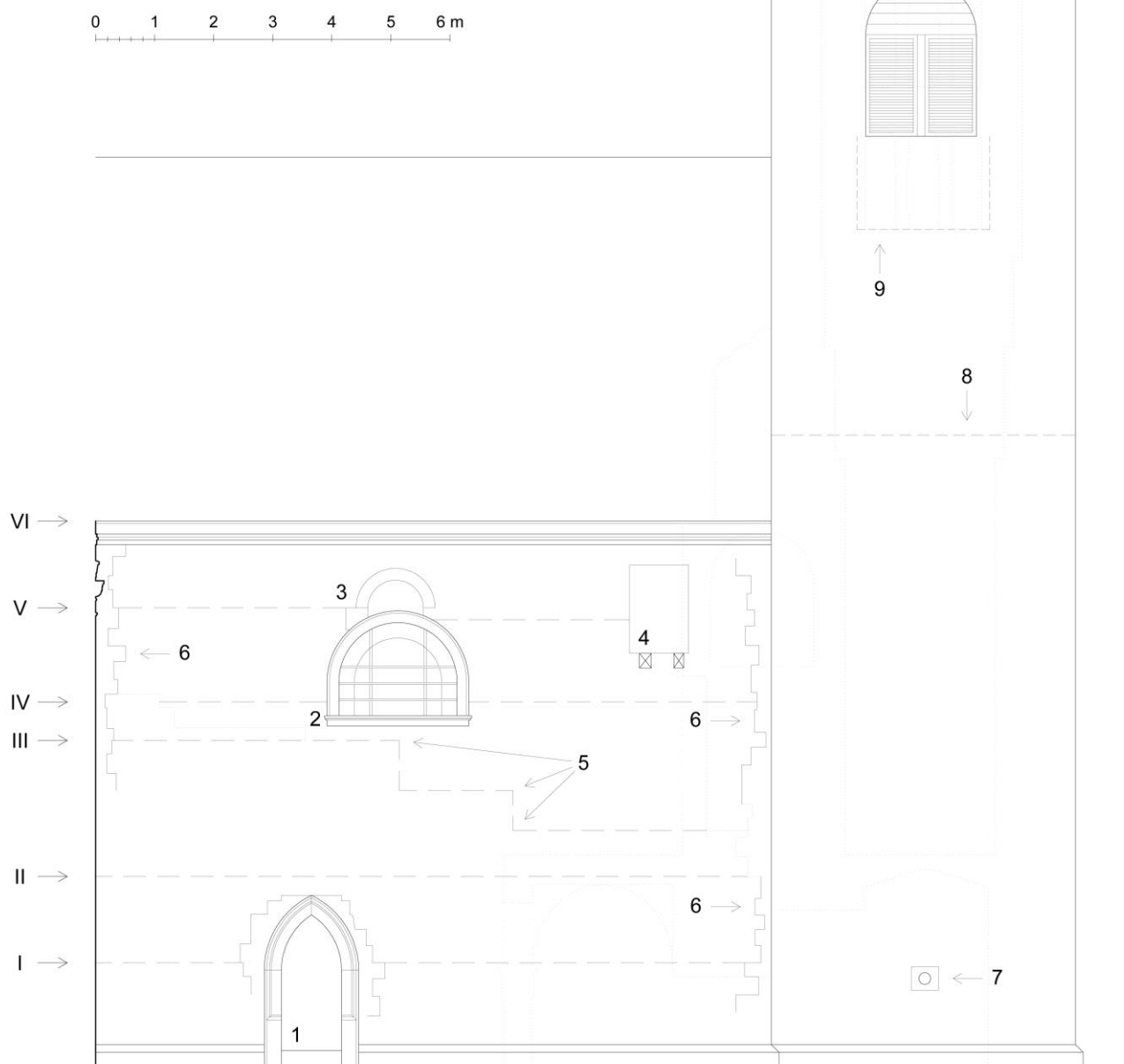
**Obr. LVII: Čelákovice (okr. Praha – východ),
kostel Nanebevzetí Panny Marie.**

Řez západní částí chrámu s pohledem k jihu
s vyznačením jednotlivých stavebních fází
(zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2012).

Obr. LVIII: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Schéma severní fasády: 1. severní portál z poloviny 16. st., 2. barokní okno z let 1708 – 1712, 3. záklenek románského okna, 4. zarděná nika sloužící patrně k umístění zvonu, 5. zlomy „schodovitého“ ukončení III. konstrukční fáze, 6. nárožní armování, 7. zarděné románské okno vedoucí do podvěží, 8. předěl mezi první a druhou fází výstavby věže, 9. předpokládaná pozice románských sdružených oken (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2012).

6.5. VYSOKÝ ÚJEZD NAD DĚDINOU,

KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO

Vysoký Újezd nad Dědinou se nachází v mírně zvlněné krajině ve východních Čechách, severně od Třebechovic pod Orebem. Obec je situována na severovýchodní hraně strategické vyvýšeniny (přibližně 316 m.n.m.) nad povodím říčky Dědiny, od které je vzdálena zhruba 1,5 km. Antropogenní aktivita je z katastru obce doložena z doby mladohradištní³⁵⁴, středověká vesnice se zde zformovala v období raně kolonizačního osídlení³⁵⁵. Právě z tohoto období se zde dochoval cenný doklad románského stavitelství, vlastnický kostel sv. Jakuba Většího, přičemž první zmínka o obci pochází až z roku 1369³⁵⁶.

Na význam objektu již upozorňovaly předchozí generace badatelů, a to od konce 18. století. Jako první se stavbou zabývá Biener von Bienenberg v roce 1778³⁵⁷, zřejmě první zaměření kostela provádí J. K. Rojek³⁵⁸ v roce 1847³⁵⁹ a dále památku popisuje a zakresluje H. Toman v roce 1857³⁶⁰. V první polovině 20. století se stavebním vývojem kostela zabývá K. Michl³⁶¹, v 50. letech se stručný popis stavby objevuje v Uměleckých památkách Čech³⁶². Zdejší portál datuje V. Menci³⁶³ a následně stavbu popisuje A. Merhautová³⁶⁴. V posledních letech se stavbou zabývají F. Musil a F. Nesejt³⁶⁵, J. Slavík³⁶⁶ a J. Horák³⁶⁷. Avšak i přes dlouho trvajícím odborný zájem o objekt nebyl kostel doposud přesněji zdokumentován a nebyly objasněny některé otázky týkající se doby vzniku, osobnosti zakladatele a fází výstavby.

Vznik kostela byl staršími generacemi badatelů kladen do souvislosti s působením nedalekého cisterciáckého opatství Svaté Pole. O samotném klášteře, který se rozkládal v intravilánu dnešní obce Klášter nad Dědinou, není mnoho

354 Kalferst, J.: *Vysoký Újezd nad Dědinou - podklady pro územní plány – archeologická část*. Hradec Králové 2010, rukopis (kopie uložena na AO MVČ).

355 Musil, F.: *Dějiny východních Čech*. Praha 2009, s. 186.

356 Profous, A.: *Místní jména v Čechách IV*. Praha 1957, s. 438.

357 Biener von Bienenberg, K. J.: *Versuch über einige merkwürde Alterthümer im Königreich Böhmen I. Königgratz 1778*, s. 1 – 11.

358 Slavík, J.: *Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou, Dobruška 2000*, s. 181.

359 Slavík, J.: *Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou, Dobruška 2000, tab. XI*.

360 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku*. In: *PA II*. Praha 1857, s. 285 - 286.

361 Michl, K.: *Románský kostel na Vys. Újezdě*. In: *Od kladského pomezí VI. Náchod 1928 - 29*, s. 122 - 123.

362 Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech*. Praha 1957, s. 870 – 871.

363 Menci, V.: *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*. In: *ZPP XX*. Praha 1960, 1. část v sešitě č. 1. s. 8 - 26, 2. část v sešitě č. 3 - 4, s. 112 - 153.

364 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 360

365 Nesejt, F. - Musil, F.: *Dějiny východních Čech*. Hradec Králové 2009, s. 186 - 187, 241

366 Slavík, J.: *Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou, Dobruška 2000*

367 Horák, J.: *Klášteř Svaté Pole*. Hradec Králové 2008, s. 35 – 37.

relevantních informací. Již údaje o vzniku opatství kolísají v rozmezí let 1149 – 1272³⁶⁸. Nejnovější výzkumy potvrzují vznik kláštera až ve druhé polovině 13. století³⁶⁹ a jeho zánik během husitských válek v roce 1420³⁷⁰. Toto zjištění samo vyvrací hypotézu o založení kostela ve Vysokém Újezdě svatopolskými mnichy, jak se domníval například Sedláček³⁷¹. Jako pravděpodobná se jeví spíše chronologie opačná, kdy byl klášter založen z podnětu šlechtice sedícího na nedalekém dvorci. Toto sídlo vzniklo v období rané kolonizace³⁷², kdy mohla být část území, tzv. újezd, darována nějakému šlechtici knížetem³⁷³, který zde založil své sídlo, odkud byla kolonizace přilehlého újezdu řízena³⁷⁴. Tomu by odpovídala i typologie kostela sv. Jakuba Většího coby vlastnického, respektive emporového, kostela. Přímý vztah mezi klášterem a kostelem je doložen až v 15. století, kdy měl klášter právo podací³⁷⁵.

Do souvislosti se založením kostela sv. Jakuba Většího jsou kladeny nápisy vyryté do kamenů umístěných v severní stěně lodi po obou bocích románského portálu. Nápis „† WOGZLAVA DOMICELLA“ je přiřazován místní (domácí) šlechtické paní³⁷⁶, která by mohla být zakladatelkou stavby nebo alespoň majitelkou zdejšího zboží. Význam nápisu „† BARTOLOMEUS † P PRESBYT † HIC IACET“ již není tak jednoznačný. Dlouholetá vědecká diskuse je vedena zejména nad zkratkou „P“ (nebo „PI“) a výkladem slova „PRESBYT“. Nejpravděpodobnější se jeví transkripce Tomana³⁷⁷, který je čte jako „P(ius) PRESBYT(er)“ a odmítá starší výklad (zřejmě míněn Bienerův, na který poukazuje i Horák³⁷⁸) jako „Praepositus presbyter“, který by kostel mohl stavět do souvislosti s klášterem³⁷⁹. Transkripci celého nápisu do podoby „Bartolomeus pius presbyter hic iacet“ a jeho překlad „Bartoloměj zbožný kněz tu odpočívá“ přináší Domečka³⁸⁰, který se zároveň odvolává na Sedláčka³⁸¹ s tvrzením, že Bartoloměj mohl být prvním opatem kláštera Svaté Pole. Naopak Michl³⁸² usuzuje,

368 Horák, J.: *Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008*, s. 28.

369 Musil, F.: *Dějiny východních Čech. Praha 2009*, s. 187.

370 Musil, F.: *Dějiny východních Čech. Praha 2009*, s. 470.

371 Sedláček, A.: *Klášter P. Marie na Svatém poli. In: Výroční zpráva v. gymnasia v Táboře 1899*, s. 18.

372 Musil, F.: *Dějiny východních Čech. Praha 2009*, s. 186.

373 Michl, K.: *Románský kostel na Vys. Újezdě. In: Od kladského pomezí VI. Náchod 1928 - 29*, s. 123.

374 Musil, F.: *Dějiny východních Čech. Praha 2009*, s. 186.

375 Michl, K.: *Románský kostel na Vys. Újezdě. In: Od kladského pomezí VI. Náchod 1928 - 29*, s. 123.

376 Horák, J.: *Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008*, s. 36.

377 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku. In: PA II. Praha 1857*, s. 286.

378 Horák, J.: *Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008*, s. 36.

379 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku. In: PA II. Praha 1857*, s. 286.

380 Domečka, L.: *Staré náhrobní kameny v kostele na Vysokém Újezdě. In: Sborníček Staré Třebechovice 14. 1934*, s. 7 – 8.

381 Sedláček, A.: *Klášter P. Marie na Svatém poli. In: Výroční zpráva v. gymnasia v Táboře 1899*, s. 18.

382 Michl, K.: *Románský kostel na Vys. Újezdě. In: Od kladského pomezí VI. Náchod 1928 - 29*, s. 123.

že Bartoloměj byl kněz s určitými veřejnými povinnostmi – presbyter, a tudíž že kostel nebyl založen mnichy z nedalekého kláštera, ale jednalo se o kostel vlastnický. Ke zkratce P(I) se Michl nevyjadřuje. S největší pravděpodobností se tedy jedná o náhrobní nápis (zde odpočívá) jistého zbožného Bartoloměje (Bartolomeus pius), který byl jistým presbyterem. Více o těchto historických osobnostech není možné určit, stejně tak jako přesné stáří náhrobních nápisů. Odborná literatura je klade na přelom 12. – 13. století, což je řadí mezi nejstarší náhrobní nápisy u nás³⁸³.

Chrám sv. Jakuba Většího byl dle současného stavu poznání založen na přelomu 12. a 13. stol., kam jej klade Mencil na základě analýzy portálu³⁸⁴, Merhautová dataci vzniku stavby s opatrností posouvá do I. poloviny 13. stol³⁸⁵. Bližší časové určení doby výstavby nebo svěcení kostela zatím není možné upřesnit, přesto není vyloučené, že se v budoucnu objeví v některé kapse po konstrukci lešení použitelný vzorek dřeva pro dendrochronologické datování. Kostel byl založen jako tribunový jednolodní kostel s východní apsidou a západní věží. Konchou sklenutá apside je od interiéru lodi oddělena dvakrát odstupněným vítězným obloukem, jehož vertikální část je od archivoly oddělena jednoduchou římsou. Vlastní chrámová loď je obdélného půdorysu s vnitřními rozměry 10 x 5,15 metrů s valenou klenbou s pasy a třemi páry výsečí. Klenba pochází z rozsáhlé úpravy chrámu provedené v roce 1885³⁸⁶, kdy byla do současné romantické podoby upravena i čtyři okna v lodi. Dřívější strop byl plochý³⁸⁷, kdy vznikla pravoúhlá okna, zachycena na Tomanově vyobrazení³⁸⁸ není známo. Původní přístup do chrámové lodi byl umožněn portálem prolomeným v severní stěně lodi. Jeho dvakrát pravoúhle zalomené ostění s vloženým prutem vyrůstá ze soklu, který je zrcadlovým obrazem hlavicové římsy. Archivolta portálu včetně kresbou zdobeného tympanonu se dochovala v podkroví mladšího přístavku. Kromě archivoly portálu je zde i dobře čitelný líc románského zdiva s nárožním armováním, a to včetně dvou řad kapes po prvcích lešení. Vyhodnocení dislokace těchto kapes je důležitá pro zpřesnění úvahy o etapizaci výstavby.

Západní část chrámové lodi zaujímá 2,25 metru hluboká pavlačová tribuna, která je podklenuta třemi poli křížové klenby s později přidanými štukovými hřebínky. Masivní dělicí pasy a čelní oblouky jsou svedeny na dva sloupy s krychlovými

383 Slavík, J.: *Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou, Dobruška 2000*, s. 182.

384 Mencil, V.: *Vývoj středověkého portálu v českých zemích. In: ZPP XX. Praha 1960, 1. část v sešitě č. 1. s. 12.*

385 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971*, s. 360

386 Horák, J.: *Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008*, s. 37.

387 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku. In: PA II. Praha 1857*, s. 285.

388 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku. In: PA II. Praha 1857, tab. 13.*

a přízdní pilastry s římsovými hlavicemi. Původní střední čelní oblouk byl vyjmut pravděpodobně v době zřízení nového osového vstupu do chrámu v roce 1885, a to z důvodu akcentování vstupu do kostela. Při této úpravě mohl být zvětšen i vstup do někdejší podvěžní kobky. Ta byla již v 19. století sklenuta, jak dokládá nepravidelné napojení archivoly vstupního portálu na kápi klenby i Tomanův popis³⁸⁹. V úrovni patra na pavlačovou emporu plynule navazuje plochostropá prostora v interiéru věže, která se do chrámového prostoru otevírá půlkruhovým obloukem v celé své šíři východní stěny. Předěl je tvořen pouze klenutým pasem podírajícím západní štítové průčelí a následnou východní stěnu věže. Původnost ostění tohoto otvoru by mohl prověřit pouze sondážní průzkum. Není vyloučeno, že typologicky by bylo možné zařadit vysokoújezdeckou tribunu do kategorie kombinované empory (jako např. v Jakubu nebo Vroutku). Mencl ji však v této souvislosti ve své stati nezmiňuje – poukazuje pouze na sloupovou pavlačovou emporu³⁹⁰.

Nad prostorou věžové části empory se nachází druhé, v interiéru neomítané, patro, kde románský původ konstrukce dokládají pečlivě tesané kvádříky a dochované podřezávané spáry. Z tesaných kvádrů je vyzděno i ostění portálu vedoucího do krovu, zatímco archivolta je zhotovena ze zdiva lomového, taktéž opatřeného podřezávanými spárami. Románská stěna je však v úrovni 1,50 metru nad podlahou, respektive 9,65 metru nad podlahou kostela, ukončena nápadně pravidelnou vodorovnou spárou. Ta tvoří předěl mezi kvádrovým a následným mladším lomovým zdivem, které stoupá do současné výšky přibližně 16,5 metrů nad podlahu kostela. Nelze tak souhlasit s tvrzením Merhautové³⁹¹ že západní věž je románská, ale ani s tvrzením F. Nesejty³⁹², že románská není.

Dosavadní bádání, které bylo zaměřeno na románské stavební postupy, přináší dva základní typy vztahu západní věže a štítového průčelí chrámové lodi. V první řadě je popisován početnější typ, kdy věž a západní štít kostela byly zděny samostatně již od základů a tudíž mezi tělesy vznikla vertikální dilatační spára (Pařížov, Obděnice, ...). Docentka Radová upozorňuje i na úsporné a velmi konstruktivní řešení, kdy byly založeny a ve spodních patrech vyzděny pouze tři volné stěny, čtvrtá byla založena až ve vyšších partiích na příčném vynášecím pasu (Svárov, Raná, ...) ³⁹³.

389 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku*. In: *PA II. Praha 1857*, s. 285.

390 Mencl, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře*. In: *Umění 13, Praha 1965*, s. 43

391 Merhautová, A.: *Rané středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 360

392 Nesejt, F.: *Dějiny východních Čech*. Praha 2009, s. 241.

393 Radová – Štiková, M. – Škabrada, J.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992)*, s. 97.

Ve druhé variantě sdílí západní strana lodi a východní stěna věže tutéž zeď. Takové řešení se uplatňuje i ve Vysokém Újezdě. Stavba rostla tak, že se stavělo nad celým zamýšleným půdorysem chrámu a zdivo věže bývá ve spodních partiích, byť jen sporadicky, provázáno se zdivem lodi. Dle současného poznání jsou u tohoto typu věže v úrovni nad stropem lodi v zásadě možná dvě řešení. V prvním případě zdivo věže kontinuálně pokračuje nad zamýšlený hřeben střechy a štít je omezen na trojúhelníkové přízdívky v partiích půdy³⁹⁴, respektive na trojúhelníkové útvary s věží provázané.

Jako druhá možnost se jeví vyzdění trojúhelníkového štítu, na který je posléze založena východní stěna věže. Toto staticky poněkud odvážné řešení, kdy následná stěna věže byla založena přímo na šikmých plochách štítu bez jakékoliv stupňovité úpravy, dokládá jistou etapovitost výstavby. Konkrétní délku časové prodlevy mezi vznikem obou konstrukcí nejsme schopni přesněji určit, ale zřejmě se nejednalo pouze o krátkou technologickou přestávku, například přerušení stavby na zimu³⁹⁵. Tuto domněnku potvrzuje například odlišné zpracování spár na trojúhelníkovém štítu a následné stěně věže v Loděnici u Berouna³⁹⁶ nebo zazděná torza románského laťování taktéž mezi štítem a stěnou věže v Bernarticích.

Na základě zkušeností z terénního výzkumu prováděného ve Svojšíně, Plaňanech, Pařížově a v neposlední řadě ve Vysokém Újezdě nad Dědinou je nutné upozornit i na další doposud ne příliš sledovaný konstrukční vztah západního štítu lodi a vrchních partií věže. Přestože zde nenalzáme podobné řešení jako například u kostelů v Loděnici nebo Bernarticích, tak byla vyslovena domněnka, že při dosažení požadované výšky chrámu stavitelé soustředili veškeré síly na konstrukci štítů, krovu i zastřešení a výstavba věže tak byla záměrně přerušena. Dokladem toho je výskyt vodorovné spáry (nápadné rozhraní struktury zdiva) vždy přibližně ve stejné úrovni, a to v místech styku šikmé roviny střechy s vertikálou bočních stěn věže, tedy zhruba v polovině výšky štítu. Je pravděpodobné, že dostavba věže do požadované výšky nemusela pokračovat ihned, ale až po několikaleté přestávce, která mohla být využita například pro konstrukci empory. Tento princip je platný jak pro varianty představované dvojicí vedle sebe na spáru přisazených plných zdí, tak pro konstrukce s jedinou společnou zdí tvořící jak západní vymezení lodi tak zároveň substrukci východní stěny věže. Proč je, minimálně u jmenovaných staveb, technologická přestávka vždy přibližně ve stejné úrovni – poloviční výšce štítu, nejsme prozatím schopni relevantně vysvětlit.

394 Radová – Štiková, M. – Škabrada, J.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992)*, s. 97.

395 Radová – Štiková, M. – Škabrada, J.: *Příspěvek k poznání rom. stavebních postupů. In: Umění 24. Praha 1976*, s. 277.

396 Radová – Štiková, M. – Škabrada, J.: *Příspěvek k poznání rom. stavebních postupů. In: Umění 24. Praha 1976*, s. 277.

Dále ve všech zmíněných případech chybí srovnávací materiál východního štítu lodi. Ve Vysokém Újezdě nad Dědinou se nejspíše zachoval cenný a didakticky dobře čitelný doklad románské etapizace výstavby, respektive jedné z variant konstrukčního řešení vrchních částí raně středověkých kostelních věží.

Rozdíl oproti výše popsaným stavbám je ten, že do obvyklé výšky minimálně nad úroveň hřebene střechy byly stěny věže vyzděny až v novověku, a to koncem 18. století³⁹⁷. Nápadné přitom je, že zde výjimečně dochovaný východní štít lodi je kompaktní, bez jakýchkoliv náznaků technologické přestávky, oproti západnímu štítu, který je tvořen pouze oním lichoběžníkovým segmentem.

Je nasnadě se domnívat, že chrám byl plně dokončen ještě v době románské, avšak vrchní část věže byla zhotovena ze spalného materiálu. Zdali se jednalo o provizorium či zamýšlenou finální podobu již nelze posoudit. Dřevěná patra a zvonové nástavce byly dříve jistě oblíbené, což dokládají i ne příliš vzdálené příklady. Dodnes se dochovalo sice mladší, ale středověké bedněné patro na zvonici v Krčíně (14,5 km), novověké na kostelní věži v Králově Lhotě (6,5 km) a zvonici v Černčicích (12 km). Známé jsou i vzdálenější analogie, například nápadně nízká západní románská věž kostela ve Vícově, kde je taktéž podezření na původně vyšší (snad dřevěnou) konstrukci³⁹⁸ nebo středověké bedněné patro ikonograficky doložené na věži kostela v Bítózevsi u Postolopr³⁹⁹. Na základě těchto předpokladů je nutné odmítnout představu Michla⁴⁰⁰, kterou následně přebírá i Horák⁴⁰¹, a to že věž kostela ve Vysokém Újezdu byla původně nižší a působila tak mohutnějším dojmem. Románské zděné části věže kostela ve Vysokém Újezdu se pravděpodobně dochovaly ve své původní výšce, nedochovala se však vrchní část ze spalného materiálu. Ta mohla být poškozena nebo zničena již v 15. století⁴⁰² zřejmě husity, avšak o někdejší dřevěné pavlači, která věž značně převyšovala, bez bližší specifikace hovoří ještě v roce 1857 Toman⁴⁰³.

Kostel sv. Jakuba Většího je pro studium románské sakrální architektury a rozšíření srovnávacího materiálu v této problematice důležitý také jako jeden z nepočtených příkladů dobře dochovaného komunikačního propojení prostor empory s přízemím lodi, respektive s předoltářním prostorem. Tato vazba je řešena schodištěm ojedinělým způsobem vedení v tloušťce jižního rizalitu (známou paralelou je Záboří nad

397 Slavík, J.: *Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou. Dobruška 2000*, s. 182.

398 Dittrich, T.: *Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera. In: Umění 28. Praha 1980*, s. 135.

399 Škabrada, J.: *Konstrukce historických staveb. Praha 2003*, s. 197.

400 Michl, K.: *Církevní architektura u nás. In: Od kladského pomezí III. Náchod 1925 - 26*, s. 144.

401 Horák, J.: *Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008*, s. 37.

402 Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech. Praha 1957*, s. 870.

403 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku. In: PA II. Praha 1857*, s. 286.

Labem, případně Srbice⁴⁰⁴). Význam schodiště tkví nejen v jeho výtvarné stránce, ale i v dobře dochovaném dokladu jen skromnou řadou příkladů bezpečně doložené komunikace mezi tribunou a přízemím lodi.

Vlastní 0,7 m široké schodiště sestává z 15 stupňů a stoupá pod úhlem přibližně 34°. Na stěnách vyzděných z otesávaných kvádrů jsou dobře patrné podřezávané spáry. Zastropení je ve spodní části tvořeno třemi mohutnými kamennými překlady v různých výškových úrovních, ze kterých vybíhá šikmá rovina z pečlivě otesaných desek. Vrchní část schodiště je zastropena vodorovně a při výstupním portálu je chodbička ukončena příčně valenou klenbou. Osvětlení prostory zajišťují dvě úzká kruhová okénka, která se do interiéru špaletovitě rozevírají. Navenek byl schodišťový přístavek koncipován tak, aby nad ním bylo umožněno provedení oken a zároveň s maximální možnou úsporou materiálu. Výsledkem je 0,7 metru vystupující rizalit se třemi výškovými úrovněmi.

Důležitou avšak těžko zodpověditelnou otázkou je komunikační propojení předpokládaného velmožského dvorce s emporou. Současné poznání a stavební stav kostela prozatím neumožňují lokalizovat vstupní portál, který by tuto přímou vazbu umožňoval. S jistotou můžeme tvrdit, že vstup nemohl existovat v plášti lodi, neboť výjimečně dochovaný vnější románský líc severní stěny nevykazuje stopy po žádném průchodu a v jižní stěně na emporu ústí schodiště vedoucí z přízemí lodi. Pokud hledaný vstup vedl do prostory v patře věže, nemohl být situován v severní stěně. Ta je, obdobně jako část severního pláště lodi, byť pod silnou vrstvou vápenného nátěru, stále dobře čitelná, a taktéž beze stop po někdejším portálu.

Omítnutá západní a jižní stěna věže je z tohoto pohledu za stávajícího stavu nezkoumatelná. Z dostupné ikonografie a historických pramenů víme pouze to, že současné poměrně mohutné západní okno v patře věže mělo být (spolu se vstupním portálem do podvěží a oknem ve druhém patře věže) proraženo až roku 1885⁴⁰⁵, respektive vzniklo rozšířením střílnového okna, které dokládá starší vyobrazení⁴⁰⁶. Stejně okno bylo dle ikonografie i na jižní straně věže. Tato fakta však nevyvrací možnou existenci vstupního románského portálu právě v těchto místech, který mohl být záhy zazděn, respektive nahrazen právě střílnovým okénkem.

Panské sídlo snad lze hledat severně od kostela, v místě současného hřbitova. Toto prostranství tvoří nejvýše položenou a ze tří stran svahy chráněnou plochu. Stopy

404 Kajgl, J.: *Ještě k sakristii kostela v Srbicích*. In: *Zprávy památkové péče* 66, č. 6. Praha 2006, s. 485 – 489.

405 Horák, J.: *Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008*, s. 37.

406 Toman, H.: *Vysoký Újezd na Opočensku*. In: *PA II. Praha 1857*, tab. 13.

spáleniště a středověkého sídliště datovaného do 13. století byly severně od hřbitovni zdi nalezeny při výkopech v roce 1902⁴⁰⁷. V této oblasti prováděl v letech 1877 - 79 archeologický průzkum konzervátor Hraše, který vně oplocení hřbitova našel kostrové mohylové hroby⁴⁰⁸. Jakýkoliv novější archeologický důkaz o existenci někdejšího panského sídla na Vysokém Újezdě prozatím chybí. Avšak není možné opominout ani eventualitu, byť nepravděpodobnou, že žádné přímé spojení sídla/exteriéru s emporou neexistovalo. V podobném duchu je řešen i kostel sv. Mikuláše ve Vinci, kde je tribuna přístupná rovněž pouze schodištěm⁴⁰⁹ vedoucím z přízemí interiéru redukované lodi.

Kostel sv. Jakuba Většího se řadí mezi významné doklady románského stavitelství a z hlediska prostorové struktury se zachoval prakticky neporušený. Byl vystavěn jako jednolodní plochostropá emporová stavba s východní apsidou a západní věží. Zděné konstrukce byly provedeny z kvádrového zdiva s náročným armováním (ikonograficky doloženo na jižním rizalitu, nároží lodi i věže⁴¹⁰, dodnes dobře patrné na severní stěně lodi), a to za použití vnějšího konzolového lešení. Vrchní část věže mohla být do zamýšlené finální výšky provedena ze dřeva nebo hrázděného zdiva, střecha lodi byla sedlová, jak dokládá zachovaný východní štít lodi. Přístup do chrámu byl umožněn portálem v severní stěně lodi, po jehož stranách se dochovaly románské náhrobní nápisy. Prozatím chybí doklad o přímém komunikačním propojení mezi panským sídlem a kombinovanou (věžní a pavlačovou) emporou. Přístup z lodi na emporu byl umožněn schodištěm vedeným v síle jižního rizalitu. Komunikační propojení empory s vrchními partiemi věže je dnes nedefinovatelné, zachoval se pouze portál vedoucí z druhého patra věže do prostoru krovu lodi.

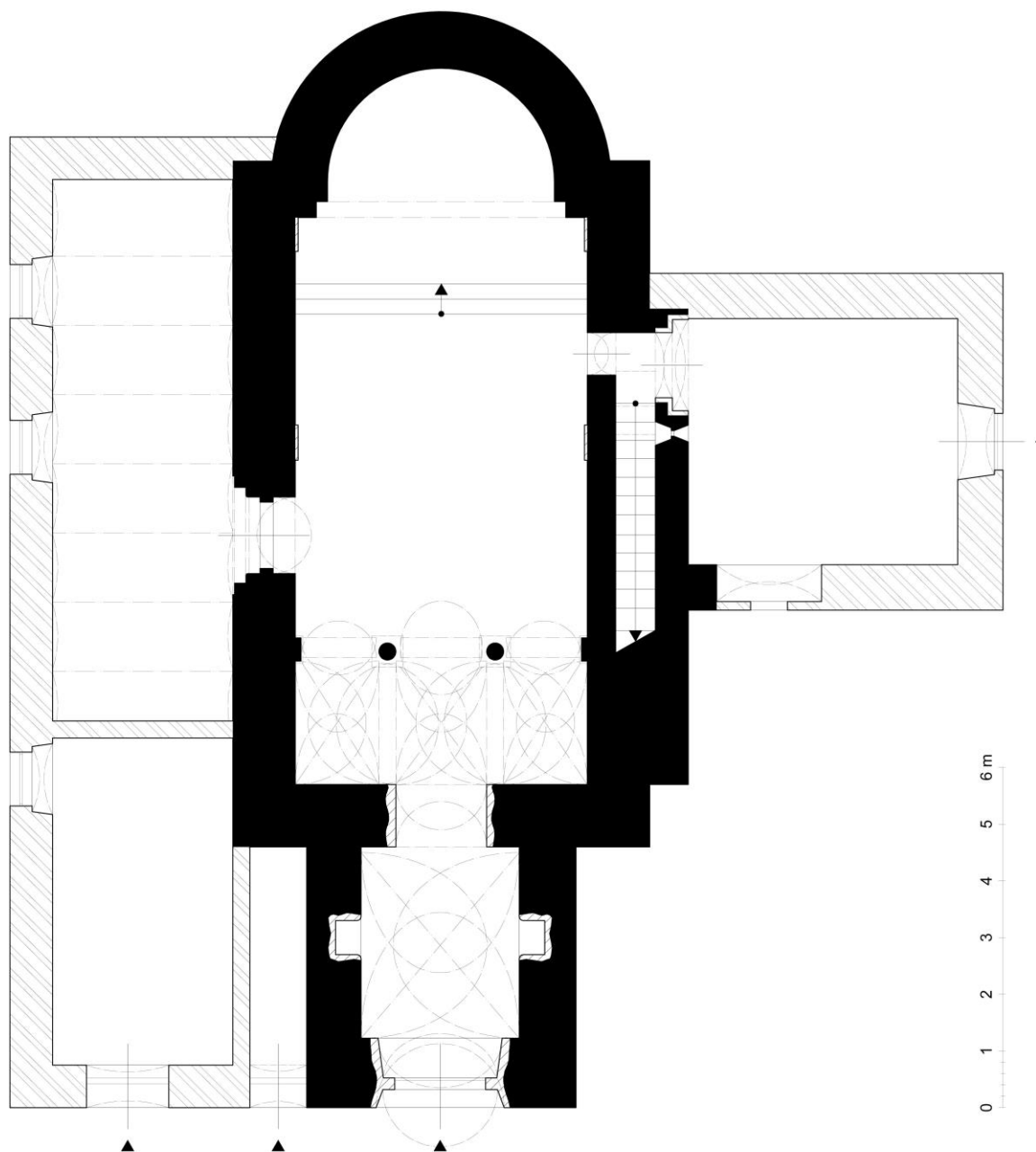
Přínosem zdokumentování a analyzování románských částí kostela sv. Jakuba Většího ve Vysokém Újezdě nad Dědinou je především nový pohled na možnou etapizaci výstavby věže, respektive její materiálovou rozmanitost. Dále dochází k rozšíření srovnávacího materiálu v oblasti vzájemných vazeb jednotlivých stavebních částí, zejména prostoru lodi a empory. V neposlední řadě je upozorněno na úvahy o možném jiném fungování emporového kostela coby soukromé oratoře vlastníka bez možnosti přístupu venkovského lidu.

407 Kalfert, J.: *Vysoký Újezd nad Dědinou - podklady pro územní plány – archeologická část. Hradec Králové 2010, rukopis (kopie uložena na AO MVČ).*

408 Hraše, J. K.: *Mittheilungen der K. K. Central – Commission. Vídeň 1880, s. XXXIX.*

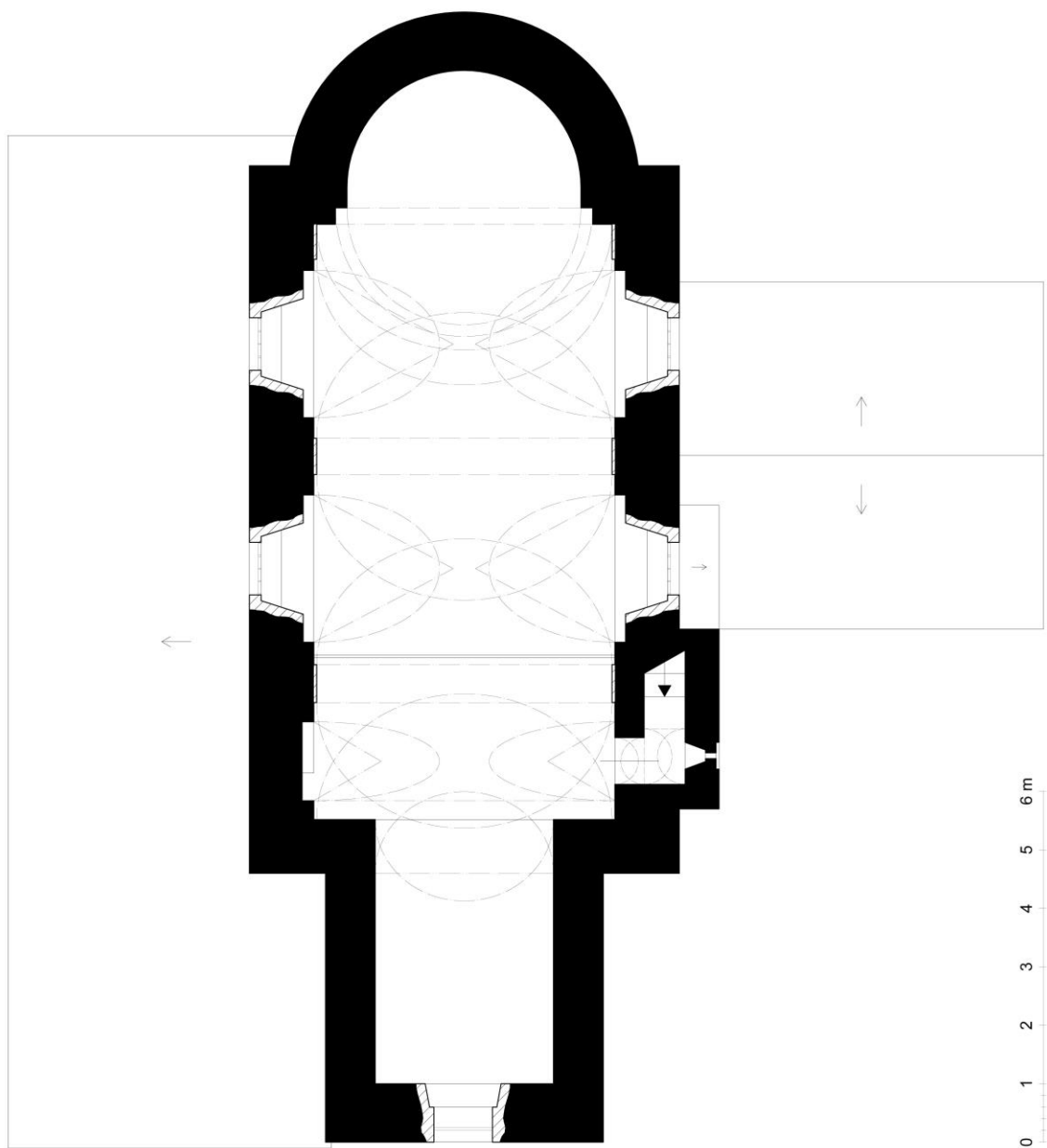
409 *Hypotéza o existenci druhotně zazděném portálu v západní zdi, který mohl vést z exteriéru do úrovně mezipodesty zatím nebyla potvrzena ani vyvrácena.*

410 Slavík, J.: *Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou, Dobruška 2000, tab. XIX.*

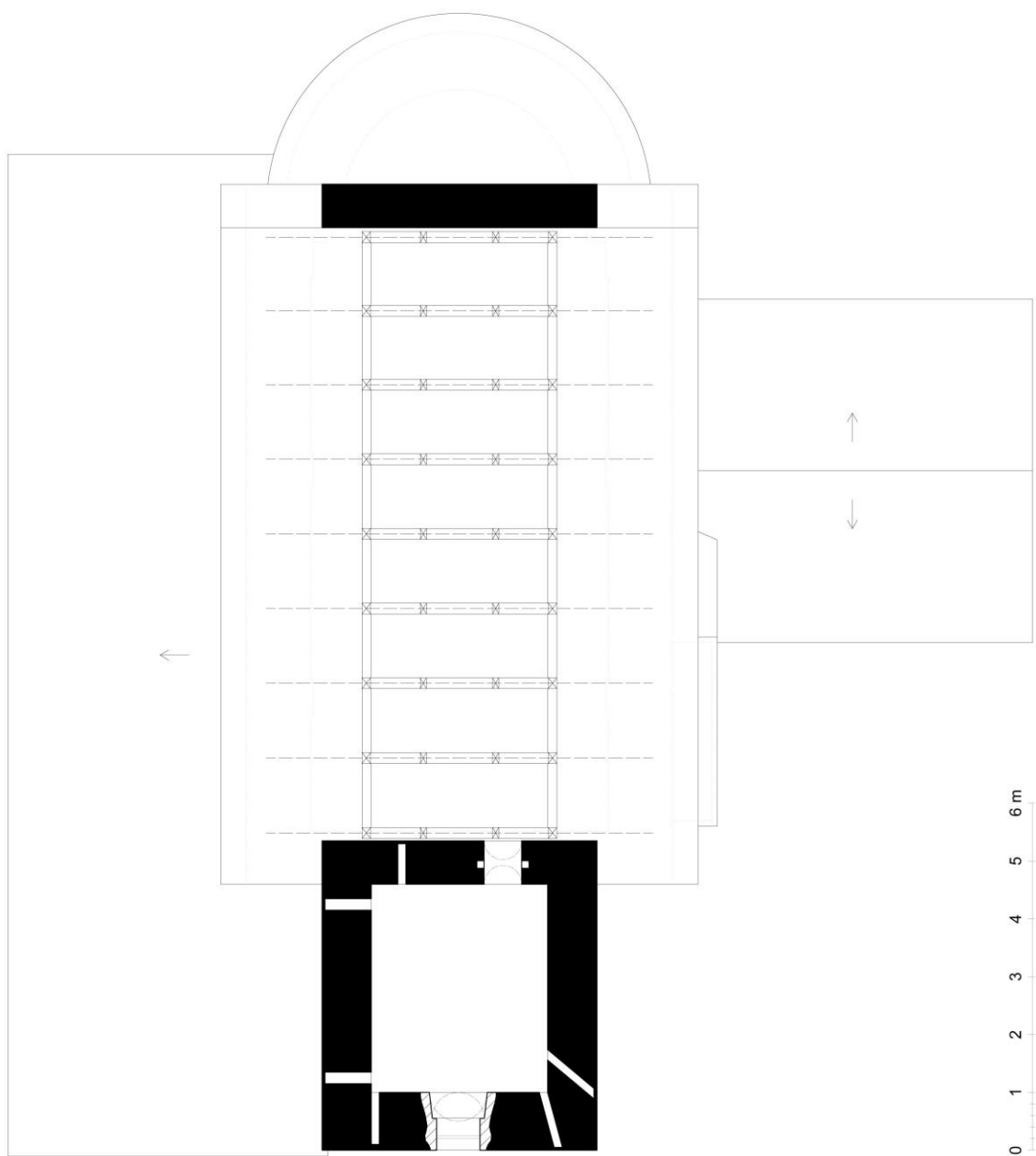
Obr. LIX: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.

Půdorys chrámu v úrovni přízemí s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

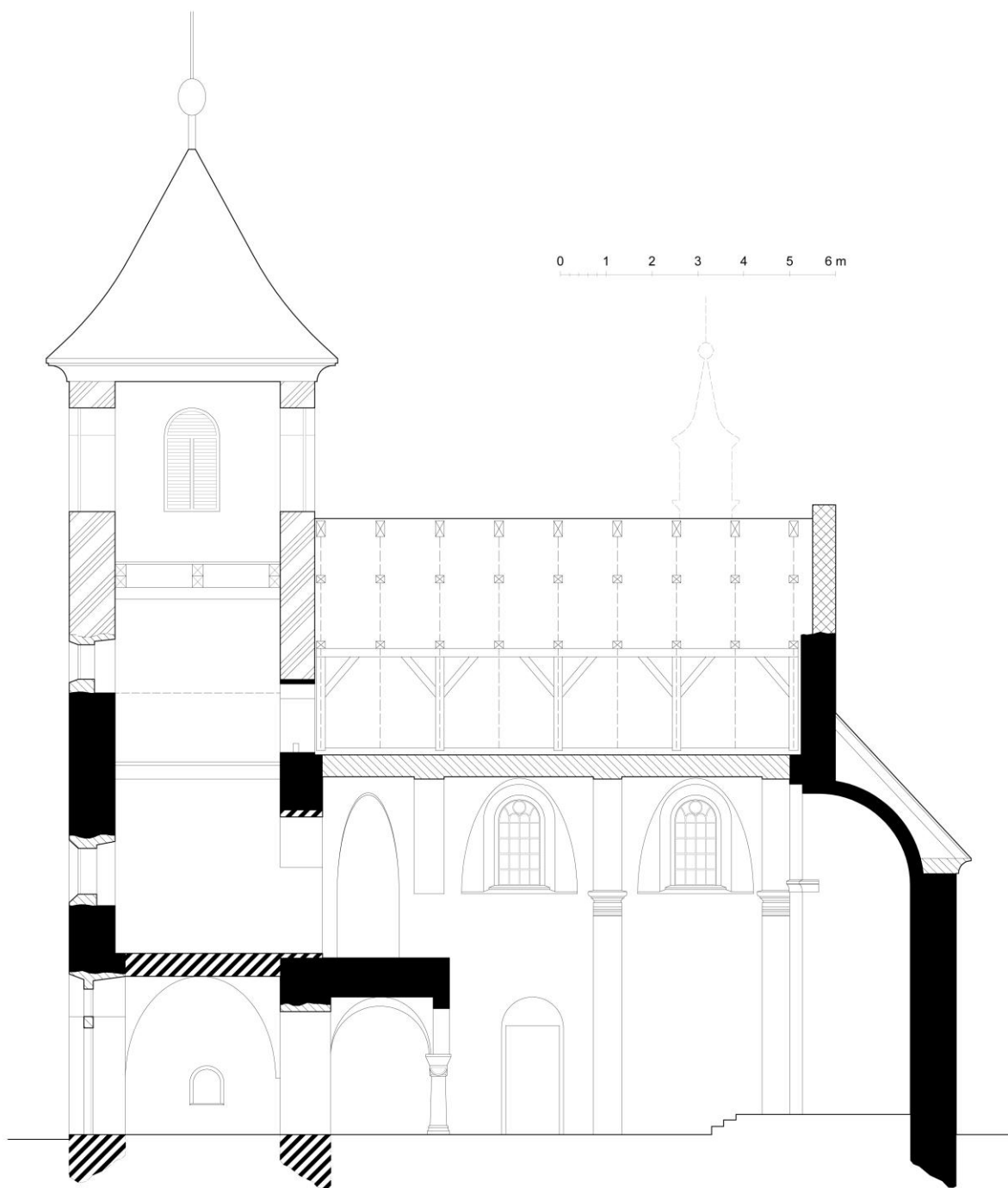
Obr. LX: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.

Půdorys chrámu v úrovni empory s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

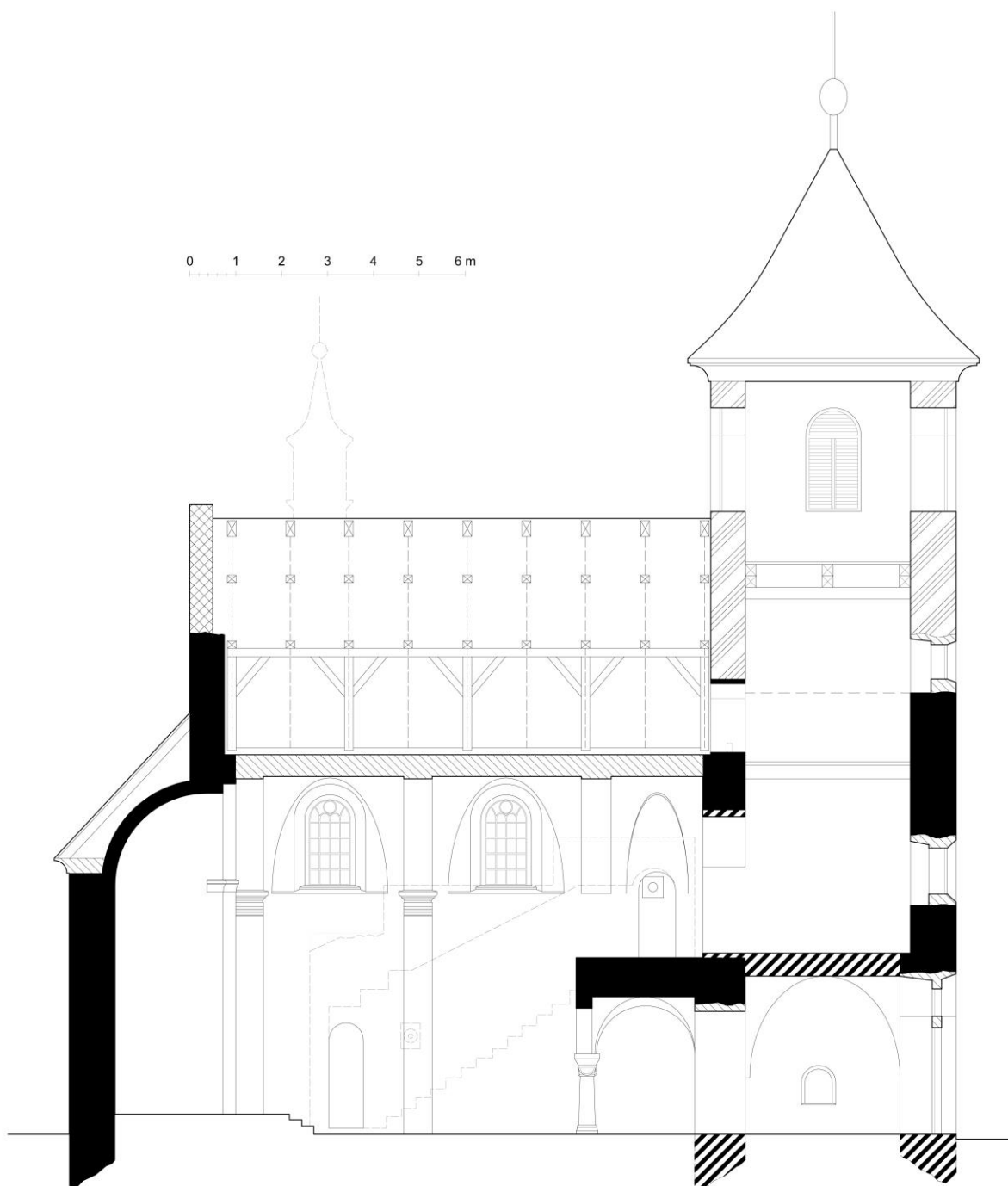

Obr. LXI: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.

Půdorys chrámu v úrovni krovu s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

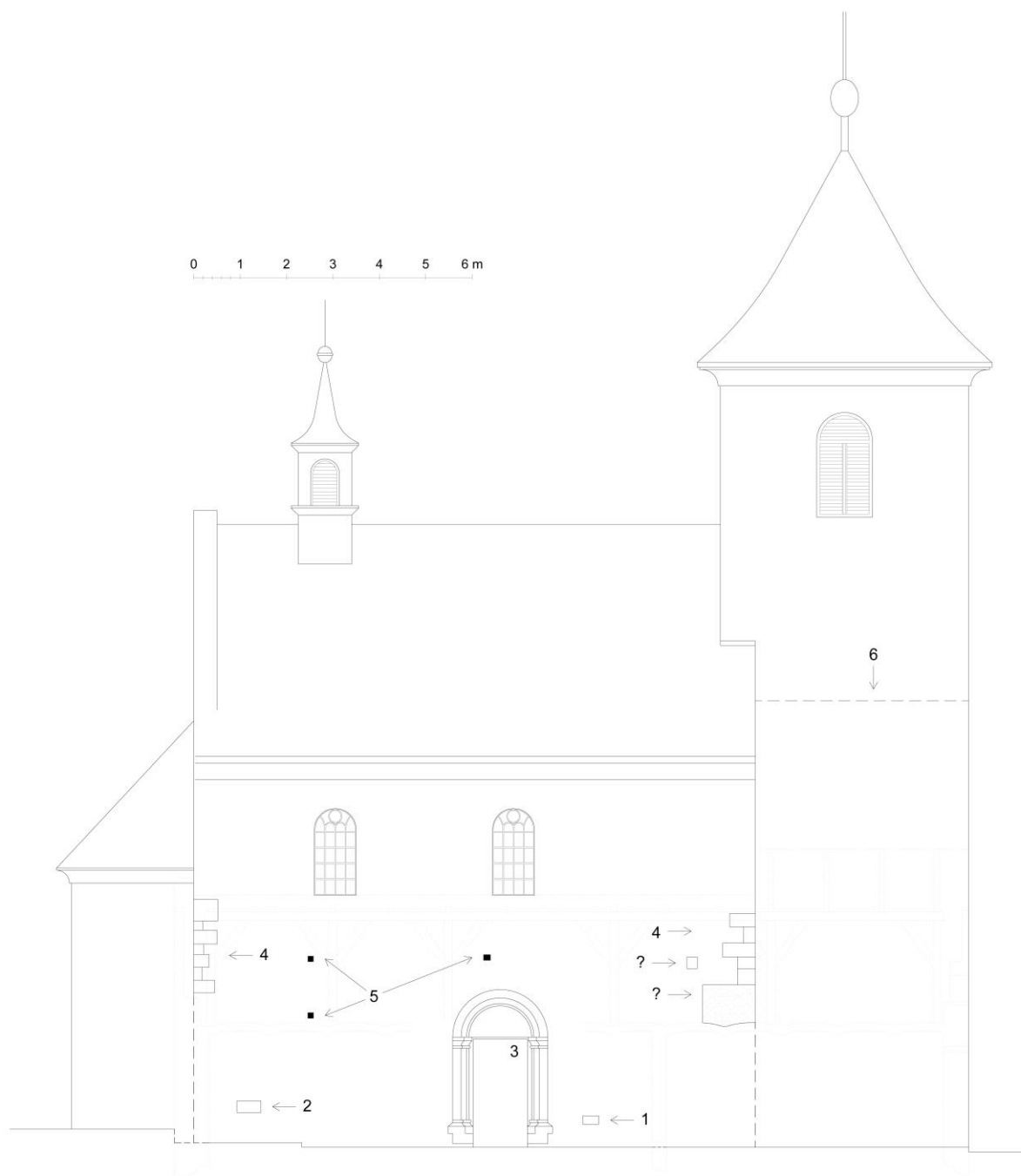

Obr. LXII: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
 Příčný řez chrámem s pohledem k severu, s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba
 M. Falta 2010 – 2011).

Obr. LXIII: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.

Příčný řez chrámem s pohledem k jihu, s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

Obr. LXIV: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.

Schéma severní fasády s vyznačením románských prvků: **1.** náhrobek s nápisem „† WOGZLAVA DOMICELLA“, **2.** náhrobek s nápisem „†BARTOLOMEUS † P PRESBYT † HIC IACET“, **3.** portál, **4.** nárožní armování, **5.** kapsy po prvcích lešení, **6.** rozhraní mezi románským kvádrovým zdivem a pozdější konstrukcí z lomového kamene ve druhém patře věže (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 11).

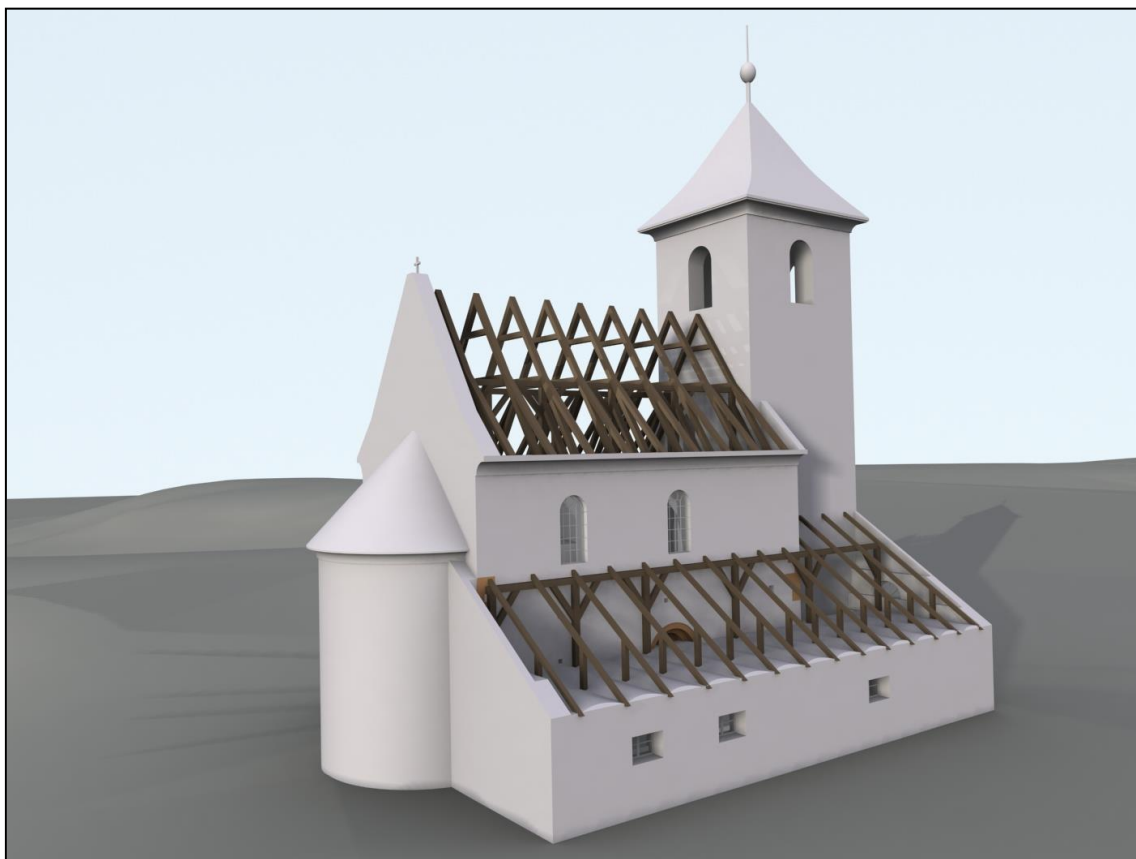
Obr. LXV: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Celkový pohled na kostel od severu (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

Obr. LXVI: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Celkový pohled na kostel od jihu (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

Obr. LXVII: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Celkový pohled na kostel od západu (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

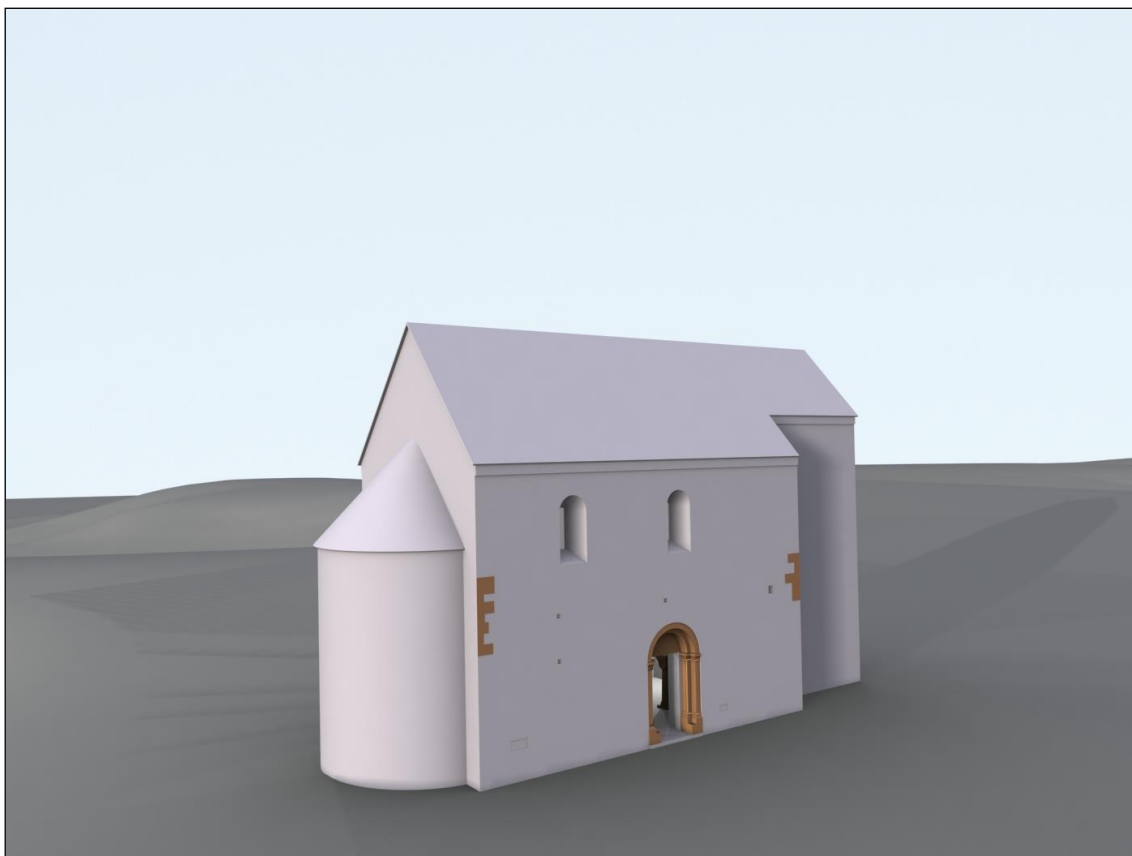
Obr. LXVIII: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Vizualizace současného stavu (model M. Falta 2012).

Obr. LXIX: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Vizualizace současného stavu – řez (model M. Falta 2012).

Obr. LXX: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Vizualizace současného stavu – řez s vyznačením novověké části věže (model M. Falta 2012).

Obr. LXXI: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Vizualizace předpokládaného románského stavu (model M. Falta 2012).

6.6. OLEŠKY,

KOSTEL NAROZENÍ PANNY MARIE

Vesnice Olešky⁴¹¹, která je dnes součástí obce Radějovice, se nachází na mírném jihovýchodním svahu nad tokem Botiče asi 7,5 km jihozápadně od Řičan (okr. Praha – východ). Nevelké organicky rostlé sídlo je situováno kolem kostela Narození Panny Marie nad místem soutoku tří drobných vodotečí. Botiče, který pramení přibližně 2,5 km jihovýchodním směrem, a potůčků, z nichž jeden vytéká z blízkých Radějovic a druhý pramení na východním okraji Olešek. Přestože o Oleškách nejsou z období raného středověku zachovány písemné informace, je důvodné předpokládat, že zdejší osídlení bylo součástí tehdy již poměrně hustě osídlené oblasti⁴¹².

Cílem výzkumu kostela Narození Panny Marie v Oleškách je prohloubení a ověření znalostí o stavebních postupech a procesech etapizace výstavby českého venkovského raně středověkého kostela. Součástí bude pokus o interpretaci a typologické zařazení panské empory a prostorová rekonstrukce prvotní objemové figury kostela a jeho hypotetický stavební vývoj. Dokumentace provedená při terénním průzkumu objektu se z těchto důvodů zaměřuje zvláště na nejstarší západní část chrámu, která v sobě skrývá torzo románské lodi a nízkého, zřejmě pouze dvoupodlažního, věžového útvaru.

Přes to, že kostel Narození Panny Marie v Oleškách v sobě ukrývá cenné doklady o raně středověkém stavitelství i gotickém malířství, tak takřka není v odborné literatuře zmapován. Románský původ objektu identifikoval v rámci stručného popisu již Antonín Podlaha⁴¹³ v roce 1907, avšak v následujících desetiletích literatura o stavbě mlčí. Diskurz se ke stavbě vrací až v šedesátých⁴¹⁴, respektive sedmdesátých letech, kdy výstižný popis stavby předkládá A. Merhautová⁴¹⁵. Kostel datuje do druhé poloviny 12. století a všímá si i nových vrchních pater věže. Z této skutečnosti však nevyvozuje žádné důsledky. Vzhledem ke gotické výmalbě dochované v části lodi se stručný popis objevuje v korpusu věnovaném středověké nástěnné malbě⁴¹⁶. Z důvodu obnovy památky byl v roce 2010 zpracován projekt této rekonstrukce, který obsahuje i stručný popis a stavěbněhistorické hodnocení objektu⁴¹⁷. Na toto dílo navazuje M. Žilková, která se kostelu věnuje v rámci diplomové práce⁴¹⁸.

411 K významu názvu místa více Profous, A.: *Místní jména v Čechách III.* Praha 1917, s. 267.

412 <http://www.radejoviceobec.cz/informace-o-obci/historie/radejovice/>

413 Podlaha, A.: *Posvátní místa království Českého, řada I, díl I.* Praha 1907, s. 191 – 193.

414 Merhautová, A.: *Příspěvek ke katalogu raně středověké architektury v Čechách.* In: *Umění 14.* Praha 1966, s. 65d.

415 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách.* Praha 1971, s. 182.

416 Všetečková, Z.: *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách.* Praha 2011, s. 221 – 222.

417 Udatný, L.: *Kostel Narození Panny Marie v Oleškách. Obnova kostela.* Chýnice 2010.

418 Žilková, M.: *Filiální kostely Římskokatolické farnosti Řičany u Prahy.* Praha 2013, s. 50 – 59 (diplomová práce).

Kostel Narození Panny Marie v Oleškách je přibližně orientovaná stavba. Sestává z dlouhé lodi, jejíž pravoúhlé kněžiště s hřebínkovou křížovou klenbou je prodlouženo o osově připojenou klasicistní sakristii. V ose západního štítu je na mírně obdélném půdorysu vztyčena věž. Románské stavbě náleží západní část lodi odpovídající zhruba jedné polovině současného stavu. Rozhraní mezi raně středověkým kvádrovým zdivem a mladší, zřejmě pozdně renesanční nebo barokní přístavbou, je na objektu dobře čitelné. V interiéru je rozsah středověké stavby zřejmý díky pozdně gotické výmalbě⁴¹⁹, která zaujímá pouze starší část lodi. Nástěnné malby tak indikují skutečnost, že prodloužení kostelní lodi nebylo realizováno v období gotiky⁴²⁰, ale později.

Pozici východního ukončení středověké vnitřní výmalby lodi odpovídá dnes v exteriéru obnažený předěl struktury zdiva. Mladší části prodloužené lodi a kněžiště jsou konstruovány z lomového zdiva smíšeného s cihlami a místy jsou doplněny kvádry ze zbourané východní části románského kostela. Západní část lodi a spodní dvě podlaží věže jsou zbudovány z kamenných bloků kladených do více méně pravidelných řádků. Nároží věže jsou zvláště armováním. Popsání a vyhodnocení struktury zdiva kostela v Oleškách je důležité z hlediska studia stavebních postupů středověkého vesnického kostela a jeho případné etapizace. Z terénního průzkumu lokality je patrné, že charakter stavebního materiálu ve spodní části lodi i věže je odlišný od horních, taktéž raně středověkých partií⁴²¹. Spodní část stavby byla zbudována z mnohem precizněji opracovaného i kladeného kamene, zatímco řádkové zdivo horní části vykazuje snížení řemeslné náročnosti a patrně i odlišnou techniku výstavby. Zatímco ve spodní části byly zaznamenány mohutné kapsy po nosných prvcích konzolovitěho lešení, vrchní partie zdi žádné takové stopy neobsahuje.

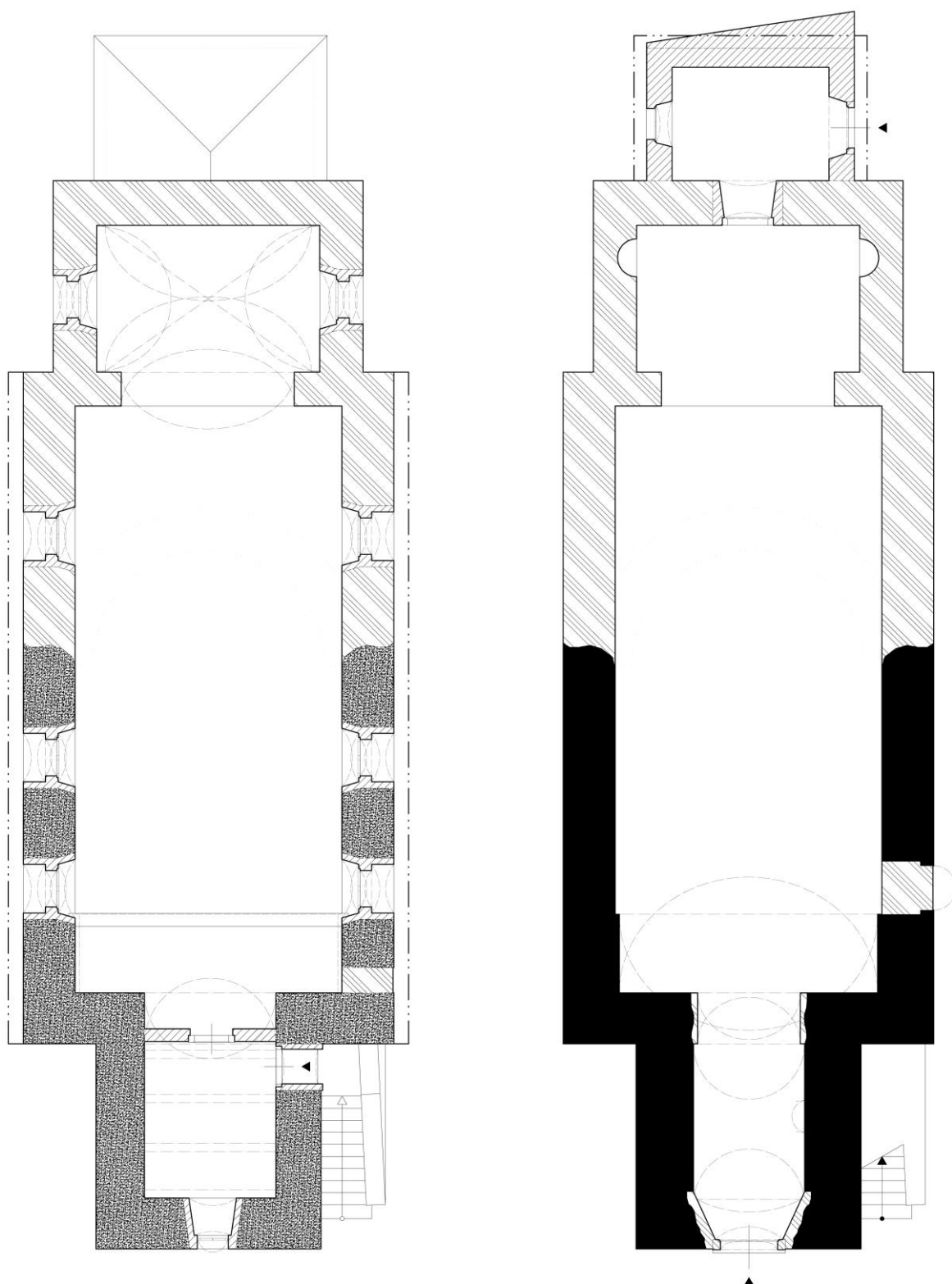
Rozhraní indikující odlišnou kvalitu zdění románského kostela je v přibližně shodné pozici patrné i na tělesu věže. Důležitým zjištěním se však stalo zaznamenání vodorovného předělu mezi kvádrovým a lomovým zdivem v úrovni stropu druhého věžního podlaží. Existence spáry v této niveletě tak indikuje možnost konstrukce horních pater věže ze dřeva či hrázdění, anebo eventualitu existence objemové figury chrámu s velmi nízkou věží. V takovém případě by v Oleškách existoval románský chrám s pouze jednopatrovým západním věžovým útvarem, který by fakticky sloužil pouze jako hlavní součást kombinované tribuny⁴²².

419 Všečeková 2011, s. 221 – 222.

420 jak se domnívá Žilková 2013, s. 51

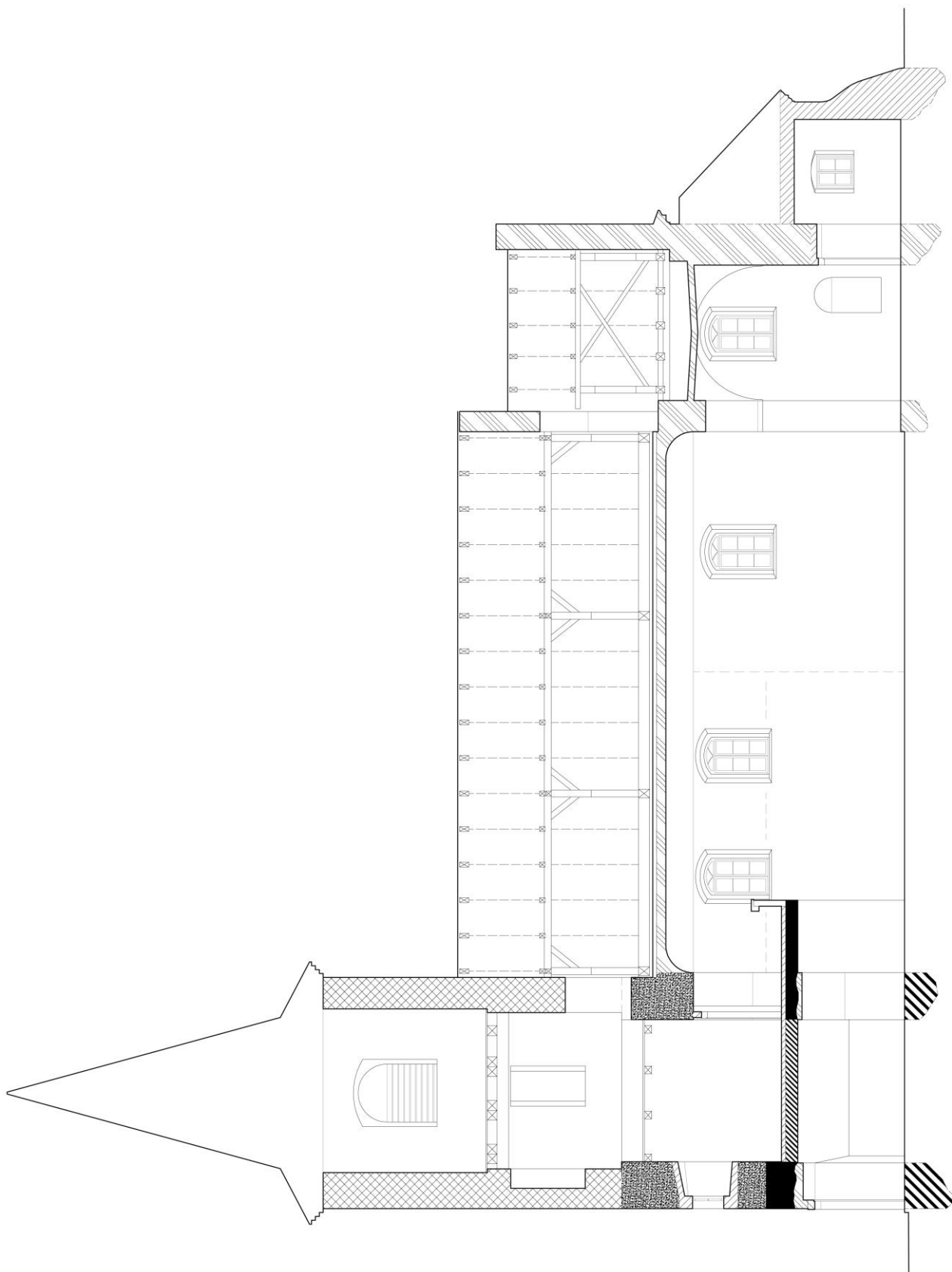
421 Předěl se nachází přibližně 3,6 m nad současnou podlahou lodi, resp. 0,5 m nad předpokládanou podlahou tribuny.

422 Podrobné výsledky výzkumu budou představeny na konferenci Dějiny staveb 2017.

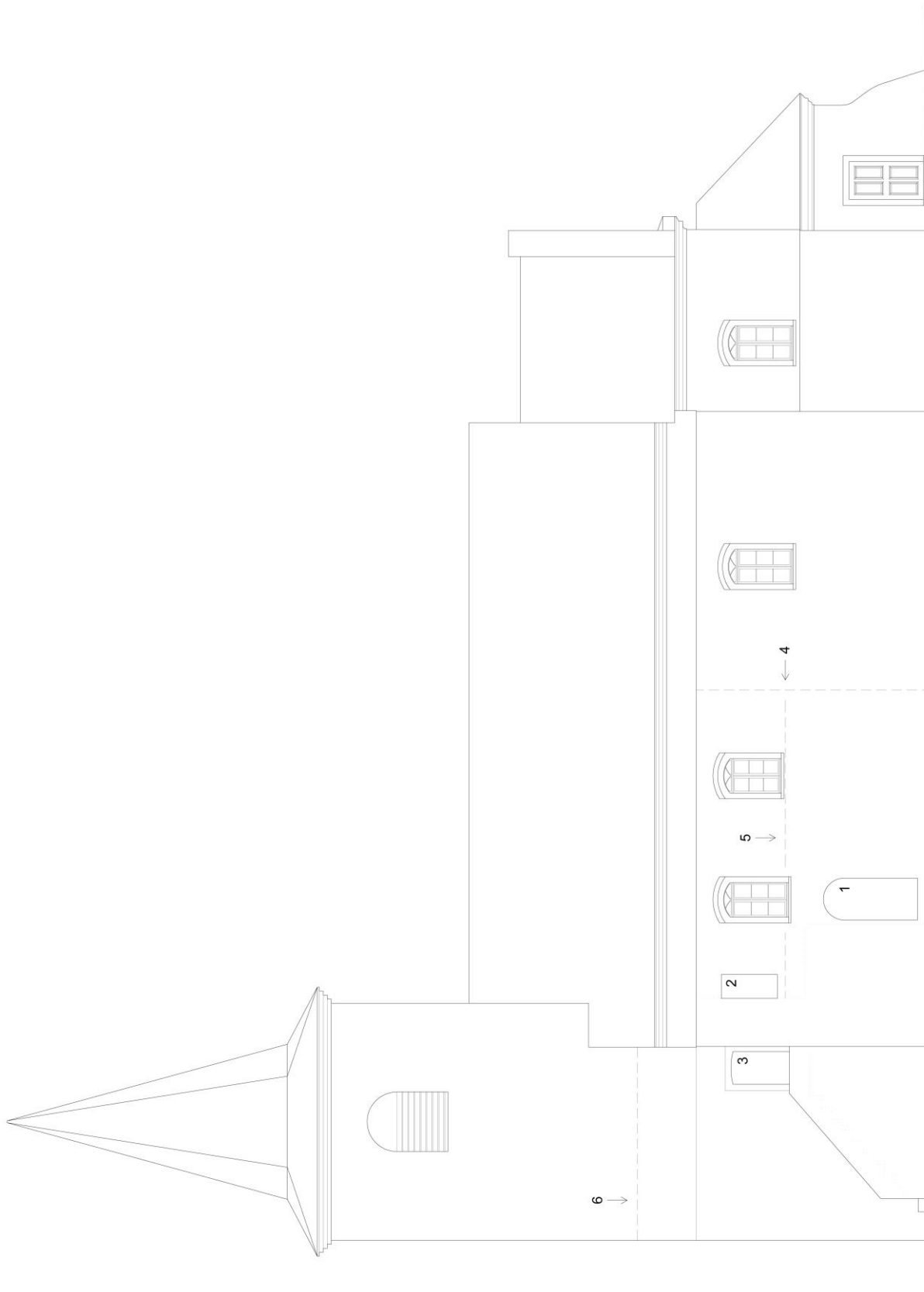
Obr. LXXII: Olešky (okr. Praha - východ), kostel Narození Panny Marie.

Půdorys v úrovni přízemí (vpravo) a empory (vlevo) s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2016).

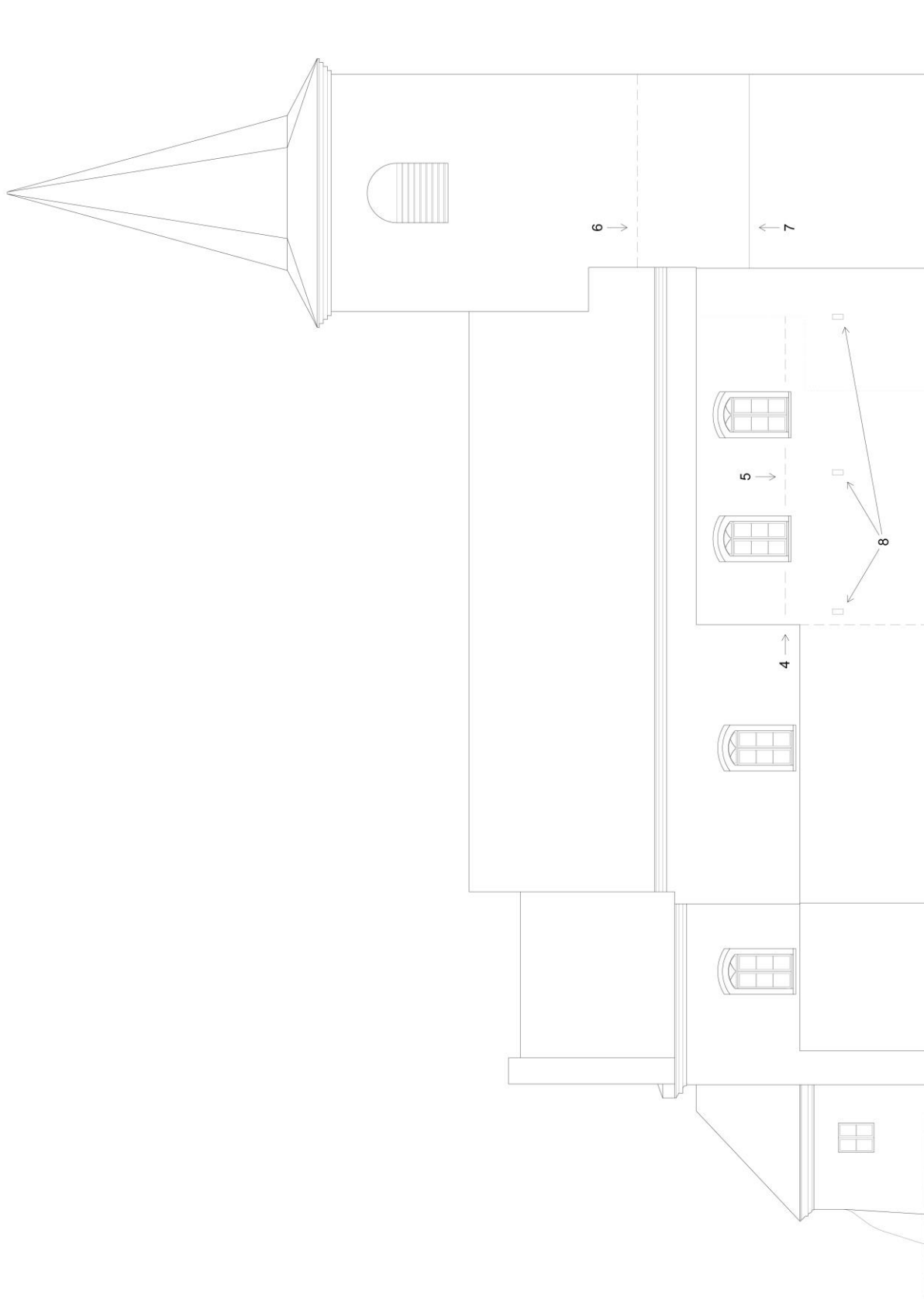
Obr. LXXIII: Olešky (okr. Praha - východ), kostel Narození Panny Marie.

Podélný řez s pohledem k jihu s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2016).

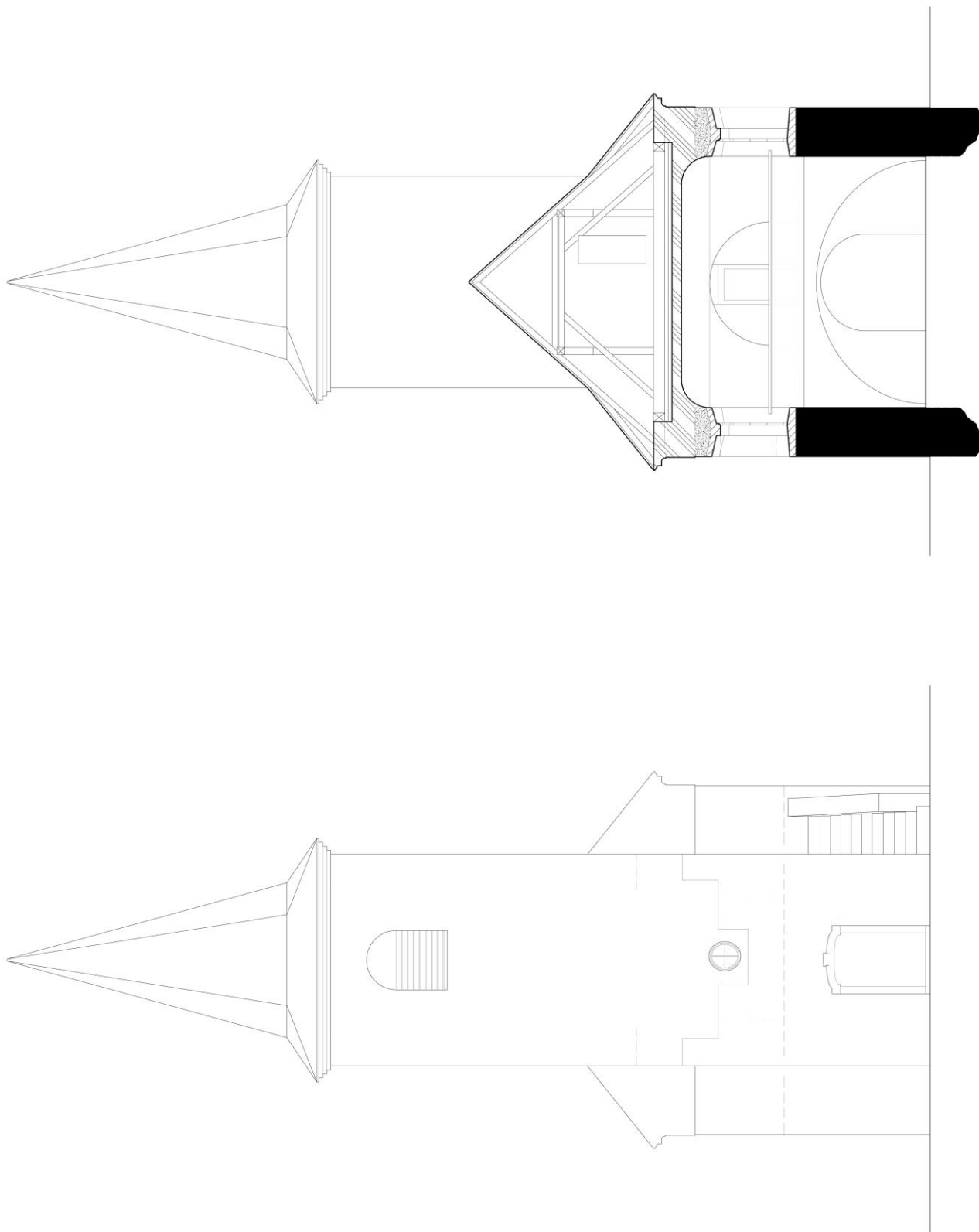
Obr. LXXIV: Olešky (okr. Praha - východ), kostel Narození Panny Marie.

Schéma severní fasády s vyznačením konkrétních prvků: **1.** zarděný románský vstupní portál **2.** zarděný otvor vedoucí na tribunu (okno?), **3.** portál vedoucí do druhého podlaží věže, **4.** předpokládané rozhraní mezi románskou zdí lodi a později přistavěným kněžištěm, **5.** předěl mezi stavebními fázemi, **6.** rozhraní mezi románským kvádrovým zdivem a pozdější konstrukcí z lomového kamene ve druhém patře věže.

Obr. LXXV: Olešky (okr. Praha - východ), kostel Narození Panny Marie.

Schéma jižní fasády s vyznačením konkrétních prvků: **4.** předpokládané rozhraní mezi románskou zdí lodi a později přistavěným kněžištěm, **5.** předěl mezi stavebními fázemi, **6.** rozhraní mezi románským kvádrovým zdívem a pozdější konstrukcí z lomového kamene ve druhém patře věže, **7.** hrana mezi omítaným a obnaženým zdívem věže, **8.** trojice zazděných kapes po prvcích lešení (M. Falta 2016).

Obr. LXXVI a LXXVII: Olešky (okr. Praha - východ), kostel Narození Panny Marie.

Schéma západní fasády (dole) a příčný řez chrámem s pohledem k západu s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2016)

6.7. TŘEBONÍN,

KOSTEL SV. MATOUŠE

Obec Třebonín⁴²³ je situována na mírné k severu se svažující ostrožně asi 7 km jihozápadně od Čáslavi. Organicky rostlé sídlo obtékají dvě drobné vodoteče. Medenický potok, který pramení přibližně 9 km od Třebonína, mívá ves z jihozápadu. Zde vytváří roklinu, na jejímž severním skalnatém břehu se nacházejí tři starší opevněná sídla⁴²⁴. Třebonínský potok, respektive jeho hlavní větev, obtéká vesnici od jihovýchodu a pramení přibližně kilometr od ní. Vodoteč má i svůj levý přítok, který směřuje přímo do středu intravilánu a dnes je jeho prameniště stopovatelné přibližně 200 m východně od kostela. Při této strouze, jejíž pramen se v raně středověkém období předpokládá blíže chrámu, je hledáno původní osídlení z doby hradištní⁴²⁵.

Cílem výzkumu kostela sv. Matouše (dříve sv. Kříže⁴²⁶) v Třeboníně je prohloubení a ověření znalostí o konkrétních stavebních postupech, respektive procesech etapizace výstavby českého venkovského raně středověkého kostela. Autorská dokumentace provedená při terénním průzkumu objektu se zaměřuje zvláště na neobvyklé proporce západní části chrámu. Pozornost je věnována nápadně nízké věži. Její tvar dovoluje sledovat hypotézu, že nynější podoba je torzem původního řešení věže zakončené zvonovým patrem ze spalného materiálu, které zaniklo. Paralelně lze ovšem předložit i domněnku o možné úplné absenci vrchních pater věže. V takovém případě by figura románské stavby odpovídala lodi s apsidou (kněžištěm) a připojenou západní věží o výšce jen o něco málo převyšující korunní římsu lodi.

Jednoduchá sakrální stavba v dominantní poloze (přibližně 335 m. n. m.) sestává z úzké lodi, ke které je osově připojena nápadně nízká západní věž. Východní část chrámu tvoří nepoměrně velký čtvercový chór s novodobou apsidou a malou jižní sakristií. Toto 8,8 metru dlouhé a 10,0 metru široké presbyterium bylo k lodi připojeno později z boku tak, že jí na každé straně přečnává o 1,6 metru. Apsida má v poloměru přibližně 4,0 metry. Vnější rozměry lodi činí 10,3 metru na délku a 6,75 metru na šířku, věž stojí na půdoryse 4,2 x 4,9 metru. Loď je osvětlena dvěma páry rozměrných oken, stejně tak i presbyterium. Apsida má okna tři, z nichž jedno, střední, je zazděné. Hlavní vstup do kostela je osový prostřednictvím podvěžní kobky. Patro věže a kůr jsou přístupné po schodišti připojeném k jižní straně věže. Vzhledem k tomu, že je celá stavba hladce omítnutá a prosta jakýchkoliv architektonických prvků, je nutné se při rozboru stavby do značné míry spolehnout na dostupnou literaturu⁴²⁷.

423 K významu názvu místa více Profous, A.: *Místní jména v Čechách IV. Praha 1957, s. 363.*

424 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: *Třebonín na Čáslavsku v r. středověku (povrchový průzkum). In: AR 27, Praha 1975, s. 77.*

425 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: *Třebonín na Čáslavsku v r. středověku (povrchový průzkum). In: AR 27, Praha 1975, s. 80.*

426 např. Birnbaumová, A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Čáslavském. Praha 1929, s. 329.*

427 *Jedinou (částečně) neomítanou částí kostela je někdejší východní štít lodi, který svou strukturou zdívá i proporcemi poukazuje na románský původ stavby.*

Kostel sv. Matouše v Třeboníně zaujal badatele již koncem 19. století. Jedním z prvních, kdo si kostela všímá a rozeznává jeho „starodávny“ původ je Kliment Čermák⁴²⁸. Stavbě se však věnuje pouze okrajově při zkoumání nedalekého Hrádku. Obširněji ji popisuje až o padesát let později Alžběta Birnbaumová, která krom jednoduché charakteristiky stavby udává i základní historické údaje⁴²⁹. Připomíná první zmínku o kostele k roku 1352, kdy je místo nazývané „Alba ecclesia val Trzebonyn“, tedy Bílý kostel neboli Třebonín⁴³⁰. Dále uvádí datum 1668, kdy má být kostel zpustlý, a rok 1790, kdy se stavba opravuje a rozšiřuje o barokní čtvercové presbyterium s apsidou. Ve schématickém půdorysu rozeznává kněžiště z konce 18. století se zřejmě ještě mladší sakristií a starší loď s věží. Datování vzniku kostela se vyhýbá, upozorňuje ale na údajný nález špaletových oken při obnově kolem roku 1900. Zdeněk Wirth ve svém soupisu Uměleckých památek Čech neuvádí žádné nové informace, pouze se domnívá, že původ objektu je gotický⁴³¹. Stručná je i Anežka Merhautová, která nevyklučuje, že kostel byl původně tribunový a jeho vznik hledá ve 12. století⁴³². Dobroslav Líbal doplňuje, že je na jižním průčelí patrný obrys románského okénka a jako první si všímá východního trojúhelníkového štítu lodi⁴³³. Poměrně obširně se stavbě věnují teprve Jiří Škabrada spolu se Zdeňkem Smetánkou v obsáhlé studii pojednávající o povrchovém průzkumu ve sledované lokalitě⁴³⁴. Kromě hypotéz o sídelní struktuře Třebonína autoři přidávají podrobnější analýzu kostela. Doplnují informace o nálezu původního portálu v severní stěně a nespécifikovaného množství románských oken při opravě v letech 1955 – 56⁴³⁵. Jako původní východní závěr předpokládají apsidu. Především se ale zabývají rozbořem východního románského štítu a jeho omítek. Datum vzniku kostela kladou před rok 1194, kdy je připomínán jistý Ubislav z Třebonína⁴³⁶. Shrnutí poznatků o kostele autoři dále publikují v časopise Umění⁴³⁷. Následně se náčrt románského štítu objevuje i v učebních textech Fakulty architektury ČVUT⁴³⁸.

428 Čermák, K.: *Hrádek u Třebonína*. In: *Památky archeologické a místopisné XIV, sešit II*. Praha 1887, s. 102 - 103

429 Birnbaumová, A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Čáslavském*. Praha 1929.

430 Tomek, W. W.: *Registra desátků papežských z diecezí pražské (RDP)*. Praha 1873, s. 55

431 Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech*. Praha 1957, s. 794.

432 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 344.

433 Líbal, D.: Anežka Merhautová, *Raně středověká architektura v Čechách*. In: *Umění 22*, Praha 1974, s. 174

434 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: *Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (povrchový průzkum)*. In: *Archeologické rozhledy 27*, Praha 1975, s. 72 – 85.

435 Autoři se na základě prasklin a optických diferencí v omítce domnívají, že okna byla tři na jižní i severní fasádě.

436 Friedrich, G.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*. Praha 1904 – 1907, s. 315

437 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: *Nové poznatky o r. středověké arch. na Čáslavsku*. In: *Umění 23*, Praha 1975, s. 262 – 266.

438 Radová – Štiková, M.: *Románské stavitelství – učební texty ČVUT*. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 104.

V posledních letech objekt studuje Vladislav Razím, který v září 1995 dokumentuje jižní průčelí kostela⁴³⁹. Přináší tak cenné poznatky o struktuře zdiva, když udává, že loď i věž jsou provázané⁴⁴⁰ a stavěné z lomového kamene, původně zřejmě omítaného, s náročným armováním. Důležitá je také informace o stejné výšce románského zdiva v lodi i věži⁴⁴¹, a to do úrovně korunní římsy. Autor se však hlavně věnuje zevrubnému popisu původních a současných okenních otvorů na jižním průčelí. Jako zatím poslední kostel zkoumá Karel Kibic ml., který se podrobně zabývá stavebním vývojem a přestavbami⁴⁴².

Po provedení terénního průzkumu kostela sv. Matouše, ale zvláště na základě analýzy literatury nám tak v Třeboníně vyvstane obraz typického románského emporového⁴⁴³ kostela, postaveného patrně na velmožském dvorci koncem 12. století. Stavba byla založena jako jednolodní plochostropý objekt se západní věží a patrně východní apsidou. Konstruktivním materiálem byly hrubě přitesané kvádry místní svorové ruly s náročným armováním. Stavba byla omítnuta. Osvětlení interiéru zajišťovala vysoko položená špaletová okna, tři byla symetricky rozmístěna na jižní fasádě, na protilehlé stěně se předpokládá totožný rozvrh. Přístup byl umožněn portálem zřízeným od severu. Ostění oken byla vyzděna z lomového kamene, záklenky z pečlivě tesaných klenáků. Zastřešení lodi bylo zřejmě sedlové, na východní straně uzavřené zděným štítem, ve kterém se dodnes dochovaly čtyři symetricky rozmístěné kapsy po trámech. Ty mohly sloužit coby nosná konstrukce krovu. Ve střední části štítu, v pozici nad střechou někdejší apsidy, se nachází okénko ve tvaru kříže. Jakým způsobem byla komponována západní štítová zeď a případná vyšší patra věže, nejsme schopni určit. Stejně tak je těžko zodpověditelnou otázkou komunikační propojení předpokládaného velmožského dvorce s emporou. Na základě současného stavu poznání stavby víme, že empora nebyla přístupná přímo z exteriéru⁴⁴⁴, ale prostřednictvím místnosti v prvním patře věže. V úvahu tak připadají v zásadě dvě možnosti. Románský portál mohl být buď v pozici dnešního jižního vstupu, anebo byl umístěn v západní stěně v místě stávající niky. Jako pravděpodobnější se jeví spíše varianta druhá, neboť současný vstup od jihu má být druhotným průrazem⁴⁴⁵. Stejně tak budeme jen těžko hledat jiný výklad pro vznik niky v masivní zdi románské věže, nežli zazdění někdejšího portálu.

439 Razím, V.: Z opravy románského kostela v Třeboníně. In: *Památky středních Čech 11/1*. Praha 1997, s. 38 – 43.

440 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: Třebonín na Čáslavsku v r. středověku (povrchový průzkum). In: *AR 27*, Praha 1975, s. 74.

441 Razím, V.: Z opravy románského kostela v Třeboníně. In: *Památky středních Čech 11/1*. Praha 1997, s. 42.

442 Kibic, K. ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*. Praha 2010, s. 141 – 146.

443 *Empora nebyla nikdy doložena, ale vzhledem k povaze kostela je důvodné se domnívat, že zde byla.*

444 *Možnost přístup na emporu portálem v jižním nebo severním průčelí lodi vylučují dochovaná románská okna.*

445 Razím, V.: Z opravy románského kostela v Třeboníně. In: *Památky středních Čech 11/1*. Praha 1997, s. 42.

Stavební vývoj kostela a jeho mladší přestavby je možné dobře mapovat stratigrafickým rozbohem jednotlivých konstrukčních fází a dostupné literatury. První úprava románské stavby proběhla patrně někdy v období vrcholného středověku. Jejím předmětem bylo proražení nového okenního otvoru ve východní části jižní zdi lodi. Okno mělo subtilní pískovcové ostění a bylo završeno lomeným záklenkem⁴⁴⁶. Zdali byl totožný otvor zřízen i na severním průčelí zatím nejsme schopni doložit. Předmětem přestavby bylo také zvětšení průchodu z lodi do podvěžní kobky a zřejmě i její zaklenutí⁴⁴⁷. Dále předpokládáme nadezdění románského štítu do prakticky současné podoby, s čímž souvisí i zvětšení sklonu střechy. Kostel byl patrně nově omítnut.

Další úprava nebo spíše oprava, proběhla zřejmě po roce 1668, kdy je objekt vzpomínán jako zpustlý. Birnbaumová předpokládá, že stav „ecclesia desolata“ trval až do roku 1790⁴⁴⁸. Tato hypotéza však příliš nekoresponduje s nálezem tří vrstev omítek na vnější (dříve exteriérové) straně východního štítu lodi⁴⁴⁹, které barokní přestavbě předcházely. Je tudíž důvodné se domnívat, že někdy koncem 17. století byl kostel nově bíle omítnut a ozdoben rytými a barevnými geometrickými motivy. Tato výzdoba se dodnes dochovala právě na východním štítu, kde je dobře patrné červené orámování a ryté zvýraznění křížového okénka. Nejradiálnějším přestavbou kostel prošel roku 1790, kdy bylo sneseno raně středověké kněžiště a nahrazeno čtvercovým barokním chórem s novodobou apsidou. Při této příležitosti byl odstraněn i románský triumfální oblouk, přičemž musel být mohutným cihlovým pasem podchycen východní štít lodi. Viditelné praskliny omítky štítu nejspíše pocházejí právě z této staticky poněkud odvážné akce, stejně tak jako důvod přisazení presbyteria k románské lodi z boku. Krátké západní zdi kněžiště tak zároveň tvoří zpevnění, respektive opěrky v místech triumfálního oblouku. Z barokní přestavby asi pochází i krov presbyteria⁴⁵⁰. V lodi byla prolomena dvojice půlkruhem zaklenutých oken⁴⁵¹ a úprav doznala i věž. Zřejmě v této fázi mohl být zřízen osový vstup do podvěžní kobky a průchod do chrámu, což mělo za následek i přesunutí portálu vedoucího do patra věže, a to ze západní románské pozice do nově zřízeného jižního vstupu. Raně středověký portál byl zazděn, čímž vznikla již zmíněná nika s malým eliptickým okénkem. Barokní je také současná kruchta. O něco pozdější je jižní sakristie⁴⁵² a patrně i klenba čtvercové části kněžiště v podobě české placky⁴⁵³.

446 Razím, V.: Z opravy románského kostela v Třeboníně. In: Památky středních Čech 11/1. Praha 1997, s. 41.

447 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: Třebonín na Čáslavsku v r. středověku (povrchový průzkum). In: AR 27, Praha 1975, s. 73.

448 Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Čáslavském. Praha 1929, s. 329.

449 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: Nové poznatky o r. středověké arch. na Čáslavsku. In: Umění 23, Praha 1975, s. 262 – 266.

450 Kibic, K. ml.: Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku. Praha 2010, s. 142.

451 Z nichž minimálně východní okno v jižní stěně bylo prolomeno v období gotiky.

452 Mladší původ sakristie dokládá konstrukční spára mezi jejími zdmi a presbyteriem, čehož si všimá již Birnbaumová, A.: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Čáslavském. Praha 1929, s. 329 (obr. 256. a dokládá Razím, V.: Z opravy románského kostela v Třeboníně. In: Památky středních Čech 11/1. Praha 1997, s. 42.

Poslední přestavba, která kostelu dala současný vzhled, proběhla roku 1908. Při rekonstrukci měl být zhotoven gotizující štít věže a přistavěno schodiště vedoucí k jižnímu portálu v patře. Dále byl pořízen nový krov nad půdorysem lodi a věže⁴⁵⁴. V průběhu dvacátého století byl kostel několikrát nově omítnut. Při opravě v letech 1955 – 56 byly v nové omítce schematicky vyznačeny stopy severního románského portálu a jednoho okna v jižní stěně lodi⁴⁵⁵. Zatím poslední úprava povrchů kostela proběhla v roce 1995. Nejenže při novém omítnutí stavby byly nálezy staršího stavu opět zakryty, ale celá akce proběhla i bez vědomí příslušné organizace památkové péče. Z toho důvodu tudíž nebyly řádně a odborně zdokumentovány jednotlivé stavební etapy a jejich následnosti, ani raně středověká struktura zdiva či architektonické prvky, které tak jsou opět na léta až desetiletí skryty před laickou i odbornou veřejností⁴⁵⁶.

Přestože je současný vzhled kostela sv. Matouše syntézou mnohých přestaveb a architektonických stylů, jsme v jeho jádru schopni rozeznat typický obraz českého venkovského raně středověkého chrámu, jenž sestával z lodi (s emporou), východní apsidy a osově věže⁴⁵⁷. Tradiční siluetu však narušují proporce západní části objektu, respektive výška věže. Ta dnes měří pouhých 8,35 metru⁴⁵⁸ a je včleněna pod jednu průběžnou střechu spolu s lodí. Její současná hmota je tvořena dvěma stavebními etapami, a sice románskou, která dosahuje do úrovně 6,50 m, a pozdější 1,85 m vysokou cihelnou nástavbou, pocházející patrně z roku 1908⁴⁵⁹. Nápadně nízké věže si literatura sice všímá, ale nad neobvyklým západním tvarem se nikdo blíže nepozastavil. Smetánka se Škabradou se domnívají, že horní část původně jistě vyšší věže byla ubourána⁴⁶⁰. Tuto myšlenku opatrně přebírá také K. Kibic, ale připouští i hypotézu, že věž byla od počátku nedostavěná a sloužila pouze jako předsíň panské tribuny⁴⁶¹.

453 Mladší původ klenby je patrný z její pozice vzhledem k interiérové omítce presbyteria, která klenbě předcházela.

454 Kibic, K. ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*. Praha 2010, s. 143.

455 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: *Nové poznatky o raně středověké arch. na Čáslavsku*. In: *Umění 23*, Praha 1975, s. 263.

456 Razím, V.: *Z opravy románského kostela v Třeboníně*. In: *Památky středních Čech 11/1*. Praha 1997, s. 38 – 39.

457 K typologii západní části chrámu je nutné připomenout, že odborná literatura identifikovala 7 základních skupin této části románského podélného jednolodního venkovského kostela v Čechách. Známe kostely (dnes) bezvěžové a kostely s jednou mohutnou západní věží šířky shodné s šířkou lodi – westwerkem. Samostatnou skupinu tvoří stavby s věží přibližně čtvercového půdorysu, která je vtažena do hmoty lodi nad emporu. Zde rozeznáváme kostely s věží situovanou osově, v rohu jihozápadním i severozápadním a dvojevěží. Nejpočetnější skupinu, do které spadá i kostel v Třeboníně, však tvoří stavby s připojenou západní osovou věží.

458 Výškové kóty týkající se věže a lodi jsou vztaženy k současné úrovni podlahy přízemku věže.

459 Kibic, K. ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*. Praha 2010, s. 143.

460 Smetánka, Z.; Škabrada, J.: *Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (povrchový průzkum)*. In: *Archeologické rozhledy 27*, Praha 1975, s. 74.

461 Kibic, K. ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*. Praha 2010, s. 142.

Absence hlubší úvahy o velmi neobvyklé figuře románského kostela v Třeboníně je patrně zapříčiněna mimo jiné i kvantitativně chabým srovnávacím materiálem. Jedním z problémů zkoumání našich raně středověkých venkovských kostelů stále zůstává mnohdy nedostatečná úroveň dokumentace a stavební analýzy. Jestliže jsou objekty zaměřeny a stavebněhistoricky vyhodnoceny, tak nezřídka kdy pouze v úrovni půdorysu. Často však chybí prostorová (řezová) analýza následnosti stavebních etap. Jistým úskalím odborného zájmu o českou raně středověkou architekturu je i vedení výzkumu v rovině upínající se převážně k uměleckohistorickým aspektům. Stále se však nevěnuje dostatek pozornosti jevům stavebním a funkčním. Důsledkem tohoto stavu je, že se o románské stavbě, respektive románské etapě stavby, většina badatelů zmiňuje pouze jako o statickém faktu, tj. jako o výsledku blíže neanalyzovaného procesu stavění. Není tak sledován samotný proces vzniku objektu a jeho následných raně středověkých dostaveb a transformací. V praxi to znamená, že se zpravidla věnuje pozornost právě jen dochovaným románským součástem v mladších obdobích někdy i značně přestavěných objektů. Na jejich základě se případně uvažuje o možné podobě zaniklého románského stavu. Tento přístup je tak až na výjimky⁴⁶² zakotven v odkazu metody několika generací badatelů. S tímto faktem souvisí i dosud nezpracovaná problematika časové náročnosti výstavby, tedy jak dlouho samotná stavba kostela probíhala, do kolika fází⁴⁶³ se dělila a zdali, respektive v jakém rozsahu, bylo užíváno etapizace a proč⁴⁶⁴.

Nedostatečné znalosti této problematiky tkví v nejasných představách o schopnostech, ale i možnostech tehdejších stavitelů a o ekonomii výstavby. Mohou tak vést k chybným interpretacím rozdílných struktur zdiva, užitého materiálu a jejich vzájemných rozhraní. Přestože od nastínění principů etapizace Miladou Radovou uběhlo více jak 40 let⁴⁶⁵, tak doposud zůstal zatím zcela nepovšimnut aspekt vodorovné spáry v úrovni nad třetím podlažím věže. Tento opomíjený element, který byl autorským

462 *Etapizací výstavby a vztahem románské západní věže a štítového průčelí sakrální stavby se zabývá Radová – Štiková, M.: Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992). Dále tuto problematiku rozvíjejí zejména její žáci na Fakultě architektury ČVUT jako J. Škabrada, T. Dittrich, M. Hauserová a další. Stavebními a funkčními jevy románských staveb se důsledně zabývá Jiří Varhaník.*

463 *Konstrukční fáze jsou od sebe rozeznatelné například rozdílnou strukturou zdiva, spárořezem, použitým materiálem nebo velikostí kvádrů. Konstrukční fáze se dělí na několik stavebních záběrů, respektive úrovní podlažek řešení.*

464 *Etapizací v tomto případě rozumíme rozdělení (vý)stavby na více časových úseků s tím, že jednotlivé segmenty stavby mohly po určitou dobu fungovat samostatně.*

465 *Radová (Románské stavitelství – učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání v r. 1992) nebo Radová, M. – Škabrada, J.: Příspěvek k poznání románských stavebních postupů. In: Umění 24. Praha 1976, s. 274 – 278.*

průzkumem⁴⁶⁶ identifikován u několika staveb po celých Čechách v prakticky totožné úrovni⁴⁶⁷, vypovídá jednak o mnohem rozšířenějším užití etapizace výstavby románského kostela, než se dosud předpokládalo⁴⁶⁸, ale i o možném konstruování zvonových (horních) pater věže z lehčího materiálu.

V souvislosti s výše uvedeným je nutno připomenout, že myšlenka výstavby románského venkovského kostela jako celku⁴⁶⁹ v jedné konstrukční fázi⁴⁷⁰ je v leckterých případech legitimní. Nicméně se v souladu s podrobným rozбором technologie zdění a stavebního materiálu u mnohých staveb⁴⁷¹ otevírá prostor pro formulování nové hypotézy, a sice že výstavba často probíhala ve dvou od sebe více či méně časově vzdálených etapách. Tuto skutečnost podtrhuje právě identifikace vodorovné spáry, která odděluje dvě odlišné struktury zdiva v hmotě věže. Dosavadnímu bádání se (kromě věže postavené v jedné etapě) zatím podařilo identifikovat tři, respektive dvě základní souvztažnosti spodní⁴⁷² a vrchní⁴⁷³ části románské západní osově věže⁴⁷⁴.

První a zatím nejčastější se jeví varianta, kdy výstavba věže probíhala spolu s kostelem⁴⁷⁵, a při dosažení konečné výšky lodi byla přerušena, a to v nejnižší nutné výšce, která odpovídala třem nadzemním podlažím⁴⁷⁶. Předpokládáme, že právě v této pozici byla zastřešena a její výstavba záměrně na několik let přerušena⁴⁷⁷. Ukončení první fáze výstavby věže právě v pozici styku vertikály jejích bočních stěn s šikmou

466 Falta, M.: *Středověký vesnický kostel v Čechách, aneb příspěvek k poznání proměny životního stylu raně středověkých elit*. In: *Historická zkušenost v architektuře a udržitelný rozvoj*. Praha 2012, s. 6 – 14.

467 Vodorovná spára byla pozorována vždy přibližně ve stejné úrovni, a to v místech styku šikmé roviny střechy s vertikálou bočních zdí věže, tedy zhruba v polovině výšky štítu u kostelů ve Svojšíně, Pařížově, Vysokém Újezdě nad Dědinou, ...

468 O etapizaci románské stavby hovoříme za předpokladu, že jsou spodní i vrchní části věže raně středověké.

469 Celkem v tomto smyslu rozumíme chrámovou loď a apsidou a západní věž.

470 Jedna konstrukční fáze odpovídá výstavbě bez delších přestávek (tímto nemyslíme přerušení stavby na zimu).

471 Pro pochopení vlastní výstavby kostela, respektive jeho etapizace, je důležité sledovat především západní části chrámů a jejich konstrukční vztahy i komunikační vazby. Západní částí chrámu venkovského raně středověkého kostela je v této práci myšlena emporová část lodi a přilehlá věž.

472 Spodní části stavby je míněna (románská) loď a zejména první tři podlaží věže.

473 Vrchní partii věže rozumíme část od čtvrtého podlaží výše (která v ojedinělých případech ani neexistuje).

474 Všechny principy jsou platné pro věže provázané s východním štítem i věže se samostatnou západní zdí. Dále je nutné upozornit, že kategorizace je ryze teoretická, neboť se jednotlivé typy mohly v průběhu času prolínat.

475 V tomto tvrzení není na překážku, že věž a západní štít kostela byly zděny samostatně od základů, a proto jsou oddělena vertikální spárou. Ta sama o sobě neznamená, že se jedná o dvě stavební etapy. Princip etapizace výstavby věže venkovského kostela je platný jak pro konstrukce tvořené dvojicí vedle sebe na spáru přisazených plných zdí, tak pro objekty s jedinou společnou zdí tvořící jak západní vymezení lodi tak zároveň substrukci východní zdi věže.

476 V přízemku předpokládáme úložný prostor sloužící chrámu, patro věže patrně sloužilo jako jakýsi spojovací článek mezi profánním dvorcem (palácem) a vlastní emporou (kaplí), druhé patro mohlo sloužit jako světské refugium.

477 O problematice výstavby věže a jejím provizorním ukončení, respektive zastřešení první etapy výstavby, je více pojednáno: Hauserová, M.; Nováček, K.; Čechura, M.; Falta, M.: *Románský kostel sv. Petra a Pavla ve Svojšíně*. In: *Průzkumy památek XVIII*. Praha 2011, s. 5 – 30.

rovinou střechy, tedy zhruba v polovině výšky štítu, má tu výhodu, že je možné provést jednotnou konstrukci krovu zároveň nad chrámovou lodí i věží. Kostel by v takovém případě vypadal právě jako sv. Matouš v Třeboníně. Pro odůvodnění delší prodlevy ve výstavbě věže byla vyslovena hypotéza, že stavitelé soustředili veškeré síly na finalizaci chrámu, tedy konstrukci štítů, krovu, zastřešení nebo jiné práce nutné v interiéru kostela. U mnohých staveb⁴⁷⁸ ale výstavba dalších pater pokračovala z kamene ještě v období románském. Je tak důvodné se domnívat, že podoba věže s vrchními patry a sdruženými okny byla již prvotním záměrem⁴⁷⁹.

Druhou poročně – materiálovou možností venkovské věže je situace, že její vrchní část nebyla ve středověku zhotovena z kamene, ale ze dřeva, případně jiné lehčí alternativy zdiva (hrázdění)⁴⁸⁰. Tato varianta je prozatím opomíjena, stejně tak jako nebyla předložena hypotéza, zdali se jednalo o provizorní či konečné řešení⁴⁸¹. Dosud neprozkoumaná zůstává i úvaha o úplné absenci vrchních pater věže. V takovém případě by figura stavby odpovídala lodi s připojenou západní věží o výšce pouhých tří podlaží, respektive hmotě nepřevyšující úroveň přibližně poloviny štítu lodi⁴⁸². Tato eventualita je ryze hypotetická a tudíž ji spíše nežli třetí variantu považujeme za podskupinu druhého typu. Přestože je dnes záměrné vynechání vrchních pater věže jen velmi těžko doložitelné, tak jsme nuceni, a to i na základě průzkumu třebonínského kostela, jej připustit. K románským věžím venkovských kostelů je třeba připomenout, že současné chápání je vnímá jako objekty značně převyšující vlastní chrámovou loď. Provozní náplň věže je v rámci celého kostela viděna spíše jako podružná, a to především s funkcemi zvonice⁴⁸³, komunikace a útočiště⁴⁸⁴. Důležité je však připomenout, že takovýto obraz západní části kostela nemusel být platný v době jeho vzniku. Západní útvar tak vůbec nemusel sloužit coby zvonice⁴⁸⁵, nýbrž jako jakýsi mezičlánek mezi profánním obytným prostředím (palácem – dvorcem) a reprezentativním sakrálním prostorem (kaplí – emporou).

478 *Jedná se například o kostely ve Svojšíně, Poříčí nad Sázavou, Obděnicích, ...*

479 *Konkrétní délku časové prodlevy mezi vznikem obou konstrukcí nejsme schopni přesněji určit, ale zřejmě se nejednalo pouze o krátkou technologickou přestávku, jako je přerušení stavby na zimu.*

480 *Možné (zahraniční) analogie vrchních pater věže byly představeny v příspěvku Hauserová, M.; Falta, M.: O věžích a zvonění u našich románských kostelů. DESTA 2011, 25. - 27. 3. 2011*

481 *Tato problematika je více rozvedena v Falta, M.: Vysoký Újezd nad Dědinou, k otázkám stavebního vývoje kostela sv. Jakuba Většího. In: Dějiny Staveb 2010. Plzeň 2010, s. 127 – 137 nebo Falta, M.: Pařížov. Konstrukční principy při výstavbě románské věže kostela sv. Máří Magdalény. In: Dějiny Staveb 2013. Plzeň 2014, v tisku.*

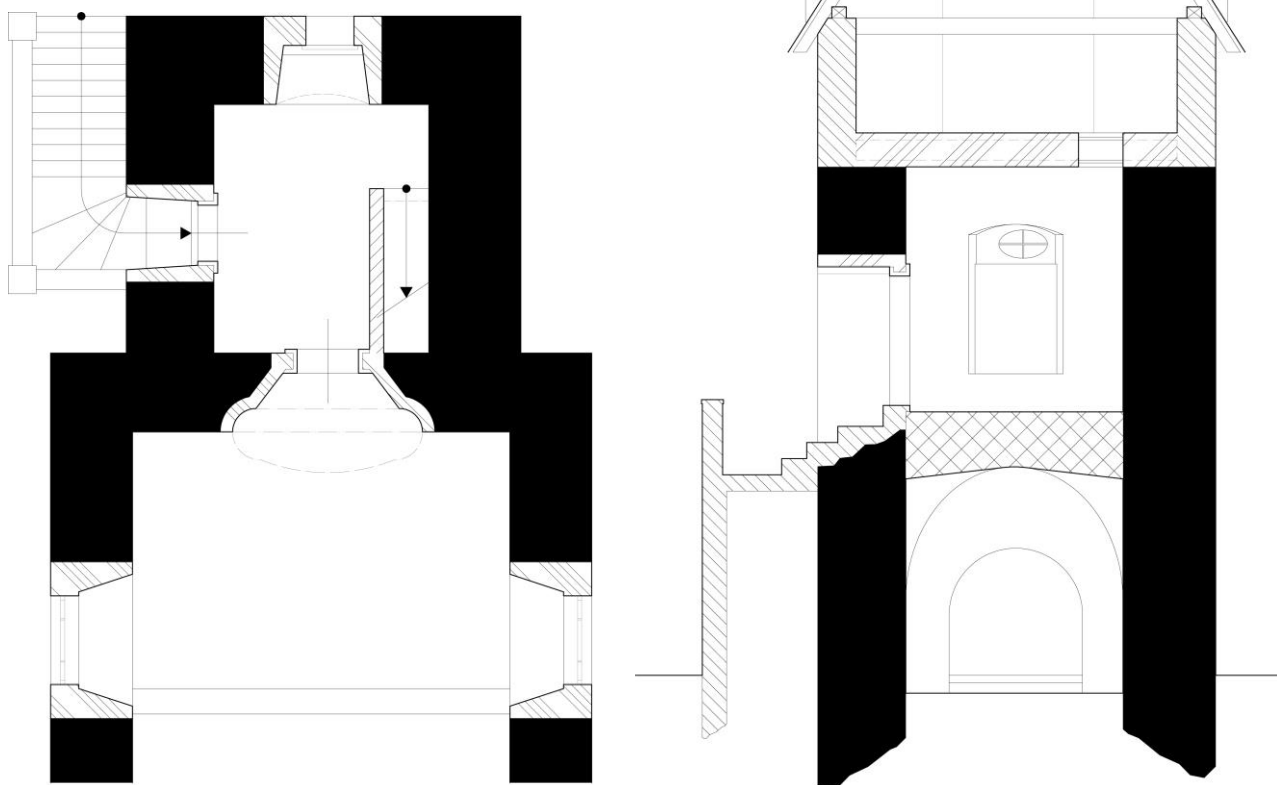
482 *Právě tato situace se nachází v Třeboníně, avšak zde jsou oproti obvyklým třem podlažím doložena pouze dvě.*

483 *Primární úlohu věže coby zvonice uvádí i Prix, D.: Velké dějiny země koruny české – Architektura. Praha 2009, s. 32.*

484 *Například Varhaník, J.: Středověký venkovský kostel jako refugium. In: Archaeologia historica 24, Brno 1999, s. 313 – 317.*

485 *O zvonech a zvonění v českých románských kostelech je velmi málo informací; navíc není možné tvrdit, že rané středověké zvony musely být nutně umístěny ve vrchních patrech věží – za ústní sdělení děkuji ing. arch. M. Hauserové.*

Současný stav poznání kostela sv. Matouše neumožňuje podpořit anebo vyvrátit hypotézu, zdali věž byla vždy tak nízká jako nyní, anebo její původně vyšší patra zanikla. Pakliže by vrchní díl věže existoval, byl by zhotoven z nějakého lehčího materiálu. Tuto myšlenku podporuje předěl románského a novodobého zdiva, který připomíná vodorovnou spáru, nikoliv rozhraní vzniklé destrukcí zděné části věže⁴⁸⁶. Nicméně ať již se v Třeboníně nachází zakonzervovaná první etapa výstavby (nikdy nedokončené) zděné románské věže, spodní partie věže zakončené dřevěnou nástavbou, anebo dosud neznámá figura kostela se západním útvarem, jakýmsi mezičlánkem⁴⁸⁷ mezi sídlem velmože a vlastním kostelem, jedná se o velmi vzácný a didakticky důležitý doklad stavebních postupů a konstrukčních principů raně středověkého venkovského kostela v Čechách.

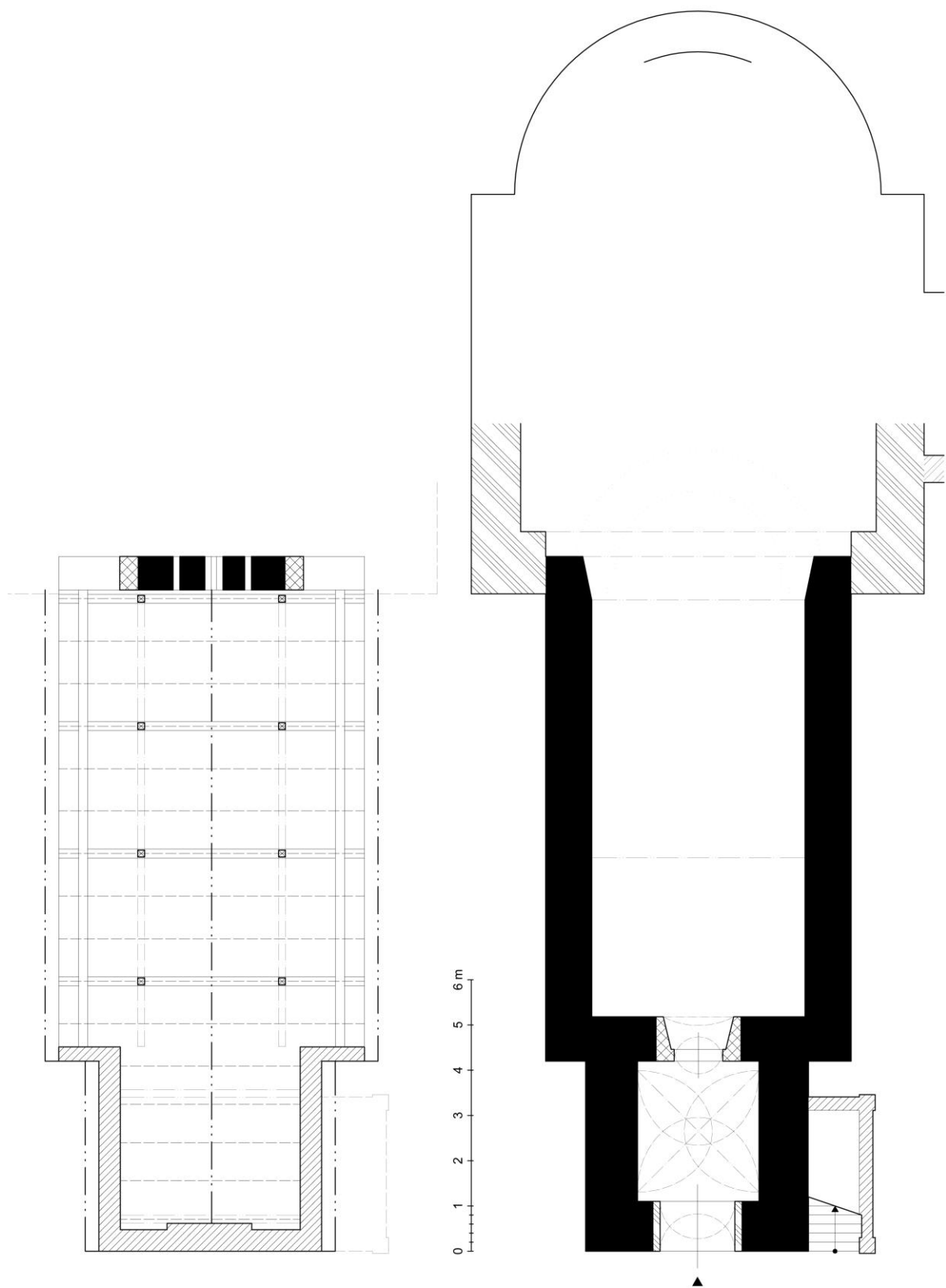

Obr. LXXVIII a LXXIX: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Půdorys v úrovni empory (vlevo) a řez věží s pohledem k západu (vpravo) s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2013).

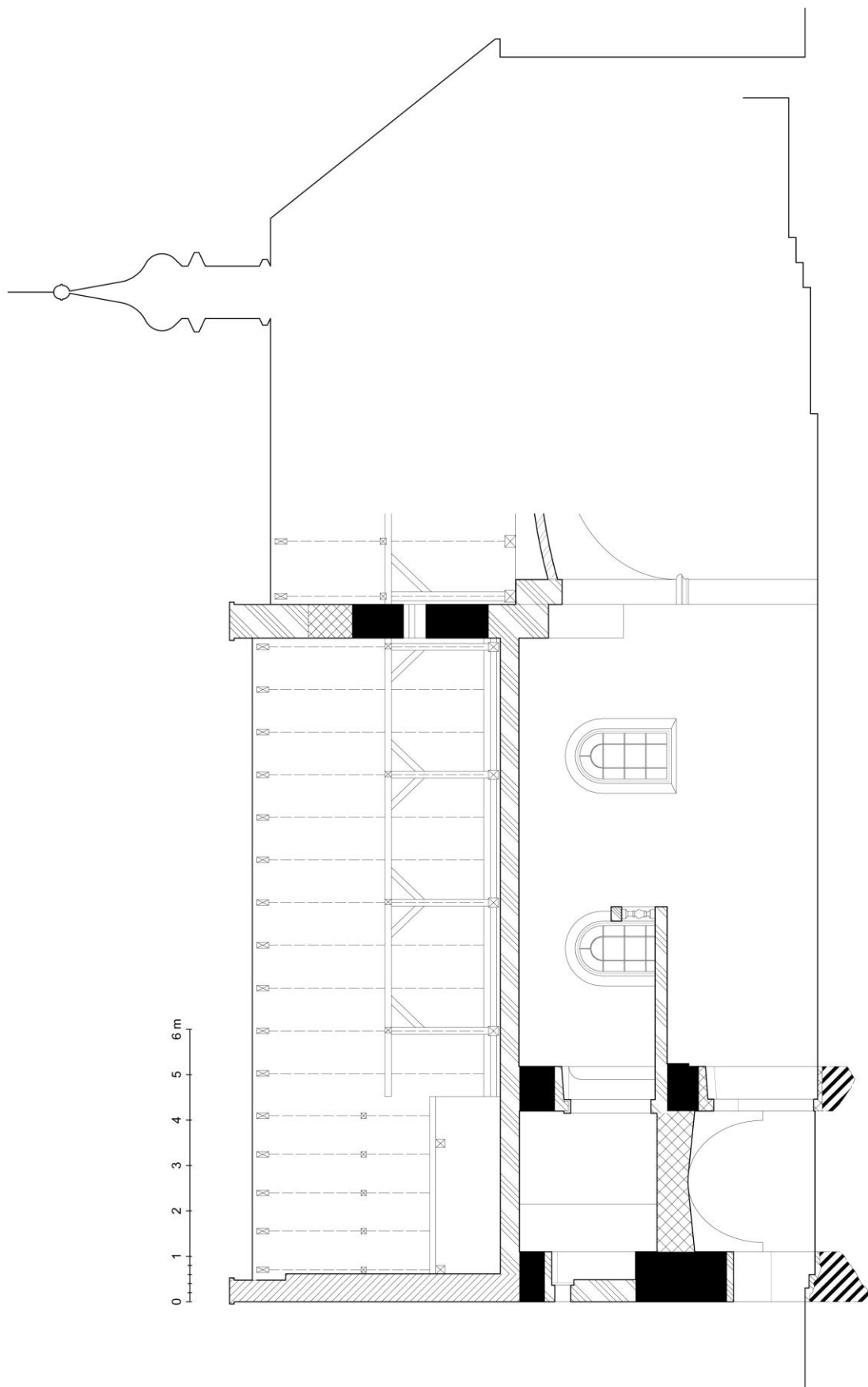
⁴⁸⁶ Tato skutečnost je hodnocena pouze na základě fotografie v Razím, V.: *Z opravy románského kostela v Třeboníně. In: Památky středních Čech 11/1. Praha 1997, s. 42.*

⁴⁸⁷ Mezičlánkem zde nemíníme pouze část objektu nacházející se mezi dvěma stavebními prvky, ale i jakousi zónu styku profánního a sakrálního prostoru, bez ohledu na konkrétní vzdálenost vlastního dvorce a kostela.

Obr. LXXX a LXXXI: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Půdorys chrámu v úrovni krovu (vlevo) a přízemí (vpravo) s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2003).

Obr. LXXXII: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Podélný řez s pohledem k severu s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2013).

6.8. Vícov,

KOSTEL SV. AMBROŽE

Lokalita Vícov⁴⁸⁸ je dnes součástí města Přeštic (okr. Plzeň - jih). Nalézá se zhruba dva kilometry východním směrem od jeho historického jádra. Areál kostela sv. Ambrože⁴⁸⁹ se zrušeným hřbitovem (přibližně 352 m. n. m.) je situován na úbočí kopce Střížova na plošině nad strmějšími břehy řeky Úhlavy. Její meandrový tok vytváří přirozenou severozápadní ochranu někdejšího sídla, které v kompaktní formě zaniklo patrně v 1. polovině 17. století⁴⁹⁰. Osídlení, jehož historie je bohatými archeologickými nálezy doložena od raného středověku, přes pozdní a střední dobu bronzovou až k době neolitu⁴⁹¹, již v podobě vesnice nebylo nikdy obnoveno. V širším okolí se dnes nachází pouze několik novodobých rekreačních staveb a budova myslivny z 18. století, která snad zaujala místo starší fary⁴⁹².

Cílem výzkumu kostela sv. Ambrože ve Vícově je ověření, prohloubení a eventuálně i přehodnocení dosavadních poznatků o charakteru kostela, procesu jeho výstavby a etapizaci v období raného středověku. Dokumentace provedená při terénním průzkumu objektu se zaměřuje zejména na západní část chrámu. Pozornost se věnuje nápadně nízké věži, figuře štítového průčelí a jeho napojení na boční zdi objektu, ale i styku lodi a presbyteria. Prostorová a materiálová konfigurace⁴⁹³ těchto úseků stavby dovoluje sledovat hypotézu, že nynější půdorys chrámu je původní a není výsledkem vrcholně středověké přestavby, respektive náhrady domnělé apsidy za současné presbyterium⁴⁹⁴. Paralelně s tím lze předložit domněnku, že v pohusitském období byla pouze částečně navýšena loď, zaklenuto presbyterium a celek byl nově zastřešen nad celým půdorysem. Neobvyklý tvar věže, která je nápadně nízká a postrádá obvyklé zakončení zvonovým patrem, přivádí k domněnce, že nynější stav představuje pouhé torzo původního konceptu. Nabízí se uvažovat o původním charakteru věže, který mohl být kombinací dochované zděné spodní části a zaniklého (popř. nerealizovaného) vrchního, zřejmě zvonového patra ze spalného materiálu.

488 K významu názvu místa více Profous, A.: *Místní jména v Čechách IV*. Praha 1957, s. 538.

489 V mapách stabilního katastru se objevuje patrocínium sv. Anny, patrně se jedná o omyl způsobený záměnou vedlejšího oltáře sv. Anny umístěným v kostele.

490 Řičák, E. V.: *Dějepis města Přeštic a jeho okolí*. Praha 1864, s. 183.

491 Pícka, J. – Tetour, M.: *Vícov u Přeštic. Středověké osídlení při kostele sv. Ambrože*. In: *Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18*, České Budějovice 2005, s. 179.

492 Spolek pro záchranu historických památek na území Přešticka: *VÍCOV, historie jedné památky. Přešticko 2007*, s. 15.

493 Užití stavebního materiálu s různou úrovní opracování může souviset s ústupem od preciznosti románského stavitelství a odrážet jistou rustikalizaci a úspornost stavebních podniků.

494 Většina dosavadní odborné i populární literatury, která se zabývá stavebním vývojem kostela ve Vícově, uvažuje o dvou základních stavebních fázích, a sice původní románské a následně gotické přestavbě včetně rozšíření presbyteria, resp. nahrazení původní apsidy (vyjma Hostaše – Vaňka (1907, 94), kteří v kostele vidí gotickou stavbu z konce 13. stol.).

Kostelu sv. Ambrože ve Vícově je poměrně velká pozornost věnována již od poloviny 19. století. Jedním z prvních autorů, kteří se stavbou obšírně zabírají je Emanuel Václav Řičák⁴⁹⁵. Připomíná první zmínku o sídle v roce 1239⁴⁹⁶, kdy se vesnice Vícov „... Vvecowo ...“ stává součástí složité obchodní transakce, při které kladrubský klášter kupuje od kláštera sv. Františka a konventu jeptišek přeštický újezd⁴⁹⁷. Všimá si i letopočtu 1245⁴⁹⁸, který považuje za nejzazší mezník, kdy se zde měli usadit kladrubští benediktýni⁴⁹⁹. Následně Emanuel Řičák popisuje církevní i stavební dějiny objektu⁵⁰⁰. Upozorňuje na zevrubnou přestavbu kostela v 15. století a poukazuje i na sakristii, která při kostele existovala ještě roku 1677. Všimá si i nástěnných maleb, které opatrně datuje do benediktinské obnovy stavby. Z dnešního pohledu zajímavý popis objektu byl zpracován Karlem Hostašem a Ferdinandem Vaňkem⁵⁰¹, kteří o kostele z konce 13. století hovoří jako čistě o gotické stavbě se zajímavým západním průčelím, jež je spolu s věží zbudováno z pravidelných pískovcových kvádrů, zatímco zbytek stavby je z kamene lomového. Toto netradiční řešení přisuzují obranným záměrům stavitelů. Zdeněk Wirth⁵⁰² již v kostele spatřuje dvě základní vývojové etapy, když loď s věží klade do doby kolem roku 1200 a presbyterium do pohusitské obnovy v polovině 15. století. K roku 1710 datuje drobné úpravy ve formě modifikace oken a portálu, přístavby předsíně, opěráků i mansardové střechy na věži. Anežka Merhautová⁵⁰³ se v zásadě drží obdobného interpretačního schématu jako Zdeněk Wirth. V textu přímo neuvádí dvě raně středověké stavební etapy, nicméně tuto variantu prezentuje v příloženém půdorysu⁵⁰⁴. Užití lomového kamene na zdech lodi a vnitřním plášti věže konstatuje, ale blíže nekomentuje. Dodává pouze, že severní půlkruhově zakončené špaletové okno je nejspíše druhotně užito z původního kostela,

495 Řičák, E. V.: *Dějepis města Přeštic a jeho okolí*. Praha 1864, s. 181 – 193.

496 Kristen, Z.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2* Praha 1962, s. 291 – 294.

497 *Celé transakci se podrobně věnuje Votočková-Joachimová, J.: Klášter Na Františku v Praze. In: Umění (Sborník pro českou výtvarnou práci) XV. Praha 1943 – 1944, s. 301 – 308 a 393 – 405.*

498 Šebánek, J.; Dušková, S.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1* Praha 1962, s. 154 – 155.

499 *Toto datum se však pravděpodobně vztahuje k potvrzení převodu přeštického újezdu královnou Kunhutou, a tím faktickému ukončení celé transakce (Votočková-Joachimová, J.: Klášter Na Františku v Praze. In: Umění (Sborník pro českou výtvarnou práci) XV. Praha 1943 – 1944, s. 308).*

500 *Již E. V. Řičák (1864, 185) si všimá typologicky rozdílné části lodi s presbyteriem, které pokládá za gotické, zatímco původ západní partie kostela klade, v souladu s tehdejší tradicí národního obrození, do období prvních křesťanských staveb v Čechách a poukazuje na pevnostní charakter věže.*

501 Hostaš, K. – Vaňek, F.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Přeštickém*. Praha 1907, s. 94d.

502 Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech*. Praha 1957, s. 840.

503 Merhautová, A.: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 350.

504 *Půdorys včetně chybně zakreslené valené klenby v podvěží je převzat ze Soupisu památek (Hostaš – Vaňek 1907, 95); autorka jej pouze doplní o stavebněhistorické hodnocení, kterému se v textu vyhýbá (románská loď a mladší presbyterium). Tento půdorys je v zásadě s drobnými korekcemi používán až do současnosti (např. Nováček 2010, 180).*

jehož vznik klade do druhé čtvrtiny 13. stol. Václav Menci⁵⁰⁵ se o několik let dříve o vícovském kostele zmiňuje pouze okrajově, a to ve spojitosti ovlivnění jeho architektury bazilikou benediktinského kláštera v Kladrubech, čímž předznamenává následující směr bádání⁵⁰⁶. V souvislosti s působením kladrubského kláštera na vesnickou architekturu západních Čech píše i Tomáš Dittrich⁵⁰⁷, jenž mimo jiné shrnuje tehdejší stupeň poznání o tomto klášteře coby stavebníku venkovských kostelů⁵⁰⁸. Vznik kostela sv. Ambrože předpokládá kolem poloviny 13. století coby emporové stavby. Pracovníci Ústavu teorie a dějin umění ČSAV v korpusu Uměleckých památek Čech principiálně pouze mírně rozvádějí heslo z Wirthovy publikace, zejména však v oblasti užitého umění⁵⁰⁹. V posledních letech objekt studuje Karel Nováček⁵¹⁰, který se obšírněji věnuje zdejší farnosti. Vlastní kostel popisuje jako syntézu románské lodi a věže s později přistavěným polygonálním presbyteriem a gotickým navýšením lodi. O pozdním datování stavby autor vyjadřuje pochybnosti, nicméně na základě datování kleštiny ve věži (západním štítu) dendrochronologickou metodou se k němu taktéž přiklání. Historii kostela i stavební vývoj objektu shrnuje drobná monografie, která byla v roce 2007 vydána Spolkem pro záchranu historických památek na území Přešticka⁵¹¹. Práce nijak nevybočuje z výše nastíněného názorového směru, doplňuje pouze hypotézu o možném vzniku presbyteria až v období pozdní gotiky, v druhé polovině 15. století, a nevyklučuje ani možnost vzniku kněžiště spolu s krovem chrámu, tedy kolem roku 1500. Brožura se také věnuje popisu do té doby přehlíženému gotickému krovu nad celým půdorysem kostela⁵¹².

Po provedení terénního průzkumu kostela sv. Ambrože a studia fotografické dokumentace objektu zbaveného omítky⁵¹³ vyvstává celá řada otázek a pochybností o dosud předpokládaném prvotním charakteru stavby a následném stavebním vývoji. Většina badatelů⁵¹⁴ sice na základě půdorysné i prostorové skladby raně středověkého kostela usuzuje, že se jedná o goticky přestavěný starší románský kostel, což dále

505 Menci, V.: *Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách*. In: *Zprávy památkové péče* 18. Praha 1958, s. 141.

506 *spolu s Krašovem – u Krašova si toho všimá už Podlaha*

507 Dittrich, T.: *Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera*. In: *Umění XXVIII*. Praha 1980, s. 135 – 136.

508 Dittrich, T.: *Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera*. In: *Umění XXVIII*. Praha 1980, s. 139 – poznámka č. 2.

509 Poche, E.: *Umělecké památky Čech* 3. Praha 1980, s. 177 – 178.

510 Nováček, K.: *Kladrubský klášter 1115 – 1421*. Plzeň 2010, s. 161 – 163.

511 *Spolek pro záchranu historických památek na území Přešticka: VÍCOV, historie jedné památky*. Přeštice 2007.

512 *Středověký krov byl odborné veřejnosti představen až na základě dendrochronologického datování počátkem 21. století*.

513 *Za poskytnutí fotografické dokumentace objektu zbaveného omítky z renovace kostela v roce 2010 děkuji Spolku na záchranu historických památek Přešticka*.

514 *O gotické přestavbě románského kostela spíše uvažují mladší badatelé jako např. K. Nováček (2010, 162 – 163), E. Poche (1980, 177), T. Dittrich (1980, 135) nebo A. Merhautová (1971, 350), zatímco starší generace (Hostaš. – Vaněk 1907, 94) připouští primárně gotický původ kostela*.

potvrzují užitím dvou rozdílných druhů kamene a diametrálně odlišných technik zdění aplikovaných v jeho konstrukci. Tato hypotéza však má při hlubším kritickém zkoumání těžko vysvětlitelné nesrovnalosti. Pro bližší pochopení stavebního vývoje kostela ve Vícově je klíčová stratigrafická analýza konstrukcí, a to zejména v západní části chrámu a při napojení lodi na presbytář. K porozumění ohledně někdejšího fungování stavby může napomoci interpretace komunikačního schématu. Důležité je i srovnání kostela s dalšími chrámy vzniklými pod patronací kladrubského kláštera, jejichž souhrn včetně kresebné dokumentace a vyhodnocení následnosti stavebních etap přináší Jan Kaigl⁵¹⁵.

Současný stav znalostí historických pramenů v souvislosti s výtvarnou i konstrukční stránkou kostela dovoluje mínit, že stavba byla na terénní hraně nad řekou založena někdy po období 1231 – 1248, v němž bylo skáceno dřevo, které je zazděné v západní zdi lodi coby kleština⁵¹⁶. Tato danost posouvá datování vzniku stavby do období poloviny 13. století, případně i později, tedy na samý skloněk epochy románského stavitelství⁵¹⁷. Zároveň jej přibližuje období, kdy v letech 1239 – 1245 přeštický újezd kupuje kladrubský klášter. I když se listinné záznamy z této obchodní transakce o vícovském kostele vůbec nezmiňují, tak patrně změna majitele sehrála v dalším osudu zdejšího zboží důležitou roli. Přesto o založení stavby pod patronací kladrubského kláštera můžeme pouze spekulovat, i když se nápadně shodují údaje smýcení stavebního dřeva se změnou vlastníka, jak si všímá již Karel Nováček⁵¹⁸.

Stavební vývoj chrámové stavby, která sestává ze široké až čtvercové lodi s osově připojenou nízkou západní věží a hlubokým presbyteriem ukončeným plochým východním polygonem, je i přes její jednoduchost značně složité mapovat. Pro poznání nejstarších dějin objektu je podstatné porozumění procesům výstavby a kontextům užitých stavebních konstrukcí, a tudíž je třeba značnou pozornost věnovat obnaženému západnímu průčelí, které může být klíčem k pochopení okolností nejstarších stavebních etap. Neomítnutá západní štítová stěna je spolu s pláštěm věže vyzděna z precizně tesaných pískovcových kvádrů kladených do nepravidelně vysokých řádků⁵¹⁹, čímž evokuje románskou technologii zdění⁵²⁰. Na starší původ stavby může také poukazovat zazděné okno v ose severní fasády lodi, které má zužující se špalety a půlkruhový záklenek zhotovený z tesaných kamenných prvků, jež jsou příznány v omítnuté stěně.

515 Kaigl, J.: *Z výzkumu staveb a architektury středověkých vesnických kostelů v horšovském arcijáhensství*. In: *Památky západních Čech V. Plzeň 2015*, s. 7 – 26.

516 *Za ústní upřesnění publikovaných výsledků (<http://dendrochronologie.cz/cs/databaze/>) děkuji Tomáši Kynclovi.*

517 *Za přelom románského a gotického stavitelství je v českých zemích všeobecně pokládáno období poloviny 13. století.*

518 Nováček, K.: *Kladrubský klášter 1115 – 1421*. Plzeň 2010, s. 163.

519 *Kvádrové zdivo připadá starší vývojové fázi; vrchní část štítu je již nadezděna z lomového kamene.*

520 *např. Koch, W.: Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*. Mnichov 1998, s. 508 – 509.

Otázky však vyvstávají při zkoumání napojení, respektive provázání těchto fragmentů s okolními konstrukcemi. Ze starší fotografické dokumentace je patrné, že severní okénko je vzhledem k provázanosti s okolním lomovým zdivem nikoliv v druhotné⁵²¹, ale v intaktní poloze. Obdobný charakter řešení je také sledovatelný při styku západního průčelí s jižní i severní fasádou lodi, kde dochází k plynulému provázání řádkového a lomového zdiva přes komponent nárožního armování. Toto krajně nezvyklé řešení, které zároveň vnáší důvodné pochybnosti ohledně románského původu chrámu, zůstalo v badatelské obci překvapivě bez větší odezvy, ačkoliv právě tyto elementy mohou být, spolu se skladbou věžních zdí, argumentem pro vyslovení hypotézy ohledně gotického původu stavby. Pro jednoznačné potvrzení této domněnky je třeba ještě provést sondážní průzkum napojení a provázání presbyteria s východní zdí lodi.

Jednoduchý kostel sv. Ambrože ve Vícově tak byl nejspíše založen nad celým svým současným půdorysem zhruba ve třetí čtvrtině 13. století, tedy již pod patronací kladrubského kláštera. S největší pravděpodobností se tím pádem nejedná o později, lépe řečeno goticky přestavěný románský kostel jak předpokládá většina badatelů⁵²², nýbrž o původní farní chrám či laickou kapli. Kompozice kostela tak od samého počátku sestávala z lodi o vnějších rozměrech 11,25 x 9,72 metru, ke které bylo osově, v té době tedy archaicky, připojena západní věž a naopak již moderní hluboké presbyterium ukončené plochým polygonem. Věž má základnu o hranách 4,40 x 4,20 metru a kněžiště je 9,02 metru dlouhé a 8,06 metrů široké. Stavebním materiálem je tvrdý lomový kámen, který je použit na cca 85% zděných konstrukcí kostela. Plášť z kvádrového zdiva je ve značné menšině a uplatňuje se výhradně na celém exteriéru věže a na většině západního průčelí. Na základě těchto skutečností je možné vyloučit hypotézu o románském založení objektu, neboť v takovém případě by kvádrové zdivo bylo rozloženo horizontálně ve spodních částech věže i lodi⁵²³, nýbrž vyslovit domněnku, že se jedná o využití zřejmě staršího materiálu, který mohl být připravován pro výstavbu tribunového kostela⁵²⁴, ke které již nedošlo⁵²⁵.

521 *Jak předpokládá např. A. Merhautová (1971, 350) nebo T. Dittrich (1980, 135), naopak K. Nováček (2010, 163) předpokládá primární pozici.*

522 *Jak se domnívá značná část badatelů – srovnej Viz. pozn. 484*

523 *Tato problematika je více rozvedena např. v Falta, M.: Čelákovice – Konstrukční principy výstavby a mladší transformace kostela Nanebevzetí Panny Marie. In: Dějiny staveb 2012. Plzeň 2013, s. 118 – 130*

524 *Na výstavbu chrámu bylo využito jednak románské kvádrové zdivo, ale i architektonické prvky jako ostění okénka či archivolta podvěžního prostoru.*

525 *Zdali k výstavbě vlastnického románského kostela nedošlo z důvodů smrti Svatobora z Přeštic a následnému připadnutí Přeštického újezdu královské Komoře (Votočková-Joachimová 1943 – 1944, 306) nevíme, stejně tak jestli hypoteticky zamýšlená raně středověká stavba byla vůbec připravována ve Vícově, anebo jinde.*

Hmotové uspořádání prvotní stavby však mělo od současné podoby kostela odlišný charakter. Spodní hrana nadezdívky nad kvádrovými trojúhelníky západního štítu určuje původní výšku lodi, jejíž koruna byla přibližně o 1,5 metru níže, což potvrzuje i mírně odlišný charakter nárožního armování v dané pozici. Touto úvahou je možné obhájit i v současné době nelogicky nízkou pozici severního zaslepeného okénka. Zděná hmota věže tak v první vývojové etapě stoupala nad předpokládanou nivelitu hřebene lodi a kvůli absenci otvorů v její vrchní části se lze domnívat, že byla ještě navýšena bedněným či hrázděným (zvonovým) patrem. Dimenze velice stísněných a neosvětlených vnitřních prostorů věže nasvědčují, že její těleso nemělo pobytový charakter⁵²⁶, ale ani nebylo zamýšleno jako útočiště⁵²⁷. Případnou obranu věže by značně ztěžovala konfigurace jejího přízemku, který se v celé své šíři otevírá klenutým pasem zhotoveným z tesaných kvádrů do prostoru lodi, a tudíž jej nebylo možné pevně uzavřít. Refugiální funkci horní pater nenasvědčuje ani způsob zastropení, které je provedeno formou dřevěné vodorovné konstrukce⁵²⁸. Oproti architektonicky kvalitně provedené archivoltě, která ještě odkazuje na pozdně románskou tradici, je průchod z prvního patra věže na dřevěnou kruchtu značně poddimenzován a jeví se jako pozdější průraz. Pouze v rovině spekulací zůstává eventualitu staršího vstupu na kruchtu v místě současného jižního okna⁵²⁹ s tím, že s věží nebyla kruchta dříve vůbec propojena. Vzhledem k tomu, že interiér chrámu je kompletně omítnutý, není možné ohledat ostění portálku⁵³⁰, případnou zazdívku v místě parapetu okna, ale ani strukturu hrubých povrchů. Ty jsou přístupné pouze uvnitř věže, kde je možné sledovat stěny z velmi surově opracovaného a málo lícovaného materiálu. Z hlediska konstrukčních principů je třeba upozornit na kónické zúžení zdí věže, tedy náklon roviny západní interiérové stěny, který činí přibližně 2°, tedy asi 0,35 m na 10 metrů výšky⁵³¹. Obdobný profil, respektive zkosení interiérové stěny, byl podchycen i v presbyteriu, kde na 3,5 metrech výšky byla naměřena odchylka 0,15 m, což činí cca 2,5°. Vzhledem k tomu, že exteriérová stěna je svislá⁵³², tak je možné vyloučit statické narušení z důvodu působení hmotnosti klenutí a zároveň poukázat na potenciální podobnost techniky výstavby presbyteria a věže.

526 Čistá plocha prvního patra ve Vícově = 4,2 m², přísvecení zajišťují dvě velmi malá okénka (jediná okna v celé věži).

527 Jak se na základě užití kvádrového zdíva domnívají Hostaš, K. – Vaněk, F (1907, 94).

528 Veškeré publikované půdorysy kostela byly přežaty z více jak 100 let staré dokumentace (Hostaš. – Vaněk 1907, 94) s chybně zakreslenou klenbou v podvěží, která zde nikdy neexistovala.

529 Tuto hypotézu podporuje zúžení stěny v interiéru, domnělou zazdívku je nutno prověřit sondážním průzkumem.

530 Ostění portálku v západní stěně je přístupné v interiéru věže, přičemž užití novodobých cihel svědčí spíše o průrazu.

531 Uvedené hodnoty pochází z jediného měření, které je třeba vzhledem k nerovnému povrchu stěn ještě prověřit a zpřesnit.

532 Měření laskavě provedl v úrovni barokního okna na jižní fasádě presbyteria Ing. Václav Süß, přičemž na výšce 2,3 metru byla naměřena odchylka od svislice kolem 2 cm.

Proporce raně středověkého chóru ani způsob jeho zastropení nejsou známy, ale z povahy nárožního armování polygonálního závěru a umístění vrcholu gotických oken je možno usuzovat, že pozice římsy je v primární poloze. V takovém případě by kněžiště bylo celkově vyšší nežli vlastní loď, což by vzhledem k předpokládanému poměru šířky a výšky lomeného triumfálního oblouku znemožnilo vodorovné zastropení lodi. V zásadě se tak nabízí jediné možné řešení, a sice že chrámová loď měla volný průhled do krovu, případně zde mohl být použit typ dřevěné klenby, jejíž boky využívaly šikmé konstrukce střechy. Předpokládaná podoba kostela by tak sestávala z velmi široké a nízké lodi, osvětlené jedním oknem a přístupné portálem v místech současného vstupu⁵³³. Zřejmě plochostropé kněžiště, jež bylo osvětlené dvěma okny, převyšovalo loď, stejně tak jako zděná hmota věže, která byla ještě navýšena o zvonové patro z lehčího materiálu.

Původní figura raně gotického kostela však zanikla v průběhu husitských bouří⁵³⁴ a následná vrcholně středověká rekonstrukce na přelomu 15. a 16. století stavbu zmodernizovala. Při této úpravě předpokládáme navýšení lodi včetně jejího zastropení, nadezdění západního štítu a zřejmě i zaklenutí presbyteria⁵³⁵. Chrám byl také opatřen krovem, jenž se v českém venkovském prostředí výjimečně dochoval do současnosti a podal tak důležitou informaci o časovém horizontu přestavby⁵³⁶. O případných úpravách vrchních pater věže v této periodě nejsou žádné relevantní informace. Stejně tak mnoho nevíme o jižní sakristii s oratoří v jejím patře. Za předpokladu gotického původu kostela a existenci sakristie v předbarokním období se můžeme domnívat, že přístavba existovala již v období středověku⁵³⁷. O době zániku objektu nevíme. Na základě užití cihel v obloucích propojujících jak sakristii, tak oratoř, s chórem však soudíme na její barokní přestavbu. Rekonstrukci proběhnuvší na počátku 18. století taktéž přisuzujeme statické zajištění kněžiště dvěma severními opěráky. Zdali při soudobé obnově došlo i k proražení nových oken⁵³⁸, anebo pouze úpravě jejich

533 Zlomky kamenicky opracovaného prvku byly nalezeny v cihlovém ostění oken lodi a jsou přisuzovány gotickému portálu. Vzhledem k jejich torzálnosti však o jeho typu nevypovídají: Süß, V.: Komentovaná prohlídka, Noc kostelů 10. 6. 2016.

534 Např. Spolek pro záchranu historických památek na území Přešticka: VÍCOV, historie jedné památky. Přeštice 2007, s. 2.

535 Profil klenebních žebor a charakter jejich přímého vetknutí do obvodových zdí bez přípor i hlavic spíše odpovídá pozdní nežli rané gotice.

536 Skácení dřeva krovu lodi i presbyteria bylo dendrochronologickou metodou datováno do období let 1502 – 1503 (<http://dendrochronologie.cz/cs/hlavni-stranka/>)

537 Zdali se jednalo o přístavbu, anebo intaktní součást původního záměru bude možné posoudit až na základě budoucího archeologického výzkumu.

538 Loď je osvětlena dvěma páry mladších oken, z období raného středověku se zachovalo pouze jedno zaslepené okno uprostřed severní stěny. V presbyteriu se nachází dvě barokní a dvě středověká okna. Mladší otvory jsou situovány ve východních částech jižní a severní stěny presbyteria, zatímco jedno středověké okno je v osové pozici a druhé, zazděné, v jižní boční stěně polygonálního závěru.

ostění⁵³⁹, popřípadě i destrukci středověkého portálu, jehož fragment byl zaznamenán v ostění okna, můžeme pouze spekulovat. Středověký portál se nacházel v místech dnešního hlavního, respektive v současnosti jediného⁵⁴⁰ vstupu do kostela uprostřed jižního průčelí lodi. Zatím v blíže neupřesnitelné době baroka došlo i k přístavbě jižní předsíně, která byla snesena počátkem 20. století.

Přestože je kostel sv. Ambrože ve Vícově nenápadnou stavbou bez výraznějších architektonických prvků, tak se jedná o neobvyklý doklad vrcholně středověké venkovské sakrální architektury, která čerpá jednak z archaických tradic ale i materiálu starší doby v kontrastu s tehdy moderní výstavbou pod patronací jednoho z nejsilnějších stavebníků té doby. Velmi prostý v současné době z větší části omítnutý exteriér chrámu sice neumožňuje hlubší ověření předložených hypotéz, nicméně se jedná o didakticky velmi důležitý příklad užití stavebních postupů a konstrukčních principů raně středověkého venkovského kostela v Čechách.

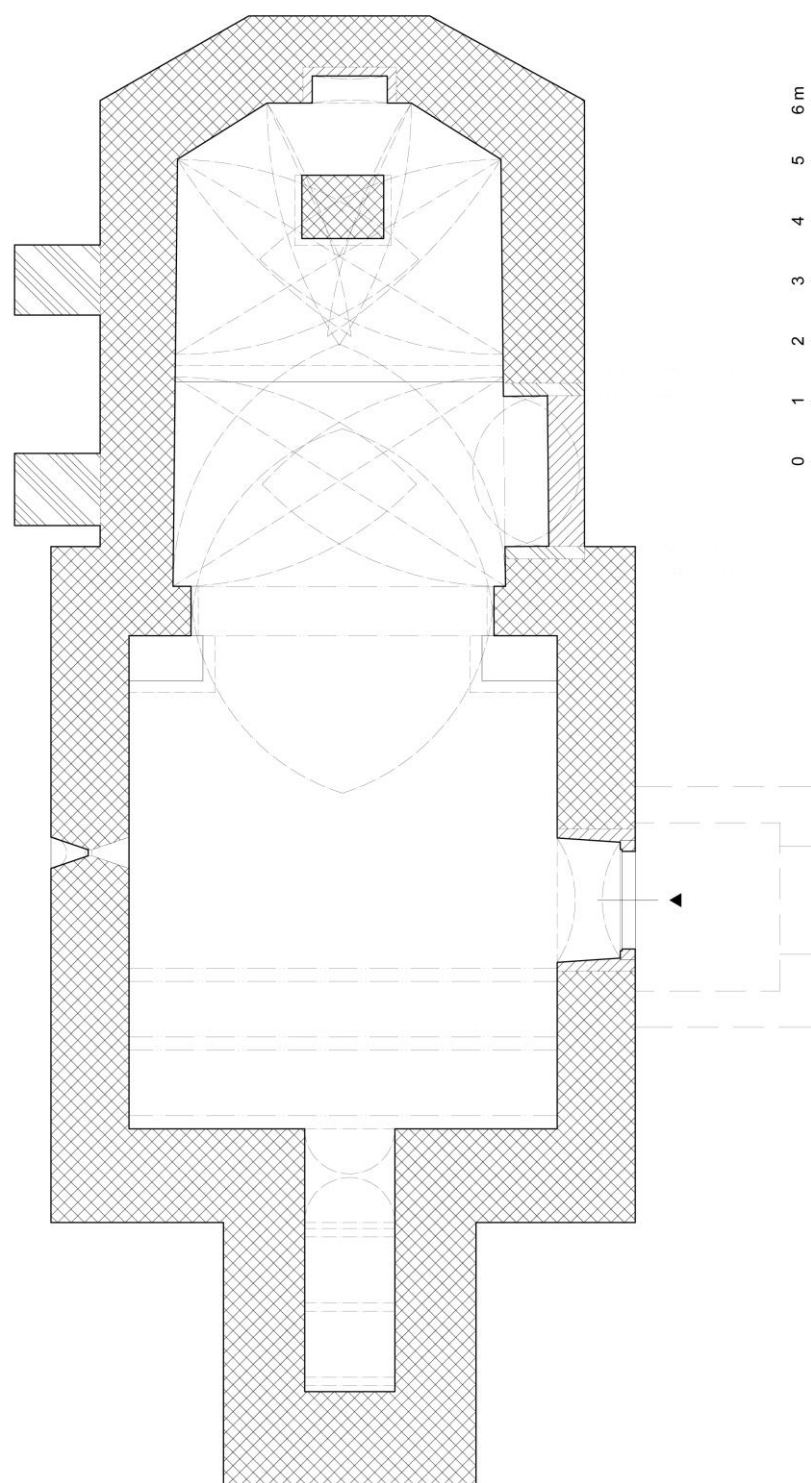

Obr. LXXXIII a LXXXIV: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Schéma západní (vlevo) a východní (vpravo) fasády kostela (zaměření a kresba M. Falta 2013 – 2016).

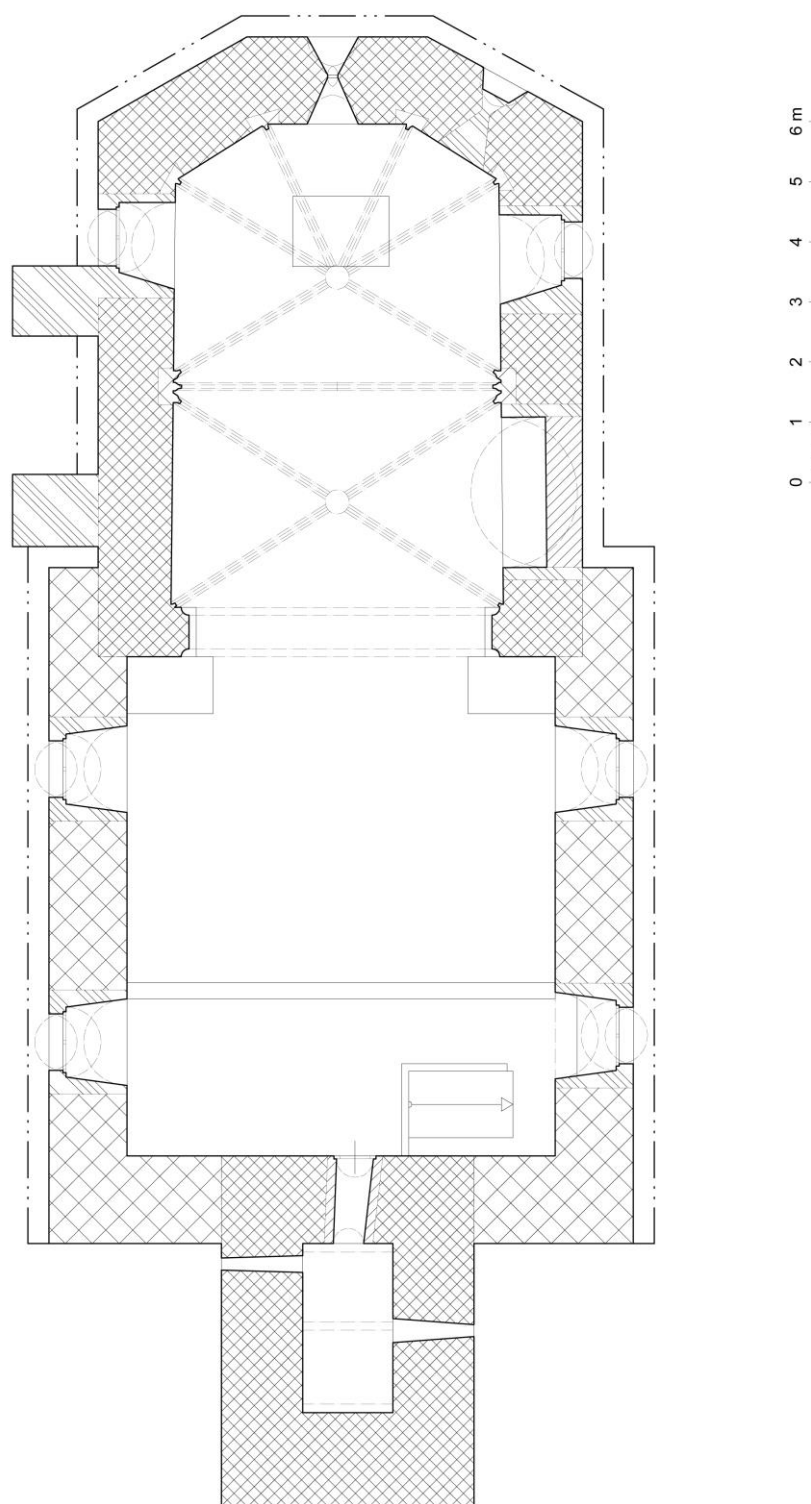
539 Vzhledem k rozměrům lodi a existenci pouze jednoho okénka raně středověkého původu se zdá být proražení oken až v období baroka krajně nepravděpodobné. Patrně tak došlo pouze k modernizaci jejich ostění spolu se zřízením nového portálu (torzo původního bylo druhotně zazděno).

540 Není možno vyloučit i někdejší vstup přímo do sakristie potažmo na oratoř.

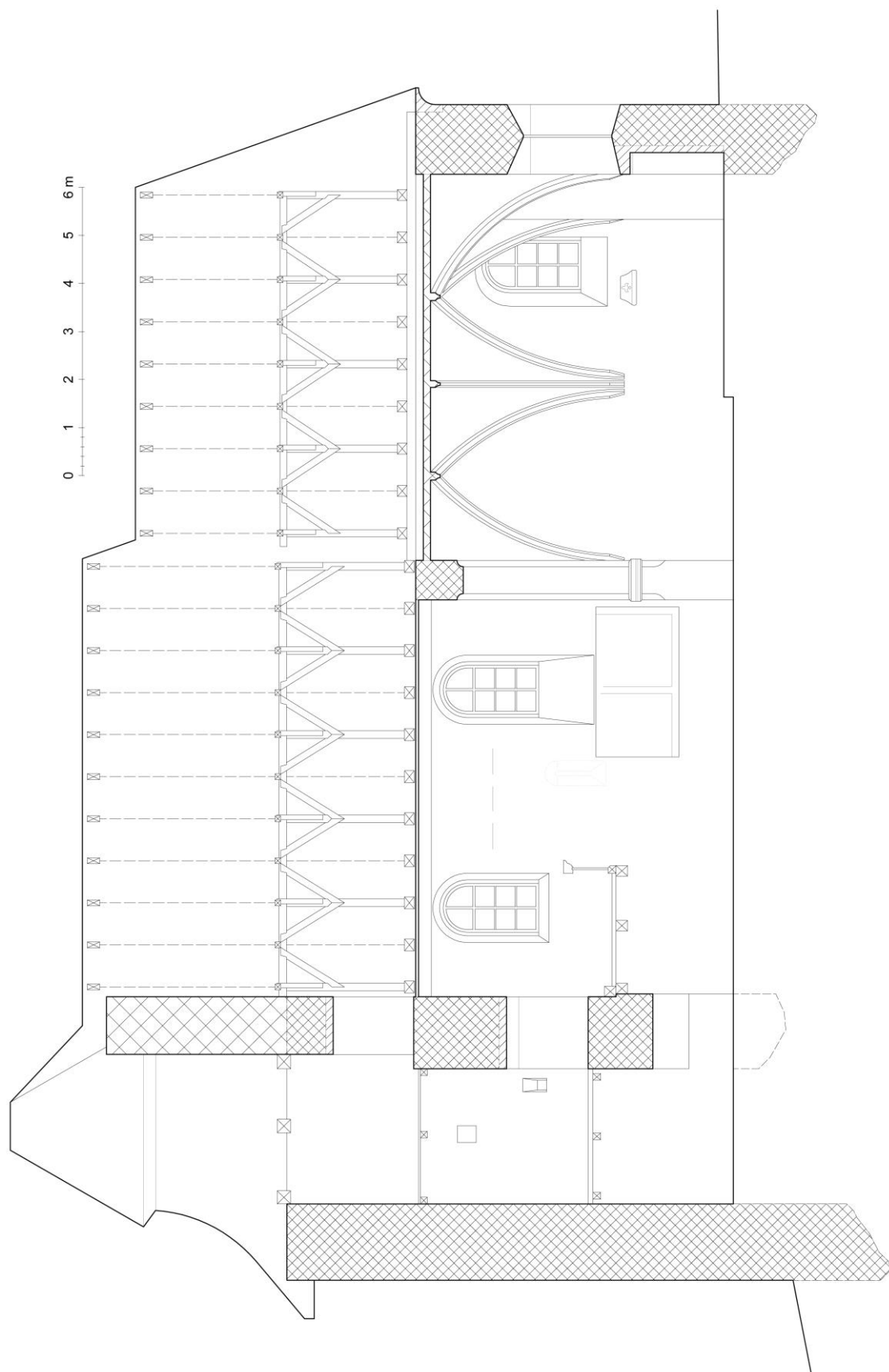
Obr. LXXXV: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Půdorys v úrovni přízemí s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2013 - 2016).

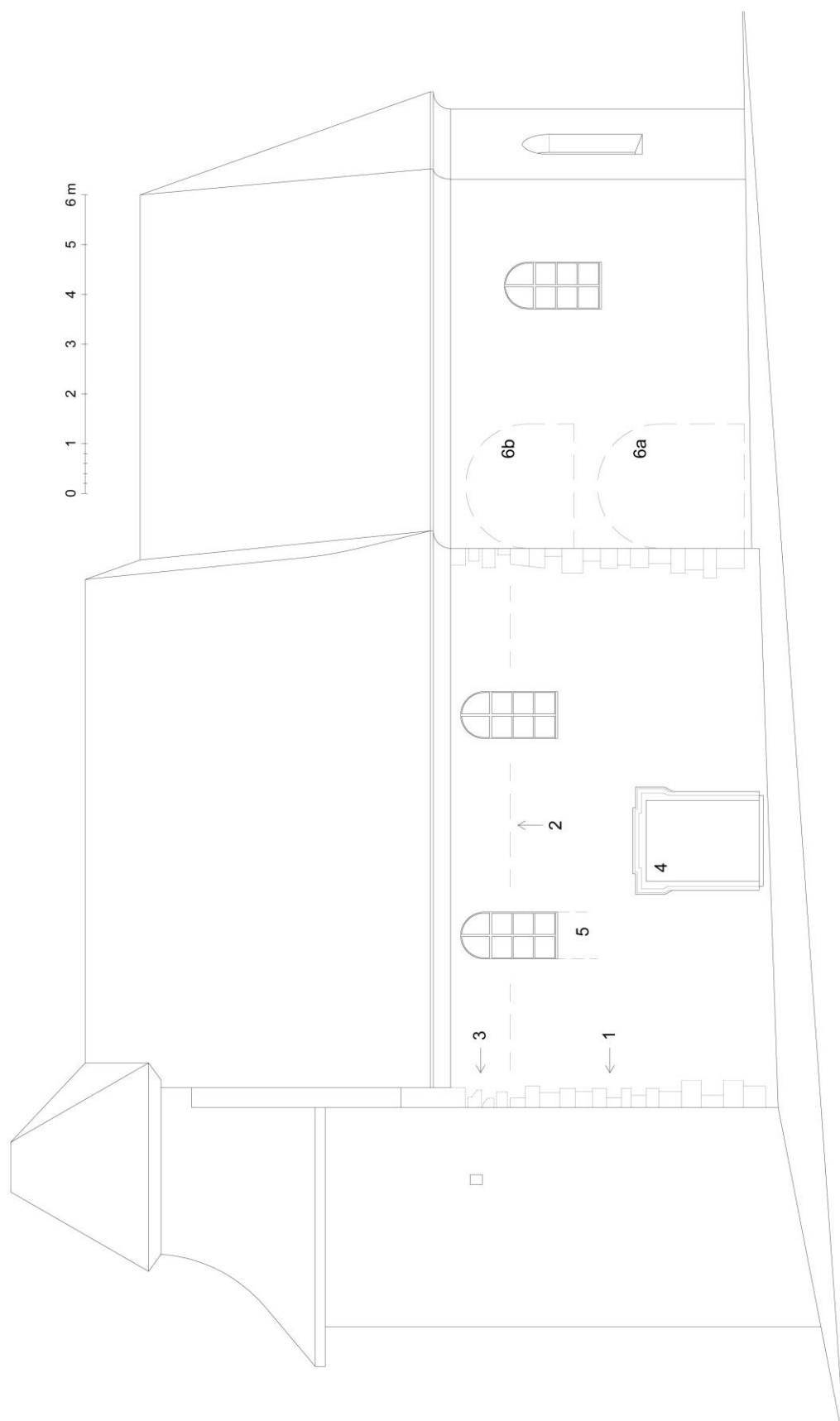
Obr. LXXXVI: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Půdorys v úrovni patra věže s vyznačením stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2013 - 2016).

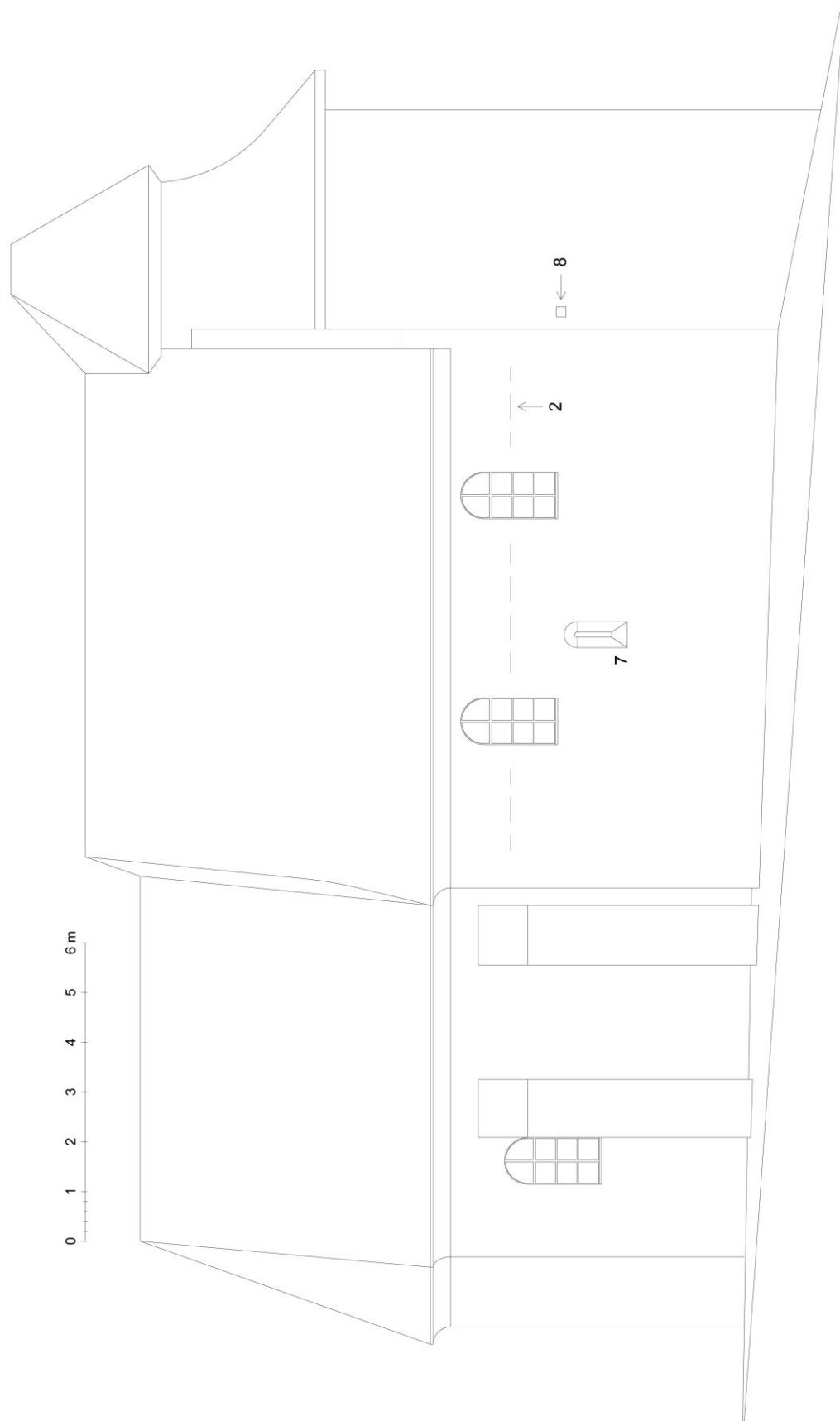
Obr. LXXXVII: Víčov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Podélný řez chrámem s pohledem k severu (zaměření a kresba M. Falta 2013 - 2016).

Obr. LXXXVIII: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Schéma jižní fasády s vyznačením určitých prvků: **1.** nárožní armování – přechod mezi kvádrovým zdivem západního průčelí a lomovým zdivem jižní zdi lodi, **2.** předpokládaná úroveň původní římsy, **3.** armování středověké nadezdívky, **4.** vstupní portál, **5.** hypotetický vstup na kruchtě, **6a.** zazdívka propojení sakristie a kněžiště, **6b.** zazdívka otvoru oratoře (zaměření a kresba M. Falta 2013 – 2016).

Obr. LXXXIX: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Schéma severní fasády s vyznačením určitých prvků: 2. předpokládaná úroveň původní římsy, 7. raně středověké okénko románského typu v primární pozici, 8. okénko osvětlujících interiér věže (zaměření a kresba M. Falta 2013 – 2016).

7. SHRUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A JEHO VYHODNOCENÍ ...

Přestože odborný zájem o českou románskou venkovskou sakrální architekturu trvá víc jak 160 let, tak po celé toto období převažuje výzkum vedený na poli umělecko-historickém, nikoliv technickém. Důsledkem této skutečnosti je, že se o románské stavbě, respektive o románské etapě stavby, většina badatelů zmiňuje pouze jako o statickém faktu, tedy o hotovém a uceleném díle. V praxi to znamená, že se zpravidla věnuje pozornost právě jen dochovaným románským součástem v mladších obdobích někdy i značně přestavěných objektů. Na jejich základě se případně uvažuje o možné podobě zaniklého románského stavu. Zájem o dynamický proces vzniku objektu a jeho následné raně středověké dostavby nebo transformace je menšinový, přestože stopy těchto mnohdy složitých proměn jsou na rozličných stavbách dodnes dobře patrné. Tento přístup je tak až na výjimky⁵⁴¹ zakotven v odkazu přístupu několika generací badatelů, kteří zkoumali pouze dochované relikt památky. Nebyly už však hledány odezvy starších dějů, které mohou být otištěny ve stopách procesů proměny stavby.

Směr přispívající k náhledu na budovu komplexněji se začal formovat na Fakultě architektury ČVUT v Praze v padesátých letech 20. století. Přes to, že od nastínění problematiky etapizace M. Radovou uběhlo více jak 40 let⁵⁴², tak doposud zůstal zatím zcela nepovšimnut aspekt vodorovné spáry nacházející se v úrovni nad druhým nebo třetím podlažím věže románského vesnického podélného jednolodního kostela. Tato opomíjená stopa stavební přestávky, která byla průzkumem identifikována u několika staveb v prakticky shodných pozicích⁵⁴³, vypovídá jednak o mnohem více rozšířeném užití etapizace⁵⁴⁴ výstavby románského kostela, ale i o možném konstruování zvonových pater věže z lehčího a méně trvanlivého (hrázdění) nebo spalného (dřeva) materiálu. Alternativa, že vrchní část věže nebyla v době románské zhotovena z kamene, ale ze dřeva, je prozatím spíše opomíjena, stejně tak jako nebyla předložena hypotéza, zdali se jednalo o provizorní či zamýšlené konečné řešení. Zejména však dosud zůstává pomínuta úvaha o možné úplné a cílené neexistenci vrchních pater věže.

541 *Etapizací výstavby a vztahem románské západní věže a štítového průčelí sakrální stavby se zabývá M. Radová – Štiková a dále tuto problematiku rozvíjejí zejména její žáci na Fakultě architektury ČVUT jako J. Škabrada, T. Dittrich nebo M. Hauserová. Etapizaci se věnují např. V. Razím nebo J. Skopec. Je nutné zmínit i J. Kroupu, který se transformacemi objektů zabývá v době gotiky.*

542 *Radová, Škabrada 1976, s. 274 – 278.*

543 *Vodorovná spára byla pozorována přibližně ve dvou stejných pozicích, a to v místech styku šikmé roviny střechy s vertikálou bočních stěn věže, tedy zhruba v polovině výšky štítu u kostelů ve Svojšíně a Pařížově, ve Vysokém Újezdě nad Dědinou, v Oleškách, v Poříčí nad Sázavou (kostel sv. Petra a Pavla), v Obděnicích a zřejmě i v Čelákovících, nebo v úrovni korunní římsy lodi v Rovné a Třeboníně.*

544 *O etapizaci románské stavby hovoříme za předpokladu, že jsou spodní i vrchní části věže raně středověké.*

S výzkumem románských stavebních postupů, technologie výstavby či její etapizace úzce souvisí problematika konstrukčních principů, tedy vzájemného vztahu těles západní věže a štítového průčelí chrámové lodi. Správná interpretace této souvztažnosti je základem pro další úvahy o postupu výstavby konkrétního kostela. Terénním průzkumem bylo prokázáno, že typologie připojení západní věže je mnohem složitější než se dosud předpokládalo⁵⁴⁵. Přehlížení této skutečnosti může do jisté míry souviset i s absencí podrobného zaměření většiny staveb v Čechách a tudíž správného vyhodnocení jejich prostorových souvislostí.

V českém vesnickém prostředí bylo identifikováno sedm základních objemových figur západní části románského podélného jednolodního kostela⁵⁴⁶. První skupinu tvoří chrámy bezvěžové (Všeruby, Libčany, ...), u nichž ale bez archeologického průzkumu není možné určit, zdali některé tyto stavby nebyly původně opatřeny věží dřevěnou či hrázděnou, stejně tak jestli věž, ať již zděná či dřevěná, nebyla integrální součástí obytné stavby. Charakter takovéto zvonice, po které se do současnosti nedochovaly žádné viditelné stopy, mohl být hmotově velmi podobný věžím kamenným⁵⁴⁷. Z tohoto důvodu je lépe tyto stavby charakterizovat jako kostely bez zděné věže. Zřídka se v našem prostředí objevují kostely s jednou mohutnou západní věží shodné šířky jako loď (Kyje, Vinec, ...). Samostatnou skupinu tvoří stavby s věží přibližně čtvercového půdorysu, která je vtažena do hmoty lodi do prostoru nad emporu. V této skupině rozeznáváme kostely s věží situovanou osově (Lenešice), v rohu jihozápadním (Malý Bor) i severozápadním (Újezdec u Blatné) a dvojvěží (Kondrac⁵⁴⁸).

Patrně nejpočetnější skupinu tvoří stavby se západní věží, nejčastěji připojenou osově⁵⁴⁹. U tohoto typu, kterým se zabývá aktuální výzkum, jsou známy dva základní vztahy hmoty věže a západního průčelí chrámové lodi. Početnější typ představuje situaci, kdy věž a štítová zeď kostela byly zděny samostatně již od základů, a proto jsou tato tělesa oddělena vertikální spárou (Pařížov, Obděnice, ...)⁵⁵⁰. M. Radová upozorňuje i na úsporné a velmi konstruktivní řešení, kdy byly založeny a ve spodních patrech vyžděny pouze tři volné zdi a čtvrtá, východní, byla založena až ve vyšších partiích na příčném vynášecím pasu (Svárov, Raná, Vroutek, ...)⁵⁵¹. Časovou prodlevu

545 Např. Falta 2013, s. 118 – 130.

546 Kromě toho existují atypická řešení, jejichž původ můžeme hledat v západoevropských příkladech. Jedná se redukované formy dvojvěží u jednolodních (Poříčí nad Sázavou – sv. Havel) nebo trojlodních (Tismice) chrámů, či věže chórové.

547 Možné (zahraniční) analogie vrchních pater věže byly představeny v příspěvku Hauserová, M.; Falta, M.: O věžích a zvonění u našich románských kostelů. DESTA 2011, 25. - 27. 3. 2011

548 Chrám sv. Bartoloměje v Kondraci je specifický svými válcovými věžemi.

549 Například věž kostela sv. Václava v Bukovniku je vyosená tak, že její hmota předstupuje i před jižní fasádu lodi.

550 Vertikální spára sama o sobě neznámá, že se jedná o dvě stavební etapy, nýbrž o dva samostatné konstrukční celky.

551 Radová, Škabrada 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97.

mezi výstavbou lodi a věže nejsme v těchto případech prozatím schopni určit⁵⁵². Nicméně předpokládáme, že k výstavbě docházelo v zásadě v rámci jednoho záměru⁵⁵³. Příklady, kdy románská věž byla touto formou k lodi připojena po delší časové prodlevě⁵⁵⁴, jsou diskutabilní a budou předmětem dalšího zkoumání⁵⁵⁵. Co bylo cílem koncepce dvou od sebe oddělených stěn, nemá jasnou odpověď, ale patrně se jednalo o snahu dokončit důležitější část objektu (loď s kněžištěm) a poté přistoupit k výstavbě jeho dalších částí⁵⁵⁶. V některých případech ale není možné vyloučit snahu tehdejších stavitelů o vypořádání se i se statickými obtížemi, které by mohly vzniknout provázáním různě hmotných těles, které tak mají odlišné způsoby sedání. Nebylo v možnostech tohoto výzkumu s jistotou potvrdit ani vyvrátit případné vzájemné provázání věže a lodi provedené v nepřístupných partiích zdiva⁵⁵⁷. Provazba tělesa věže se západním štítem lodi nemusela být provedena vázáním kamenných prvků, ale i formou dřevěné trámové konstrukce umístěné v litém jádru zdiva.

Obr. XC: Svárov (okr. Kladno), kostel sv. Lukáše.

Detail pasu vynášející východní zeď věže, která na spáru přesedá k západní stěně kostelní lodi. Na spodní části archivolty jsou dobře patrné maltové otisky bednění (foto M. Falta, 2016).

552 V případě nálezu dřeva zabudovaného ve zdi lodi a věže by byl časový úsek měřitelný dendrochronologickou metodou.

553 Bez archeologického průzkumu není možné ověřit, zdali byl objekt založen jako celek či nikoliv, jak již upozorňuje Radová (1976, s. 278) u podobných staveb.

554 Jako delší časovou prodlevou rozumíme to, že loď byla plně dokončena a po určitý časový úsek fungovala samostatně.

555 Tento případ bude předmětem dalšího výzkumu, například na kostele sv. Martina v Bernarticích; přisazení věže s delší časovou mezerou bylo identifikováno v kostele sv. Gotharda v Brozanech nad Ohří (Skopec 2006, s. 43 – 48)

556 Radová, Škabrada 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 98.

557 V partiích dilatačních spár, které byly přístupné pro ohledání v rámci terénního průzkumu, nebylo vzájemné provázání zdiva zjištěno. Jedná se však o nepatrný zlomek styčné plochy.

Ve druhé méně početné variantě sdílí jednu a tutéž zeď východní strana věže se západním průčelím lodi. Stavba rostla tak, že se stavělo nad celým zamýšleným půdorysem chrámu najednou a zdivo boků věže bylo ve spodních partiích, byť jen sporadicky, provázáno se zdivem lodi. V úrovni nad stropem lodi pak zdivo věže kontinuálně pokračuje nad zamýšlený hřeben střechy a štít je omezen na trojúhelníkové přízdívky v partiích půdy⁵⁵⁸, respektive na trojúhelníkové útvary s věží provázané (Vysoký Újezd nad Dědinou, Mohelnice nad Jizerou, ...) ⁵⁵⁹.

Do této konstrukčně objemové varianty spadá i svérázná a staticky poněkud odvážné řešení, které dokládá jistou etapovitost výstavby. Jedná se o postup, kdy byla nejdříve dokončena kostelní loď včetně zastřešení. Následně k ní byly přiloženy boky věže, zatímco východní zeď zvonice byla založena bez jakékoliv stupňovité úpravy přímo na trojúhelníkový štít. Konkrétní délku časové prodlevy mezi vznikem obou konstrukcí nejsme schopni přesněji určit, ale zřejmě se nejednalo pouze o krátkou technologickou přestávku, jako je přerušení stavby na zimu⁵⁶⁰. Tuto domněnku potvrzuje například odlišné zpracování spár na štítu a následné stěně věže v Loděnici u Berouna⁵⁶¹ nebo zazděná torza románského laťování taktéž mezi štítem a stěnou věže v Bernarticích.

Metody etapizace, kdy k hotové chrámové lodi byla v období raného středověku následně přistavěna celá věž, jsou tedy známé. A to jak ve formě přiložení celého věžního tělesa odděleného od západního průčelí dilatační spárou⁵⁶², tak materiálově úspornější varianta s nadezděnou východní zdí věže nad štít lodi⁵⁶³. Tento výzkum však zdokumentoval⁵⁶⁴ i zcela jiný a patrně mnohem rozšířenější způsob použití etapizace románského vesnického kostela, kdy výstavba celku často probíhala ve dvou od sebe víc či méně časově vzdálených fázích. Jedná se o situaci, kdy budování věže probíhalo současně se zbytkem kostela⁵⁶⁵, ale bylo přerušeno po dosažení její určité výšky.

558 Radová, Škabrada 1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97.

559 Radová, Škabrada (1976 (II. vydání v r. 1992), s. 97) volí chybné příklady tohoto konstrukčního principu, kdy jako názorné ukázky zmiňuje kostely v Plaňanech a ve Svojsíně. V obou těchto příkladech nebyl „štít lodi omezen jen na trojúhelníkové přízdívky k věži v partiích půdy“, protože se jedná o konstrukční typ, kdy věž a západní štít kostela byly zděny samostatně, a tudíž musel být vyzděn vlastní štít (nebo jeho segment) nad samostatně stojící západní stěnou lodi.

560 Radová, Škabrada 1976, s. 277.

561 Radová, Škabrada 1976, s. 277.

562 Skopec 2006, s. 43 – 48.

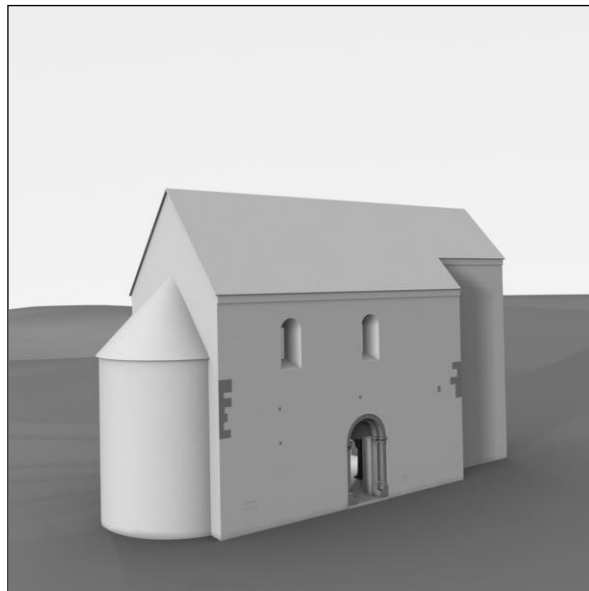
563 Radová, Škabrada 1976, s. 274 – 278.

564 Dosud tuto problematiku nastínili, ale více neinterpretovali pouze Razím (1994, s. 99 – 102) a graficky byla naznačena, ale více nerozvíjena při průzkumu kostela v Obděnicích (Kypta, Nachtmannová, Veselý 2013, s. 6 – obr. 8).

565 V tomto tvrzení není na překážku, že věž a západní štít kostela byly zděny samostatně od základů, a proto jsou oddělena vertikální spárou. Ta sama o sobě neznamená, že se jedná o dvě stavební etapy. Princip etapizace výstavby věže venkovského kostela je platný jak pro konstrukce tvořené dvojicí vedle sebe na spáru přisazených plných zdí, tak pro objekty s jedinou společnou zdí tvořící jak západní vymezení lodi tak zároveň substrukci východní zdi věže.

Předěl je na mnohých stavbách patrný ve formě vodorovné ložné spáry, jejíž čitelnost zvýrazňuje rozdílná morfologie středověkého zdiva situovaného nad a pod tímto rozhraním. Může se jednat o odlišný druh kamene a jeho barevnosti (Svojšín), charakter opracování zdícího materiálu (Obděnice) nebo užití různého způsobu kladení kamenů či jiné malty (Poříčí nad Sázavou). Tyto nastíněné možnosti však ze své podstaty mohou pouze indikovat určité přerušení stavby, ale nemohou vypovídat o délce časové prodlevy. Pro potvrzení hypotézy o záměrném užívání takového typu etapizace tak byl důležitý průzkum kostelů, kde spára prokazatelně odděluje konstrukce z časově vzdálených období, přestože právě tyto stavby vůbec nemusí být pozůstatkem etapizace, ale pouze známkou užívání různých druhů stavebního materiálu. U těchto staveb bylo sledováno rozhraní mezi románským zdivem a mladším lomovým zdivem gotickým (Olešky), barokním (Rovná⁵⁶⁶) nebo i mladším (Vysoký Újezd⁵⁶⁷).

Vodorovná spára byla výzkumem identifikována v zásadě ve dvou prostorových úrovních⁵⁶⁸. V častějším případě její pozice odpovídá styku vertikály bočních stěn věže se šikmou rovinou střechy lodi, tedy zhruba polovině výšky západního štítu. Zároveň tato niveleta naznačuje úroveň stropu druhého (Olešky) nebo třetího (Svojšín, Vysoký Újezd nad Dědinou, ...) podlaží věže. Takové řešení má tu výhodu, že je možné provést jednotnou konstrukci krovu zároveň nad věží i chrámovou lodí.

Obr. XCI: Třebonín (okr. Kutná Hora) a obr. XCII: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové)
Stávající objemová figura kostela sv. Matouše s věží ukončenou v pozici poloviny štítu lodi (řešení z počátku 19. století; románské zdivo věže končí v úrovni korunní římsy lodi) a předpokládaná konečná románská podoba kostela sv. Jakuba Většího (foto M. Falta, 2013; model M. Falta, 2012).

566 Hauserová, M.: *Kostel sv. Jakuba Většího v Rovné u Stříbrné Skalice. Stříbrná Skalice 2013*, s. 20.

567 Slavík 2000, s. 182.

568 Výška spáry v absolutních metrických jednotkách se u různých staveb liší, ale zůstává v identické pozici vzhledem ke stavebním článkům západního průčelí kostelní lodi.

Méně častým řešením je přerušení výstavby věže v úrovni korunní římsy lodi (Rovná u Stříbrné Skalice, Třebonín). Jaký význam mohlo mít přerušení anebo ukončení výstavby zděné části věže v té které úrovni však můžeme pouze spekulovat. Nicméně se zdá pravděpodobné, že niveleta rozhraní různých struktur zdiva může souviset s tehdejšími záměry ohledně konečné podoby chrámu. Cílenému plánování ostatně napovídá i skutečnost, že konstrukční předěl byl u většího počtu staveb zjištěn pouze ve dvou polohách, nikoliv v různě nahodilých úrovních. Stejně tak jako nejsme schopni spolehlivě vysvětlit dvě pozice spáry, tak rozbor stavby samotné neposkytuje informaci o důvodech, které k etapizaci vedly. Z hlediska stavebně konstrukčního se nabízejí tři možnosti.

Mohlo se jednat o ekonomickou nutnost⁵⁶⁹, což by odpovídalo stavbám, jejichž kamenná věž byla do konečné výšky zvonového patra dokončena ještě v období 12. nebo 13. století. Pro odůvodnění takovéto prodlevy ve výstavbě věže se nabízí hypotéza, že stavebníci soustředili veškeré síly na finalizaci chrámu, tedy konstrukci štítů, krovu, zastřešení nebo jiné práce nutné v interiéru kostela. Je tak důvodné se domnívat, že podoba věže s vrchními patry a sdruženými okny byla již prvotním záměrem⁵⁷⁰. Alternativou mohla být v Čechách nedochovaná varianta, kdy spodní část věže byla zděná a vrchní úmyslně hrázděná či dřevěná⁵⁷¹. Zdali se v takovém případě jednalo o provizorní nebo zamýšlené finální řešení již není možné spolehlivě určit⁵⁷².

V úvahu je třeba vzít i možnost, že tehdejší stavitelé u některých kostelů vůbec s výstavbou vrchních pater věže nemuseli počítat. Dnešní vodorovná spára mezi románským zdivem ve spodní části věže a mladším v horních partiích zvonice tak vůbec nemusí být stopou středověké etapizace, ale dnes zcela neznámé objemové figury románského kostela. V takovém případě by celková podoba raně středověkého chrámu odpovídala lodi s presbyteriem a připojenou západní věží o výšce pouze dvou nebo tří podlaží⁵⁷³, tedy hmotě nepřevyšující úroveň přibližně poloviny štítu lodi. Tato eventualita je ryze hypotetická a dnes prakticky nedoložitelná, nicméně na základě průzkumu řady staveb jsme nuceni s ní relevantně uvažovat.

569 Mnohé zejména výpravné kostely (chrám v Jakubu, Vroutku u Podbořan, ...) byly postaveny v rámci jedné etapy, nicméně i budování nákladných a mohutných chrámů bylo etapizováno (Svojšín).

570 Konkrétní délku časové prodlevy mezi vznikem obou konstrukcí nejsme schopni přesněji určit, ale zřejmě se nejednalo pouze o krátkou technologickou přestávku, jako je přerušení stavby na zimu.

571 Možné (zahraniční) analogie vrchních pater věže byly představeny v příspěvku Hauserová, M.; Falta, M.: O věžích a zvonění u našich románských kostelů. DESTA 2011, 25. - 27. 3. 2011

572 Tato problematika je více rozvedena: Falta 2010, s. 127– 137 nebo Falta 2014(b), s. 127– 140.

573 Falta 2014(a), s. 15– 22.

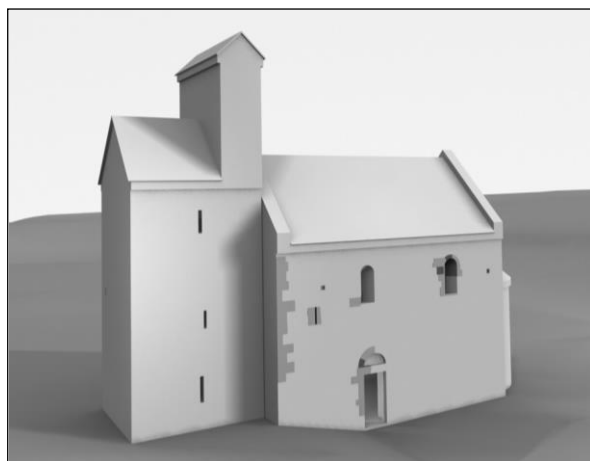
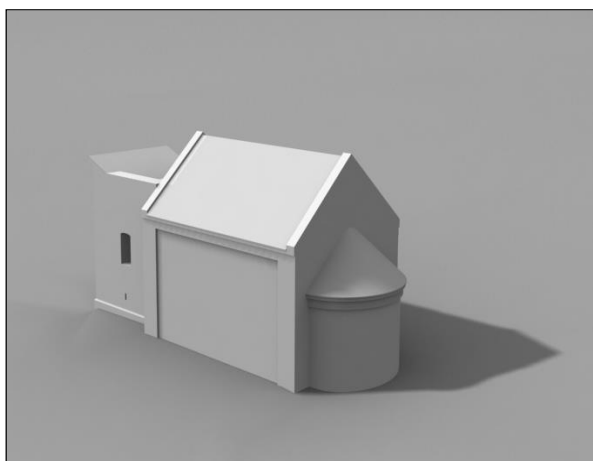
Průzkum objemových modelů západní části chrámu, korelujících s druhy užitého materiálu a etapizací, u vesnických podélných jednolodních tribunových kostelů se západní věží z 12. a první poloviny 13. století rozšířil dosavadní stupeň poznání o další čtyři prostorové figury:

fig. 1. kostel s dilatační spárou mezi lodí a věží – výstavba věže byla přerušena v pozici odpovídající přibližně polovině západního štítu lodi, ale do konečné výšky byla dozděna ještě v době románské (**Čelákovice, Obděnice⁵⁷⁴, Pařížov, Svojšín**);

fig. 2. kostel s jednou konstrukcí náležející východní zdi věže spolu se západní zdí lodi – výstavba věže byla přerušena v pozici odpovídající přibližně polovině západního štítu lodi, ale do konečné výšky byla dozděna ještě v době románské (**Poříčí nad Sázavou⁵⁷⁵**);

fig. 3. kostel s jednou konstrukcí náležející východní zdi věže spolu se západní zdí lodi – výstavba věže byla přerušena v pozici odpovídající přibližně polovině západního štítu lodi, ale do konečné výšky byla dozděna až s větším časovým odstupem (**Olešky, Vysoký Újezd nad Dědinou**);

fig. 4. kostel s jednou konstrukcí náležející východní zdi věže spolu se západní zdí lodi – výstavba věže byla přerušena v pozici odpovídající přibližně pozici korunní římsy lodi, ale do konečné výšky byla dozděna až s větším časovým odstupem (**Rovná, Třebonín⁵⁷⁶**).

Obr. XCIII: Svojšín (okr. Tachov) a obr. XCIV: Pařížov (okr. Chrudim)

Vlevo představa možného provizorního zastřešení věže kostela sv. Petra a Pavla ve Svojšíně, kdy do prostoru třetího podlaží věže mohla být dočasně vložena šikmá (pultová) střecha spádovaná směrem k lodi, kde je umístěna opracovaná výlevka (model M. Falta, 2008 – 2010) Vpravo představa provizorního nebo původního záměru zastřešení věže kostela sv. Máří Magdalény v Pařížově, kde se nad částí půdorysu věže předpokládá existence dřevěné šikmými trámy podepřené zvonice (model M. Falta, 2012).

574 Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Obděnicích byl pouze zběžně ohledán, nebylo přikročeno k detailnímu průzkumu.

575 Kostel sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou byl pouze zběžně ohledán, nebylo přikročeno k detailnímu průzkumu.

576 Horní partie věže u kostela sv. Matouše v Třeboníně buďto zanikla beze stopy, anebo nikdy nebyla zhotovena. Tudiž se může jednat o jedinečný prostorový (současné třetí podlaží věže pochází z 19. století) relikt takového řešení.

Vzhledem k tomu, že dosavadní diskurz ohledně tvarosloví tribun je veden pouze nad axonometrickými⁵⁷⁷ nebo půdorysnými⁵⁷⁸ schémata a nezohledňuje souvislost charakteru tribuny k objemu věže měnícímu se v průběhu času, se výzkum zaměřil i na vyhodnocení vztahu typu tribuny k objemové figuře věže. Na základě vyhodnocení výsledků bádání vyplynulo, že neexistuje přímá souvislost mezi těmito dvěma aspekty. U pěti hodnocených staveb, kde byla popsána etapizace výstavby románské věže nebo doložena existence pouhých dvou nebo tří zděných raně středověkých pater, byly identifikovány tři typy dochované románské tribuny⁵⁷⁹. U dalších dvou objektů se předpokládají další dva typy empor⁵⁸⁰ a u dvou kostelů se původní tribuna nedochovala a její podoba zatím nebyla zachycena archeologickým nebo stavebně-historickým průzkumem⁵⁸¹.

Při vyhodnocování etapizace výstavby, popřípadě uvažování o existenci nízkého západního věžového útvaru, je třeba navázat na poznatky domácích i zahraničních badatelů⁵⁸² a položit otázku, čím vlastně byla románská západní věž, čemu sloužila a jak fungovala. K románské západní věži venkovského tribunového kostela je třeba připomenout, že současné chápání ji vnímá jako objekt značně převyšující vlastní chrámovou loď. Již samotný původ slova „věž“ významově vychází z vyvýšené (obraně stavby)⁵⁸³. Provozní náplň věže je v rámci celého kostela viděna spíše jako druhotná, k primární sakrální funkci lodi s kněžištěm, a to především s funkcí zvonice⁵⁸⁴, útočiště⁵⁸⁵ a komunikace. Takovýto obraz stavby připojené ke štítové části kostela však nemusel být platný v době jejího vzniku. Západní útvar mohl sloužit jako jakýsi mezičlánek mezi profánním prostředím (obydlím elity) a sakrálním prostorem (kaplí – emporou⁵⁸⁶). Důležité je připomenout i symbolickou úlohu věže⁵⁸⁷.

S touto problematikou úzce souvisí i hypotéza, kdy byla věž vyzdvižena do jaké výšky a proč. Je však nutné mít v patrnosti, že úvahy o funkci západní osové přisazené věže lze jen v omezené míře vyvozovat ze stavby coby hmotného pramene samotného, přičemž výpověď psaných zdrojů je k tomuto tématu velmi skromná.

577 Mencil 1965, 29d.

578 Tomaszewski 1974, 328 – 332 nebo Prix 1989, 29d.

579 Obděnice (typ: 2e), Poříčí nad Sázavou – sv. Petr a Pavel (typ: 2d), Olešky (typ: 2d), Vysoký Újezd nad Dědinou (typ: 2c), Rovná (typ: 2e – před přestavbou)

580 Čelákovice (typ: 2f), Svojšíň (typ: 2b – půdorysný typ empory podklenuté dvěma klenebními poli byl zachycen archeologickým průzkumem (Anderle, Hauserová 2013, 229 – 237), způsob propojení s prostorem v druhém podlaží věže nelze identifikovat).

581 kostely v Pařížově a Třeboníně.

582 Zejména V. Mencil, Andrzeje Tomaszewského, Dalibora Prixe a Jiřího Varhaníka

583 Rejzek, J.: Český etymologický slovník. Voznice 2012, s. 709.

584 Primární úlohu věže coby zvonice uvádí i Prix, D.: Velké dějiny země koruny české – Architektura. Praha 2009, s. 32.

585 Například Varhaník 1999, s. 313 – 317.

586 K všeobecnému významu a funkci empory více Haas, W.: Romanik in Bayern. Stuttgart 1985, s. 350.

587 Laval 2016, s. 68.

U staveb, kde byla doložena etapovitost výstavby či bylo míněno zhotovení vrchních pater věže z lehčích materiálů, anebo předpokládána jejich úplná absence, byly vždy v rámci první zděné fáze zkonstruovány tři, popřípadě pouze dvě podlaží věže. Za předpokladu, že by věžový útvar při západním štítu kostela dosáhl při jedné stavební etapě výšky do poloviny štítu lodi a v interiéru by pojmul tři podlaží, plnil by prakticky veškeré požadované provozy, jež nám jsou dnes známy, Chyběla by pouze část pro umístění zvonů a eventuálně funkce symbolická. V případě, že by věž pojímala pouze dvě podlaží, byla by její plnohodnotná funkce omezena více.

Za nejdůležitější prostor ve věži považujeme její druhé podlaží. To v závislosti na způsobu spojení s chrámem mohlo mít dvojí význam. V případech, kdy se vnitřek věže široce otevíral do prostoru lodi, předpokládáme, že byl integrální součástí emporového sakrálního prostoru, tedy kombinované tribuny. Pokud byl opticky i konstrukčně oddělen a tribuna byla z věže přístupná pouze skrz portál, tak je důvodné se domnívat, že se jednalo o její reprezentativní předsíň.

Z patra věže se v případě existence dalších podlaží vystupovalo po vertikální komunikaci vzhůru, přičemž typ schodiště byl závislý na způsobu zastropení tohoto prostoru. V případě užití klenby bylo schodiště zřízeno v tloušťce obvodové zdi⁵⁸⁸, pakliže byl prostor pouze překryt rovným stropem, tak zde bylo patrně zřízeno pouze žebříkové schodiště. V případě existence třetího zděného podlaží předpokládáme jeho funkci obytně útočištní⁵⁸⁹. Přízemek věže byl přístupný z prostoru pod pavlačí empory a patrně sloužil jako úložiště liturgických předmětů. V ojedinělých případech nebyl tento prostor s lodí propojen a sestupovalo se do něj z druhého podlaží věže. V takovém případě se patrně jedná o refugium světské⁵⁹⁰.

Vzhledem k tomu, že při využití etapizace výstavby věže, anebo záměrné absenci její vrchní části, která v době románské mohla být vyhrazena zvonům, je třeba hledat umístění dočasné nebo i trvalé zvonice v jiné pozici. Otevírá se tak prostor pro spekulaci, zdali byla při zamýšlené delší prodlevě při výstavbě věže zajištěna zvonová funkce v rámci kostela prostřednictvím malé dřevěné zvonice. Takováto stavba by nemusela být konstrukčně náročná ani velkých rozměrů (například nad celým půdorysem spodního dílu věže) a jednalo by se tak pouze o menší objekt, ať již zděný, dřevěný nebo hrázděný⁵⁹¹.

588 Ve výjimečných případech mohla vertikální komunikace procházet záměrně plánovaným otvorem v klenbě (Chřenovice).

589 K refugiální funkci více Varhaník 1999, s. 313–317.

590 Absence propojení lodi s podvěžní kobkou nemusí naznačovat pozdější připojení věže, nýbrž potřebu vytvořit bezpečné uložení. Trezorové místnosti se patrně požívaly v různých pozicích, ať již ve vyšších patrech věže (Falta 2013, s. 126.), anebo v přízemí jako právě v Pařížově, Kyjích anebo Pertolticích (Kibic ml. 2012, s. 164).

591 Obdobné konstrukce jsou dochovány například v Sasku – Anhaltsku (Böddenstedt, Klein Apenburg, ...), ale mladší analogie nacházíme i v Čechách (Ledce u Hradce Králové).

Obr. XCV: Tetín (okr. Beroun), kostel sv. Kateřiny.

Varianta zděné zvonice na vrcholu štítu románského kostela (foto M. Falta, 2015).

Obr. XCVI: Ledce (okr. Hradec Králové), kostel sv. Máří Magdalény.

Dřevěná zvonice na průčelí pozdně gotického kostela z počátku 15. století (foto M. Falta, 2011).

8. ZÁVĚREM ...

Studium problematiky stavebních postupů a konstrukčních principů českého vesnického kostela 12. a první poloviny 13. století plynule navazuje na tradici výzkumu vedeného na Fakultě architektury ČVUT od poloviny 20. století⁵⁹². Tato disertační práce sleduje téma blízké specializaci architekta, jelikož je zaměřená na procesy výstavby budov a z nich vyplývající konstrukční, objemové i provozní důsledky objektů. Dílo vychází zejména ze sedmiletého průzkumu románských chrámů. Jeho vyhodnocením a následným zpracováním vznikl v domácím prostředí podrobností a hloubkou záběru kvalitativně individuální soubor dokumentovaných i vyhodnocených objektů s možností zobecnění z hlediska výstavby, funkce kostela (i jeho jednotlivých částí nebo prostor) a vazeb na související obytnou zástavbu, širší osídlení a výtvarné vlivy v konkrétním území. Přestože není ambicí předložit vyčerpávající katalog všech raně středověkých staveb zaměřený na rozbor jejich západních částí včetně nástinu etapizace výstavby, tak jsou formou jednotlivých případových studií předvedeny modelové situace řešení konstrukčních vztahů a komunikačních vazeb v západní části tribunového kostela.

Práce se zaměřuje na souhrnné poznání stavby jako výsledného produktu složitého procesu, do něhož lze navíc poměrně detailně nahlédnout pomocí rekonstrukce historického stavebního postupu na základě jeho dochovaných stop. Tento přístup se proto obrací nejen k jeho výtvarným a společenským, ale i technickým, organizačním nebo ekonomickým faktorům, které se spolupodílely na vzniku stavebního díla. Průzkum památky v jejím dochovaném stavu se přitom nezastavuje u analyzování právě té ze stavebních etap, která je předmětem badatelova zájmu, ale obrací se i ke sledování mladších transformačních procesů. Ve výzkumu raně středověké architektury tento přístup znamená, že mimo vlastního tzv. románského jádra se věnuje pozornost i dějům, které vedly k jeho přestavbám a způsobům, jimiž byly tyto změny uskutečněny. Pochopení transformačních procesů, jejich průběhu a důsledků může zpětně vést k výraznému doplnění a upřesnění představ o výchozím stavu dávno přetvořené stavby.

Důležitým přínosem výzkumu vesnického tribunového kostela je identifikace, analýza a následné potvrzení dosud nepopsaného konstrukčního rozhraní ve formě vodorovné spáry, která indikuje předěl dvou stavebních etap západní chrámové věže⁵⁹³. Tato stopa stavební přestávky byla na mnohých sledovaných objektech zachycena ve dvou přibližně totožných nivelitách, a sice v pozici styku šikmé roviny střechy

⁵⁹² *Iniciátorem směru výzkumu byl prof. Stefan, který ovlivňuje M. Radovou a jejího žáka J. Škabradu, jejichž metodický odkaz přebírá M. Hauserová.*

⁵⁹³ *Tento jev byl zatím sledován pouze na západní osově věži.*

s vertikálou bočních stěn věže, tedy zhruba v polovině výšky štítu lodi, anebo v úrovni korunní římsy lodi. U staveb, jejichž výstavba byla takto etapizována, pak výzkum identifikoval dvě varianty souvztažnosti konstrukcí pod a nad tímto předělem. V první zjištěné možnosti je spára rozhraním dvou románských zdí, což nasvědčuje tomu, že výstavba osově věže pokračovala do své konečné výšky po blíže nespecifikovatelné technologické přestávce ještě v období raného středověku. Druhá možnost je principiálně podobná první s tím rozdílem, že k dostavbě věže došlo až s větším časovým, tedy vícegeneračním odstupem. Buďto ještě ve středověku, anebo až v novověku. Vyhodnocením informací zakódovaných přímo ve fyzické struktuře sledovaných objektů však není možné seriózně odpovědět na některé závažné otázky ohledně etapizace výstavby. Zejména na to, jestli rozdělení výstavby do dílčích kroků bylo cíleným záměrem nebo ekonomickou nutností, a zdali dostavbě kamenné věže předcházela nějaká dřevěná konstrukce, sloužící například pro osazení zvonů.

Průzkum stavebních postupů a konstrukčních principů českých vesnických kostelů relativizuje vžitě obrazy románské architektury jako produktu výlučně zděného stavitelství. V souvislosti s využíváním etapizace při výstavbě upozorňuje i na dosud opomíjené užívání lehkých konstrukcí, které se mohly výrazně uplatňovat i na stavbách dosud považovaných za celozděné. S jistou mírou pravděpodobnosti také můžeme představit dosud neznámou objemovou figuru vesnického románského kostela s nízkou západní věží jen o něco málo převyšujícím korunní římsu lodi, která existovala a fungovala minimálně po určitý časový úsek, snad jako provizorium. Výzkum tak rozevírá mnohem širší škálu produktů tehdejšího stavitelství, které se liší nejen výzdobou, ale i odlišnými nároky na způsob a tempo provádění. Tato zjištění nabízejí nové pohledy na rozdílné možnosti stavebníků tehdejších kostelů. Právě tyto informace jsou často obsaženy v kostelních stavbách a jsou identifikovatelné právě stavebně-historickým zkoumáním. Výzkum tak o další krůček posouvá poznání středověkého stavitelství k souhrnnějšímu poznání problematiky tím, že nastiňuje prostorové varianty řešení západní části vesnických kostelů nejen v hmotových, ale i časových souvislostech. Nově zjištěné skutečnosti ve formě jednotlivých případových studií podrobně zdokumentovaných a interpretovaných staveb mohou být výchozím podkladem pro další badatele v oboru stavitelství a architektury, historie umění, archeologie nebo náboženství, jimž mohou posloužit k vyvození dalších souvislostí. Výzkum tak nejen přispívá k více komplexnějšímu pohledu na roli sakrálního objektu v tehdejší společnosti, ale vytváří i podklady pro další poměrně složitou interdisciplinární spolupráci.

9. PŘEHLED LITERATURY ...

9.1. VŠEOBECNÁ LITERATURA

- **Anderle, J.:** Hlavní etapy středověkého vývoje kostela Narození Panny Marie ve Staré Plzni. In: Dějiny staveb 2010. Plzeň 2011, s. 169d.
- **Anderle, J.; Hauserová, M.:** Další zjištění k románské podobě kostela ve Svojšíně. In: Průzkumy památek I/2013, ročník 20, str. 229 – 236.
- **Bachmann, E.:** Romanik in Böhmen. München 1977.
- **Bažant, J.:** Umění českého středověku a antika. Praha 2000.
- **Braniš, J.:** Dějiny umění středověkého v Čechách. Praha 1892.
- **Benešovská, K.:** Deset století architektury, sv. 1. Praha 2001.
- **Binding, G.:** Baubetrieb im Mittelalter. Darmstadt 1993.
- **Binding, G.:** Der Mittelalterliche Baubetrieb in Zeitgenössischen Abbildungen. Stuttgart 2001.
- **Birnbaum, V.:** K otázce našich rotund. In: PA 35. Praha 1926 – 27, s. 167d.
- **Birnbaum, V.:** Románské emporové kostely v Čechách. In: Sborník k sedmdesátým narozeninám Karla B. Mádl. Praha 1929.
- **Birnbaum, V.:** Rom. umění, architektura. In: Dějepis výtvarného umění v Čechách. Praha 1931.
- **Bláha, J. + kol.:** Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Praha 2005.
- **Čarek, J.:** Románská Praha. Praha 1947.
- **Dittrich, T.:** Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera. In: Umění 28, č. 2. Praha 1980, s. 129 – 139.
- **Dittrich, T.:** Pozdně románské emporové kostely, stavěné v Čechách cisterciáky na úsvitu gotiky. In: Umění 13. století v Českých zemích. Praha 1983.
- **Duc, V. E.:** Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle. Paris 1856.
- **Dvořák, P.:** Odkryté dějiny. Bratislava 1983.
- **Entz, G.:** Westemporen in der ungarischen Romanik. Budapest 1952.
- **Fillitz, H. (Hg.):** Früh und Hochmittelalter (Geschichte der bildenden Kunst in Österreich), München u.a. 1998.
- **Falta, M.:** Stavební vývoj kostela Zvěstování Panny Marie v Plaňanech. In: Dějiny staveb 2009. Plzeň 2010, s. 165 - 168.
- **Falta, M.:** Vysoký Újezd nad Dědinou - K otázkám stavebního vývoje kostela sv. Jakuba Většího. In: Dějiny staveb 2010. Plzeň 2011, s. 127 - 137.
- **Falta, M.:** Středověký vesnický kostel v Čechách, aneb příspěvek k poznání proměny životního stylu raně středověkých elit. In: Historická zkušenost v architektuře a udržitelný rozvoj. Praha 2012, s. 6 - 14.
- **Falta, M.:** Čelákovice - Konstrukční principy výstavby a mladší transformace kostela Nanebevzetí Panny Marie. In: Dějiny staveb 2012. Plzeň 2013, s. 118 - 130.
- **Falta, M.:** Třebonín - Poznatky k principům etapizace románské věže venkovského kostela. In: Dějiny staveb 2013. Plzeň 2014(a), s. 15 - 22.
- **Falta, M.:** Pařížov - Konstrukční principy při výstavbě románské věže kostela sv. Máří Magdalény. In: Dějiny staveb 2013. Plzeň 2014(b), s. 127 - 140.

-
- **Franz J. Much:** Über das Feinrelief in der romanischen Architektur. In: Baukunst des Mittelalters in Europa, Stuttgart 1988.
 - **Gabriel, F.,** Kraciková, L.: Středověké kostely v sondě severních Čech. In: Od knížat ke králům. Praha 2007, s. 276 – 283.
 - **Grueber, B.:** Die Kunst des Mittelalters in Böhmen, díl I románský styl 1070/1230. Wien 1871.
 - **Guth, K.:** České rotundy. In: PA 34. Praha 1925, s. 113 – 187.
 - **Haas, W.; Pfistermeister, U.:** Romanik in Bayern. Stuttgart 1985.
 - **Hauserová, M.:** ...a přetrvál jen kostel, rukopis habilitační práce. Praha 2010.
 - **Hauserová, M.:** Kostel sv. Jakuba většího v Rovné u Stříbrné Skalice. In: Zprávy památkové péče 70/2010/6, s. 387 – 392.
 - **Hauserová, M.:** Die Emporenkirche in Böhmen im Licht der baugeschichtlichen Forschung. In: Antiqua Cuthna 2012 (v tisku)
 - **Hauserová, M.:** Kostel sv. Mikuláše v Potvorově, Postrřehy k okolnostem bádání a jejich interpretačním důsledkům. In: Sborník 10/1012, s. 173 – 188.
 - **Hauserová, M.; Nováček, K.; Čechura, M.; Falta, M.:** Románský kostel sv. Petra a Pavla ve Svojšíně. Průzkumy památek I/2011, ročník 18, s. 5 – 30.
 - **Hauserová, M.:** Kostel sv. Jakuba Většího v Rovné u Stříbrné Skalice. Stříbrná Skalice 2013.
 - **Hejna, A.:** Venkovská opevněná sídla 10. – 13. století v Čechách. In: Archeologické rozhledy 28. Praha 1976.
 - **Chudárek, Z.:** Některá nová zjištění o stavebním vývoji kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plasích v 12. až 14. století. In: Plaský klášter a jeho minulý a současný přínos pro kulturní dějiny. Plasy – Mariánská Týnice 2006, s. 3 – 24.
 - **Ionesco, G.:** Histoire de l'Architecture en Roumanie. Bucharest 1973.
 - **Kaigl, J.:** Rom. drobnosti z Bukovce a Úboče. In: ZPP 67, č. 6. Praha 2007, s. 460 - 469.
 - **Kaigl, J.:** Kostel v Srbicích. In: Památky západních Čech 1. Plzeň 2011, s. 9 – 21.
 - **Kaigl, J.:** Ještě k sakristii kostela v Srbicích. In: ZPP 66, č. 6. Praha 2006, s. 485 – 489.
 - **Kaigl, J.:** Vesnické středověké kostely v horšovském arcijáhenství, Doktorská disertační práce. Praha 2013.
 - **Kibic, K. ml.:** Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku. Praha 2010.
 - **Kibic, K. ml.; Vaňek, V.:** Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku. Praha 2012.
 - **Kibic, K. ml.:** Kvádrové zdivo kostela v Tismicích. In: Dějiny staveb 2011, Plzeň 2012, s. 15 – 27.
 - **Kibic, K. ml.:** K historii kostela sv. Jiří v Pertolticích. In: Památky středních Čech, Praha 2006, roč. 20, č. 1, s. 9 – 20
 - **Klápště, J.:** Bedřichův Světec – šlechtické sídlo z 13. století. In: Osud Mostecka, Okresní muzeum Most: Most 1996, s. 56 – 59.
 - **Klápště, J.:** Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most 1994.
 - **Klápště, J.:** Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2005.
 - **Koutek, T.:** Románské kostely Čech. Praha 2014.
-

- **Kypta, J.; Šimůnek, R.; Veselý, J.; Neustupný, Z.:** Farní kostel sv. Petra a Pavla v Načeradci ve 12. – 14. st. – Architektura jako odraz sociálních proměn. In: Průzkumy památek II/2012, ročník 19, str. 53 – 94.
- **Kypta, J.; Nachtmannová, A.; Veselý, J.:** Románské jádro a renesanční přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Obděnicích na Sedlčansku. In: Průzkumy památek II/2013, ročník 20, str. 3 – 28.
- **Koch, W.:** Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost. Mnichov 1998.
- **Kratochvíl, P. (ed.):** Velké dějiny zemí koruny české – Architektura. Praha 2009.
- **Kroupa, P.:** Kostel sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory. In: PP I/1997, ročník 4, s. 3 – 26.
- **Kuthan, J.:** Středověká architektura v jižních Čechách do pol. 13. stol. České Budějovice 1976.
- **Laval, F.:** Co je kostel? K počátkům šlechtických sídel českého středověku. In: Archeologické rozhledy 68. Praha 2016.
- **Lehner, F. J.:** Dějiny umění národa českého I., Praha 1903(a).
- **Lehner, F. J.:** Dějiny umění národa českého II., Praha 1903(b).
- **Leuschner, P.:** Romanische Kirchen in Bayern. Bindlach 1987.
- **Líbal, D.:** O skupině českých pozdně rom. kostelů. In: Cestami umění. Praha 1949, s. 57 – 66.
- **Líbal, D.;** Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách. In: Umění 22. Praha 1974, s. 160 – 175.
- **Líbal, D.:** Problémy a souvislosti vzájemných vztahů po obou stranách česko-bavorských hranic. In: Střední Evropa – Revue pro střeoevropskou kulturu a politiku 17, Praha 2001, č. 107, s.114d
- **Macek, P.:** Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. Praha 2001.
- **Mádl, K. B.:** Zbořený kostel sv. Jana na Zábradlí v Praze. In: Památky archeologické a místopisné 17. Praha 1897, s. 429.
- **Mašín, J.:** Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě. Praha 1954.
- **Mencl, V.:** Románská architektura v zemích českých. In: Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění 37 a 38, 1939.
- **Mencl, V.:** Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury. In: ZPP, ročník X., 1950, sešit č. 1, s. 1d.
- **Mencl, V.:** Tvary klenebních žebor v české gotické architektuře. In: ZPP, ročník XI. – XII., Praha 1951 – 1952, sešit č. 2, s. 9 – 10 a s. 268 – 281.
- **Mencl, V.:** Vývoj středověkého portálu v českých zemích. In: ZPP, ročník XX, Praha 1960, 1. část v sešitě č. 1. s. 8 – 26, 2. část v sešitě č. 3 – 4, s. 112 – 153.
- **Mencl, V.:** Vývoj okna v architektuře českého středověku. In: ZPP, ročník XX, Praha 1960, sešit č. 5 – 6, s. 181 – 232.
- **Mencl, V.:** Panské tribuny v naší rom. architektuře. In: Umění 13. Praha 1965, č. 1, s. 29 – 62.
- **Mencl, V.;** Benešovská, K.; Soukupová, H.: Předrománská a románská architektura v západních Čechách. Plzeň 1978.
- **Merhautová, A.:** K vývoji románských centrálních staveb v Čechách. In: Umění 3. Praha 1955, č. 2, s. 128 – 138.
- **Merhautová, A.:** Dílo a působení doksanské huti. Románská stavební huť v Doksanech. In: Umění 5. Praha 1957, s. 210 – 223.

-
- **Merhautová, A.:** Cizí podněty. In: Umění 7. Praha 1959, s. 228 – 253.
 - **Merhautová, A.:** Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971.
 - **Merhautová, A.:** Stavební historie Zábořského kostela. In: PP 3. Praha 1972
 - **Merhautová, A.:** Význam Zábořského kostela. In: Umění 5. Praha 1972
 - **Merhautová, A.:** Romanische Kunst in Polen, der Tschechoslowakei, Ungarn, Rumänien, Jugoslawien. München 1974.
 - **Merhautová, A.; Třeštík, D.:** Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha 1983.
 - **Merhautová, A.; Třeštík, D.:** Ideové proudy v českém umění 12. stol. Studie ČSAV. Praha 1985.
 - **Merhautová, A.:** Skromné umění. Praha 1988.
 - **Neuwirth, J.:** Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Premysliden. Prag 1888.
 - **Nováček, K. + kol.:** Kladubský klášter 1115 – 1421, osídlení/architektura/artefakty. Plzeň 2011.
 - **Obušta, P.:** Výzkum románského dvorce a kostela sv. Anny v Přibyslavicích. In Naším krajem. Třebíč: Západosmoravské muzeum, 1997. s. 40–58.
 - **Podlaha, A.:** Posvátná místa království českého I. Praha 1907.
 - **Podlaha, A.:** Posvátná místa království českého II. Praha 1908.
 - **Podlaha, A.:** Posvátná místa království českého III. Praha 1909.
 - **Podolinský, Š.:** Románské kostoly. Bratislava 2009
 - **Prix, D.; Varhaník, J.; Zavřel, J.:** K počátkům kostela sv. Martina v Praze 6 - Řepích. In: Zprávy památkové péče 8, 1992, s. 7 – 16.
 - **Prix, D.; Vsetečková, Z.:** Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9 - Kyjích do počátku husitských válek. In: Umění 41, č. 3 – 4, Praha 1993, s. 231 – 261.
 - **Prix, D.:** Podoby a funkce podélných jednolodních tribunových kostelů 12. a první poloviny 13. století v Čechách. Praha 1993 (Kandidátská práce).
 - **Profous, A.:** Místní jména v Čechách I. Praha 1947.
 - **Profous, A.:** Místní jména v Čechách II. Praha 1949.
 - **Profous, A.:** Místní jména v Čechách III. Praha 1951.
 - **Profous, A.:** Místní jména v Čechách IV. Praha 1957.
 - **Radová – Štiková, M.:** Architektura okruhu kláštera doksanského. Románská stavební huť v Doksanech. In: Umění 5, Praha 1957, str. 201 – 209.
 - **Radová – Štiková, M.:** Architektura románská, Nástin architektury v Čechách, Románský dům a jeho doznění v gotice - učební texty ČVUT. Praha 1972.
 - **Radová – Štiková, M.:** Předrománská a rom. architektura středočeského kraje. Praha 1983.
 - **Radová – Štiková, M.:** Idensen – k úvahám nad západní tribunou kostela. In: Archaeologia historica 21, Brno 1996, s. 281 – 286.
 - **Radová – Štiková, M.:** Poznatky ze stavebněhistorického průzkumu zobecněné pro výuku jeho metody. In: PP 1, Praha 1997, s. 3 – 26.
 - **Radová - Štiková, M.; Škabrada, J.:** Románské stavitelství - učební texty ČVUT. Praha 1976 (II. vydání 1992).
 - **Radová – Štiková, M.; Škabrada, J.:** Příspěvek k poznání románských stavebních postupů. In: Umění 24. Praha 1976, s. 274 – 278.
-

-
- **Razím, V.:** Ke stavebnímu vývoji Románského kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Česticích (okres Strakonice). In: Průzkumy památek 1/II. Praha 1994, s. 99 – 102.
 - **Razím, V.; Macek, P. (ed):** Zkoumání historických staveb. Praha 2011.
 - **Rejzek, J.:** Český etymologický slovník. Voznice 2012.
 - **Richter, V.:** O účelu československých rotund. In: Český časopis historický 42. Praha 1936.
 - **Skopec, J.:** Stavební proměny kostela sv. Gotharda v Brozanech nad Ohří do pozdně gotické přestavby. In: Dějiny staveb 2006. Plzeň 2006, s. 43 – 48.
 - **Smetánka, Z.; Škabrada, J.:** Nové poznatky o raně středověké architektuře na Čáslavsku. In: Umění 23. Praha 1975, s.264 – 265.
 - **Sommer, J.:** Vlastnický kostel na návrší? In: Česká placka 28, 2004, s. 3 – 5.
 - **Starý, O.:** Československá architektura. Praha 1965.
 - **Stránil, D.:** Problematika raných sídel šlechty při vlastnických kostelech v Čechách. Plzeň 2005 (bakalářská práce).
 - **Studničková, M.:** Čechy jsou plné kostelů. Praha 2010.
 - **Swiechowski, Z.:** Budownictwo romańskie w Polsce, katalog zabytków. Wrocław 1963.
 - **Swiechowski, Z.:** Romanesque art in Poland. Warsaw 1983.
 - **Swiechowski, Z.:** Katalog architektury romańskie w Polsce. Warszawa 2009.
 - **Syrový, B.:** Encyklopedie architektury. Praha 1972.
 - **Syrový, B.:** Architektura, svědectví dob. Praha 1974.
 - **Šimůnek, R.:** Reprezentace české středověké šlechty. Praha 2013.
 - **Škabrada, J.; Anderle, J.:** Příspěvek ke stavebně technické charakteristice románských věží. In: Muzejní a vlastivědná práce, roč. 29 / časopis společnosti přátel starožitností roč. 99. Praha 1991, s. 229 – 234.
 - **Škabrada, J.:** Konstrukce historických staveb. Praha 2003.
 - **Tomaszewski, A.:** Románskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Węgier i Czech, Studia z historii sztuki XIX. Wrocław, Warszawa, Kraków 1974.
 - **Turek, R.:** K problému počátku raně feudálních emporových kostelů u nás. In: Právně historické studie 11, 1965
 - **Varhaník, J.:** Věžní empora kostela sv. Jiljí v Miroticích a její typ. In: Památky a příroda 14. 1989, sešit č. 2, s. 82 – 87.
 - **Varhaník, J.:** Středověký venkovský kostel jako refugium. In: Archaeologia historica 24. Brno 1999, s. 313 – 317.
 - **Varhaník, J.:** Pařížov (okr. Chrudim) – nadstandardní refugium ve věži vesnického románského kostela. In: Archaeologia historica 33. Brno 2008, s. 377 - 386
 - **Velímský, T.:** Exegi monumentum, Svědectví pozdně románského tribunového kostela sv. Mikuláše v Potvorově. In: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnítí. Praha 2011, s. 65 – 84.
 - **Velímský, T.:** Hraňišici, páni z Rýzmburka. Praha 2002.
 - **Vocel, J. E.:** Kostely románského slohu v Čechách. In: PA II. Praha 1857, s. 118 - 124
 - **Walickieg, M. (rd):** Sztuka Polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w. Warszawa 1971.
 - **Wirth, Z.:** Umělecké památky Čech. Praha 1957.
 - **Žemlička, J.:** Království v pohybu. Praha 2014.
-

9.2. VÝBĚR Z REGIONÁLNÍ LITERATURY A PRAMENŮ KE ZKOUMANÝM OBJEKTŮM⁵⁹⁴

- **Biener von Bienenberg, K. J.:** Versuch über einige merkwürde Alterthümer im Königreich Böhmen I. Königgratz 1778, s. 1 – 11.
- **Bláha, R.; Kalferst, J.:** Libčany – podklady pro archeologickou památkovou péči v rámci přípravy ÚPO. rukopis č.j. 287/2004 (kopie uložena v AO MVČ H. Králové)
- **Domečka, L.:** Staré náhrobní kameny v kostele na Vysokém Újezdě. In: Sborníček Staré Třebechovice 14. 1934, s. 7 – 8.
- **Horák, J.:** Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008, s. 35 – 37.
- **Hraše, J. K.:** Mittheilungen der K.K. Central – Commission. Vídeň 1880, s. XXXIX.
- **Jedlička, J.:** Přístavba kostela v Čelákovících na počátku 18. století. In: Památková péče 25. Praha 1965, s. 29 – 30.
- **Lancinger, L. Muková, J. Šimková, D.:** Libčany – kostel Nanebevzetí P. Marie, Stavebně historický průzkum, SÚRPMO. Praha 1955 (kopie uložena v archivu NPÚ ú.o.p. v Pardubice)
- **Michl, K.:** Církevní architektura u nás. In: Od kladského pomezí III. Náchod 1925 - 26, s. 144.
- **Michl, K.:** Románský kostel na Vysokém Újezdě. In: Od kladského pomezí VI. Náchod 1928 - 29, s. 122 - 123.
- **Musil, F.:** Dějiny východních Čech. Praha 2009.
- **Nesejt, F. - Musil, F.:** Dějiny východních Čech. Hradec Králové 2009, s. 186 - 187, 241.
- **Podlaha, A.:** Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Karlínském. Praha 1901, s. 162 – 171.
- **Reml, L.; Líbal, D.; Penniger, R.:** Čelákovice SHP historického jádra města, SÚRPMO. Praha 1979. Uloženo v archivu NPÚ úop středních Čech v Praze (P – 136).
- **Skružný, L.; Špaček, J.:** Patrocinia kostelů a patronáty světců ve zvoleném mikroregionu východně od Prahy v kontextu církevních dějin. In: Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997, s. 105 – 154.
- **Sedláček, A.:** Klášter P. Marie na Svatém poli. In: Výroční zpráva gymnasia v Táboře 1899, s. 18
- **Slavík, J.:** Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou, Dobruška 2000, s. 181.
- **Stojanová, J.:** Kostel sv. Jana Křtitele v Plaňanech, Památky středních Čech 22, č. 1. Praha 2008.
- **Toman, H.:** Vysoký Újezd na Opočensku. In: PA II. Praha 1857, s. 285 - 286.
- **Špaček, J.:** Čelákovická tvrz. In: Archaeologia historica 2. Brno 1977.
- **Špaček, J.:** Některé nové poznatky ze stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu bývalého Hrádku v Čelákovících. In: Středočeský vlastivědný sborník. Roztoky u Prahy 1997, s. 192 - 206.
- **Udatný, L.:** Kostel Narození Panny Marie v Oleškách. Obnova kostela. Chýnice 2010 (uloženo v archivu Římskokatolické farnosti Říčany).
- **Vokřál, I.:** Sakrální stavby v obci Plaňany a připojených vsích, architektonicko – historický popis. Plaňany 2005.
- **Vokřál, I.:** Plaňany - historie a místopis (elektronická publikace). Plaňany 2008.
- **Žilková, M.:** Filiální kostely Římskokatolické farnosti Říčany u Prahy. Praha 2013, s. 50 – 59 (diplomová práce).

594 *Kompletní přehled citované literatury a pramenů je uveden na příslušném místě v případové studii.*

10. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA ...

10.1. LIBČANY ... KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

Obr. 01: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Celkový pohled na kostel od jihu (foto M. Falta 2006).

Obr. 02: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Detail vrchní části západního průčelí se stopami po starších otvorech (foto M. Falta 2009).

Obr. 03: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Kříž v podobě mělkého reliéfu v samém vrcholu románského západního štítu lodi (foto M. Falta 2006).

Obr. 04: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Zazdívka druhotně prolomeného gotického portálu v jižním průčelí románské lodi, jenž pravděpodobně obsahuje prvky někdejšího obloučkového podřímsí (foto M. Falta 2006).

Obr. 05 (vlevo): Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Detail pozůstatku po slepé arkádě na jižním průčelí lodi (foto M. Falta 2006).

Obr. 06 (vpravo): Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Hlavní vstupní portál (foto M. Falta 2006).

Obr. 07: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Pozůstatky románského dekoru někdejšího presbyteria ve formě masivních lizén s oblounem v čele, které jsou zazděné ve smíšeném zdivu východní stěny barokního kněžiště (foto M. Falta 2005).

Obr. 08: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Severní stěna lodi s negativními stopami lizén ukončených ve výšce záklenku okna (foto M. Falta 2005).

Obr. 09: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Krychlová hlavice s dekorem nesoucí arkádu empory (foto M. Falta 2005).

Obr. 10: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.
Průhled renesančním krovem lodi směrem k východu (foto M. Falta 2006).

Obr. 11: Libčany (okr. Hradec Králové), kostel Nanebevzetí Panny Marie.
Rytý letopočet datující konstrukci krovu (foto M. Falta 2006).

10.2. ŽELENICE ... KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO

Obr. 12: Želenice (okr. Kladno), kostel sv. Jakuba Většího.
Celkový pohled na kostel od jihovýchodu (foto M. Falta 2015).

**Obr. 13: Želenice (okr. Kladno),
kostel sv. Jakuba Většího.**
Detail pozdně gotické kružby
v osovém okně kněžiště (foto
M. Falta 2014).

Obr. 14 a 15: Želenice (okr. Kladno), kostel sv. Jakuba Většího.

Detail románského zazděného okna s omítnutou špaletou a kruhové okénko na severní fasádě vedoucí do podkruchtí (foto M. Falta 2014).

Obr. 16: Želenice (okr. Kladno), kostel sv. Jakuba Většího.

Detail záklenku románského okna a dekorativně pojednaná skladba zdiva (foto M. Falta 2014).

10.3. SVOJŠÍN ... KOSTEL SV. PETRA A PAVLA

Obr. 17: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.
Celkový pohled na kostel od západu (foto M. Falta 2012).

Obr. 18: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.
Detail hlavic románského okna v jižní zdi věže (foto M. Falta 2008).

Obr. 19: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.
Detail severní románské stěny věže s vyústěním výlevky vedoucí z úrovně rubu klenby nad tribunou a kapsou po nosné části lešení. Kvádrování na mladší severní zdi lodi zhotovené z lomového materiálu je pouze naznačeno rytím v omítce (foto M. Falta 2008).

Obr. 20 (vlevo): Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Pohled k severozápadnímu koutu místnosti se středním sloupem v přízemí věže (foto M. Falta 2008).

Obr. 21 (vpravo): Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Průhled schodištěm v síle západní zdi stoupajícího z prvního do druhého patra věže (foto M. Falta 2008).

Obr. 22: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Románský dekorativní prvek druhotně zazděný ve zdi mladšího presbyteria (foto M. Falta 2012).

Obr. 23: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Dosednutí klenebního pasu v podvěžním prostoru na nadokenní překlad, které logicky vedlo k jeho prolomení (foto M. Falta 2008).

Obr. 24: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Otisky bednění klenby podvěží se zbytky prken (foto M. Falta 2008).

Obr. 25: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Otvor propojující prostor prvního patra věže s lodí. Při jeho patě kamenný tesaný trnož, překrytý zčásti mladším parapetem (foto M. Falta 2008).

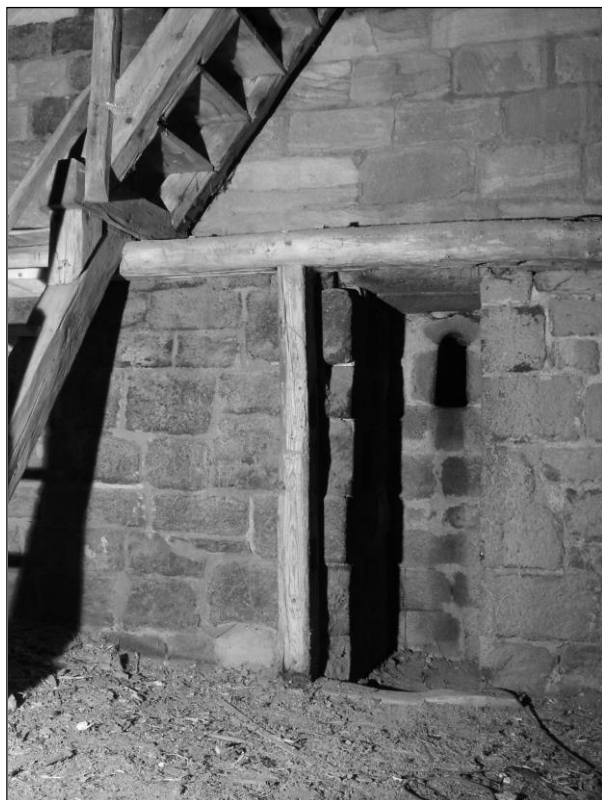
Obr. 26 (vlevo): Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.
zastropení horní podesty schodiště kamennými deskami jednostranně vetknutými (foto M. Falta 2008).

Obr. 27 (vpravo): Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.
Detail zastropení mezipodesty a klenbou horního ramene schodiště v tloušťce zdi (foto M. Falta 2008).

Obr. 28 (vpravo): Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.
Pohled z prostoru tribuny na prasklý překlad portálu nevhodně zatíženého dosednutím pasu, který vynáší klenbu podesty a stoupavou klenbu nástupního ramene schodiště věže (foto M. Falta 2008).

Obr. 29 a 30: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Vyústění schodiště do prostoru druhého patra věže. Na úrovni stropu podesty schodiště, kde končí tmavý arkózový pás, byla stavba přerušena. Zdivo následné stavební etapy je užší. Vpravo reliéf s korunou na nárožním kvádru věže (foto M. Falta 2008).

Obr. 31: Svojšíň (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Úprava líce kvádrů místy imituje opus spicatum (foto M. Falta 2008).

Obr. 32: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Východní stěna věže v podstřeší lodi. Ve spodní části jsou patrné výhřezy malty z líce věže s plochými otisky nedochovaného západního štítu lodi (foto M. Falta 2008).

Obr. 33: Svojšín (okr. Tachov), kostel sv. Petra a Pavla.

Odkrytý základ románské apsidy (foto M. Falta 2012).

10.4. PLAŇANY ... KOSTEL ZVĚSTOVÁNÍ PANNY MARIE

Obr. 34: Plaňany (okr. Kolín), kostel Zvěstování Panny Marie.
Celkový pohled na kostel od jihovýchodu (foto M. Falta 2009).

Obr. 35: Plaňany (okr. Kolín), kostel Zvěstování Panny Marie
Detail zdobné římsy lodi při jejím jihovýchodním nároží a štítová konzola s rytým dekorem s kruhy (foto M. Falta 2010).

Obr. 36: Plaňany (okr. Kolín), kostel Zvěstování Panny Marie.

Pohled do západní části chrámu (foto M. Falta 2008).

Obr. 37: Plaňany (okr. Kolín), kostel Zvěstování Panny Marie
Zdivo v interiéru věže s dekorem ve formě *opus spicatum* ve vodo-rovném i svislém směru (foto M. Falta 2008).

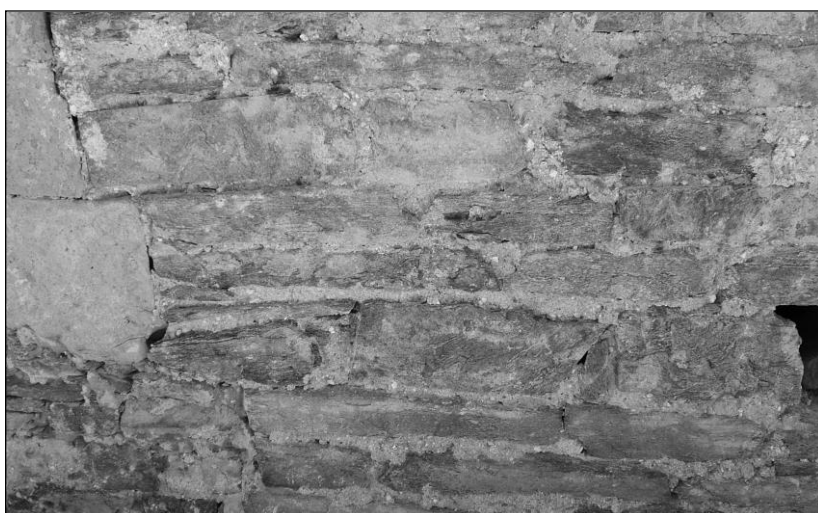

10.5. PAŘÍŽOV ... KOSTEL SV. MÁŘI MAGDALÉNY

Obr. 38: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Celkový pohled na kostel s novými omítkami od jhozápadu (foto M. Falta 2010).

Obr. 39: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Struktura románského hrubě otesaného zdiva a negativní stopou po nosném prvku lešení (foto M. Falta 2010).

Obr. 40 (vlevo): Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Torzo malovaného ostění románského portálu na jižním průčelí lodi (foto M. Falta 2010).

Obr. 41 (vpravo): Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Torzo překlada a archivoly románského portálu na jižním průčelí lodi (foto M. Falta 2010).

Obr. 42 (vlevo): Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Archivolta východního románského špaletového okna na jižním průčelí lodi (foto M. Falta 2010).

Obr. 43 (vpravo): Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Ostění jižního románského okna vedoucího na emporu (foto M. Falta 2010).

Obr. 44 (vlevo): Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Prostor v prvním patře věže. Pohled od vstupu z empory k dnes zazděnému portálu vedoucímu do exteriéru. V čele místnosti je zřetelná kombinace precizně opracovaného pískovce, zdiva z rulových desek s podřezávanými spárami a povalového stropu z dřevěných hraněných trámů (foto M. Falta 2010).

Obr. 45 (vpravo): Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Podlaha a klenba místnosti v prvním patře věže. Ve valené klenbě jsou patrné čtvercové otvory neznámého účelu (foto M. Falta 2010).

Obr. 46: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Detail styku kamenných a dřevěných konstrukcí v jihozápadním rohu podvěžní kobky (foto M. Falta 2010)

Obr. 47 a 48: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Kamenné ostění a dřevěný překlad portálu spojující chodbičku v západní zdi se schodištěm v šířce zdi a precizně opracované pískovcové bloky, které tvoří nároží na mezipodestě schodiště. Podesta je překryta hraněnými trámy, zatímco nad rameny schodiště se uplatňují fošny (foto M. Falta 2010).

Obr. 49 a 50: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Detail kamenného ostění a překladu portálu vedoucího ze schodiště do druhého patra věže. Strop nad podestou je tvořen hraněnými trámy a nad výstupním ramenem schodiště fošny (foto M. Falta 2010).

Obr. 51: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Povalový strop z dřevěných hraněných trámů nad chodbou v západní zdi a kamenné ostění s dřevěným překladem portálu vedoucího ke schodišti v tloušťce zdi. Na stěnách místnosti z rulových desek jsou viditelné podřezávané spáry. V pozadí se nachází zadržka románského portálu (foto M. Falta 2010).

Obr. 52: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Detail otisku po neznámé šikmé (dřevěné) konstrukci a podkladní hraněný trám ve druhém patře věže (foto M. Falta 2010).

Obr. 53: Pařížov (okr. Chrudim), kostel sv. Máří Magdalény.

Překlad portálu vedoucího ze schodiště do druhého patra věže a stopy po dřevěné konstrukci, jejíž význam nebyl doposud přesvědčivě objasněn (foto M. Falta 2010).

10.6. ČELÁKOVICE ... KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

Obr. 54: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Celkový pohled na kostel od západu (foto M. Falta 2010).

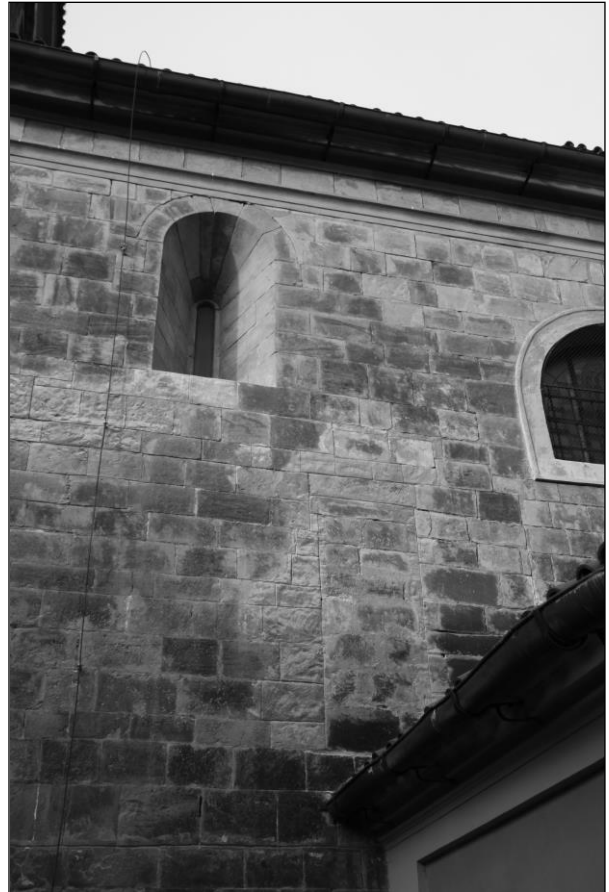
Obr. 55 a 56: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Pohled na jižní stěnu věže a detail barokního kvádrování na románském líci stěny (foto M. Falta 2010).

Obr. 57: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Detail ostění vstupního portálu (foto M. Falta 2010).

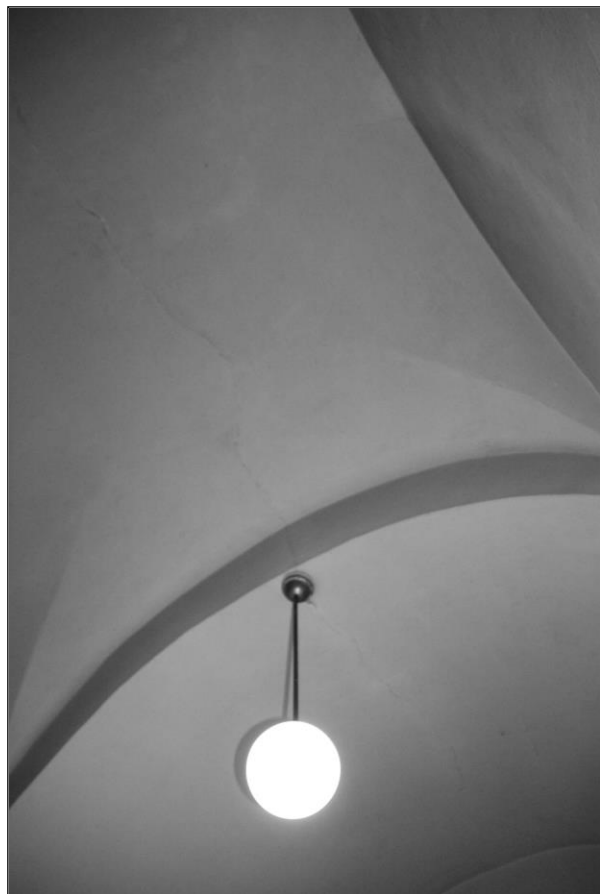
Obr. 58 a 59: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Jižní fasáda lodi s dvojicí románských oken, zazděný portál a barokní okno (foto M. Falta 2010).

Obr. 60: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Hlavice přípory pod emporou (foto M. Falta 2010).

Obr. 61 a 62: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Vynášecí pas a klenba v podvěží a odlehčující arkáda západní zdi lodi v úrovni empory (foto Falta 2010)

Obr. 63: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Arkáda a křížová klenba s hřebínky v podkruchtí (foto M. Falta 2010).

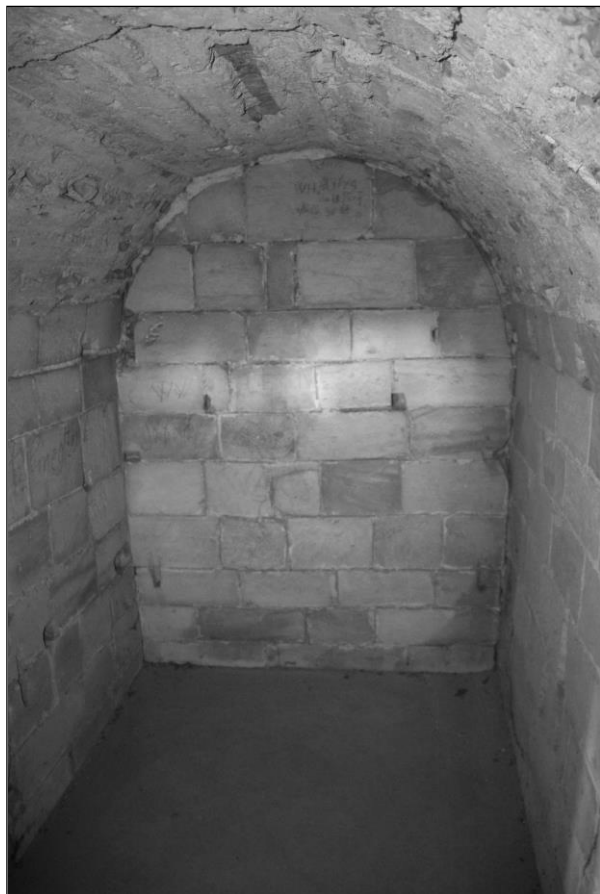
Obr. 64 a 65: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Vstup do věžní kobky z interiéru věže a detail ostění (foto M. Falta 2010).

Obr. 66: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Detail nadpraží vstupu do kobky v předpokládaném druhém románském patře věže (foto M. Falta 2010).

Obr. 67 a 68: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Celkový pohled do kobky v předpokládaném druhém patře věže a detail její klenby (foto M. Falta 2010).

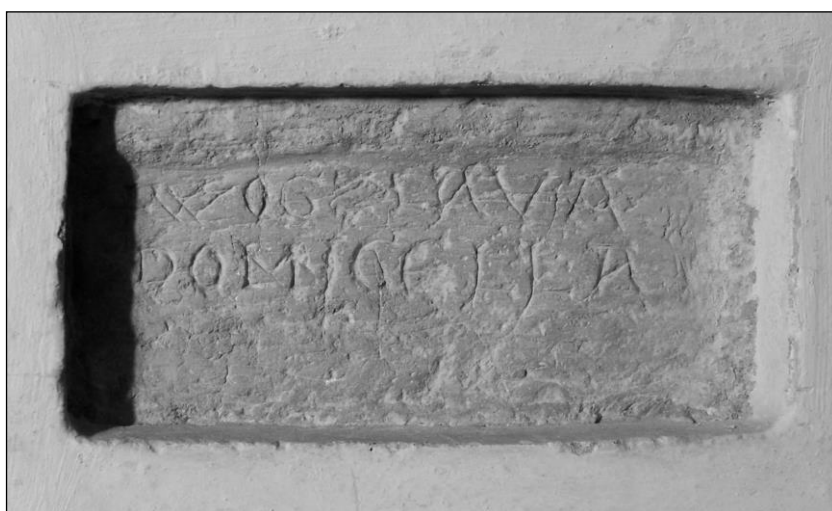
Obr. 69: Čelákovice (okr. Praha – východ), kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Detail skladby klenby kobky v předpokládaném druhém románském patře věže (foto M. Falta 2010).

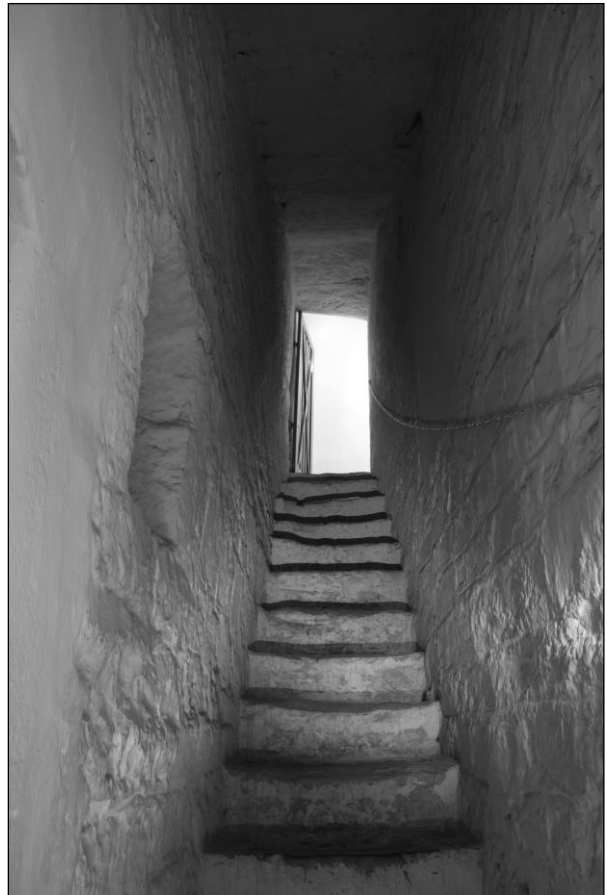
10.7. VYSOKÝ ÚJEZD NAD DĚDINOU ... KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO

Obr. 70: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Celkový pohled na kostel od severovýchodu (foto M. Falta 2011).

Obr. 71: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Románský náhrobek s nápisem „† WOGZLAVA DOMICELLA“ (foto M. Falta 2010).

Obr. 72 a 73: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Pohled na jižní rizalit a schodiště spojující loď a emporu v něm umístěné (foto M. Falta 2011).

Obr. 74: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího.
Krychlová hlavice nesoucí arkády empory (foto M. Falta 2011).

Obr. 75 (vlevo): Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího. Pohled na východní stěnu věže s románským portálem v úrovni podkroví lodi (foto M. Falta 2011).

Obr. 76 (vpravo): Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího. Rozhraní mezi románským kvádrovým zdivem a pozdější konstrukcí z lomového kamene ve druhém patře věže (foto M. Falta 2010).

Obr. 77 (vpravo): Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Hradec Králové), kostel sv. Jakuba Většího. Archivolta a tympanon románského portálu (foto M. Falta 2010).

10.8. OLEŠKY ... KOSTEL NAROZENÍ PANNY MARIE

Obr. 78: Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.
Celkový pohled na kostel od jihovýchodu (foto M. Falta 2016).

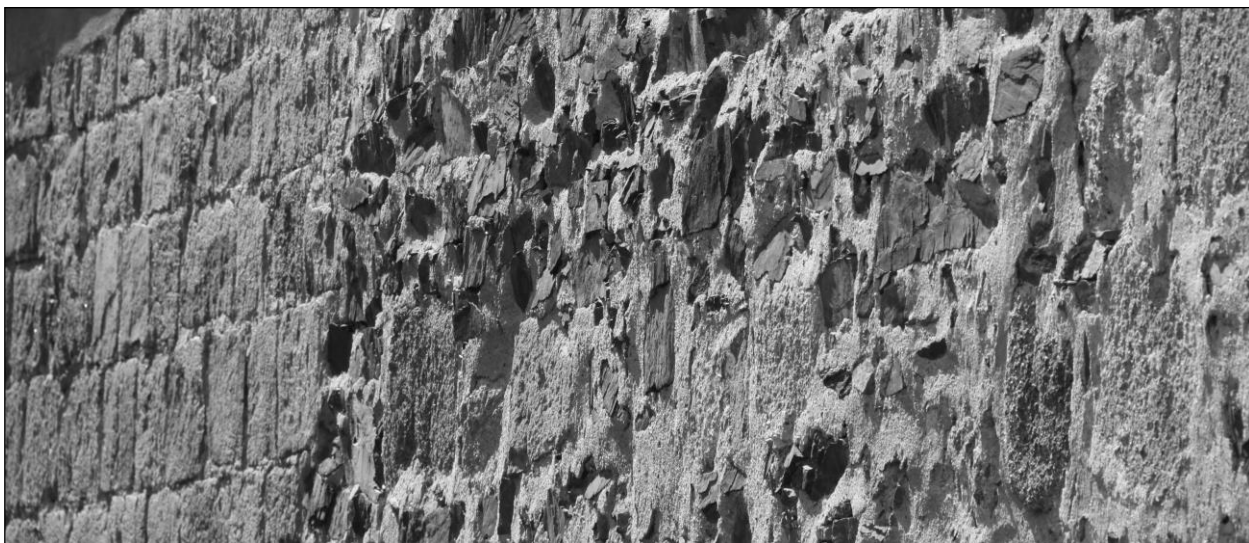
Obr. 79 (vlevo): Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.

Západní část jižní stěny lodi se zazděným románským portálem v přízemí a stopami ostění otvoru vedoucího na emporu (foto M. Falta 2016).

Obr. 80 (vpravo): Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.

Jižní část mohutného oblouku vynášejícího pavlačovou tribunu (foto M. Falta 2016).

Obr. 81: Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.

Rozhraní románského kvádrového zdiva lodi a mladší smíšené konstrukce na stěnách presbyteria (foto M. Falta 2016).

Obr. 82 a 83: Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.

Arkáda spojující věžní a pavlačovou část tribuny při pohledu z věže a z lodi (foto M. Falta 2016).

Obr. 84: Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.

Detail gotické malby na čele tribuny (foto M. Falta 2016).

Obr. 85 a 86: Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.

Vylehčující nika ve druhém patře věže a část oblouku ve východním štítu lodi (foto M. Falta 2016).

Obr. 87: Olešky (okr. Praha – východ), kostel Narození Panny Marie.

Průhled krovem na východní štít lodi (foto M. Falta 2016).

10.9. TŘEBONÍN ... KOSTEL SV. MATOUŠE

Obr. 88: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.
Celkový pohled na kostel od jihozápadu (foto M. Falta 2013).

Obr. 89: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.
Pohled do interiéru druhého patra věže (foto M. Falta 2013).

Obr. 90: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Detail východní stěny východního štítu lodi s patrným červeným orámováním a režnou barokní nadezdívkou (foto M. Falta 2013).

Obr. 91: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Pohled na západní stěnu východního štítu lodi s křížovým okénkem a negativními stopami po někdejší krovové konstrukci (foto M. Falta 2013).

Obr. 92: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Pohled na východní stěnu východního štítu lodi. Ve spodní části je patrný barokní cihelný pas, který podchycuje románský štít (foto M. Falta 2013).

Obr. 93: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Detail křížového okénka a struktura románského zdiva na západní stěně východního štítu lodi (foto M. Falta 2013).

Obr. 94: Třebonín (okr. Kutná Hora), kostel sv. Matouše.

Detail křížového románského okénka s rytým orámováním na východní stěně východního štítu lodi (foto M. Falta 2013).

10.10. Vícov ... KOSTEL SV. AMBROŽE

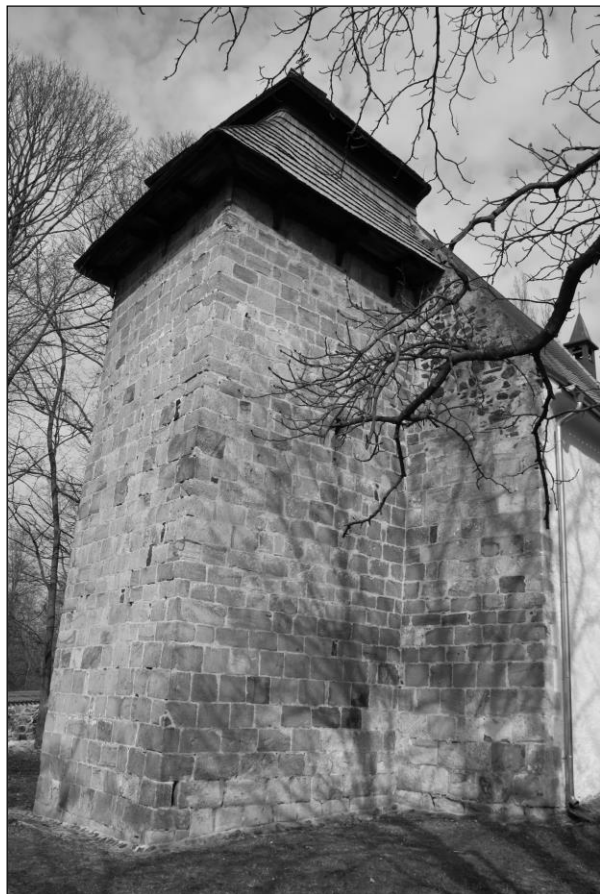
Obr. 95: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Celkový pohled na kostel od jihovýchodu (foto M. Falta 2013).

**Obr. 96: Vícov (okr. Plzeň - jih),
kostel sv. Ambrože.**

*Středověká freska sv. Ambrože
na severní stěně kostelní lodi
(foto M. Falta 2013).*

Obr. 97 a 98: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Hmota osové věže a detail nadezdívky západního štítu a nárožního armování lodi (foto M. Falta 2013).

Obr. 99: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Struktura zdiva věže zhotoveného z románských kvádříků (foto M. Falta 2013).

Obr. 100 a 101: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Archivolta otvoru oddělujícího podvěží s lodí a portálek vedoucí z kruchty do věže (foto M. Falta 2013).

Obr. 102: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Detail gotického svorníku klenby presbyteria (foto M. Falta 2013).

Obr. 103 a 104: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Interiér prvního patra věže a průhled gotickým krovem (foto M. Falta 2016).

Obr. 105: Vícov (okr. Plzeň – jih), kostel sv. Ambrože.

Detail gotického krovu lodi (foto M. Falta 2016).

10.11. KOZOJEDY ... KOSTEL SV. MARTINA

Obr. 106: Kozojedy (okr. Praha – východ), kostel sv. Martina.

Celkový pohled na kostel od jihozápadu (foto M. Falta 2014).

Obr. 107: Vícov (okr. Praha – východ), kostel sv. Martina.

Detail renesančního zvonu z roku 1577 (foto M. Falta 2014).

Obr. 108 a 109: Kozojedy (okr. Praha – východ), kostel sv. Martina.

Pohled na těleso osově věže a detail západní části jižního průčelí lodi (foto M. Falta 2014).

Obr. 110: Kozojedy (okr. Praha – východ), kostel sv. Martina.

Dřevěné překlady okenní niky ve druhém patře věže (foto M. Falta 2014).

Obr. 111 a 112: Kozojedy (okr. Praha – východ), kostel sv. Martina.

Detail okna v prvním patře věže a gotické sanktuárium v presbytáři (foto M. Falta 2014).

Obr. 113: Kozojedy (okr. Praha – východ), kostel sv. Martina.

Detail gotického okna ve východní části severní fasády, dnes v podstřeší sakristie (foto M. Falta 2014).
